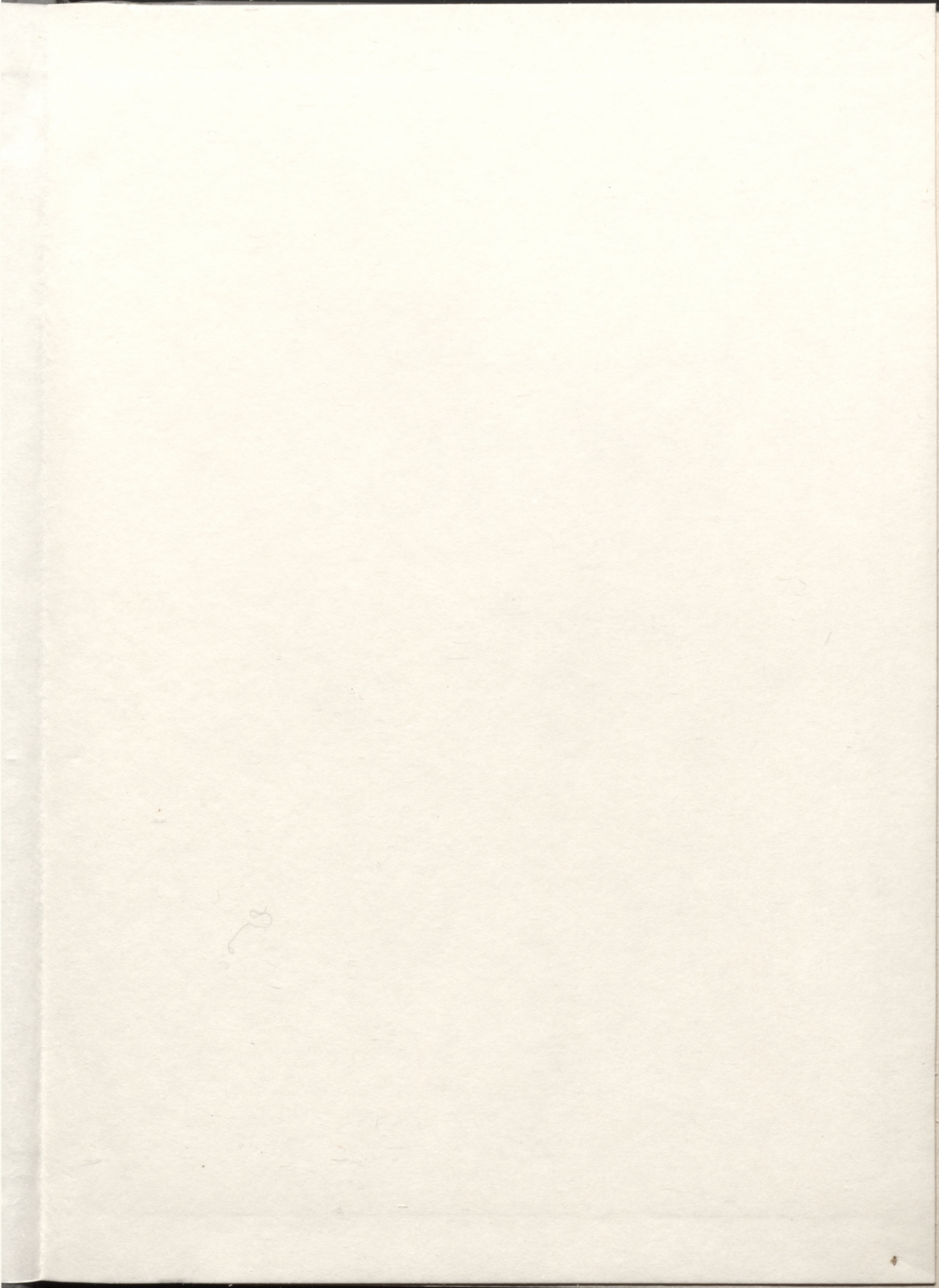

Iepazīsim Latviju

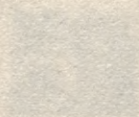

Latvija un latvieši gadsimtu gaitā

Iepazīsim Latviju

Latvija un tās iedzīvotāji

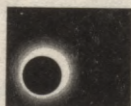

2006-5
L 203

L
9

Iepazīsim Latviju

Latvija un latvieši gadsimtu gaitā

APLIS

UDK 908 (474.3)
Ie 640

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTEKA

03060 40562

Mākslinieks *Vilnis Didrihsons*
Sastādītājs *Uldis Bormanis*

ISBN 9984-10-193-2

© SIA "Izdevniecība Aplis", Rīga

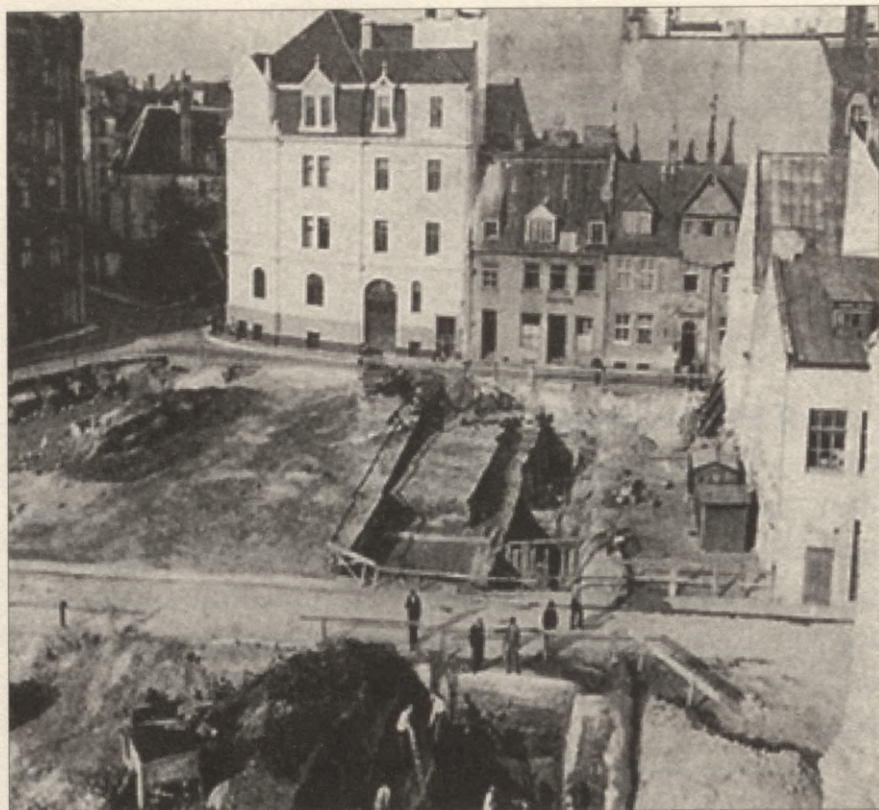
AR KO NODARBOJAS ARHEOLOGI? Zinātni, kas pēta cilvēces vēsturi pēc arheoloģiskos izrakumos iegūtiem materiāliem – darbarīkiem, ieročiem, senu mājokļu paliekām, rotaslietām, traukiem utt., sauc par arheoloģiju. Zinātnes nosaukums radies no diviem grieķu vārdiem – *archaios*, kas nozīmē sens, *logos* – zinātne. Izrakumos iegūst ne tikai senlietas, ir svarīgi arī tas, kā un kur tās novietotas, ar kādiem citiem priekšmetiem tās ir kopā.

Kā lietas nonāk zem zemes? Veidi ir visdažādākie. Priekšmetus var pazaudēt, aprakt, lai noglabātu, un aizmirst. Vulkānu izvirduma laikā lava var pārklāt apdzīvotas vietas, kā tas, piemēram, notika ar Pompejiem Itālijā. Tomēr visvairāk lietu iegūst, atrokot senus apbedījumus un senas cilvēku dzīvesvietas. Ticēdami, ka aizsaules dzīvē mirušajiem būs vajadzīgi tie paši priekšmeti, kurus viņi lietoja, dzīvi būdami, senie cilvēki mirušajiem līdzī devi ieročus, rotas, apģērbu un ēdienu. Sagrautajām un cilvēku atstātajām mītnēm vējš un ūdeņi sanesa pāri smiltis un apglabāja ne tikai ēku drupas, bet arī cilvēku iedzīves paliekas. Dabā rūpīgi noslēpa cilvēku pēdas uz zemes. Arheologu uzdevums ir atrast šīs pēdas un pēc šiem materiāliem censties restaurēt senās vēstures notikumus.

Kur meklēt? Arheologiem talkā nāk gan ziņas par atrastām senām lietām, novērojumi dabā, folkloras materiāli, toponīmika (vietu nosaukumi), kā arī aerofotogrāfijas. Dažreiz senvēstures liecībām uzduras gluži nejauši, veicot būvniecības, meliorācijas un citus zemes darbus.

Pirms ķerties klāt izrakumiem, arheologi veic rūpīgu sagatavošanās darbu, iepazīstas ar arhīvu ziņām, literatūru, uzzīmē ap-

Arheoloģiskie
izrakumi
Rīgā 1938. gadā
starp Vaļņu,
13. janvāra,
Vecpilsētas
un Kalēju ielām

kārtnes plānu. Kad dabā ir iemērīts izrakumu laukums un tas sadalīts sīkākos kvadrātos, izdarītas visas nepieciešamās atzīmes, nivelēta zemes virsma, tikai tad var norakt zemes virsējo slāni un sākt arheoloģisko izpēti.

Arheologi strādā ļoti rūpīgi, jo svarīga ir katra nianse, un to vajag pamanīt un fiksēt. Arheologa darbarīki ir gan lielākas un mazākas lāpstas, gan otas, gan arī fotoaparāts un citi tehniskie līdzekļi. Izpētes objekti var būt pilskalni, apbedījumu vietas, pilsētas kultūrslānis, senas apmetnes – katrā no tiem izrakumi ir ar savu specifiku, un arheologi to labi pārzina.

Kad izrakumi beigušies, izrakumu vietu atkal apber ar zemi. Tas ir tādēļ, lai pasargātu vēl palikušo materiālu no izpostīšanas un lai sakoptu vidi. Dažreiz arheologiem senlietas ir “jāiekonservē”, lai pasargātu tās no sabrukšanas gaisa ietekmē. Piemēram, gaisa ietekmē neilgā laikā var pārvērsties putekļos zem ūdens gadsimtiem ilgi saglabājiem koks, bet sarūsējušas metāla daļas un satrūdējis apģērbs sairst, pat ja tiem tikai neuzmanīgi pieskaras. Katra senlieta iegūst savu inventāra

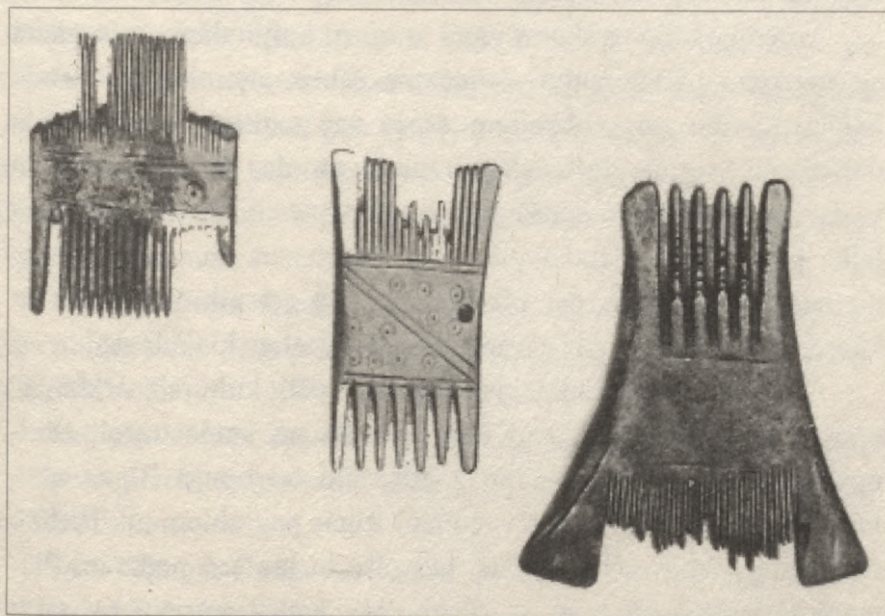
numuru, aprakstu un tiek rūpīgi ievietota atradumu kolekcijā.

Iegūtos materiālus arheologi klasificē, nosaka to izcelšanās vietu un laiku. Te arheologiem palīgā nāk arī citas zinātnes – botānika, dendroloģija, zooloģija, antropoloģija, kā arī ķīmija. Katrai no tām ir savas metodes pagātnes izzināšanā. Piemēram, antropoloģija – zinātne par cilvēku un tā attīstību – var precīzi noteikt arheoloģiskajos izrakumos iegūto cilvēku atlieku rases, antropoloģisko piederību, bet ķīmija ar t.s. radioaktīvā oglekļa metodi – precīzi noteikt to vecumu. Zinātņu sadarbībā veidojas pilnīgāka senās vēstures aina.

Latvijā ir vairāk nekā 2000 arheoloģisko pieminekļu: ap 900 kapulauku, 500 pilskalnu, 100 apmetņu, ap 100 kulta vietu un vairāk nekā 60 pilis. Šis saraksts nav pilnīgs, jo katra diena var nest jaunus atklājumus. Latvijas arheoloģiskos pieminekļus aizsargā likums.

KAS IR KULTŪRSLĀNIS? Katra arheologa sapnis ir veikt izrakumus vietā ar bagātīgu kultūrslāni. Kas ir kultūrslānis? Kāpēc tas ir interesants senatnes pētniekam?

Kultūrslānis ir zemes kārta, kurā atrodamas liecības par cilvēka dzīvi un darbību. Arheologi, izdarot izrakumus, to viegli

Rīgā
arheoloģiskajos
izrakumos atrastās
kaula ķemmes
(11.–12.gs.)

pamana, jo parasti tas ir atšķirīgā krāsā un labi izdalās uz apkārtējās zemes fona. Jo ilgāku laiku cilvēki dzīvojuši šajā vietā, jo biežāks kultūrslānis un jo vairāk materiālu iegūs pētnieks izrakumu laikā.

Apmetoties uz dzīvi kādā vietā, cilvēki ierīkoja apmetnes, nocietinājumus. Ikdienā sabojātās un nederīgās lietas, kā arī ēdiena atliekas parasti meta turpat zemē. Ceļot jaunas mītnes, veco atliekas vai nu nojauca, vai apbēra ar zemi. Cilvēkiem ilgstoši dzīvojot vienā vietā, varēja izveidoties daudz šādu slāņu. Ikšķiles lībiešu ciema kultūrslāņa biezums bija 2,5 metri, bet Vecrīgā – pat 7 metri. Senajā Trojā arheologi atklāja 25 metrus biezu kultūrslāni. Šķērsgrīzumā šāds kultūrslānis atklājas kā daudzkrāsains, kārtains pīrāgs, kurā vissenākais slānis atrodas pašā apakšā, bet jaunākais – augšā. Katra kārtā satur liecības par noteiktu laiku: darbarīkus, ieročus, monētas. Ja kultūrslānī parādās “nepiederošas” lietas, kuru vecums ir cits, tas nozīmē, ka šajā vietā ir vai nu depozīts – kompakti noslēpts senlietu krājums, vai arī kultūrslānis ir sajaukts, notiekot kādiem rakšanas darbiem. Arheoloģijas pirmsākumos, kad vēl nebija izstrādāta izrakumu metodoloģija, daudzkārt grēkoja paši pētnieki, cenšoties izrakt no zemes pēc iespējas vairāk senlietu un nelauzot galvu par to, kur un kādā slānī senlieta atradusies. Sapostītie kultūrslāņi ir liecība cilvēku tuvredzībai un kārei pēc ātriei panākumiem.

Arheoloģiskie izrakumi vietā ar biezu kultūrslāni var sagādāt ne mazumu pārsteigumu. Jaunākais slānis var aizņemt daudz lielāku platību par vecākajiem, tāpēc var gadīties, ka zem kāda dzīvojamā kvartāla dažus slāņus zemāk atrodas senu apbedījumu vieta, kas bijusi ārpus senās cilvēku apmetnes. Šādi var redzēt, kā laika gaitā cilvēku apdzīvotā vieta izpletusies un no senās apmetnes izveidojusies par pilsētu. Var būt arī pilnīgi pretēji un kādreiz plaši apdzīvotas apmetnes vietā pļesties klajš lauks.

Arheologiem reti laimējas atrakt un izpētīt kultūrslāni “dzīvā” pilsētā. Tā, piemēram, kad tika nolemts no jauna uzcelt Melngalvju namu, radās iespēja izpētīt daļu no bijušā Rīgas rātslaukuma un iegūt ziņas par vecajiem Rīgas pagribiem utt. Biežāk tiek pētītas “mirušas” pilsētas, kur cilvēki jau sen nedzīvo. Piemēram, atrokot Pompejus, vēsturnieki iegūst iespēju ne tikai

apskatīt pilsētas dzīvi traģiskajā bojāejas brīdī, bet arī izpētīt kultūrslāni un tā veidot precīzāku priekšstatu par pilsētu tās pirmsākumos.

Katra nianse pētniekam ir svarīga. Pelnu un kvēpu tumšais laukums bijušajā apmetnē norāda uz ugunscura kurināšanas vietu, bet, ja tie atrodami plašā teritorijā, tas norāda uz ugunsgrēku. Vienkopus sabērtu cilvēka kaulu palieku un senu rotājumu, ieroču, darbarīku kaudzīte gandrīz nemaldīgi ļaus secināt par ugunsapbedījuma vietu. Pat neatrodot nevienu veselu senlietu agro metālu laikmeta apbedījumos, bet tikai zaļganu vara oksīda kārtiņu, var jau spriest, ka apbedījumā ir bijušas bronzas lietas, kuras gājušas bojā.

Katrs laikmets atstāj savu kultūrslāni. Kāds tas būs pēcmums?

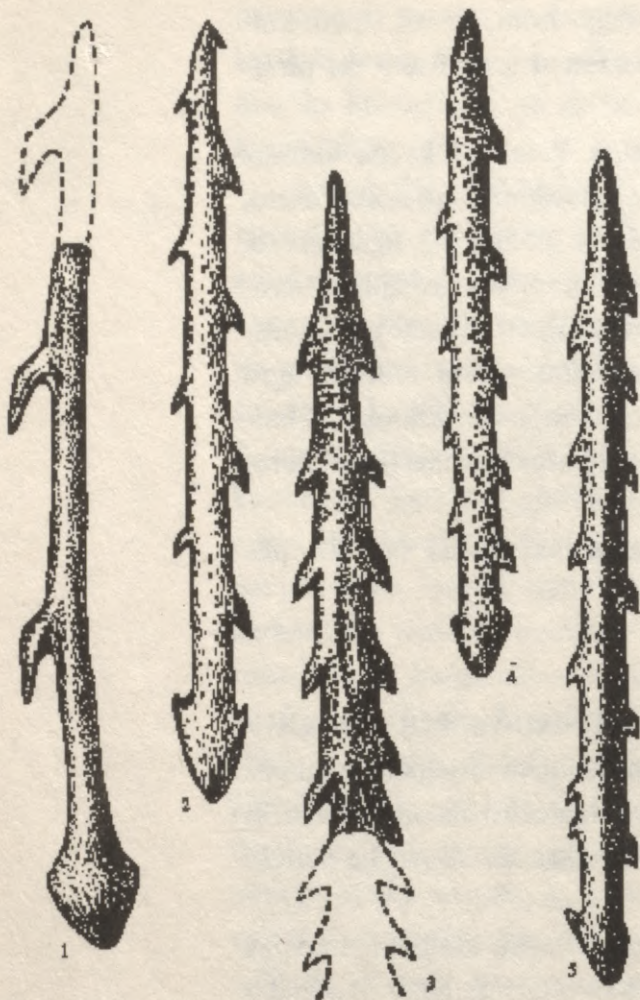
KAD LATVIJAS TERITORIJĀ IERADĀS PIRMIE CILVĒKI? Cilvēku dzīve Latvijas teritorijā kļuva iespējama tikai pēc leduslaikmeta, t. i., pirms trīspadsmit līdz četrpadsmit tūkstošiem gadu. Tomēr līdz pirmo iedzīvotāju ienākšanai vēl pagāja vairāki gadu tūkstoši.

Senākie atradumi, kas liecina par cilvēku klātbūtni Latvijas teritorijā, attiecas uz 9. gadu tūkstoša otro pusi p. Kr., t. i., senāko akmens laikmetu – paleolītu, un tād ir ap 11 000 gadu veci. Šie cilvēki bija ziemeļbriežu mednieki, kuri klejoja plašos apgabalos starp Vislu un Dņepu. Ļoti iespējams, ka Latviju viņi sasniedza savos medību pārgājienos no pastāvīgās dzīvesvietas Dienvidlietuvā un vēl daudz attālākiem apgabaliem dienvidrietumos un dienvidaustrumos.

Pēc arheologu domām, tagadējā Latvijas teritorijā cilvēki varēja nokļūt pa diviem ceļiem: gar Baltijas jūras krastu un gar Daugavas krastu.

Par pirmā ceļa esamību liecina kaula šķēpu galu atradumi Lietuvas ziemeļrietumos pie Baltijas jūras. Latvijas teritorijā šādu atradumu nav.

Otru ceļu gar Daugavas krastu iezīmē savrupatradumi (nejauši atradumi) un konstatētā vissenāko Latvijas iedzīvotāju apmetne

Kaula un raga
harpūnas:
1-3, 5 – Lubānas
ezers,
4 – Dviete

Daugavas krastā netālu no Salaspils pagasta Laukskolas (mūsu dienās pār šo izpētīto vietu viļņojas Rīgas ūdenskrātuves ūdeņi).

Pie Ogres ir atrasti ziemeļbrieža ragi, bet Daugavas krastā pie Dvietes – kaula harpūna. Tas ir 1938. gadā atrastais pirmais vissenākais priekšmets Latvijā, kas piederējis šiem ziemeļbriežu medniekiem. Šīs harpūnas vecums – ap 11 000 gadu. Savukārt pie Burtnieku ezera atrasti ap 10 000 gadu veci bultu gali. Ar Daugavu saistītajā Lubāna ezera baseinā atrasti gan ziemeļbrieža ragi, gan kaula un raga harpūnas. 80. gadu vidū Daugavas krastā pie Ikšķiles izskalota krama nažveida šķila ar slīpi nošķeltu un rūpīgi apdarinātu smaili, divi gala kasīkļi un trīs atšķilas.

Līdzīgus atradumus izdevās konstatēt arī vēlā dzelzs laikmeta kapulauka teritorijā pie Skrīveru pagasta Lielrutuliem.

Gan Ikšķile, gan Skrīveri atrodas Daugavas labajā krastā. Daugavas kreisajā krastā līdzīgus atradumus izdevies iegūt tikai senajā Sēlpilī, kur arheoloģiskos izrakumus veica no 1963. gada līdz 1965. gadam. Šajos izrakumos starp citiem atradumiem uzieti arī 52 ļoti senas formas krama rīki.

Jāpiebilst, ka Daugavas labajā krastā pie Salaspils pagasta Laukskolas 70. gadu sākumā starp vēlāka perioda priekšmetiem atrada arī krama darinājumus, kas ir līdzīgi Lietuvas teritorijā atrastajiem. Veicot sīkāku izpēti darbu, arheologi secināja, ka senā apmetnes vieta atradusies Daugavas augstajā labajā krastā uz dienvidiem no bijušās Laukskolas ēkas. Pastāv uzskats, ka šo

Galvenās vēlā
paleolīta krama
rīku formas no
Salaspils
Laukskolas
apmetnes: kasīkļi
(8, 9, 11–14),
griežņi (1–4),
kombinēts rīks
(10), nažveida
šķīlas (5, 6),
urbis (7)

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

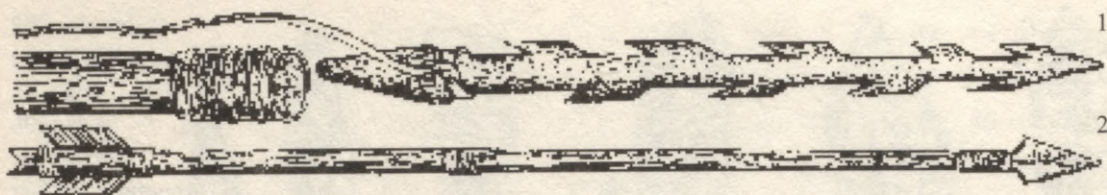
13

14

Krama bultu gali
no Salaspils
Laukskolas
apmetnes

Harpūnu un bultu galu pielietošana:
1 – kaula harpūna ar atdalījušos kātu,
2 – iekārtots krama bultas gals

vieta varēja sākt apdzīvot jau 9. gadu tūkstoša otrajā pusē pirms Kristus dzimšanas.

Šajā laikā Latvijas teritorijā pastāvēja tundras tipa augu valsts. Šeit auga driādes, smiltenes, vistenes, andromēdas, mitrākās vietās – grīšļi, zāle un sūnas. Bija sastopami arī polārie kārkli un pundurbērziņi. Šim periodam raksturīgākais dzīvnieks bija ziemeļbriedis. Cilvēki, kas sāka apdzīvot Latvijas teritoriju, bija mednieki. Šo cilvēku ticējumos lielu vietu ieņēma ziemeļbrieža kults.

Arheoloģiskajos izrakumos atrastie bultu gali liecina par medību ieroču lietošanu. Galvenie ieroči bija metamie šķēpi, harpūnas, loki un bultas. Nomedītā dzīvnieka ādu un kaulus apstrādāja ar dažāda veida krama griežņiem un kasīkļiem.

Pie Doma baznīcas atsegtais sievietes apbedījums (12. gadsimts)

KĀDS IZSKATĪJĀS SENO LATVIJAS IEDZĪVOTĀJU APĢĒRBS?

Ziņas par to, kā ģērbās mūsu senči pirms vācu ienākšanas tagadējā Latvijas teritorijā, sniedz apbedījumu vietās saglabājušās tērpu atliekas un rotaslietas. No iegūtajiem izrakumu materiāliem arheologi ir restaurējuši vīriešu un sieviešu apģērbus.

Pēc viņu domām, 10. un 12. gadsimtā vīrieši tērps lin auduma kreklos un linu vai pakulu auduma biksēs. Vīrs krekla viņi valkāja vilnas auduma svārkus. Kā kreklu, tā arī

svārkus pie kakla sasprauda ar īpašu adatu vai saktu, jo pogas vēl nepazina. Svārkus izrotāja ar bronzas spirālītēm un dažādiem piekariņiem. Tos sajoza ar jostu, kuru auda vai darināja no ādas un rotāja ar metāla kalumiem. Pie jostas ikviens vīrietis parasti nēsāja piestiprinātu nazi un citus līdzī nēsājamus priekšmetus. Karavīram pie jostas bija piestiprināts zobens. Kājas līdz ceļiem notina ar vilnas auduma lenti – kājautu, bet kājās āva ādas pastalas vai arī no liepu lūkiem pītas vīzes. Bagātākie ļaudis valkāja ādas kurpes vai zābakus. Jātnieki pie zābakiem piestiprināja piešus. Vīru cepures izgatavoja no vilnas auduma vai zvērādām. Sevišķi iecienītas bija caunādas cepures. Tās izgrieznoja ar bronzas spirālītēm. Nepieciešama sastāvdaļa bija vilnas auduma apmetnis. Ziemā nēsāja zvērādas apmetni vai kažoku.

Sievietes nēsāja linauduma kreklus, kurus izrotāja ar dažādiem rakstiem, vilnas auduma brunčus, kājautus un ādas apavus. Neatņemama sievietes apģērba sastāvdaļa bija villaine – vilnas auduma plecu lakats. Tā bija bagātīgi rotāta – gan ar ieaustiem rakstiem, gan ar bronzas vai sudraba pavedieniem, stīpiņām vai spirālītēm. Visu šo krāšņumu kopā saturēja saktas. Ap viduci nēsāja izrakstītas, austas jostas. Precētas sievietes galvasrota bija īpaša cepure – sievas aube vai galvas auts. Jaunavu galvasrota bija vainags. To darināja gan no bronzas spirālītēm un stīpiņām, gan arī no izrotāta auduma. Vasarā meitenes greznojās arī ar ziedu vainadziņiem.

Katra Latvijas novada tērpi bija atšķirīgi gan pēc krāsu salikuma, gan arī pēc rakstiem. Šie raksti apģērbā, arī uz darbarīkiem, ieročiem un sadzīves priekšmetiem, bija saistīti ar dažādiem ticējumiem. Tos veidoja ģeometriskās formās izveidoti aplū, svītru, rombu un krustiņu salikumi. Saktas, piekariņus, važiņas, gredzenus, rokassprādzes un kaklariņķus nēsāja gan sievietes, gan vīrieši. Rotaslietas lielākoties darināja no bronzas, sudraba un dzintara. Kaut gan reti, bet sastopamas arī zelta vai apzeltītas rotas.

KO PIELŪDZA SENIE LATVIEŠI? Par senlatviešu ticējumiem dažādas ziņas sniedz arheoloģiskais materiāls, hronikas, latviešu tautasdziesmas un citi folkloras žanri. No daudzajām seno

Māra, Dievs,
Laima.
J. Bīnes glezna

Veļu māte.
H. Vīkas glezna

latviešu dievībām par galveno uzskatāms Dievs, kurš no debeskalna vadīja visas debess un zemes lietas kā saimnieks savu sētu.

*Dievs kokiem lapas deva,
Dievs – vārpiņas tīrumā.*

Viens no Dieva dēliem ir Pērkons, kuram savukārt piedēvēja piecus dēlus (citās tautasdziesmās sešus vai pat deviņus), kas par sevi atgādināja rūcot, sperot un zibeņojot. Cilvē-

ki ticēja, ka Pērkons palīdz labajiem ļaudīm, bet nežēlīgi soda tos, kas izdarījuši kādu sliktu darbu.

Bijībā pret Pērkonu cilvēki nēsāja rotaslietās pērkonas simbolus – cirvīšus. Pērkonam lielā sausumā centās izlūgties lietu. Meža vidū uz pakalna tam ziedoja melnu govi, melnu āzi un melnu gaili. Pērkonu piesauca, ejot ap ugunskuru un lejot ugunī alu.

Tautasdziesmās līdzās Dievam minēta Laima.

*Lūdzu Dievu, lūdzu Laimu,
Ābus divus mīli lūdzu:
No Dieviņa veselību,
No Laimiņas labu mūžu.*

Tātad abas dievības rūpējās par cilvēku labklājību. Laima ir likteņa dievība – laimes dieve. Tā pavada cilvēkus viņu gaitās, sargājot to dzīvību un godu. Par Laimas uzturēšanās vietu uzskatīja mājas aizkrāsni, pavardu vai sliekasni. Mājas

iemītnieki ticēja, ka Laima mājās atgriežas pēc saules rieta. Savukārt ceļinieki bija pārliecināti, ka viņus pavada Laima, ejot tiem pie labās rokas.

Laimu pavada trīs pavadones: Dēkla, Kārta un Māra, bet tās nav likteņa lēmējas. Ticēja, ka Laima palīdz dzemdētājām, bet Dēkla ieauklē jaundzimušos.

Ievērojama vieta senču dzīvē bija ierādīta arī dievībām – mātēm. Viena no tām bija Zemes māte. Dievs bija zemes valdnieks, turpretī Zemes māte (Veļu māte) – zemzemes dievība, kas saņem atpakaļ visu, kas ir uz zemes, – arī cilvēkus. Ļaudis ticēja, ka Zemes mātes valstībā turpināsies virszemes dzīve, tāpēc tie izpildīja dažādus bērnu rituālus. Mirušos apbedīja svētku tērpos un aizgājējiem lika līdzīgas lietas, kas jaunajā dzīvē varētu noderēt. Ticēja, ka mirušie – veļi – pēc kāda laika apciemo savus piederīgos, kuri lika tiem ziedojumus, klāja mielasta galdu, lai veļi (ir saukti arī par dieviņiem) nestu svētību.

Mūsu tālie senči nēsāja arī amuletus – ūdensputnu atveidus, lāča zobus. Daudzi ticēja, ka, pielūdzot dažādus dzīvniekus, nodrošina sev veiksmi medībās.

Senajiem latviešiem bija izteikts mātes kulta. Tautasdziesmas piemin Meža māti, Vēja māti, Ūdens māti.

*Malu, malu visu rītu,
Siekam kaudzes nenomalu:
Gausu māte ietupās
Mana sieka dibinā.*

Arī Saulei un Mēnesim bija sava mitoloģiskā loma. Kā Saules simbolu cilvēki nēsāja apaļus piekariņus, bet par Mēness simbolu

Saules
atgriešanās.
H. Vīkas glezna

kalpoja lunulas (sirpjveida piekariņi). Saules un Mēness kulta izpausmes jo plaši vērojamas ornamentikā, adījumu un audumu rakstos, kā arī dažādās gadskārtu ieražās.

Senie latvieši ticēja mājas dievībām un pielūdza tās. Par svētiem uzskatīja akmeņus virtuvē, rijā un klētī, arī akmens krāvumus sētā. Pie mājas gariem piederēja arī mantas vilcēji pūķi kāda dzīvnieka vai putna izskatā.

Dievu svētību izlūdzās un to nodrošināja ar dažādiem ziedojumiem. Ziedojumu vietas parasti bija svētavoti, ozolu birzis, kā arī atsevišķi ozoli, liepas un citi īpaši lieli koki. Šajās vietās atradās upurakmeņi, uz kuriem ziedojumus sadedzināja.

*Es sakuršu sausu malku,
Es sakuršu uguntiņu;
Dieviņam ziedu došu,
Dievs dos manim arājiņu.*

Bija cilvēki, kam piedēvēja pārdabiskas īpašības, – burvji, raganas un vilkači. Lai novērstu viņu ļauno ietekmi, nēsāja dažādus skanošus piekariņus – zvārgulīšus, mēlītes. Cilvēki dažādās dzīves situācijās ievēroja paaudžu paaudzēs saglabātās tautas paražas un ticējumus.

KAS BIJA HERCOGS JĒKABS? Hercogs Jēkabs, ar kura vārdu saistās Kurzemes un Zemgales hercogistes jeb – īsāk – Kurzemes hercogistes ziedu laiki, piedzima 1610. gada 28. oktobrī Kuldīgā. Viņa tēvs bija hercogs Vilhelms, kurš kopā ar savu brāli Frīdrihu valdīja Kurzemes un Zemgales hercogistē. Nesaskaņu dēļ ar muižniecību un Polijas karali, kam hercogiste kā vasaļvalsts bija pakļauta, Vilhelmam atņēma hercoga troni, nododot to viņa brāļa Frīdriha rokās. Tas varēja būt par iemeslu tam, ka Ketleru dzimta, pie kuras piederēja Kurzemes valdnieki, zaudē hercogisti, jo Frīdriham bērnu nebija. Tāpēc viņš ņēma brāļadēlu savā aizgādībā un panāca viņa atzīšanu par hercogistes mantinieku, un līdz ar to Ketleri turpināja valdīt Kurzēmē.

Bērniņu Jēkabs pavadīja ārpus Kurzemes. Viņš studēja Vācijā – Rostokā un Leipcigā, Holandē mācījās kuģu būvi,

tautsaimniecību un ģeogrāfiju. Tieši Holande kļuva par Jēkaba ideālu, vēlāk veidojot Kurzemes hercogistes saimniecisko dzīvi.

Savu valdīšanu viņš nesāka tukšā vietā – tirdzniecības, kuģu būves, amatniecības veicinātājs bija jau viņa tēvs hercogs Vilhelms. Kaut gan Jēkabs kļuva par hercogu 1642. gadā, praktiski Kurzemes hercogistes pārvaldīšanā viņš bija iesaistījies jau agrāk.

1645. gadā hercogs Jēkabs apprecējās ar Brandenburgas kūrfirsta Frīdriha Vilhelma māsu Luīzi Šarloti. Šajā saskanīgajā laulībā viņiem piedzima deviņi bērni – pieci dēli un četras meitas.

Hercogs Jēkabs Kurzemes hercogistes saimnieciskajā dzīvē vadījās pēc merkantilisma teorijas, t. i., pēc uzskata, ka saimnieciskās attīstības pamatā ir naudas uzkrāšana, palielinot preču izvešanu un samazinot to ieviešanu. Viņš izvērta plašu saimniecisko darbību, parādīdams izcilas spējas tirdzniecībā.

Lai nebūtu jāmaksā ārzemju tirgotājiem par preču pārvadāšanu, Jēkabs turpināja sava tēva sāktu tirdzniecības flotes veidošanu. Plaši darbi izvērās Ventspils kuģu būvētavā. Tika uzceltas arī jaunas kuģu būvētavas Kuldīgā un Liepājā. Jēkaba valdīšanas laikā Ventspilī uzbūvēja apmēram astoņdesmit tirdzniecības kuģus un vairāk nekā četrdesmit karakuģus. Daļu kuģu pārdeva Anglijai un Francijai.

Kurzeme varēja lepoties ar saviem daudzajiem rūpniecības uzņēmumiem – manufaktūrām. Šie uzņēmumi nebija lieli. Taču jāpiebilst, ka tajos bija nodarbināti daudz zemnieku. Meistarus sākumā aicināja no ārzemēm, bet vēlāk, kad darba iemaņas

Hercogs Jēkabs
(1610–1682)

Kurzemes un
Zemgales
hercogistes ģerbonis

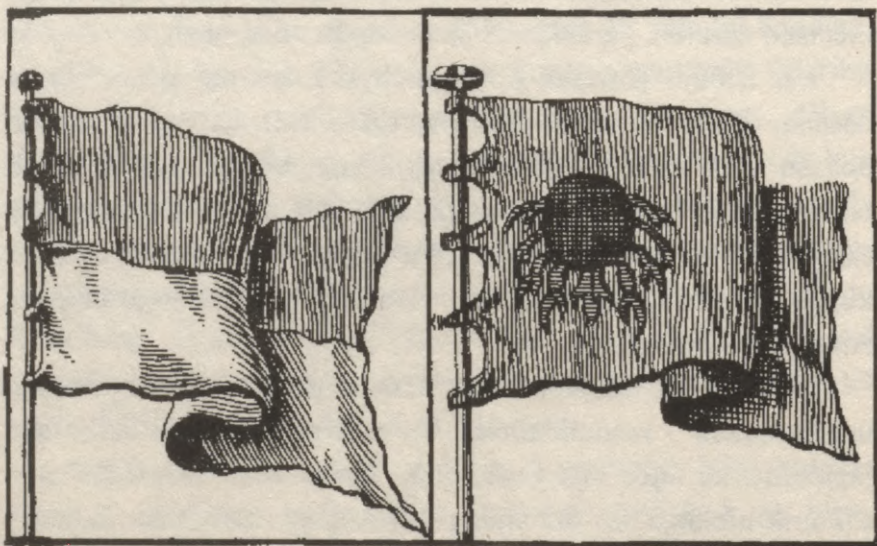
Kurzemes un
Zemgales
hercogistes karogi

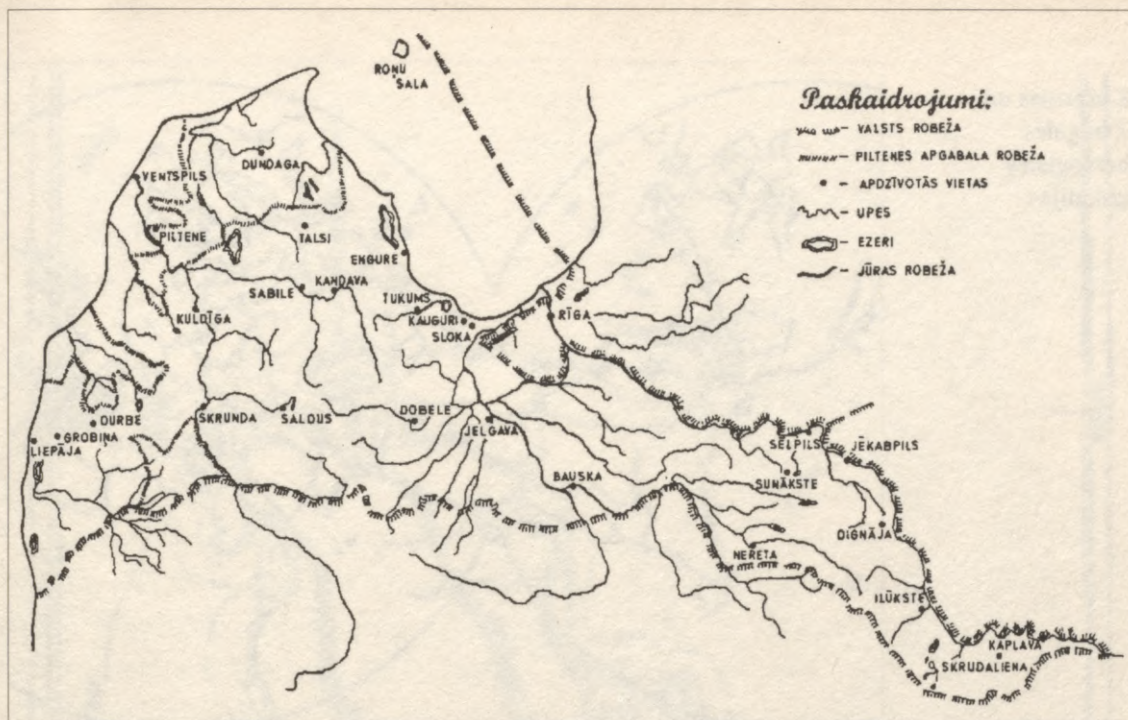
ievērojamākajām Eiropas valstīm. Bija liels pieprasījums pēc kurzemnieku lauksaimniecības un rūpniecības izstrādājumiem – buru audekliem, kaņepāju virvēm, darvas, lielgabaliem, šaujamā pulvera. Lai kurzemnieku ražojumiem būtu vēl plašāks noiets un

apguva latvieši, uzaicināto ārzemnieku skaits samazinājās – apmēram četrsimt ārzemju meistaru un sešsimt latviešu meistaru un zeļļu strādāja Jēkaba uzņēmumos.

Hercoga Jēkaba valdīšanas laikā 17. gadsimtā hercogistē darbojās astoņpadsmit kokzāģētavas, septiņpadsmit metāla (vara un dzelzs) lietuves, desmit vilnas vērptuves, astoņdesmit piecas linu austuves, četrpadsmit salpetra manufaktūras, veselas simt darvas dedzinātavas, trīsdesmit kaļķu cepļi, desmit stikla manufaktūras, piecas papīra dzirnavas.

Hercogam Jēkabam bija tirdzniecības līgumi ar visām

lētāk varētu iepirkt dažādas garšvielas un dārgmetālus, hercogs Jēkabs pat dibināja kolonijas tālu no Kurzemes – pie Āfrikas un Amerikas krastiem.

Kurzemes
hercogiste

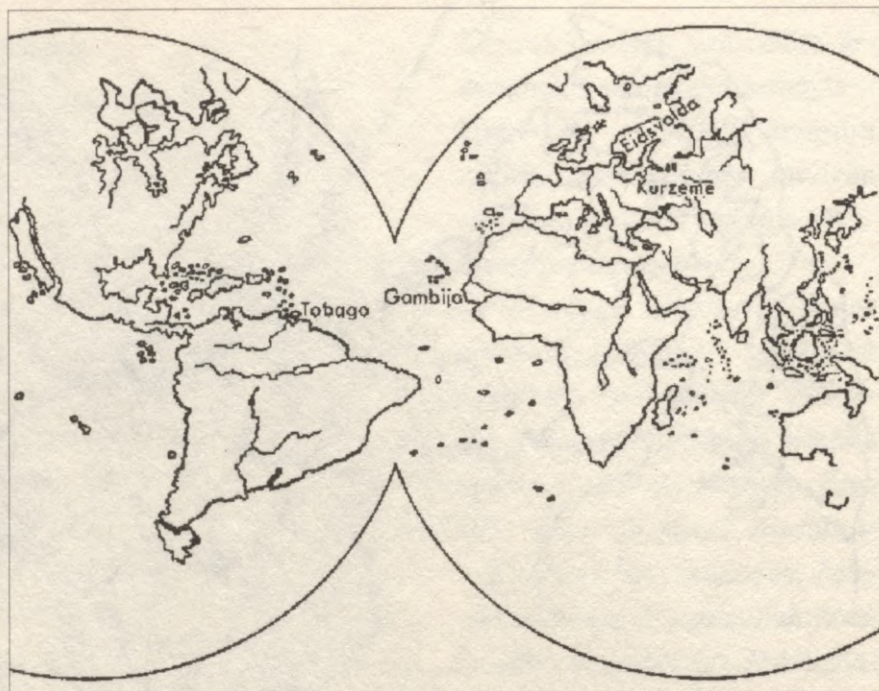
Kurzemes hercogistes uzplaukums bija saistīts ar Jēkaba prasmi izmantot Rietumeiropas ekonomiskās grūtības, ko radīja Trīsdesmitgadu karš (1618–1648). Taču pēc Kurzemes izpostīšanas Polijas – Zviedrijas karā (1655–1660), kura laikā hercogs nonāca pat zviedru gūstā, hercogiste nespēja vairs sasniegt agrāko spožumu.

Pēc hercoga Jēkaba nāves 1682. gadā hercogistes tronī nāca viņa dēls Frīdrihs Kazimirs, kuram trūka tēva vērienīguma un uzņēmības.

KUR BIJA KURZEMES HERCOGA KOLONIJAS? Vislielāko peļņu Eiropā 17. gadsimtā varēja dot zelts un dārgās koloniālpreces (rīsu, tēju, kafiju, kakao, dažādas garšvielas un citas preces, kuras ieguva ārpus Eiropas – lielākoties tropu un subtropu zemēs). Šī iemesla dēļ lielvalstis centās iegūt kolonijas Āfrikā, Indijā un Amerikā.

Arī Kurzemes hercogs Jēkabs gribēja sekot laika garam. Viņš nopirka divas kolonijas – 1651. gadā Andreja salu Āfrikas rietumu piekrastē, Gambijas upes grīvā (netālu uz dienvidiem no Zaļā Raga

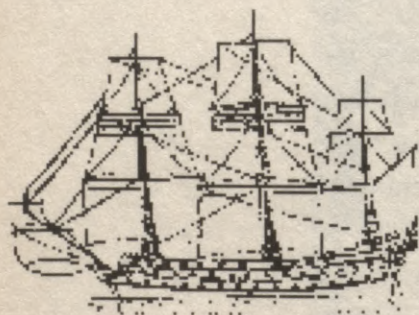
Kurzemes un
Zemgales
hercogistes
kolonijas

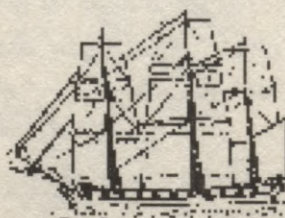
un Almadi raga, kas ir pazīstams kā Āfrikas galējais rietumu punkts) un 1652. gadā Tobago jeb Tabakas salu (sala atrodas Atlantijas okeānā netālu no tagadējās Venecuēlas krastiem).

Šajās salās uzcēla cietokšņus, preču noliktavas, pat baznīcas, turēja pastāvīgu karaspēku un nomitināja kolonistus, galvenokārt Kurzemes zemniekus un amatniekus. Kuģi no Ventspils devās tālajā braucienā uz Gambiju, piekrauti ar sāli, dzelzi, degvīnu un citām precēm. Tie atgriezās mājās, vezdami kafiju, ziloņkaulu, pērles, zeltu, vasku, dažādas virces (tā reizēm dēvē asas smaržīgas garšvielas), indigo (spilgti zila krāsviela, ko var iegūt no dažiem tropu augiem) un melnos vergus – nēģerus. Tos savukārt veda

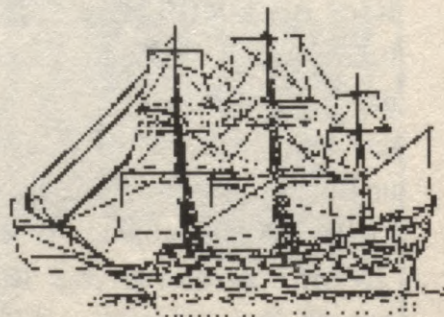
Kuģu tipi
hercoga
Jēkaba laikā

Trijklāju jeb līnijkuģis

Korvete jeb slūpa

Divklāju kuģis

Tobago Hall

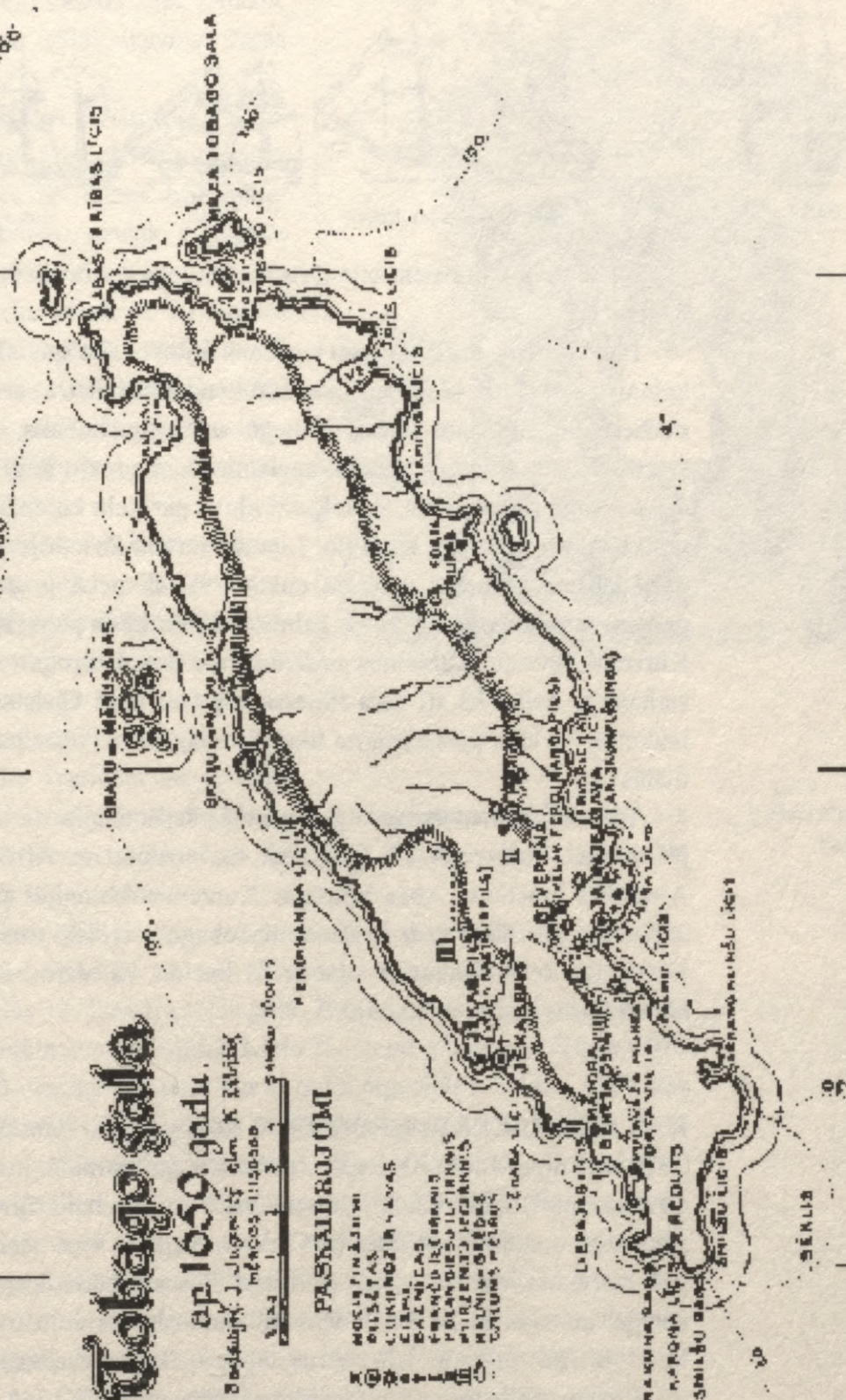
ap. 1650. gadu.

[illegible][illegible]

PPA 60801554

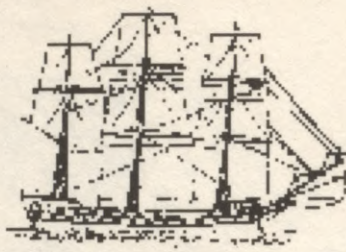
[illegible]

কেন্দ্রীয়-সংসদীয়:

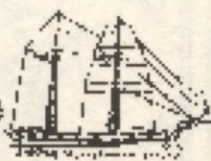
Barka

Vienklāju kuģis jeb fregate

Briga

Škūna

tālāk uz Tobago, kur tiem bija jāstrādā hercoga cukurniedru plantācijās.

Liela nozīme dažādu preču iegūšanā bija Tobago salai. Tā bija kalnaina saliņa (tās platība ir tikai 300 kvadrātkilometru) ar ciedru mežiem un daudzām upēm. Tobago salā auga tabaka, pipari, kokvilna, cukurniedres, kakao, apelsīni, vīģes un citi augi. Salas devums bija tik bagātīgs, ka Jelgava kļuva par lielu koloniālpreču noliktavu un apgādāja Krieviju, Lietuvu un pat Zviedriju. Tolaik dažs labs jelgavnieks patērēja cukuru vairāk nekā pirms simt gadiem viss hercoga Gotharda galms. Pat pērtiķi un papagaiļi bija Kurzemē ievesti. Kurzemes tirdzniecības flotes karogs – tumšsarkans ar baltu, kā arī kara flotes karogs – melns vēzis sarkanā laukumā – kļuva pazīstami ne tikai Eiropā, bet arī citās pasaules malās.

Taču Kurzemes karogs ilgi neplīvoja šajās tālajās un bagātājās zemēs. Tajā pašā 17. gadsimtā tas nozuda no Āfrikas un Amerikas krastiem. Abās bijušajās Kurzemes kolonijās pacēlās angļu karogs. Tikai daži nosaukumi Tobago salā, kā, piemēram, Kurzemes līcis, Kurzemes upe u. c., liecina, ka aizjūras zemei kādreiz bijis sakars ar Latviju.

KAS BIJA LIELAIS KRISTAPS? Kurš gan nav dzirdējis vai lasījis teiku par Lielo Kristapu – milzi Daugavas malā, kas nesis cilvēkus pāri upei? Kādā vētrainā naktī milzis izpildījis maza zēna lūgumu pārnest to upes otrā krastā. Negaisā viņš nesis zēnu pāri satrakotajiem Daugavas ūdeņiem. Pusceļā bērns kļuvis ļoti smags, un tikai ar lielām pūlēm milzim izdevies ceļu turpināt. Izrādījies, ka zēns ir Kristus bērns, tāpēc spēkavīrs turpmāk ieguvis Kristapa (Kristofora) vārdu. Atgriežoties savā alā, viņš atradis

tur veselu kaudzi zelta naudas, par kuru vēlāk uzcelta Rīgas pilsēta.

Kristaps, Kristofors – Kristus nesējs kristiešu mitoloģijā ir sargātājs no ūdens briesmām, arī ceļinieku, sevišķi tirgotāju, kuģinieku, vēlāk nesēju un amatnieku aizstāvis. Kristofora tēls bija izplatīts visā Eiropā. Viduslaikos arī Rīgas latviešu krāvēju un nesēju brālība viņu bija izvēlējusies par savu patronu.

Rīgas Lielais Kristaps ir saglabājies līdz mūsu dienām. Tas varētu būt darināts 15. gadsimta otrajā pusē vai 16. gadsimta sākumā. Nav zināms, kas bijis skulptūras autors. Masīvā skulptūra izgriezta no četriem

kopā savienotiem priedes blūķiem. Tās augstums ir 2,36 metri. Uz pleca Kristaps turēja bērnu, bet rokā – garu vāli. Kristapa tēls vienmēr bijis krāsots.

Sākotnēji Kristapa statuja stāvējusi vecās pārceltuves vietas tuvumā Lastadijā, t.i., aiz Rīdziņas ietekas Daugavā, apmēram tagadējās 13. janvāra ielas galā. Bet 17. gadsimtā, kad ap pilsētu izbūvēja zemes vaļņus, Lielo Kristapu pārvietoja Kārļa vārtu tuvumā – ārpus vaļņiem. Tur ar milzi atgadījās nelaime. 1824. gada decembrī lielas vētras laikā tēls apgāzās un nosita kādu kareivi, kurš atradies tā tuvumā. Pēc notikuma daudz runāja un sprieda par Kristapa tālāko likteni, taču beigu beigās tēlu atstāja vecajā vietā. Un tomēr, lai neatgadītos līdzīga nelaime, to ievietoja īpašā namiņā. Pie Kārļa vārtiem Lielais Kristaps nostāvēja četrdesmit gadus. Tikai pēc Kārļa vārtu nojaukšanas 1862. gadā Kristapu pārvietoja iepretī kaņepāju svariem – ar skatu uz Daugavu. 1909. gadā namiņu ar lielo skulptūru

Lielais Kristaps.
Pastkarte

pārvietoja pie Sarkanajiem spīkeriem turpat Daugavmalā, bet 1923. gadā – stipri cietušu – tēlu nogādāja Doma krustejā. Kopš 1926. gada Lielais Kristaps atradis drošu mājvietu Doma muzejā, tagadējā Rīgas Vēstures un kuģniecības muzejā.

Pie Kristapa kā pie sava aizgādņa ieradās strūdzinieki un plostnieki, lai pateiktos par veiksmīgu ceļu. Pie viņa nāca zemnieki, kas brauca uz Rīgu, lai tur pārdotu savus ražojumus. Kristapa uzticīgo acu skatiens aicināja gan lielus, gan mazus, jo viņš taču palīdzot visiem nelaimē. Bērniem, kad tos pirmoreiz atveda uz Rīgu, vajadzēja iet pie Kristapa roku bučot. Kristapam nesa dāvanas – puķes, prievītes, dažādus apģērbus. Un, protams, – naudu. To meta īpašā kārbā. Savākto naudu izlietoja Sv. Jura hospitālis, bet prievītes, dzīparus, lentes izmantoja dziedināšanai.

KAS ZINĀMS PAR RĪGAS PILSĒTAS PIRMSĀKUMIEM?

Rīgas pilsētas pirmsākumi meklējami pussalā, kura veidojusies Rīgas upes ielokā Daugavas labajā krastā. Šajā vietā 12. gadsimtā pastāvējusi apmetne – divi vietējo iedzīvotāju ciemi. Viens no tiem atradies pie Rīgas upes grīvas – dabiskās ostas krastā, teritorijā starp tagadējām Kalēju, Audēju, Mārstaļu un Reformātu ielām. Bagātu materiālu par šo ciemu sniedz no 1959. gada līdz 1964. gadam veiktie arheoloģiskie izrakumi Alberta laukumā (Kalēju un Vecpilsētas ielas stūrī).

12. gs. koka
gulbūve un ar koka
klāstu segts pagalmis
(arheoloģiskie
izrakumi Peldu
un Ūdensvada ielas
stūrī 1976. gadā)

Otrs ciems pastāvējis Daugavas piekrastē Strēlnieku laukuma un Peldu ielas apkaimē. Pirmās senlietas, kas datējamas ar 11. un 12. gadsimtu, šajā rajonā atrastas 1938. gadā. Izrakumi te notikuši arī 1967. un 1969. gadā. Pilnīgāku Daugavas krastmalas ciema rašanās laiku un apbūvi izdevās izpētīt 1974.–1976. gada izrakumos Peldu un Ūdensvada ielu stūrī.

Vēlā dzelzs laikmeta senlietas (atrastas Vecrīgā, 12. gs. ciema vietā Daugavas krastmalā): 1 – 2 – stikla krelles; 3 – 7 – kauri gliemežvāki; 8 – 11 – dzīvnieku zobi-piekariņi; 12 – kaula pakavsaktas fragments; 13 – 15 – dzintara un kaula piekariņi; 16 – bronzas kaklariņķis; 17 – 18 – bronzas krustiņi-piekariņi; 19 – 22 – bronzas piekariņi; 23 – kaula ķemme; 24 – 28 – bronzas gredzeni; 29 – bronzas ausu tīrāmā karotīte; 30 – bronzas slēdzene; 31 – bronzas siksnas sadalītājs; 32 – zobena maksts uzgalis; 33 – 37 – bronzas pakavsaktas; 38 – 40 – stikla aproču fragmenti; 41 – bronzas lentveida aproce

Apdzīvotās vietas turpinājums, pēc arheologu domām, varētu būt ciems Doma baznīcas apkārtnē pašā Daugavas krastmalā. Starp ciemiem, kas atradās Rīgas upes grīvā un Daugavas piekrastē, atradās dabiska ieplaka, aiz kuras Doma baznīcas vietā bijis kapulauks. Rīgas Doma restaurācijas darbu laikā 1960. gadā izrakumi veikti tieši pašā baznīcā, bet turpmākajos gados tie turpināti baznīcas pagalmā un apkārtnē.

Rīgas apmetnes strauja izaugsme 12. gadsimtā notika tāpēc, ka te, Rīgas jeb Rīdzenes upes grīvā, pie izdevīgās dabiskās ostas rosīga tirdzniecības ceļa malā bija laba tirdzniecības vieta, kur varēja ierasties viesi no tuvām un tālām zemēm.

12. gadsimta beigās Daugavas lejtece uz palikšanu ieradās vācu tirgotāji, misionāri un krustneši. Rīgas lībieši 1201. gadā līdās saviem ciemiem bīskapam Albertam ierādīja vietu pilsētas celšanai. Jaunajai vācu apmetnei saplūstot ar abām vietējo iedzīvotāju dzīvesvietām, veidojās viduslaiku Rīgas pilsēta.

Rīgas ciemu teritorija bija sadalīta nelielās sētās, kur atradās koka dzīvojamās un saimniecības ēkas. Ielas un pagalmus sedza koka klāsti. Ēkas apsildīšanai izmantoja māla vai akmens krāvu-ma krāsnis un pavardus. 12. gadsimtā Rīgā dzīvoja Piedaugavas lībieši, ieceļotāji no Ziemeļkurzemes, nelielā skaitā arī zemgaļi, latgaļi un sēļi. 13. gadsimtā uz dzīvi šeit sāka apmesties vācieši, krievu un citu tautību tirgotāji.

12. gadsimtā rīdzinieki nodarbojās ar zvejniecību, dravniecību, lopkopību, mājamatniecību un tirdzniecību. Viena no svarīgākajām amatniecības nozarēm bija dzelzs ieguve un apstrāde. Dzelzi ieguva, īpašos cepļos kausējot vietējo purva rūdu. Līdzās kalējiem ciemos strādāja arī rotkaļi. Viņu darbarīki – māla tīģeļi, akmens lejamveidnes, pincetes –, kā arī izejmateriāli atrasti izrakumos.

Amatnieki apstrādāja arī dzintaru un kaulu. Lielākā dzintara apstrādes darbnīca atrasta izrakumos Alberta laukumā. Kaula apstrādē izmantoja aļņu un briežu ragus, arī liellopu stilbu kaulus.

Visās arheoloģisko izrakumu vietās lielā skaitā sastopami dažādi zvejniecības piederumi – tīklu gremdi un pludiņi, makšķeru āķi un vizuļi, laivu detaļas, murdi, tīklu linumi. Par lopkopību ciemos liecina izrakumos atsegtās lopu novietnes. 13. gadsimta sākumā jaunajā viduslaiku pilsētā līdās šīm tradicionāla-

jām amatniecības nozarēm izveidojās arī daudzas jaunas – stikla apstrāde, mūra celtniecība un citas.

12. gadsimtā un 13. gadsimta sākumā mirušos Rīgā apbedīja pēc senajām tradīcijām – svētku tērpā ar rotām un ieročiem. Pirmie Rīgas senkapi tika atklāti pie Rīgas Doma 19. gadsimta beigās. Vēlāk arheoloģiskajos izrakumos senie apbedījumi atsegti arī pie Pētera baznīcas, zem vairāku Jaunielas namu pamatiem, Doma laukumā un pagalmā.

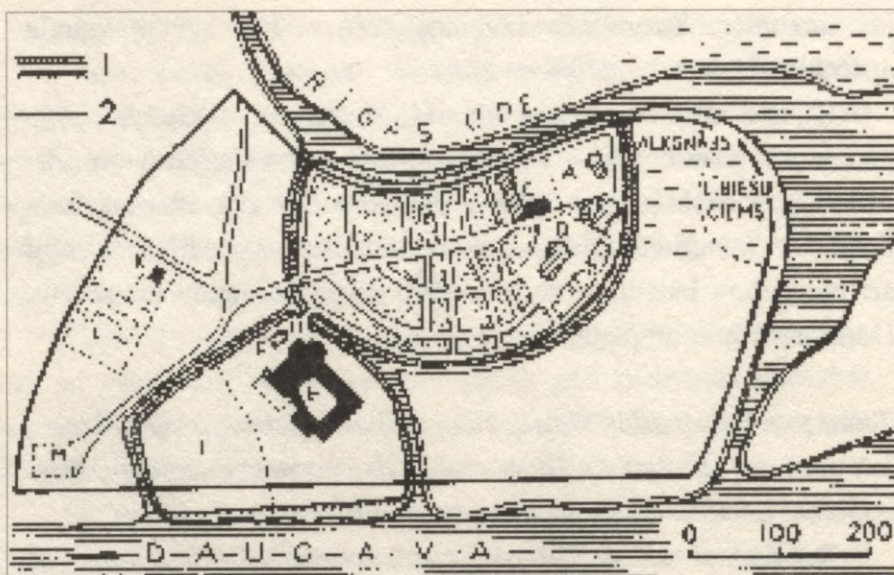
Teika par Rīgas dibināšanu. *Vecos laikos, kad Rīga vēl nebijusi, ļoti garš vīrs, Lielais Kristaps, nesis cilvēkus pāri Daugavai, brizdams pa ūdeni pretī tai vietai, kur tagad atrodas Rīga.*

Latviešu
tautas
teika

Dzīvošanai un gulēšanai Kristaps uzcēlis būdu Daugavas labajā krastā. Reiz naktī guļot tas dzirdējis, ka uz Daugavas kreisā krasta raud mazs bērns. Viņš tūlīt gājis pēc bērna un to nesis pār Daugavu. Daugavas vidū bērns palicis tik smags, ka Lielais Kristaps to tik ar lielām mokām pārnesis un noguldījis savā būdā. Nākamajā rītā, kad Kristaps pamodies, bērnu atradis pārvērstu lielā kastē, pilnā ar zelta naudu. Kristaps šo naudu glabājis neizdotu līdz savai miršanas dienai. Pēc viņa nāves nauda izlietota Rīgas dibināšanai. Pirmās Rīgas mājas celtas taisni tai vietā, kur atradusies Kristapa būda.

KĀ CĒLA RĪGU? Neviena pilsēta nevar tikt uzcelta uzreiz, it īpaši tāda pilsēta kā Rīga. Par tās dibināšanas gadu vēsturnieki gan vēl tagad strīdas. Vienā no galvenajiem Rīgas vēstures avotiem – Latviešu Indriķa hronikā (uzrakstīta ap 1225.–1227. gadu, līdz mums nonākusi vēlākos norakstos) Rīgas vārds kā vietvārds minēts 1198. gadā. Jau tad šeit bijuši divi lībiešu ciemi. Šo pieņēmumu apstiprina arī arheoloģiskie izrakumi. Viens no lībiešu ciemiem atradies Rīdzenes (Rīdziņas) upītes izliekumā, tur, kur tagad atrodas Alberta laukums un Mazā Peitavas iela. Otrs lībiešu ciems atradās Daugavas krastmalā, tagadējo Ūdensvada un Peldu ielu, Latviešu strēlnieku laukuma rajonā. Diemžēl visu Vecrīgas teritoriju nav iespējams arheoloģiski izpētīt. Tāpēc ir grūti noteikt precīzu šo ciemu platību vai arī citu ciemu eksistenci.

Vācu apmetne
ap 1210. gadu:
A – pirmā Bīskapa
sēta; B – pirmais
Doms; C – pirmā
ordeņa pils; D – Sv.
Pētera baznīca;
E – Doms; F – Sv.
Paula baznīca;
G – Rātes vārti;
H – Mazie vārti;
I – vēlākā Bīskapa
sēta; K – Sv. Jēkaba
baznīca; L – vēlākā
cisterciešu klostera
vieta; M – Sv. Gara
Konventa vieta
(I – palisādes;
2 – pilsētas
aizsargmūris)

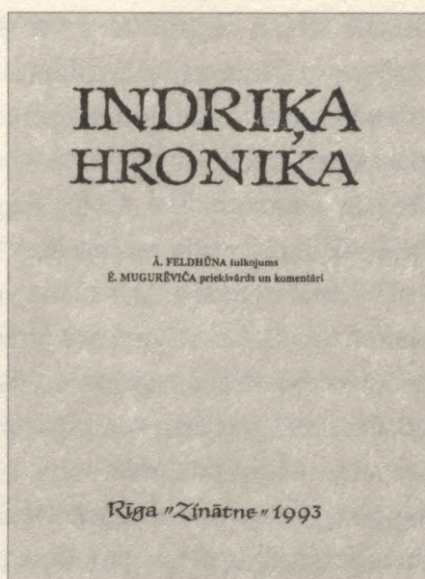
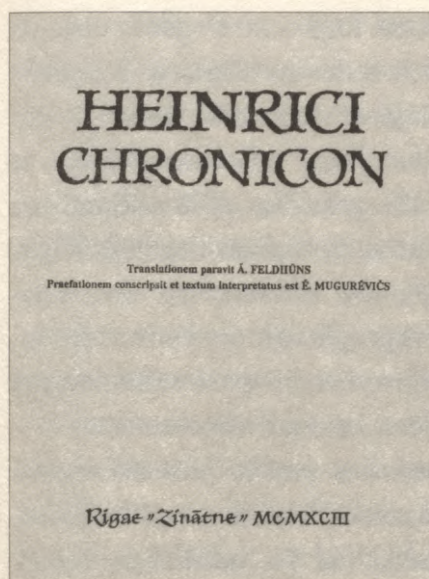
Kā vēsta Latviešu Indriķa hronika, 1201. gadā bīskaps Alberts dibina pilsētu. Hronikas oriģinālteksts ir latīņu valodā. Tajā minēts vārds “*civitus*”, kas klasiskajā tulkojumā nozīmē “pilsēta”. Citos tā laika dokumentu tekstos ar vārdu “*civitis*” tiek apzīmēta bīskapa pils vai sēta. Domājams, ka jau pirms bīskapa sētas šeit atradās vācu tirgotāju apmetnes, uz ko arī netieši norāda Indriķa hronika.

Saskaņā ar vispārpieņemto versiju 1201. gadā pie neapbūvētā Rīdzenes krasta tika nodibināta 5,5 ha liela puslokveida kolonistu apmetne, ko ierobežoja aizsargjosla. Tās robežas gāja apmēram tagadējo Zirgu, Tirgoņu, Kungu, Jāņa ielu un Pētera baznīcas virzienos. Tur arī atradās pirmā arhibīskapa pils. Tās paliekas vēl tagad ir samanāmas Jāņa baznīcas un tai piegulošo māju konstrukcijās. Blakus arī Zobenbrāļu ordenis uzbūvēja savu pirmo baltakmens pili, kuru vēlāk, 1297. gadā, nopostīja rīdzinieki.

Pirmie nocietinājumi acīmredzot sastāvēja no noasinātu balķu joslas – palisādes – un ūdens grāvja tās priekšā. Šeit pat varēja atrasties arī pirmā no koka celtā Doma jeb Māras baznīca, kura vēlāk nodega ugunsgrēkā. Te tika būvēta arī Svētā Pētera baznīca, kuru izmantoja galvenokārt pilsētnieki.

Laikā no 1207. līdz 1209. gadam šo teritoriju sāka nostiprināt ar aizsargmūri. 1211. gadā aizsargmūri pagarināja līdz Daugavas

1993. gadā izdotās
"Indriķa hronikas"
titullapa

krastam gar tagadējo Rozena un Jaunielu. 1215. gadā notika liels ugunsgrēks, kurā nodega visa koka apbūve. Ugunsgrēka briesmu dēļ ārpus pilsētas mūriem arī sāka būvēt grandiozāko un greznāko monumentālo Baltijas reģiona kristīgās baznīcas kompleksu – Doma ansambli.

Ap 1234. gadu pilsētas apbūve aizsniedzās līdz pussalas attālākajai ziemeļu robežai (tagadējās Trokšņu ielas rajonā). Pilsētas nocietinātajam rajonam pieklāvās galvenais ceļš, kas savienoja pussalu ar Rīgu, – Smilšu ceļš (tagadējā Smilšu iela). Ganību ceļš gāja apmēram pa tagadējo Jēkaba ielu. Pilsētā atradās arī Sv. Jēkaba un Sv. Magdalēnas klosteris un baznīca, Svētā Gara hospitālis un Krievu sēta (tagadējās Aldaru ielas rajonā).

Līdz ar to pilsētas teritorija bija izaugusi līdz savām maksimālajām robežām un viduslaikos tā tālāk vairs nepaplašinājās. Līdz pat 16. un 17. gadsimtam teritorijas paplašināšanos nepieļāva, jo lielāku teritoriju būtu grūti nosargāt. Kopumā Rīgas teritorija sasniedza 28 hektārus. Turpmāk jaunās mājas būvēja, paliecinot apbūves blīvumu mūru iekšpusē. Ja pilsētas attīstības sākumā iekšpus mūriem gandrīz katram rīdziniekam piederēja kāds sakņu dārziņš un lopi, tad 16. un 17. gadsimtā mājas gar ielām jau veidoja nepārtrauktu rindu. Sakņu dārziņi, tāpat kā aizmugurējās ielas, tika apbūvētas.

KAD RĪGA KĻUVA PAR PILSĒTU? 1201. gadā bīskaps Alberts pārcēla savu rezidenci no Ikšķiles uz Rīgu, ar ko sākās tiem laikiem vērienīgi būvdarbi: slējās bīskapa pils, nami, pilsētu pamazām apjoza aizsardzības mūris, vācu apmetnes saauga ar lībiešu ciemiem. Vai tomēr Rīga 13. gadsimta pašā sākumā jau bija pilsēta? Te bija apmetušies amatnieki, tirgojās tirgotāji, Rīgas ostā iegriezās kuģi, bet bīskapa lēmums izveidot šeit savu rezidenci piešķīra Rīgai arī nozīmīga pārvaldes centra lomu. Iedzīvotāju skaits, apbūves struktūra, bet jo īpaši saimnieciskā rosība ļauj, protams, runāt par pilsētu, kaut arī tikko radušos.

Rietumeiropā tomēr bija ieviesusies prakse pilsētas statusu noteikt, piešķirot attiecīgai vietai dažādas tiesības un privilēģijas. Ja pēc būtības Rīga jau bija pilsēta, tad šis juridiskais noformējums vēl kavējās, kaut arī dokumentos jau lietoja apzīmējumu "*civitus*", kas latīņu valodā nozīmē "pilsēta".

1211. gadā, atzīmējot Gotlandes vācu tirgotāju nopelnus Livonijas iekarošanā, bīskaps Alberts piešķīra tiem dažādas priekšrocības Daugavā un citās Livonijas ostās (Rīga tieši pieminēta nav), atbrīvojot tos no muitas, karstas dzelzs pārbaudījuma un divkaujas, ja tiesa nevarēja noteikt vainīgo kādā strīdā. Citiem vārdiem – Alberts tirgotājiem piešķīra tādas pašas tiesības Rīgā, kādas tiem jau bija Gotlandē. Kaut gan dokumentā runāts arī par Rīgas kaļamo naudu (naudas kalšana – valdnieku un pilsētu privilēģija), šīs t.s. Visbijas jeb Gotlandes tiesības saņēma nevis rīdzinieki, bet gan ārzemju tirgotāji. Tas nozīmēja, ka Rīga sastāvēja vēl it kā no divām daļām – no pilsētas, ko veidoja lībiešu ciemi un uz vietas apmetušos vāciešu kopiena, un no privilēģētā ārzemju tirgotāju slāņa, kas uz vietas nedzīvoja, bet kam, jādomā, Rīgā bija kāda īpaša apmešanās vieta – sēta jeb faktorijs.

Līdz ar to jāsecina, ka Rīgai pilsētas tiesības vēl nebija. Taču tas nenozīmē, ka tai nebija savas pašpārvaldes un arī tieksmes iegūt pilsētas privilēģijas. Alberts uzskatīja sevi par noteicēju Rīgā, bet, tā kā tieši ārzemju tirgotāji bija viņa galvenais balsts, kas sniedza finansiālu palīdzību un nodrošināja floti krustnešu atvešanai uz Livoniju, pilsētnieku intereses viņam pārāk nerūpēja. Tomēr, kad 1221. gadā bīskaps visai sarežģītās starptautiskās situācijas dēļ gribēja Livoniju nodot Dānijas pakļautībā, rīdzinie-

ki, kā arī lībieši un latgaļi sadumpojās pret Dānijas karaļa atsūtīto vietvaldi Gotšalku, tā ka viņam bija jādodas prom. Šī bija pirmā reize, kad pilsētnieki parādīja sevi kā vienotu un nopietnu spēku.

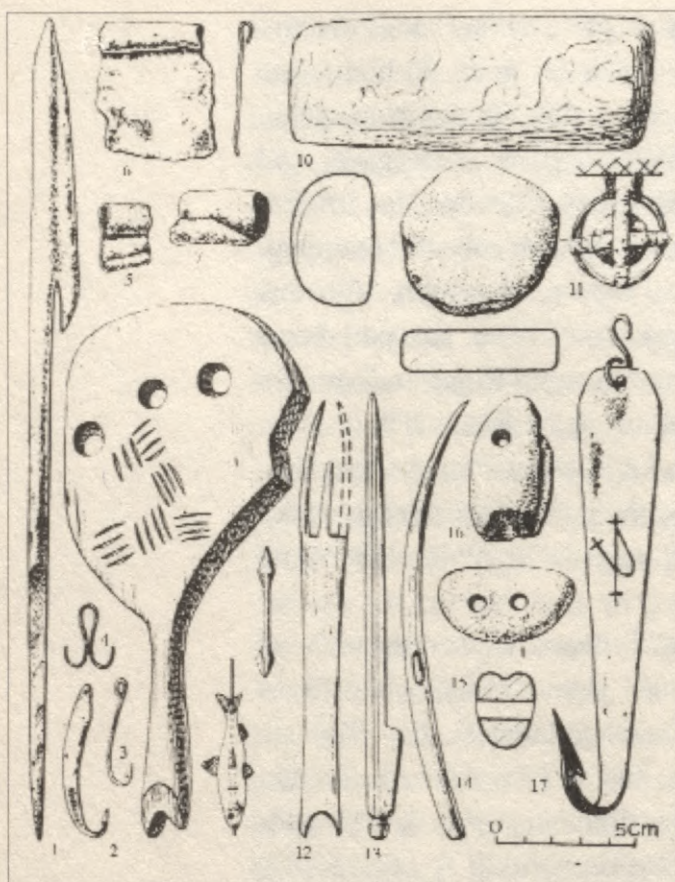
Pilsētas tiesību jautājumu atrisināja tikai 1225. gadā, kad Livonijā ieradās pāvesta sūtnis Modenas Vilhelms, lai izšķirtu dažādas domstarpības starp pilsētu, bīskapu un zobenbrāļu ordeni, kurš arī tiecās valdīt pār Rīgu. 1225. g. decembrī Vilhelms piešķīra Gotlandes tiesības arī Rīgas namniekiem, kas, pārlabotas un piemērotas vietējiem apstākļiem, kļuva par Rīgas tiesībām. Šo tiesību norakstus Rīga nu jau kā pilntiesīga pilsēta vēlāk nosūtīja arī uz Rēveli (Tallinu) un Hāpsalu, kur tos izmantoja šo Igaunijas pilsētu likumu izstrādāšanai. Vilhelms noteica arī pilsētas lauku apgabala robežas, bet kādā viņa 1226. gada 18. aprīļa dokumentā pirmo reizi minēta Rīgas rāte.

Vai Rīga nu jau bija īsta pilsēta? Protams, taču arī tagad tā vēl nebija tam pilnīgi gatava, jo bija vēl jāpaiet laikam, līdz Rīgas tirdzniecībā noteicēji kļuva ne vairs gotlandieši, bet Rīgā uz pastāvīgu dzīvi apmetušies tirgotāji. Tad arī kā tirdzniecības centrs Rīga no tirgotāju faktorijs kļuva par tirgotāju pilsētu, kas 13. gadsimta beigās kļuva par Hanzas savienības locekli.

***Par Rīgu.** Daudzi nostāsti ir par mūsu sirmo, mīļo Rīgu, un viens no viņiem ir šāds: Rīga nekad nedrīkst būt pilnīgi gatava. Ja Rīga būs pilnīgi gatava, tad viņa noslīks Daugavā. Par katriem simtiem gadu reizi no Daugavas izlien kāds gars un jautā pirmajam cilvēkam, ko satiek, vai Rīga gatava. Ja nu jautātais atbildētu, ka Rīga ir gatava, tad viņam pašam otru nakti jāmirst, bet Rīga trešā naktī nogrims ūdenī. Bet, tā kā visi Rīgā dzīvojošie zina šo teiku, tad tie vienmēr garam atbild, ka Rīga nav gatava, un Rīga pastāv vēl šodien.*

*Latviešu tautas
teika*

KĀDS BIJA SENO RĪGAS IEDZĪVOTĀJU SASTĀVS UN NODARBOŠANĀS? Kā liecina arheoloģiskie izrakumi Rīgā un pirmās rakstītās ziņas par Rīgu, pirmās ciltis tagadējās Rīgas teritorijā apmetās jau ap 10. gadsimtu. Ap šo laiku te bijušas jau apmetnes, bet tagadējās pilsētas teritorijai pieslējušies zemgaļu un lībiešu apdzīvotie apgabali.

Zvejniecības
piederumi.

1 – harpūna;

2 – 4 āķi;

5 – 7, 11, 15 – 16
tīklu gremdi;

8 – virvju vīšanas
rīks; 9 – sprūda

āķis; 10 – pludiņa
sagatave;

12 – 14 – saivas un
irbuli; 17 – vizulis

nieki, kas te apmetušies uz dzīvi. 11. gadsimta beigās viņiem pievienojās vācu krustneši, mūki un tirgotāji, tomēr uz dzīvi Rīgā viņi sāka palikt tikai 12. gadsimta sākumā. Tādējādi jau Rīgas attīstības pirmsākumos tās iedzīvotāju sastāvs ir bijis visai raibs, un tāds tas palika arī turpmākajos gadsimtos.

Ir ziņas arī par to, ar ko nodarbojušies Rīgas pirmie iedzīvotāji. Tie galvenokārt bijuši zvejnieki un mednieki, kam tolaik bija svarīga nozīme pilsētas iedzīvotāju pārtikas sagādē. Blakus viņiem dzīvoja laukkopji un dravnieki. Zemkopībai derīgu zemju Rīgas tuvumā bija maz, tādēļ plašāk attīstīta bija lopkopība, ko veicināja labas pļavas un ganības. Dravniecība deva ne tikai pārtiku, bet arī izejvielu – vasku, ko lietoja ne tikai māsaimniecībā, bet arī amatniecībā. Vasks bija arī viena no vērtīgākajām tirgus precēm.

Par to, cik liela nozīme Rīgas attīstības sākumos bijusi zvejniecībai, liecina arheoloģiskajos izrakumos lielā skaitā atrastie

Livonijas Indriķa hronika vēsta, ka Rīgas pamatiedzīvotāji bijuši lībieši. Par to liecina arī tas, ka liela daļa no pilsētā arheoloģiskos izrakumos atrastajiem priekšmetiem ir lībiski. Par lībiešiem liecina arī topo-nīmiskais materiāls, tas ir, vietvārdi. Vairākām vecajām Daugavas salām bija lībiski nosaukumi.

Taču izrakumos atrastas arī kuršu, zemgaļu un latgaļu rotas no 11. gadsimta. Tas liecina, ka Rīgā dzīvojuši arī latviešu senči. Tāpat Rīgas ciemos uzturējušies arī krievu. Domājams, kā liecina no senās Krievzemes ievesto priekšmetu atradumi, Rīgā iebraukuši arī krievu tirgotāji un amat-

zvejas piederumi: tīklu linums, pludiņi, gremdi, tīklu aužamās saivas un lāpāmie irbuļi, makšķeru āķi, vizuļi, laivu daļas un laivas. Vēlākos gadsimtos, paplašinoties satiksmei un attīstoties tirdzniecībai, no zvejnieku vidus nāca Rīgas loči, pārcēlāji, enkurnieki un preču krāvēji. Rīgas ciema iedzīvotāji arvien biežāk pievērsās tirdzniecībai. Pamazām tirdzniecība kļuva par pilsētnieku galveno nodarbošanos.

Bez tirdzniecības Rīgā attīstījās arī amatniecība. Viena no amatniecības nozarēm, ar kuru nodarbojās pilsētnieki 12. un 13. gadsimtā, bija metālapstrāde. Dzelzi ieguva, kausējot vietējo purva rūdu. Bez dzelzs kausētājiem un kalējiem Rīgas ciemos strādāja arī rotkaļi, kuri izgatavoja bronzas un alvas rotaslietas. Šīs rotaslietas, tāpat kā darbarīki un izejmateriāli, lielā skaitā atrasti izrakumos Rīgā.

Pie senākajām amatniecības nozarēm, ar kurām nodarbojušies Rīgas iedzīvotāji, jāpieskaita kaula un dzintara apstrādāšana. Viens no vecākajiem amatniecības veidiem ir arī podniecība – podnieki gatavoja traukus uz podnieku ripas un izrotāja tos ar svītru un bedrīšu ornamentiem. Labi attīstīta bija ādas apstrādāšana – miecēšana, krāsošana, ādas priekšmetu darināšana. No ādas vietējie amatnieki pagatavoja greznus apavus, tērpus un tērpu piederumus, cimdsus, zirglietas.

Aust un vērpt 12. un 13. gadsimtā prata katra sieviete. Par to liecina ļoti daudzie izrakumos atrastie vērpsšanai lietotie vārpstu skriemeļi, aužamie šķietīņi, ceļu dēlītis celaiņu darināšanai. (Celaiņi ir nestaipīgas, lēni dilstošas smaguma turēšanai piemērotas prievē, kas darinātas, savienojot griešanu ar aušanu.)

Amatu vidū ievērojamu vietu ieņēma kokamatniecība. Kokamatnieki ikdienā nepieciešamos koka rīkus un traukus – koka karotes, kausus, grebtas bļodiņas, šķīvjus, piestas – gatavoja katrās mājās. Tāpat pie kokamatniecības nozarēm bija jāpieskaita laivu un kuģu būve; laivu un kuģu atliekas atrastas senajā Rīgas ostas vietā un aizbērtajā Rīgas upē.

Pēc vāciešu nostiprināšanās Rīgas bīskapi un ordeņa mestri sekmēja vācu tautības pārstāvju ieceļošanu un apmešanos Rīgā, piešķirot viņiem dažādas privilēģijas. Tas veicināja iedzīvotāju noslāņošanos. Augstāko iedzīvotāju slāni – patriciātu – Rīgā

veidoja tirgotāji. Kopš 13. gadsimta beigām tie tirgotāji un amatnieki, kurus vairs nevarēja ievēlēt pilsētas pārvaldes amatos, veidoja namnieku opozīciju. Viszemākais Rīgas sabiedrības slānis bija plebejiskā opozīcija, kas sastāvēja no pilsētas trūcīgajiem iedzīvotājiem. Pēc etniskās piederības pārsvarā tie bija latvieši. Plebejiskā opozīcija galvenokārt pieauga skaitliski, Rīgā ieceļojot zemniekiem un lauku amatniekiem. Plebejiskās opozīcijas sastāvs bija ļoti raibs – 14.–15. gadsimtā tā sastāvēja no izputējušiem namniekiem, mājkalpotājiem, algādžiem, būdniekiem un pārējiem, kuri dzīvoja galvenokārt ārpus pilsētas nocietinājumiem Rīgas priekšpilsētās. Pamatā plebejisko opozīciju veidoja tie pilsētnieki, kuriem nebija pilnu amatnieku tiesību. Tai pieslējās arī uz Rīgu atbēgušie dzimtcilvēki, amatu izpalīgi, kā arī ārpus cunfetes slepeni strādājošie amatnieki jeb bītnieki, kā arī sociāli zemāk stāvošo amatnieku nozaru pārstāvji – linaudēji, transportstrādnieki u.c. Vēlāk, piemēram, 16. gadsimtā Kalendāru nemieru laikā Rīgā, opozīcija bija aktīvākais spēks.

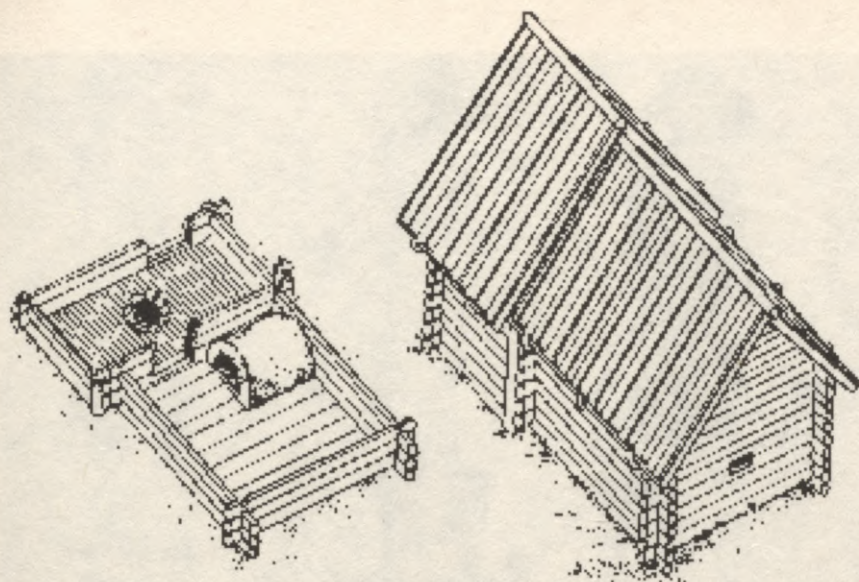
KĀ DZĪVOJA SENĀS RĪGAS IEDZĪVOTĀJI? Samērā maz ziņu ir par Rīgas pilsētas iedzīvotāju mājokļiem un to iekārtojumu. Mazliet vairāk liecību ir par rīdzinieku apģērbu un apaviem.

Laikā no 1959. līdz 1980. gadam Rīgā arheoloģiskajos izrakumos Alberta laukumā atklāja divas senās ielas, kā arī vairākas 12. gadsimta dzīvojamās ēkas. Arī izrakumi Daugavmalā sniedza ziņas par Rīgas seno ciemu ēku tipiem, telpu sadalījumu un ielu apbūvi.

Senākās Rīgas ēkas bija nelielas, ar vienu telpu, un tās celtas gar ielām izvietotās sētās. Ēku garums parasti nepārsniedza 5 metrus, un tās bijušas guļkoku būves no skuju kokiem. Ēku pamatus parasti veidoja akmeņi vai koka bluķi. Pie Rīgas upes ēkas balstījās uz pāļiem. Dzīvojamās mājas bija sausas un siltas, un grīdas tajās bija liktas no plēstiem kokiem vai apaļkokiem, bet jumtus klāja meldri vai salmi. Mājas apsildīja kleķa vai akmens krāsnis, kurās gatavoja arī ēdienu un cepa maizi, bet māju piebūvēs bija atklāti pavardi.

Pagalmos, kas bija klāti ar apaļkokiem vai akmens šķembām, atradās vieglas koka saimniecības ēkas. To grīdas sastāvēja no

Vietējo iedzīvotāju
koka dzīvojamā
māja 12. gs.
A. Caunes
un G. Jansona
rekonstrukcija

zilās glūdas, māliem vai mēsliem, kas bija sajaukti ar kapātiem salmiem, niedrēm vai doņiem. Arī gar sētām esošās ielas klāja apaļkoki vai akmens šķembas.

Ēkas senajā Rīgā atradās ļoti tuvu cita citai, tāpēc ugunsgrēks, kas bija izcēlies vienā ēkā, bieži nopostīja arī citas ēkas. Ēkas parasti atjaunoja vecajā vietā, jaunajai celtnei izmantojot vecos pamatus. Tādējādi šajā laikā atsevišķas celtnes tika atjaunotas pat 5–6 reizes.

Senais ielu tīkls gadsimtu gaitā maz mainījās. Galvenās ielas bija Kalēju, Alksnāja, Šķūņu, Peitavas, Audēju, Klosters, Jāņa, Meistaru, Zirgu, Kurpnieku, Krāmu u.c. ielas. Pirmoreiz Rīga izmainīja savu izskatu, kad 13. gadsimtā tā tika apjota ar akmens mūriem. Pēc Livonijas Indriķa liecībām, pirmā ar mūri apjotā pilsētas daļa sniedzās no tagadējās Jāņa ielas līdz Zirgu ielai.

Tad arī izmainījās Rīgas ielu segums un platums. Vēlāk, pilsētai augot un paplašinoties, ielas tika pagarinātas. Iespējams, ka vairākas vecākās Rīgas ielas šodien sakrīt ar 12. gadsimta galvenajiem ceļiem.

Rīga savā senākajā izbūvē līdzinājās tā laika vācu un skandināvu pilsētām ap Baltijas jūru, kā arī nedaudz Novgorodai un Pleskavai – tādas pašas koka celtnes, baļķiem klāti pagalmi un ielas. No mūra parasti cēla tikai pilsētas sabiedriskās celtnes: baznīcas, klosterus, pilis, rātsnamus, tirgotāju un amatnieku ģildes, pilsētu nocietinājumus.

KĀ ĢĒRBĀS SENIE RĪDZINIEKI? Izrakumu materiāli un hroniku trūcīgās ziņas liecina arī par Rīgas materiālo un garīgo kultūru. Visumā tā Rīgas attīstības sākumā bija līdzīga 11. un 12. gadsimta Lietuvas un Skandināvu zemju pilsētu kultūrai, bet 13. gadsimtā tajā ienāca arī vācu ietekme. Rīdzenieku apģērbs un apavi bija gandrīz tādi paši kā citu Baltijas jūras tirdzniecības pilsētu iedzīvotāju apģērbs un apavi. Tā, piemēram, tādas pašas ādas kurpes kā Rīgā nēsāja arī Rietumeiropā – bija vienīgi nelielas vietējās atšķirības formā un ornamentos. Maz atšķīrās arī rotaslietas. Izņēmums bija saktas, kaklariņķi, piekariņi,

Rīgas iedzīvotāji un iebraucēji Rīgā 18. gs. pēdējā ceturksnī. Rīgā iebraucis Gulbenes draudzes Beļavas muižas novada zemnieks (1), vidējo aprindu sieviete pastaigā (2), krievu preču iznēsātājs (3), vācu vidējo aprindu meitene (4), parūku taisītāja māceklis (5), vācu vidējo aprindu jaunava un zēns (6,7), lietuviešu zemnieks (8), vācu tautības istabene (9), jauneklis, kas strādā kādā kontorī (10), krievu zaldāta sieva, kas piepelnās, vācot apkārtnes mežos ogas un sēnes (11), divi holandiešu jūrnieki (12/13), pareizticīgo garīdznieks un baznīcas kalpotājs (14/15), Dzērbenes novada zemnieks (16), vācu vidējo aprindu jaunava (17). J. K. Broces zīmējums

piespraudes. Jau 13. gadsimtā rotājās ar aprocēm un stikla krellēm.

Sākot ar 13. gadsimtu, bet īpaši 14. gadsimtā, kad sākās Rīgas iedzīvotāju noslāņošanās, atšķirības parādījās ne tikai dzīvojam

ēku celtniecībā, bet arī to izvietojumā – rātskungi un liemie tirgotāji savu turību centās izrādīt māju arhitektūrā un iekārtojumā, bet vietējie iedzīvotāji dzīvoja aizielās un aiz pilsētas mūriem, sāka atšķirties arī pilsētnieku apģērbi. Jaunās modes vispirms uztvēra patricieši, kuri saviem tērpiem izvēlējās greznākos un dārgākos audumus – zīdu, samtu, taftu, kā arī dārgas zvērādas. Augstāko aprindu sievietes nēsāja zelta rotas – rokassprādzes, gredzenus un dažādas piespraudes – brošas, bet vīriešu greznuma priekšmeti bija zobenu rokturi, ieroču riņķi, arī gredzeni, ko zeltkaļi darināja no dārgmetāla, bieži vien ar dārgakmeņu rotājumu.

Pilsētas amatu meistarų sievas un meitas apģērbā centās līdzināties bagāto tirgotāju sievām un meitām. Tādēļ patriciāts pat ar īpašiem rīkojumiem aizliedza amatniekiem un viņu ģimenes locekļiem nēsāt augstākajiem pilsētu iedzīvotāju slāņiem raksturīgu apģērbu un dārgas rotaslietas.

Amatnieku tērpi bija vienkāršāki – šūti no linauduma vai vadmalas. Labākus tērpus viņi uzģērba vienīgi svētku reizēs, taču arī tad tie nebija grezni. Vistrūcīgāk tomēr bija ģērbti amatu zeļļi un mācekļi, kuru apģērbs bieži vien sastāvēja no pakulu krekla, nātņa biksēm, koka tupelēm un priekšauta, ko sauca par skoteli. Vasarās tie pat pa ielu staigāja basām kājām.

Tie amatnieki un zemnieki, kuri Rīgā bija ienākuši no laukiem, nēsāja sev pierasto apģērbu, kas sastāvēja no linu pakulu krekliem, svārkiem un biksēm vasarā, bet no vilnas auduma darinātiem apģērba gabaliem ziemā. Šis apģērbs bija raksturīgs latviešiem un vēlākajos vēstures avotos tika dēvēts par nevācu apģērbu. Šo apģērbu vēlāk ar īpašiem rīkojumiem noteica par vienīgo valkājamo apģērbu mājkalpotājiem un amatniekiem, kuri bija nākuši no vietējo tautību vidus. Tomēr 15. un 16. gadsimtā šie rīkojumi tika pārkāpti.

KAS BIJA PIRMAIS BĪSKAPS LATVIJĀ? Latvijas piekrastē ap 12. gadsimta vidu sāka piestāt vācu tirgotāju kuģi. Izmantojot Daugavas ūdensceļu, tirgotāji pamazām virzījās arvien dziļāk zemes iekšienē. Tirgotājiem līdzī brauca arī garīdznieki, jo, ar nelieliem izņēmumiem, tikai garīdznieki prata lasīt un rakstīt.

Viņi ceļojumā parasti izpildīja rakstvežu pienākumus un vadīja dievkalpojumus.

Kā stāsta senas hronikas, šādu pienākumu uzņēmies arī Zēgebergas (mūsu dienās neliela pilsētiņa Vācijas ziemeļos, kas atrodas netālu no Hamburgas) klostera mūks Meinards. Ap 1180. gadu viņš ieradās Ikšķilē, kur lībiešu ciemā vācieši bija izveidojuši preču noliktavu, palikdami tur arī ziemā. Viņa nolūks bija izplatīt kristīgo ticību starp Daugavas lībiešiem. Tā kā Daugavas lībieši bija atkarīgi no Polockas kņaza, tad Meinards lūdza tam atļauju šīs misijas veikšanai. Saņēmis kņaza atļauju, Meinards centās kristīgo ticību izplatīt mierīgā ceļā. Šajā nolūkā viņš pat iemācījās lībiešu valodu.

Meinards apsolīja, ka nodrošinās vietējos iedzīvotājus pret iebrucējiem, jo tolaik līvu novados bija iebrukuši lietuviešu sirotāji. Šim nolūkam tika no Gotlandes ataicināti amatnieki, kuri no 1185. gada līdz 1186. gadam Ikšķilē uzcēla mūra pili un baznīcu. 1186. gadā Brēmenes arhibīskaps iecēla Meinardu par pirmo Ikšķiles bīskapu.

Lībiešu kristīšanai gan nebija sevišķu panākumu. Jaunā mācība viņiem bija grūti saprotama un nespēja tos saistīt. Meinards viņus kristīja ar Daugavas ūdeni. Tāpēc lībieši uzskatīja, ka, lai atbrīvotos no kristīgās ticības, jānomazgājas Daugavā un tādējādi

Bīskapa Meinarda
kapaplāksne

viņi būs brīvi. Uz mūža beigām Meinards bija nolēmis vietējos iedzīvotājus piespiest kristīties ar varu. Viņš lūdza palīdzību Romas pāvestam, kas izsludināja pirmo krusta karu pret Baltijas tautām. Visiem, kas kristīgās ticības vārdā devās uz Livoniju, tika apsoltā grēku atlaišana. Karaspēka izveidošana ieilga. Meinards, nesagaidījis palīgus, nomira 1196. gadā Ikšķilē, kur arī tika apbedīts. 13. vai 14. gadsimtā (nav konkrētu ziņu) viņa mirstīgās atliekas pārvestas uz Rīgu un guldītas Rīgas Doma altāra ziemeļu pusē, bet vēlāk ievietotas speciāli sagatavotā nišā.

14. gadsimtā Meinardu iecēla svēto kārtā. Viņa godināšanu Latvijā atjaunoja 1993. gada 8. septembrī, kad Rīgas Domā notika ekumeniskais dievkalpojums Romas pāvesta Jāņa Pāvila II vadībā.

KAS BIJA RĪGAS BĪSKAPS ALBERTS? Pašās 12. gadsimta beigās – 1199. gadā Daugavas krastos sāka valdīt trešais bīskaps (pirmais bīskaps bija Meinards, bet otrais – Bertolds). Par trešo bīskapu kļuva Brēmenes virsbīskapa māsas dēls, kāds augstāks garīdznieks Alberts. Viņš bija vairāk valstsvīrs nekā mācītājs – gudrs, darbīgs, izturīgs un izveicīgs, vīrs pašos spēka gados. Alberts cerēja kļūt par arhibīskapu un reizē valdnieku jauniekarotajās zemēs. Viņš saprata, ka cīņa Baltijā nebūs viegla, tāpēc nesteidzās doties turp, bet ļoti centīgi gatavojās šim solim. Alberts apmeklēja Vācijas un Dānijas karaļus, apspriedās ar sakšu tirgotājiem un vācu krustnešiem Vācijā un Visbijā.

Vācu tirgotāji bija ar mieru dot naudu karavīru vākšanai un apbruņošanai, jo tirdzniecības ceļi caur Latviju jau agrāk bija viņus vilinājuši. Dānijā šajā laikā valdīja karaļi no Valdemāru dzimtas. Šī valsts bija kļuvusi tik varena, ka Alberts neuzdrošinājās uzbrukt Baltijai bez dāņu piekrišanas. Viņš panāca, ka katoļu baznīcas galva Romas pāvests Innocentijs III 1199. gadā ar sevišķu rakstu (bullu; šo rakstu apstiprināja ar zīmogu, kuru arī sauca par bullu) izsludināja krusta karu pret Livoniju. Visiem, kas piedalītos karā, tika apsoltā grēku piedošana.

1200. gadā ar 23 kuģiem un 500 krustnešiem bīskaps Alberts iebrauca Daugavas grīvā. Jau ceļā uz Ikšķili viņš sadūrās ar lībie-

šiem. Krustneši nežēlīgi postīja lībiešu mājas un laukus. Lībieši bija spiesti padoties un noslēgt pamieru, kā arī pieņemt kristīgo ticību.

Bīskaps Alberts ielūdza lībiešu kungus un vecākos uz dzīrēm Rīgas ciemā. Paļaudamies uz pamieru un bīskapa aicinājumu, lībieši arī ieradās. Viņu vidū bija arī Turaidas kungs Kaupo. Bet lībieši nenovērtēja Albertu, kurš bija pavēlējis krustnešiem māju ielenkt. Ar viltu sagūstītajiem lībiešu vadoņiem bīskaps uzstādīja savus noteikumus: jāpiešķir vāciešiem zeme pie Rīgas ciema pilsētas celšanai un jādod 30 dižciltīgi jaunekļi par ķīlniekiem. Lībiešu vecākie bija spiesti šos noteikumus pieņemt. Viņu dēlus bīskaps Alberts ar kuģi nosūtīja uz Vāciju, lai izaudzinātu par uzticamiem vācu piekritējiem. Bet vācieši nocietinājās pie Rīdziņas upes ietekas Daugavā, kur jau atradās lībiešu ciems un osta.

Īsā laikā tur izveidojās nocietināta pilsēta, kurā apmetās uz dzīvi vācu tirgotāji un amatnieki. Šeit turpmāk atradās arī bīskapa sēdeklis. Albertam izdevās dabūt no pāvesta jaunajai pilsētai dažas privilēģijas (izņēmuma tiesības). Arī tirgotāji turpmāk drīkstēja iebraukt tikai Rīgas ostā, bet nedrīkstēja izmantot Zemgaļu ostu Lielupes grīvā. Lai varētu sekmīgi turpināt Livonijas iekarošanu, 1202. gadā bīskaps Alberts izveidoja pastāvīgu karaspēku – Zobenbrāļu ordeni.

1229. gadā bīskaps Alberts mira. Ar savu 30 gadu ilgo,

Bīskapa Alberta
statuja. Pastkarte

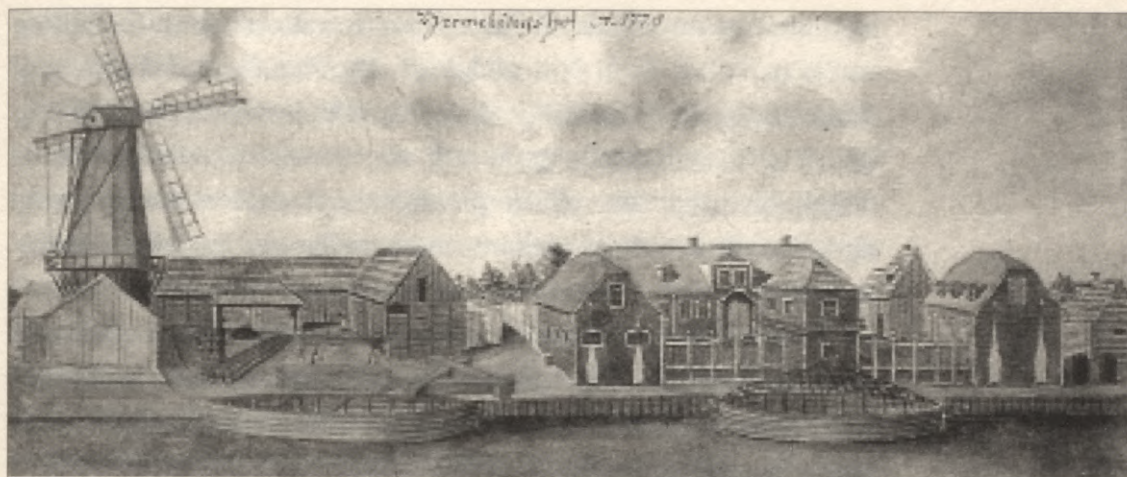
nenogurstošo darbību, izmantodams “skaldi un valdi” politiku, viņš pakļāva lībiešus, latgaļus, igauņus un panāca kristietības nostiprināšanos Baltijā.

KĀ RĪGA KĻUVA BAGĀTA? Daudzos stāstos par Rīgu tiek teikts: “Bagātā Rīga. Lepnā Rīga.” Kā radās Rīgas bagātība?

Rīgas ekonomiskais pamats bija tirdzniecība. Tāpēc jau Rīga bija radusies, lai nodrošinātu preču plūsmu no austrumiem uz rietumiem un otrādi. Kad latviešu un igauņu zemes bija iekarotas un svarīgie sauszemes ceļi nonāca vācu tirgotāju rokās, viņi vienojās ar Lībekas un Visbijas pilsētām par kopīgo interešu aizstāvēšanu Baltijas jūrā. 1282. gads ir Rīgas iestāšanās gads Hanzas savienībā. Tirgotāju darbību regulēja t.s. Visbijas – Rīgas un Hamburgas – Rīgas tiesības, kuras Rīgā pakāpeniski ieviesās 13. gadsimtā. Tie bija tirdzniecības, vekselattiecību, preču izkraušanas un citi noteikumi un privilēģijas, kas turpmāk regulēja tirgotāju darbību Rīgā. Piemēram, Rīgas tirgotāji panāca, ka jau 14. gadsimta

Silķu krastmala
Rīgā ap 1650. gadu.
J. K. Broces
zīmējums

vidū visas tranzītpreces bija jāizkrauj Rīgā. Līdz ar to neviens ārzemju tirgotājs nedrīkstēja slēgt darījumus ar citiem ārzemju tirgotājiem bez Rīgas tirgotāju starpniecības. Aizliedza arī svešajiem tirgotājiem pārdot preces mazumtirdzniecībā Rīgas tirgū. Par ievestajām precēm pilsētai maksāja akcīzes nodokli. Arī par kuģu iekraušanu un izkraušanu bija jāmaksā nodokļi. Rīgas tirgotāji peļņu guva no preču cenu starpības, kā arī no atšķirībām svaru un mēru vienībās. Tā vaska birkavs Polockā bija par 1/20 lielāks nekā Rīgā, un tas tirgotājiem daļēji sedza transporta izdevumus. Neiztika arī bez blēdībām, un tirgotājus bieži apsūdzēja krāpšanā un bojātu vai sparam vai kādiem citiem rādītājiem neatbilstošu preču pārdošanā.

Herneliņa muiža
(1778).
J. K. Broces zīmējums

Dažādos laikos Rīga saņēma vēl daudzas citas privilēģijas. Taču, kad Zviedrijas valdība 17. gadsimtā pieprasīja pierādīt Rīgas pilsētas tiesības uz tām, tad izrādījās, ka trūkst vairāk nekā 70 dokumentu. Laika gaitā tie bija nozaudēti, tomēr ikdienas sadzīvē uz tiem atsaucās.

Rīgas amatniecība nebija tik spēcīgi attīstīta, lai ražotu preces pārdošanai uz citām zemēm. Tās bija domātas vietējam patēriņam. Gandrīz vienīgie eksportpreču ražotāji izrādījās mucinieki, jo mucās parasti iesaiņoja ne tikai šķidrumus, bet arī ādas, audumus, tās preces, kuras sālais jūras ūdens varētu sabojāt. Savas preces ārzemju kuģotājiem varēja pārdot arī virvju un tauvu vijēji.

Rīgas namnieki – pastāvīgie iedzīvotāji – maksāja nodokļus. Pats svarīgākais bija nekustamās mantas nodoklis, kura lielums

bija atkarīgs no mājas vērtības. Karu un citu nelaimju laikā rāte varēja uzlikt arī ārkārtējus nodokļus. Tā, piemēram, lai atjaunotu rīdzinieku pašu nojaukto ordeņa pili, rāte noteica īpašu nodokli. Rātes ienākumi papildinājās arī no t.s. atpirkšanās naudas – rīdzinieki varēja tikt vaļā no pienākuma piedalīties karā, samaksājot algu un uzturu jātniekam, soda naudas par dažādiem pārkāpumiem.

Pilsēta lielus ienākumus guva arī no tai piederošo īpašumu apsaimniekošanas. Rīgai piederēja nami, gruntsgabali, lauku īpašumi, kurus pa daļai pilsēta izmantoja savām vajadzībām, pa daļai iznomāja. Kad tirgotājiem pietrūka noliktavu, tad pilsēta atļāva par samaksu novietot preces kādā no tobrīd tukšajiem mūra torņiem. Nomniekiem īpašums bija jāuztur kārtībā. Rāte gan deva materiālus, bet remontdarbi bija jāveic nomniekiem pašiem.

Vislielākos ienākumus 17.–19. gadsimtā deva pilsētas muižas, jo to uzturēšana bija lēta.

Pilsēta pelnīja arī no tā, ka iznomāja tirgotājiem tirdzniecības vietas. Viduslaiku Rīgā tirgošanās notika rātslaukumā. Tur pilsēta sabūvēja tirgotavu un darbnīcu būdas un iznomāja tās namniekiem.

Rīgai bija kuģu un liellaivu piestātnes, sava lopkautuve, vīna pagrabs, stalli, dzirnavas, pelnu un darvas peltuves, kaļķu un ķieģeļu cepļi, ganības, bišu koki, kokzāģētava, pirtis, svāri, kuģu būvētava. Ienākumi no saimnieciskās darbības nonāca rātes ziņā un tika izmantoti pilsētas labā.

KAS BIJA HANZA? Hanza bija Ziemeļvācijas tirdzniecības pilsētu savienība viduslaikos. Tā sāka veidoties 13. gadsimta pirmajā pusē, kad pilsētas cita ar citu slēdza līgumus, lai nodrošinātu tirdzniecību. Pirmo līgumu 1230. gadā noslēdza Lībeka un Hamburga. Arī citas pilsētas sekoja šim paraugam un pamazām saplūda savienībā. 14. un 15. gadsimtā Hanzā ietilpa ap 160 lielāku un mazāku vācu pilsētu, kuras atradās Baltijas jūras un Ziemeļjūras piekrastē, – Lībeka, Hamburga, Brēmene, Rostoka, Vismāra, Štrālzunde u. c.

Rīgas tirgotāji, lai aizsargātu savas intereses Baltijas jūrā, jau 1282. gadā noslēdza savienību ar Lībeku un Visbiju. Šis gads tad arī uzskatāms par Rīgas iestāšanās gadu Hanzā. Vēlāk Hanzā

iestājās vēl septiņas Latvijas pilsētas: Cēsis, Straupe, Valmiera, Limbaži, Koknese, Kuldīga, Ventspils.

Ieguvusi noteicošo lomu Baltijas jūrā un Ziemeļjūras tirdzniecībā, Hanza izveidojās par tiltu starp Austrumiem un Rietumiem. Rietumeiropā pieprasīja kažokādas un vasku no Krievzemes, linus un kaņepājus no Livonijas, labību no Prūsijas un Polijas. Savukārt no Rietumiem uz Austrumiem veda audumus no Flandrijas un Anglijas, siļķes no Norvēģijas un metālus no Zviedrijas. Visā plašajā Hanzas darbības zonā tās pilsētu tirgotājiem bija priekšrocības muitu, satiksmes, preču transporta un noliktavu izmantošanā. Tirdzniecību atviegloja saskaņotā svaru, mēru un naudas apgrozības sistēma. Hanzas tirgotājiem bija savi kantori izdevīgākajās tirdzniecības vietās. Tādi bija Londonā, Brigē, Bergenē, Novgorodā u. c. Savienībai nebija kopīgu pārvaldes institūtu, kases un karaspēka. Lai aizstāvētu savas intereses ārzemēs un novērstu savstarpējās nesaskaņas un konkurenci pašu tirgotāju starpā, ievērojamāko pilsētu delegāti pulcējās uz pārstāvju sanāksmēm. Tās parasti notika Jāņa dienā Lībekā.

Divsimt gadu Hanza bija Baltijas jūras un Ziemeļjūras valdniece. Neviena valsts nevarēja konkurēt ar vareno tirgotāju un pilsētu savienību. Stāvoklis mainījās, kad 15. gadsimta otrajā pusē Eiropas ziemeļos, rietumos un austrumos sāka nostiprināties apvienotas valstis ar spēcīgiem valdniekiem. Eiropas tirdzniecībā galveno vietu pārņēma vispirms Nīderlande, tad Anglija. Radās nesaskaņas arī Hanzas savienības pilsētu starpā. Sakarā ar jaunu zemju un kontinentu atklāšanu 16. gadsimtā strauji samazinājās Baltijas jūras un Ziemeļjūras tirdzniecības nozīmība. Tirdzniecības ceļi novirzījās no Baltijas jūras uz pasaules okeāniem. Pēdējā Hanzas savienības sanāksme notika 1669. gadā. Šo gadu tad arī var uzskatīt par savienības darbības oficiālo izbeigšanās laiku.

KĀ RADĀS RĪGAS RĀTE? Rāte ir viduslaiku pilsētas pārvalde – to zina katrs skolabērns. Bet kā veidojās rāte Rīgā, kas bija rātskungi?

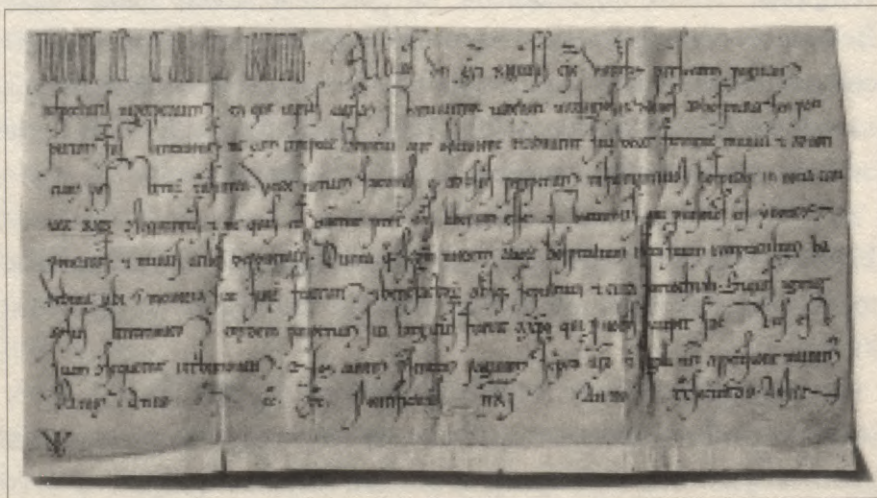
1201. gadā bīskaps Alberts pārcēla domkapitulu no Ikšķiles uz Rīgu. Šo gadu pieņemts uzskatīt par Rīgas pilsētas dibināšanas gadu, lai gan vācu tirgotāju un krustnešu apmetne te bija izveidota

jau agrāk. Tirgotāji neiebilda pret bīskapa ierašanos. Viņi to varbūt pat vēlējās, kaut gan tādā gadījumā bīskaps kļūtu par pilsētas senjoru. Bīskapa un krustnešu klātbūtne deva drošību tirgotājiem gan pašā Rīgā, gan ceļojumos aizvien tālāk uz austrumiem. Vai apmetnē jau ir bijusi kāda pašpārvalde, par to ziņu nav.

Bīskapa varu pilsētā pārstāvēja viņa ieceltais soģis jeb fogts. Fogta pienākums bija izšķirt strīdus pilsētnieku starpā un par tiesas vešanu iekasēt soda naudas bīskapa labā. Tas viņam bija labs ienākumu avots. Fogts vadījās no tā saucamajām Visbijas tiesībām – vācu tirgotāju privilēģijām, kuras bīskaps bija piešķīris Rīgai, bet vēlāk – no 13. gadsimta beigām – no Hamburgas tiesībām. Bīskaps mēģināja ierobežot pilsētnieku tiesības, aizliedzot amatniekiem apvienoties cunftēs, un līdz 1226. gadam šis aizliegums bija spēkā.

Tomēr bīskapa vara pilsētā sašķobījās, kad viņš nokļuva visai kļūmīgā situācijā 1215. gadā, sākoties igauņu un krievu kopīgam uzbrukumam Rīgai kā krustnešu centram un nākamajos gados arī Cēsīm un Otepē pilij. Bīskaps pat bija spiests lūgt Dānijas karaļa palīdzību, solot kā atlīdzību kundzību pār visām vācu iekarotajām teritorijām un Rīgu. Lai gan tas bija darīts arī pašu rīdzinieku drošībai, viņi atmaksāja ar melnu nepateicību. Kad 1221. gadā Rīgā ieradās bruņinieks Gotšalks, lai Dānijas karaļa vārdā pārņemtu varu, tirgotāji nav devuši loci, lai augstais kungs no Gotlandes varētu ierasties pilsētā. Nav saglabājušies dokumenti par

Vecākais zināmais
rātes arhīva
dokuments –
bīskapa Alberta
rīkojums par
Sv. Jura hospitāļa
dibināšanu Rīgā
1220. gadā

bruņinieka uzturēšanos pilsētā. Laikam tas nebija nekāds patīkams uzdevums, jo pret viņu nostājušies ne tikai vācu tirgotāji, bet arī lībieši un latgaļi, kuri dzīvojuši pilsētā. Viņu pārstāvji sapulcējušies pie Turaidas un noslēguši savienību kā pret dāņiem, tā pret "visiem saviem pretiniekiem", laikam arī bīskapu. Daļa sazvērnieku – lībiešu vecākie – pēc tam nonāca važās Siguldas pils pagrabos, un pārējie nekādas lielās aktivitātes vairs neizrādīja, tomēr jau 1226. gada 18. aprīlī kādā dokumentā lasāmi rātes locekļu saraksti. Tātad pēc Gotšalka aizbraukšanas jeb "padzīšanas" (un atkal bez loča) pilsētas iedzīvotāju sapulce jau sākusi ievēlēt savu pilsētas padomi jeb rāti.

Sākumā rātē ir bijuši tikai 12 vēlēti rātskungi. 13. gadsimta beigās pilsētas saimniecība ir tā paplašinājusies, ka vajadzīgi jau 16 pārvaldītāji, bet 14. gadsimtā rātskungu skaits ir 20, un tāds tas saglabājas līdz Rīgas rātes likvidācijai 19. gadsimta 80. gados, kad visā Krievijas impērijā notika tiesu iekārtas reforma un pilsētas pašvaldību reorganizēšana. Četri rātskungi bija birģermeistari jeb pilsētas vecākie – pilsētas pašvaldības augstākie ierēdņi, no kuriem viens – virsbirģermeistars – vadīja rātes sēdes. Katram rātskungam bija viens vai vairāki pienākumi pilsētas pārvaldē. Visi rātskungi bija tirgotāji.

Rātes pirmsākumos namnieki – pilsētas pastāvīgie iedzīvotāji – to ievēlēja uz vienu gadu, turpretī jau 14. gadsimtā rātskunga amats bija uz mūžu un, kādam no rātskungiem nomirstot vai tam no rātes izstājoties, rāte pati pieaicināja no bagāto tirgotāju vidus jaunus locekļus. Līdz ar to izveidojās privilģēto pilsētnieku slānis, kura rokās atradās visa vara. Tie bija tirgotāji – patriciāts, kas bija noteicēji pār pilsētu. Pilsētas iedzīvotāju sapulci sasauca vairs tikai reizi gadā Miķeļa dienā (29. septembrī), lai ļaudis noklausītos no rātsnama balkona nolasītos likumus un lēmumus, kas bija obligāti visiem Rīgas iedzīvotājiem. Tie rīdzinieki, kuriem nebija tiesību piedalīties pilsētas pārvaldē, vēlāk atbraukušie tirgotāji un amatnieki, izveidoja t.s. namnieku opozīciju, ar kuru rāte tomēr bija spiesta rēķināties un pat lūgt padomu. Tā tas notika, kad, piemēram, 1452. gadā vajadzēja parakstīt lģgumu par pakļaušanos diviem feodālajiem senjoriem – Livonijas ordenim un Rīgas virsbīskapam. Rīgas zemākie slāņi, t.s. plebeji, kuru sastāvs bija visai

raibs, veidoja savu opozīciju. Tomēr nevienai no opozīcijām neizdevās rātei tās tiesības atņemt, jo nebija pietiekami organizētas un spēcīgas.

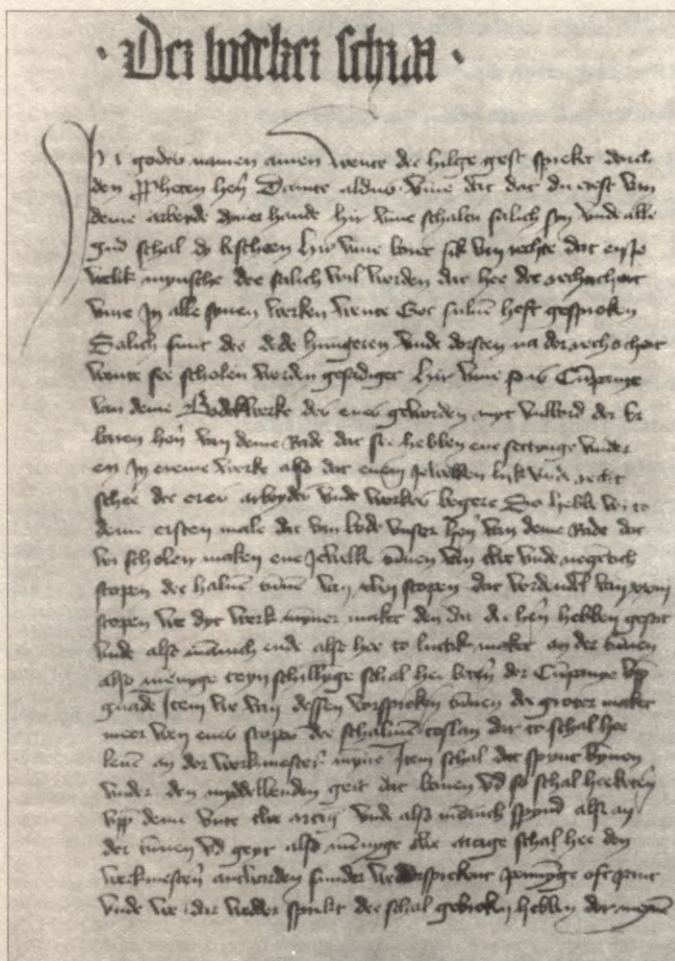
KĀDI BIJA RĀTES PIENĀKUMI? Rāte bija sākumā vēlētu, pēc tam uz mūžu amatu ieguvušu Rīgas pilsoņu padome, kuru veidoja no bagātāko tirgotāju vidus. Kādi bija rātes pienākumi?

Četri rātskungi bija birģermeistari jeb pilsētas vecākie, no kuriem viens bija galvenais un vadīja rātes sanāksmes. Birģermeistari nozīmēja divus rātskungus par pilsētas kases – ķemerejas pārzinātājiem. Kasieru pienākumos ietilpa pilsētas finansu pārziņāšana un līgumu slēgšana par pilsētai piederošo īpašumu iznomāšanu vai pārdošanu gan pilsētā, gan tai piederošajā lauku novadā. Vēlāk lauku novada pārvaldīšanai no rātskungu vidus nozīmēja divus landsfogtus.

Bīskapa Alberta iedibinātās Visbijas – Rīgas tiesības un Hamburgas tiesības ne vienmēr apmierināja Rīgas vajadzības, tādēļ rāte izdeva jaunus un papildināja vecos likumus. Likumi jeb tiesības stājās spēkā, kad tos nolasīja no rātsnama balkona. Kad Rīgā izveidojās gilde kā tirgotāju un amatu apvienības, tās 15. gadsimta beigās arī sāka piedalīties pilsētas likumu izstrādāšanā. Rāte apstiprināja Rīgas tirgotāju un amatnieku apvienību noteikumus – šrāgas.

Sākumā pilsētas tiesnesis – soģis bija bīskapa Alberta iecelts, tomēr jau 1256. gadā bīskaps atteicās no savām senjora tiesībām iecelt soģi un to darīja rāte. Ja kādu neapmierināja

Rīgas mucenieku
amata 1375. gada
šrāgas fragments

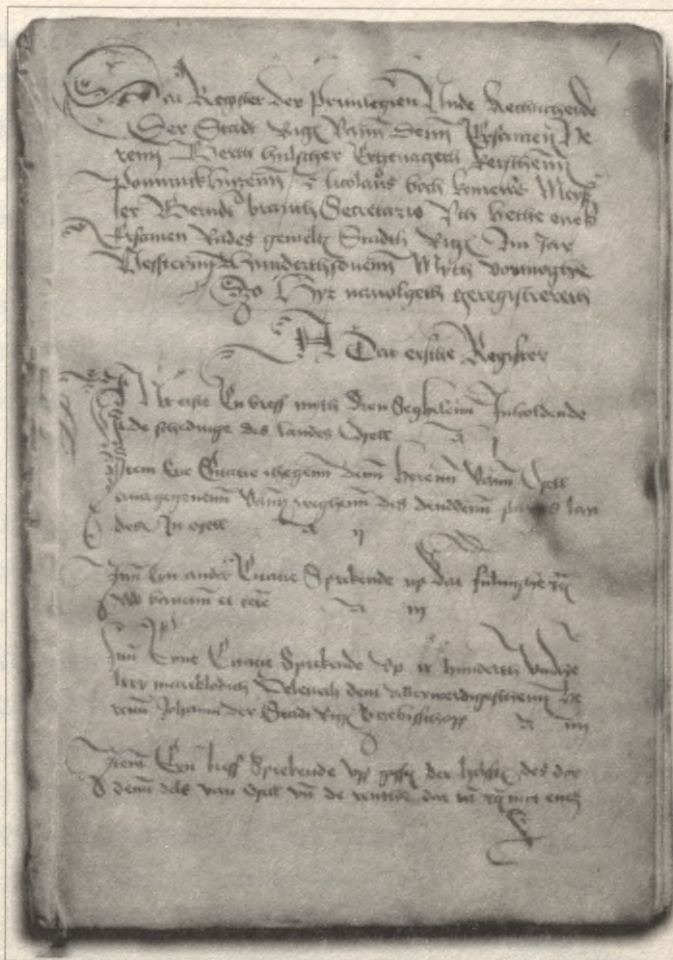

soģa spriedums, tad rāte bija augstākā tiesas instance Rīgā, kur varēja pārsūdzēt soģa lēmumu. Vēlākos gadsimtos nevācus tiesāja un celtniecības strīdus izšķīra ķemerejas tiesa, vācu amatnieku savstarpējos strīdus izšķīra amatu tiesa, bet muižniekus par pilsētā izdarītiem pārkāpumiem tiesāja un izskatīja konfliktus starp pilsētniekiem un muižniekiem burggrāfa tiesa. Apelācijas tiesa joprojām palika rāte. Rāte arī algoja pilsētas bendi, kura pienākums bija sodīt vainīgos. Parasti soda vieta bija rātslaukumā, bet karātavas atradās ārpus pilsētas Smilšu kalnos.

Rāte uzņēmās arī notāra funkcijas. Rātes grāmatās tirgotāji ierakstīja savus darījumus, un tad tie skaitījās likumīgi, tāpat registrēti tika arī aizdevumi un parādu summas ar visiem parādnieku un kreditoru vārdiem. Rīgā nedrīkstēja pirkt un pārdot nekustamu īpašumu, ja tas netika registrēts īpašā registrā. Rāte apzīmogoja svarus un mērus, ar kuriem svēra un mērīja preces Rīgā.

Dažreiz rāte darbojās arī kā banka – aizņēmās naudu, maksājot par to procentus, vai arī pati aizdeva to, piemēram, Zviedrijas karaļiem, pieņēma noguldījumus, kuru procentus izmaksāja noguldītājam. Rātes pienākums bija savākt nodevas un nodokļus, iekasēt rentes maksu par iznomātajiem zemes gabaliem un ēkām. Rīgai bija arī tiesības pašai kalt savu naudu. Pilsētas kasi jeb ķemereju pārzināja divi kasieri.

Rātes pienākums bija arī rūpēties par pilsētas aizsardzības nostiprināšanu, pilsētas iekārtošanu, par kārtību un drošību pilsētā. Tie bija smagi pienākumi, jo laikam gan Rīgas vēsturē ir maz

Rātes arhīva
registrs – vecākais
saglabātais arhīva
apraksts
Austrumbaltijā
(1507)

tādu gadu, kad nenotika kari, sadursmes ar ordeni vai virsbīskapu, plūdi, ugunsgrēki, slimību epidēmijas...

Rīgas rātei vajadzēja uzstāties arī kā sarunu vedējai, kad norisinājās militārie vai cita rakstura konflikti un pilsētai bija jāaizsargā savas intereses. Piemēram, rāte apstrīdēja Polijas karaļa tiesības uzlikt pilsētai ārkārtējo t.s. "turku nodokli" 16. gadsimta beigās, meklēja izlīgumu ar Stefanu Batoriju kalendāra nemieru laikā. Rāte plaši praktizēja arī vajadzīgu cilvēku uzpirkšanu dažādos laikos gan ar dāvanām, gan ar lašiem, gan naudu. Rātes dokumentos ir atrodami norādījumi Rīgas sūtniem, kā rīkoties īpaši delikātos gadījumos.

Katram rātskungam bija viens vai vairāki posteņi pārvaldē. Konsistorijas priekšsēdētājs (pēc reformācijas) pārzināja baznīcas lietas un reliģiskos jautājumus, cits vadīja pilsētas kanceleju, kāds kārtoja skolu lietas. Likumu pārzinātājs sekoja, lai netiktu pārkāpti likumi par greznības ierobežojumiem, munsturkungs pārzināja pilsētas aizsardzību. Tāpat rātskungi sekoja, lai pilsētas zirgu stalli būtu kārtībā un nepieciešamības gadījumā iznomāja tos privātpersonām, turēja kārtībā ugunsdzēsšanai nepieciešamos piederumus,

pārraudzīja pilsētas sardzi, bāriņu un atraitņu patversmes, pilsētai piederošos lauku novadus, dzirnavas, akas utt.

Laiku pa laikam uzliesmoja gruzdoša cīņa starp namniekiem un patriciātu par tiesību paplašināšanu Rīgas pārvaldē un namnieku nemitīgās sūdzības virsvārām par viņu tiesību neievērošanu; novecojušie cunftu likumi izraisīja nemierus pilsētā amatnieku vidū, piemēram, zeļļu streikus 17. un 18. gadsimtā, kas radīja lielu vilņošanos visā Rīgā. Dažreiz arī pašu rātskungu rīcība izraisīja nemierus. Piemēram, Rīgā bija

Rātes kancelejas
Rīgas parādu,
ienākumu
un nekustamo
īpašumu grāmatas
(13.–16. gs.)

izveidojies paradums glabāt naudu atsevišķās tiesu, akcīzes un svaru naudas lādēs, un tikai reizi gadā nauda bija jāiemaksā virskasē. Precīzs norēķins netika prasīts, tikai lai ienākumi segtu izdevumus. Daži rātskungi netika norēķinājušies pat par 10 gadiem.

KĀDS IZSKATĪJĀS VECĀKAIS RĪGAS PILSĒTAS ZĪMOGS?

Dokuments tikai tad ir dokuments, ja tas ir apstiprināts ar zīmogu. Katrā ziņā Rīgas rātei pienācās pilsētas ģerboņzīmogs. Līdz rātes izveidošanai visus svarīgākos rakstus Rīgā apzīmogoja ar bīskapa zīmogu.

Tūlīt jāsaka, ka vecākais Rīgas pilsētas zīmogs nav saglabājies, bet mēs zinām, kāds ir šī zīmoga nospiedums vaskā. Tas ir redzams uz Rīgā 1225./26. gadā apstiprinātajiem dokumentiem. Šie gadi Rīgai bija nozīmīgs laiks pilsētas pašvaldības veidošanā, jo par politisko varu Rīgā cīnījās Rīgas bīskaps Alberts, Zobenbrāļu ordenis un paši pilsētas iedzīvotāji. 1221. gadā Rīgā pat notika nemieri, un pilsētai uz laiku izdevās atbrīvoties no bīskapa varas. Tikai ar 1225. gadā atsūtītā pāvesta Honorija III legāta Modēnas Vilhelma starpniecību attiecības tika noregulētas. Politiskā situācija bija labvēlīga Rīgas rātes izveidošanai. Tās locekļi ir minēti kādā 1226. gada 18. aprīļa dokumentā, kas ir saglabājies.

Senākā Rīgas zīmoga nospieduma aplocē latīņu valodā lasāms uzraksts – “*Sigillum burgensium in Riga manentium*” (Rīgas namnieku zīmogs). Vidū ir ģerboņa zīmējums – pilsētas mūris ar diviem torņiem un atvērtiem vārtiem apakšā. Augšā starp torņiem divas vertikāli novietotas atslēgas ar krusta spieķi vidū. Iespējams, ka par mūra paraugu tika ņemti pirmie pilsētas nocietinājuma torņi un vārti, kas atradās Kaļķu un Tirgoņu ielas krustojumā.

Kāpēc Rīgas pilsēta izvēlējās tieši šādu ģerboni? Vienkārši tā laika viduslaiku Eiropas pilsētās šie simboli bija tradicionāli izplatīti. Mūris ar torņiem bija simbols nocietinātai, patstāvīgai pilsētai, par kādu kļuva arī Rīga. Kristietībā divas atslēgas nozīmē

Senākā zināmā
Rīgas zīmoga
nospiedums vaskā
1225./26.

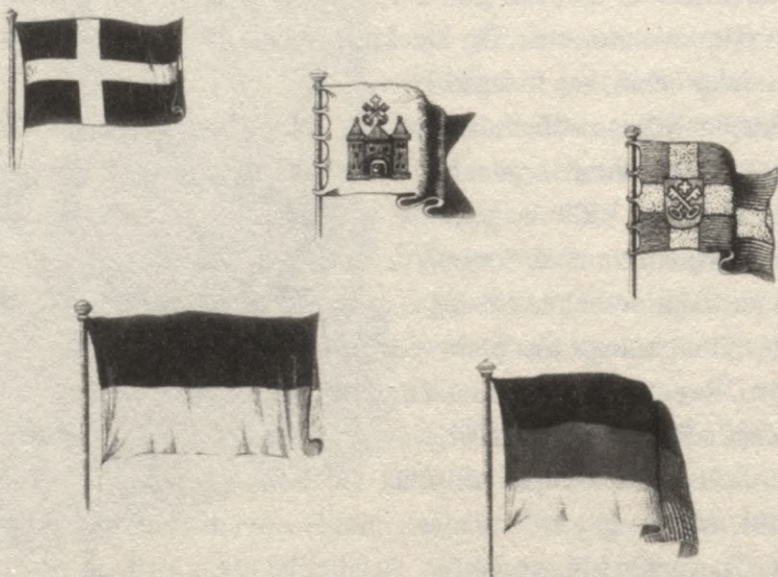
Sv. Pētera divējādo varu – atdarīt gan paradīzes, gan elles vārtus. Sv. Pēteris kļuva par Rīgas aizstāvi un patronu. Krusta spieķis savukārt nozīmēja bīskapa varu Rīgā. Protams, bīskapa Alberta ietekmi uz atsevišķu ģerboņa elementu izvēli nevar noliegt. Alberts Bukshevdens Rīgā ieradās 1199. gadā no Brēmenes pilsētas, un tās ģerbonis ir atslēga sarkanā vairogā.

Līdz pat mūsdienām Rīga savā ģerbonī ir saglabājusi senos simbolus – mūri ar torņiem, atslēgas un krustu no tālā 13. gadsimta sākuma, kas tikai apliecina Rīgas patstāvību un varenību 800 gados.

KĀ GADSIMTOS MAINĪJIES RĪGAS KAROGS? Vēstures avotos Rīgas karogs pirmo reizi minēts kādā 1232. gada dokumentā. Šajā dokumentā aprakstīts, kā Rīgas bīskaps Nikolajs izšķīris strīdu starp Rīgas namniekiem un iebrāucējiem tirgotājiem par karoga lietošanu kopīgos karagājienos. Nekādas sīkākas ziņas par šo karogu nav saglabājušās. Turpmāk pilsētas karogs bieži bija saistīts ar kuģu karogu, jo tieši kuģu karogu ne vienu reizi vien pilsēta pieņēma par savu atšķirības zīmi. Tas tikai lieku reizi apstiprina to, cik liela loma Rīgas dzīvē bija tirdzniecībai.

1270. gadā izdotās Rīgas tiesības noteica, ka Rīgas kuģu karogs ir ar baltu krustu. Vēlākajos, 14. gadsimta sākumā pārstrādātajos

Rīgas senie karogi

Rīgas statūtos teikts, ka karoga pamatkrāsa ir melna.

Pēc Livonijas ordeņa sakāves 1561. gadā notika izmaiņas arī karogā. Turpmāk pilsēta lepojās ar baltu karogu, kurā bija attēlots tās ģerbonis. Interesanti, ka Polijas pakļautības laikā šo karogu Rīgas pil-

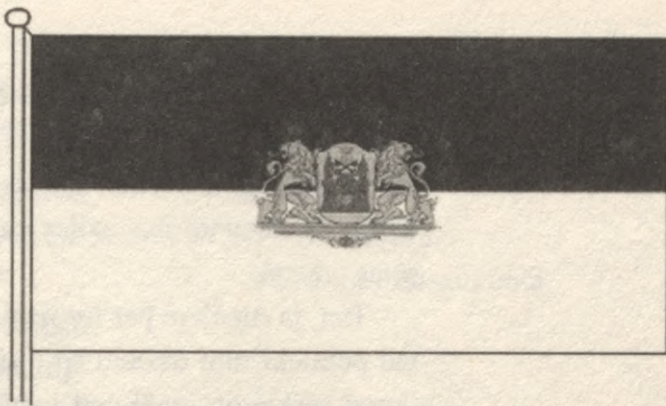
sētas statūti neapstiprināja, bet tirdzniecības kuģi to lietoja kā piederības zīmi vēl 19. gadsimta 60. gados.

Zviedru valdīšanas laikā 1673. gadā izdotie Rīgas statūti noteica jaunu Rīgas kuģu karogu. Tā krāsas bija zils ar baltu vienāda platuma daļās. Šī bija otrā reize, kad statūtos apstiprinātais kuģu karogs kļuva par pilsētas karogu. Bija kuģi, kas lietoja arī zviedru valdības neapstiprinātu kuģu karogu – zilu ar dzeltenu krustu. Tā centrā sarkanā vairogā bija attēlots mazais Rīgas ģerbonis –divas sakrustotas atslēgas zem krusta.

19. gadsimta vidū Rīgu sāka simbolizēt trīskrāsu karogs – zils, sarkans, balts. Arī šim karogam pilsētas statūtos nav apstiprinājuma. Kāpēc tieši šīs krāsas parādījās pilsētas karogā? Vai tās ņemtas no 1823. gada Rīgas vācu studentu korporācijas "*Fraternitas Rigensis*" karoga vai arī no Krievijas impērijas karoga? Jāatceras, ka Rīga šajā laikā atradās Krievijas sastāvā.

20. gadsimta 20. gados pāri Latvijai un Rīgai sāka plīvot sarkanbaltsarkana karogs, simbolizējot nesen izcīnīto Latvijas valsts neatkarību. 30. gados daļai Latvijas pilsētu atjaunoja agrākos vai arī apstiprināja jaunus simbolus – karogus un ģerboņus. Rīgas pilsētai zili balto karogu, kura centrā attēlots pilsētas ģerbonis, apstiprināja 1937. gada 4. maijā.

Pēc 1940. gada, kad Latvija tika iekļauta Padomju Savienības sastāvā, šo karogu nelietoja un vietā neapstiprināja arī jaunu. Padomju vara par pilsētas karoga nepieciešamību atcerējās tikai tad, kad 1970. gadā Rīgai piešķīra Ļeņina ordeni un nebija, kur to piespraust. Risinot šo problēmu, netika atjaunots neviens no vēsturiskajiem karogiem. Zili balto karogu ar pilsētas ģerboni centrā Rīga atguva tikai 1991. gada 26. aprīlī.

Rīgas karogs
(apstiprināts
1937. gada 4. maijā)

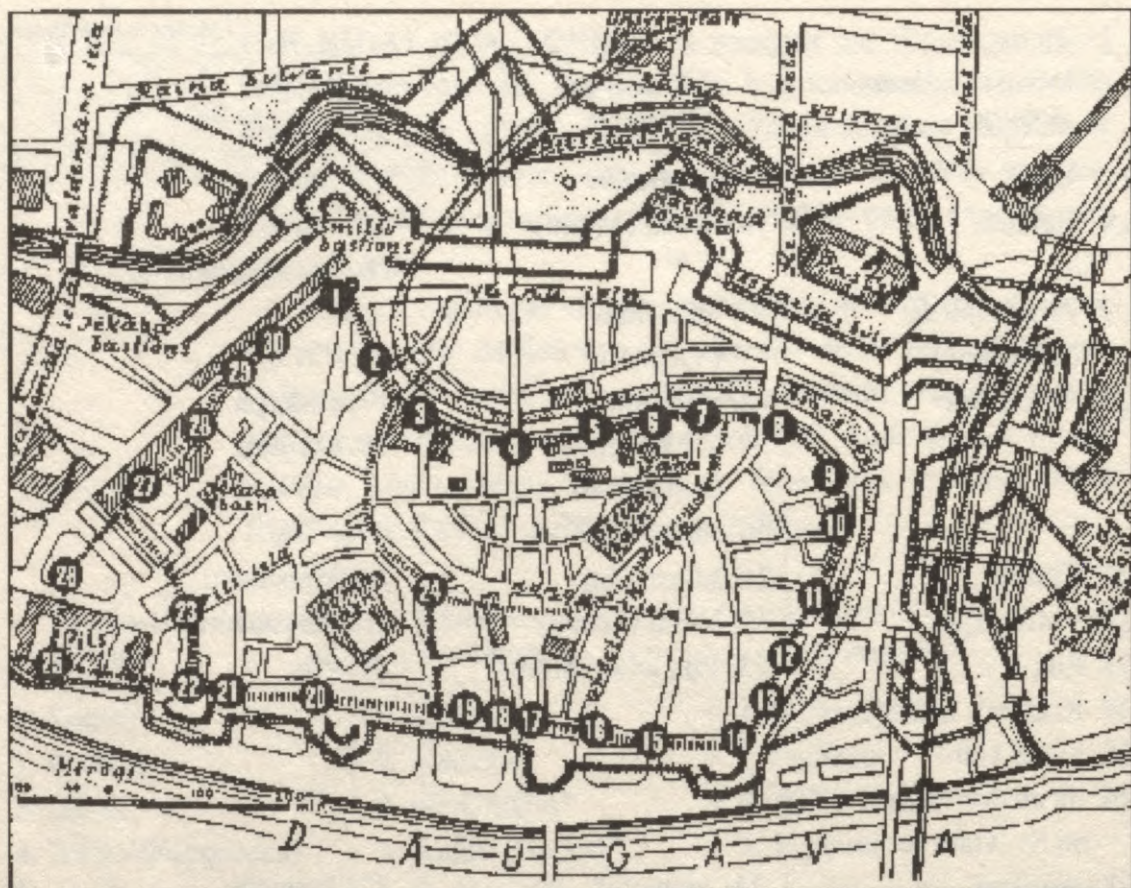
CIK RĪGAI BIJA TORŅU? Ja runājam par Rīgas panorāmā redzamajiem torņiem, kas būtībā ir baznīcu smailes, tad tradicionāli tiek izdalīti trīs baznīcu torņi: Pētera baznīcas (augstākais tornis Vecrīgā), Doma baznīcas un Jēkaba baznīcas smailes. Pārējo baznīcu torņu smailes ir daudz zemākas un maz izdalās pilnētas siluetā.

Bet, ja runājam par torņiem senās Rīgas aizsardzības sistēmā, tad pētnieki min dažādu šo torņu skaitu – no 25 līdz 30 torņiem (kopā saskaitot, iznāk pat vairāk). Kā redzēsim, dažādos avotos atšķirīgi ir arī dažu torņu nosaukumi. Lūk, kādi torņi ir minēti Latvijas konversācijas vārdnīcā, J. Strauberga grāmatā “Vecā Rīga” un A. Caunes darbā “Rīga zem Rīgas”:

Latvijas konversācijas vārdnīca	J. Straubergs “Vecā Rīga”	A. Caune “Rīga zem Rīgas”
1. Smilšu	1. Smilšu*	1. Pulbvertornis
2. Pelēkais	2. Pelēkais*	2. Pelēkais
3. Ģilžu	3. pie Ģildēm*	3. Ģilžu vārtu
4. Kaļķu (Kurpnieku)	4. Kaļķu (Budes)*	4. Kaļķu
5. pie Sv. Jura pils	5. Ordeņa pils	—
6. Melno mūku	6. Bīskapa pils	5. Ludviķa (Melno mūku)
7. Jāņa ielas	—	—
8. Audēju (Beverstratenes)	7. Audēju	6. Audēju (Bebru)
9. Šākemana (Ellerbroka)	8. Alksnāja*	7. Alksņu (Šakmaņa)
10. M. Ellerbroka	—	8. M. Alksņu
11. Rezes	9. Rezena	9. Rēzena
12. Rīgemunda (Metelera)	10. Muzikantu*	10. Rīgemundes (Muzikantu)
13. Kungu ielā 29	—	—
14. Mārstaļu	11. Mārstaļu*	11. Mārstaļu (Maršalku)
15. Vikbolda	12. Cūku	12. Peldu
16. Sundera	13. Sundera	13. Grēcinieku
—	14. bez nosaukuma	—

Latvijas konversācijas vārdnīca	J. Straubergs "Vecā Rīga"	A. Caune "Rīga zem Rīgas"
17. Šāļu	15. Svērtuves	14. Šāļu
18. Sieviešu	16. Sievu (Moku)*	15. Lībekas
—	— *	*16. bez nosaukuma
19. Vangenhorna (Gūstekņu)	17. Gūstekņu (Vibera)	—
20. Bīskapijas	18. Prāvesta	17. Bīskapa
—	19. J. Mēmeļa (Ieslodzīto)	18. Mēmeļa
—	20. Jauno vātu	—
21. Kūteru	21. Miesnieku	19. Miesnieku
22. Vulfeskules	22. Vilku bedres	20. Vilkubedres
23. Pils	23. Pils ielas (Silķu)*	21. Pils
24. Krāmeru ielā 6	—	—
25. Svētā Gara	—	—
26. uz austrumiem no Sv. Gara torņa	—	—
27. Jaunavu	24. Jaunavu*	22. Jaunavu
28. Jēkaba	25. Jēkaba*	23. Jēkaba
29. Sv. Jura	26. Jurgena (Mazais)*	24. Sv. Jura
30. Rāmera	27. Rāmera*	25. Rāmera

Kāpēc ziņas ir tik dažādas? Tornis tomēr nav adata, tas taču nevar vienkārši pazust! Kā tas var vienā sarakstā būt un otrā nebūt? To var izskaidrot ar to, ka Vecrīga ir tik daudz reižu pārbūvēta, ka tikai daži no torņiem ir saglabājušies līdz mūsu dienām. Pilnībā ir saglabāties tikai viens tornis – Pulvertornis jeb Smilšu tornis, bet arī tas, protams, vairs neizskatās tā, kā viduslaikos. Tas tika nopostīts 1621. gadā un tad uzcelts no jauna. 1978. g. atjaunoja arī blakusstāvošo Rāmera torni. Daži torņi iebūvēti Rīgas ordeņa pilī. Daļēji ir saglabāties Jaunavu tornis, kurš pa pusei iemūrēts "Arsenālā". No pārējiem Rīgas torņiem apskatei nekas nav saglabāties. Vienīgi arheoloģiskajos izrakumos vai būvdarbos dažādos laikposmos ir atrasti vēl dažu torņu pamati.

Vecrīgas mūra un
torņu rekonstrukcija
(pēc V. Bokslafa,
1933)

Svarīgs papildu izziņu avots, no kā iegūstam ziņas par torņiem, ir dažādi senie dokumenti, kur tie ir minēti. Vēl viens informācijas avots ir senie Rīgas attēli un plāni. Taču uzreiz jāsaaka, ka senākais Rīgas attēls ir publicēts tikai 1550. g. S. Minstera "Kosmogrāfijā". Tas nozīmē, ka to, kā Rīga izskatījās pirms tam, mēs no attēliem uzzināt nevaram. Bez tam pirmie Rīgas attēli parasti ir diezgan neprecīzi. Ja Rīga attēlota tikai sānskatā, var saredzēt tikai priekšējā plāna torņus.

Šķiet, reāli Rīgas mūros nekad nav bijis vairāk par 24 torņiem vienlaicīgi. Pilnīgi droši var apgalvot par 14 torņu eksistenci, jo to paliekas bija atrastas vai arī vēl ir saglabājušās dabā. Šie torņi sarakstā ir atzīmēti ar zvaigznīti.

KĀ SMILŠU TORNIS KĻUVA PAR PULVERTORNI? Pulvertornis jeb, kā to senāk sauca, Smilšu tornis bija viens no ievērojamākajiem Rīgas torņiem. Arī mūsdienās tas izceļas Vecrīgas ainavā.

Pirmo reizi šis tornis kā Smilšu tornis minēts 1330. gadā. Kā radās šāds nosaukums? Senos laikos garām šim tornim gāja Smilšu ceļš – galvenais ceļš, kas veda uz pilsētu, un vienīgais sauszemes ceļš, kurš šķērsoja dabiskās ūdensšķirtnes ap Rīgu. Tagad šajā vietā atrodas Smilšu iela. Šeit atradās arī galvenie Rīgas vārti un speciāls vārtu nocietinājums – cvingers. (Par cvingeru sauca šauru eju gar torņa sienu.) Gadījumā, ja ienaidnieks gribēja ielauzties pa to, tam nācās tuvojies vārtiem zem bultu krusas, kas bira no torņa un Rīgas mūra puses.

Kā zināms, Rīga ir būvēta uz smiltīm, ne velti tautasdziesmā teikts: “Visapkārt smilšu kalni, pati Rīga ūdenī.” Acīmredzot šis galvenais Rīgas ceļš būs bijis īpaši smilšains. Vezumu riteņi tajā iestīga smiltīs līdz rumbām. Vēlāk, zviedru laikos, pat noteica, ka katram vezumam, kas iebruca Rīgā, jāatved arī pa laukakmenim ceļa bruģēšanai. Līdzīgi nostāsti ir arī par cara Pētera I laikiem.

15. gadsimta beigās un 16. gadsimta sākumā, parādoties artilērijai, Smilšu torni pārbūvēja un piemēroja šaujamieroču izvietojšanai. Pēc vienas versijas tad arī radās nosaukums – Pulvertornis – no šaujamieroču pulvera dūmiem, kuri bija vērojami, intensīvi šaujot no torņa.

Pulvertornis –
studentu korporāci-
jas *Rubonia*
konventa mītne.
Pastkarte

Vēlāk, 16. gadsimta beigās un 17. gadsimta sākumā, attīstoties pulvera šaujamieročiem, torni sāka izmantot kā pulvera un munīcijas noliktavu. Pēc citas versijas no tā arī radies torņa nosaukums.

Nav zināms, vai pirms pārbūves šis tornis ir bijis četrstūrveida vai apaļš. Taču jau diezgan drīz rīdziniekiem tas vairs nelikās pietiekami drošs šīs Rīgas vājākās un reizē svarīgākās vietas aizsardzībai. Lai uzlabotu galvenās Rīgas transporta artērijas – Smilšu ceļa – aizsardzību, rīdzinieki 16. gs. beigās sāka būvēt Smilšu rondeli (tagadējā Bastejkalniņa rajonā). To var labi saskatīt uz slavenās 1612. gada N. Mollīna gravīras.

Tagadējam Pulvertornim 5 stāvos ir 11 šaujamlūkas, tātad tajā atradās 11 lielgabali. Interesanti, ka starp piekto un sesto stāvu atradies speciāls “bumbu ķērājs” stāvs, īpašs, ļoti biezs starpstāvu pārsegums no trijās kārtās saliktām ozolu un priedes sijām (kopumā apmēram 1 m biezumā) sargāja torņa aizstāvjus no stāvus krītošajām mortīru un haubiču lodēm. Diemžēl, pārbūvējot jumtu 1892. gadā, šo jumta pārsegumu iznīcināja un līdz mūsu dienām tas nav saglabājies. Taču Pulvertorņa tagadējais izskats neatbilst arī 15. un 16. gadsimtā veikto pārbūvju galarezultātam, jo Smilšu tornis stipri cieta 1621. gadā, zviedriem aplencot Rīgu. Galvenais zviedru trieciens tika vērsts pret šo, kā jau iepriekš minēts, pilsētas aplencējiem stratēģiski nozīmīgāko Rīgas nocietinājumu vietu. Zviedru karalienes Kristīnes laikā, ap 1650. gadu, torni atjaunoja un, kā domā vēsturnieks J. Straubergs, atkal “pielāgoja lielgabalu novietošanai” (glabāšanai).

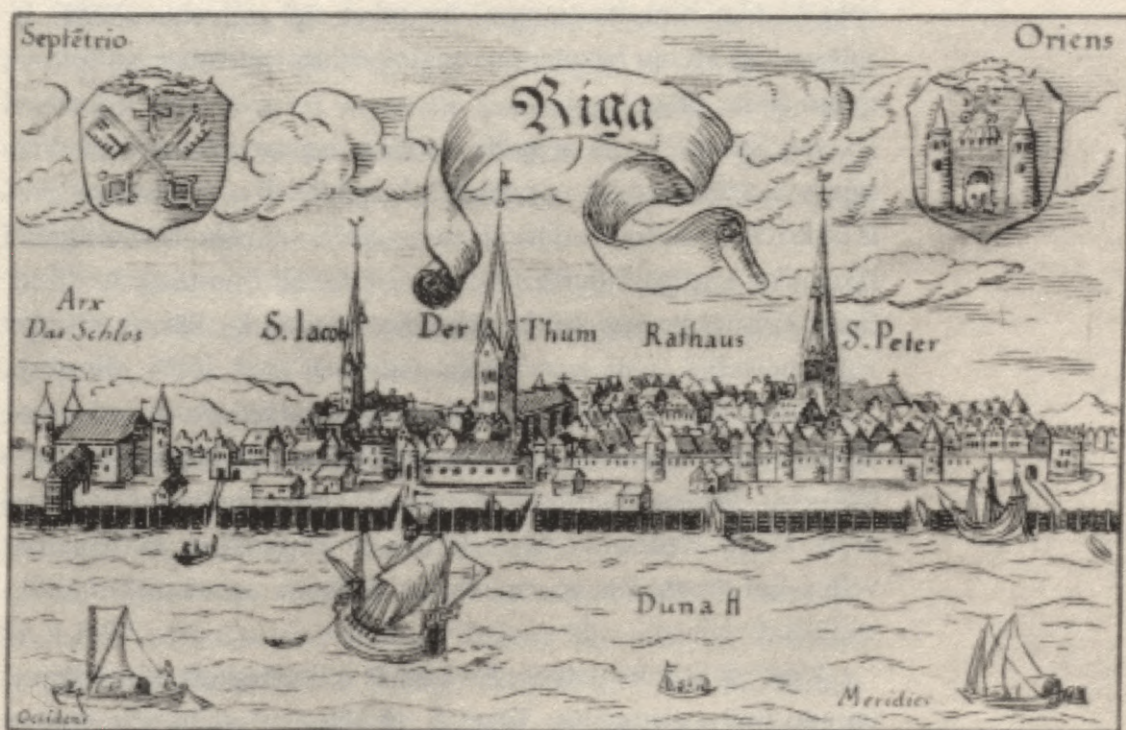
Turpmāk aizsardzības torņi arvien vairāk un vairāk zaudēja savu militāro nozīmi. 1710. gadā Ziemeļu kara laikā tam vairs nebija lielas nozīmes. Tā pamests, Pulvertornis nostāvēja līdz 19. gadsimta beigām, kad baltvāciešu romanticisma ietekmē, izpelnījies studentu korporācijas “*Rubonia*” ievērību, tas atkal nokļuva uzmanības centrā. Gadu simteņu gaitā torņa jumta telpās ligzdoja baloži un tur bija sakrājies augstvērtīgs mēslojums. To pārdodot, torņa pārbūvei ieguva 640 zelta rubļus. Kopējās torņa pārbūves izmaksas gan bija daudz lielākas – 14 478 rubļi. Torņa diametrs pēc šīs pārbūves tagad ir 19,8 m, augstums virs tagadējā ielas līmeņa – 26 m, sienu biezums – 2,75 m.

Torņa augšdaļā sienā iemūrētas 9 dekoratīvas lodes. Tas torņa sāns, kas bija vērsts uz pilsētas pusi, tika izrotāts ar dekoratīvu, neogotiskās formās veidotu fasādi.

1892. gada 12. septembrī notika svinīga studentu korporācijas "Rubonia" konventa mītnes atklāšana. Beidzoties Pirmajam pasaules karam, tornī ierīkoja Latvijas Kara muzeju. 1937. –1939. gadā muzeju paplašināja, piebūvējot jaunu korpusu. Padomju laikos tur atradās Revolūcijas muzejs. Pēc Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas tajā, turpinot vecās tradīcijas, atjaunoja Latvijas Kara muzeju.

NO KURIENES "ATLIDOJUŠI" GAIĻI RĪGAS BAZNĪCU TORŅOS? Zeltītie gaiļi tagad sēž uz visām trim Rīgas ainavai raksturīgajām baznīcu smailēm. Taču vienmēr tas tā nav bijis. Ja mēs rūpīgi apskatīsim senāko zināmo Rīgas attēlu – panorāmu 1550. gadā izdotajā Sebastjana Minstera grāmatā "*Cosmographie oder Beschreibung aller Länder*", tad var redzēt, ka gaiļi ir tikai uz Sv. Jēkaba un Sv. Pētera baznīcu torņiem, turpretī uz Doma baznīcas torņa ir kāds cits vējbrādis. Diemžēl šī attēla detaļas nav

Rīgas panorāma
(kokgrebums).
Senākais zināmais
Rīgas attēls. Autors
H. Hāzentēters (?).
Ap 1547. gadu

iespējams saskatīt. Tāpēc mēs varam tikai minēt, kas tur bijis, – vai nu lilija kā arhibīskapa baznīcas simbols, vai vācu baznīcām raksturīgais “Blumenkreuz” – puķukrusts. Nākamajā zināmajā 1572. gada Rīgas attēlā (F. Hosenberga vara grebums) uz Doma smailes jau ir redzams gailis, tāds pats kā uz Jēkaba un Pētera baznīcām. Tātad var pieņemt, ka vēl agrāk arī virs citām Rīgas baznīcām gaiļu varēja nemaz nebūt.

Paradums nobeigt baznīcas torņu smailes ar gaiļa veidā darinātiem vējrāžiem Eiropā vērojams kopš agriem viduslaikiem. Tiem bija arī praktiska nozīme – jau no tālienes tas ir labi saskatāms, un viegli varēja noteikt vēja virzienu. Doma un Pētera baznīcas gaiļi ir ķīļveida tipa, tie paplašinās virzienā uz asti, un to knābis ir vienmēr pavērsts pret vēju. Rīdzinieki teica: kad gaiļi baznīcu torņu galos skatās uz jūras pusi, tad būs tirdzniecība, ja ne, tad nebūs. Tik tiešām – ja gailis ar knābi skatās uz jūru, tas nozīmē, ka vējš pūš no jūras, un tirdzniecības kuģiem tas ir ceļavējš uz Rīgas ostu.

Senatnes pētnieki gaiļu parādīšanos saista ar reformācijas ienākšanu un izplatīšanos Livonijā. Un līdz ar tās izplatīšanos virs Rīgas baznīcu torņiem varēja parādīties arī gaiļi. Taču nevarētu teikt, ka tikai protestantu baznīcām raksturīgi gaiļveida vējrāži. Ir zināmas arī katoļu baznīcas ar analogiskiem vējrāžiem vēl pirms reformācijas sākuma.

Jau Senajā Romā ar gaiļa attēliem izgreznoja māju jumtus, smailes, vējrāžus. Kad tur izplatījās kristīgā ticība, tā pārņēma gaiļa kā kristīgās ticības sludinātāja un sargātāja simbolu. Dažreiz gaiļa simboliku kristīgajā ticībā izskaidro ar Bībeles nostāstiem: “Kad Jēzus Kristus paredz svētā vakarēdiena laikā, ka Pēteris trīskārt viņu nodos šinī naktī, pirms gailis nodziedās”(Mt. 26:34–39 u.c.).

Jāsaka gan, ka gaiļa simbols bija populārs visām indoeiropiešu tautām: baltiem, slāviem, ģermāņiem, grieķiem, ķeltiem, latīņiem... Gailis tika saistīts ar gaismas aušanu un ir Saules vēstnesis. Gailis aizdzen nakti un līdz ar to arī mošķus, miroņus un velnu. Lai pasargātos no melnajiem spēkiem, upurē melnu gaili, pielūdzot vellesu – velnu.

Kristīgā baznīca ietvēra sevī senās indoeiropiešu mitoloģijas un citu ticību elementus. Tāpat tā pārņēma arī gaiļa tēlu. Gailis

saskaņā ar evaņģēliskajiem motīviem kļūst par Sv. Pētera emblēmu, bet Sv. Pēteris savukārt ir pilsētnieku, arī rīdzinieku aizgādnis. Tāpēc domājams, ka gailis vispirms “apguva” tieši Pētera baznīcas smaili, lai gan, protams, tas ir tikai pieņēmums.

KĀ NODIBINĀJA LATVIJAS VALSTI? Latvijas neatkarīgās demokrātiskās republikas dibināšanā bija divi posmi. Pirmais – Latviešu pagaidu nacionālās padomes (LPNP) 1918. gada 30. janvāra deklarācija un otrais – Latvijas Republikas proklamēšana 1918. gada 18. novembrī.

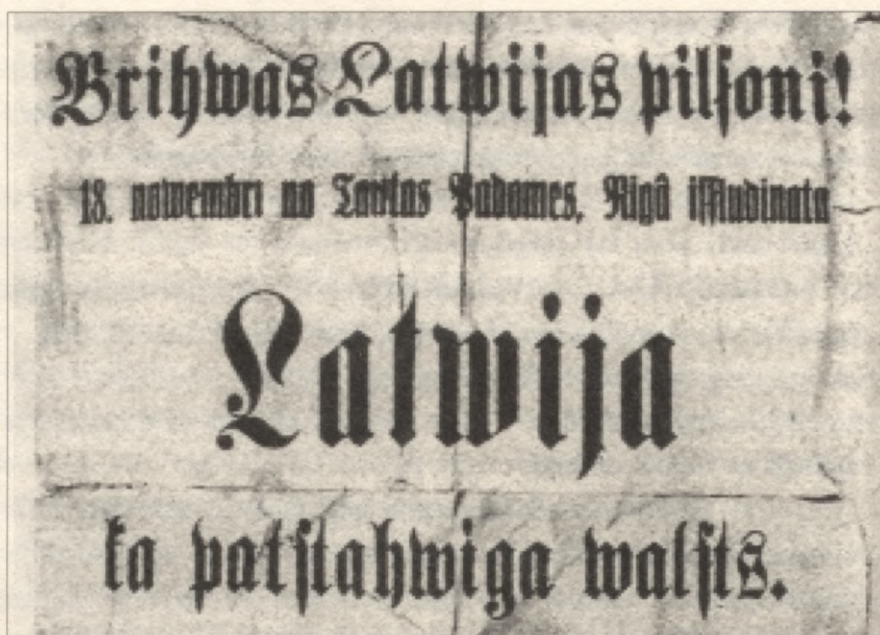
Ceļš uz Latvijas neatkarību tika sagatavots pakāpeniski. Pirmo reizi neatkarīgās Latvijas ideja izskanēja tikai 20. gadsimta sākumā Šveicē nelielas latviešu politisko emigrantu grupas nelegālā žurnāla “Proletāriets” numuros. Kādā no tiem Cīrihes Universitātes Juridiskās fakultātes students Miķelis Valters, uzrunājot ikvienu Krievijā dzīvojošo tautu, rakstīja: “...lauzies ārā no Krievijas... esi pati likumu devēja.” Šī ideja izskanēja arī viņu izveidotās Latviešu sociāldemokrātu savienības kongresā 1905. gadā pieņemtajā programmā.

Tālāku Latvijas neatkarības jautājuma risinājumu veicināja pirmais pasaules karš un 1918. gada Novembra revolūcija Vācijā. Nozīmīgs fakts bija arī nacionālo karaspēka vienību – latviešu strēlnieku bataljonu izveidošana. Laikā no 1915. gada līdz 1917. gadam par šo jautājumu diskutēja dažādās organizācijās Latvijā un ārzemēs.

1917. gada oktobrī sanāca pēc februāra revolūcijas izveidoto Pagaidu zemes padomju un dažādo organizāciju pārstāvju sanāksme. Tā nolēma nodibināt Latviešu pagaidu nacionālo padomi, kas pārstāvētu visu latviešu tautu. Latviešu pagaidu nacionālo padomi dibināja Valkā novembra beigās. Sanākušie pārstāvji pieņēma deklarāciju par Latgales apvienošanos ar pārējo Latviju un deklarēja, ka Latvija ir autonoma valsts.

Lai izskaidrotu situāciju valstī un celtu nacionālo pašapziņu, LPNP izplatīja uzsaukumu “Visiem latviešiem”. Tā tekstu sacerēja rakstnieks Kārlis Skalbe. Viņš savus tautiešus uzrunāja šādiem vārdiem: “Latvieši! Nemiet sev paši šo zemi, kuru

Paziņojums
Latvijas tautai
par Latvijas
neatkarības
pasludināšanu
18. novembrī

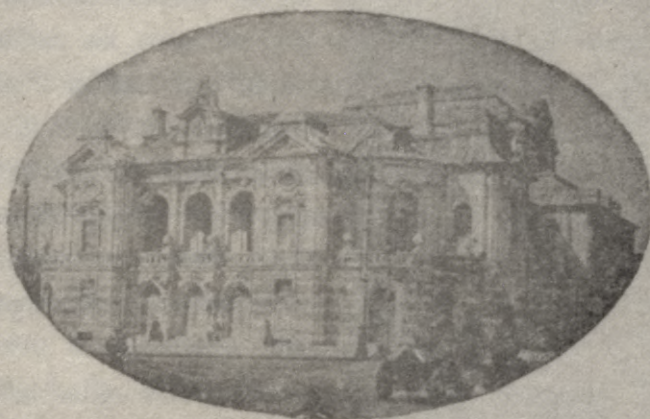

mūsu tēvi ir pirkuši ar saviem asins sviedriem, un ceļat tur labāku valsti nekā tā, kura tagad iet bojā.”

1918. gada 30. janvārī Pēterburgā LPNP otrajā sesijā pieņēma lēmumu par pilnīgu Latvijas valsts neatkarību. Sesijā atzina, ka Latvijai jābūt neatkarīgai demokrātiskai republikai, kas apvienotu Kurzemi, Vidzemi un Latgali. Tādējādi LPNP jau šajā sesijā lika pamatu Latvijas neatkarīgās demokrātiskās republikas dibināšanai.

LPNP centās panākt Latvijas suverenitātes atzīšanu ārzemēs. Pamatojoties uz lēmumu par Latvijas neatkarīgās demokrātiskās republikas dibināšanu, 1918. gada 11. novembrī Lielbritānijas valdība atzina Latvijas Republiku *de facto* (oficiāla, bet nepilnīga valsts vai valdības atzīšana, kurai ir īslaicīgs raksturs).

LPNP nebija vienīgā organizācija, kas cīnījās par Latvijas neatkarību. 1917. gadā vācu okupētajā Rīgā nelegāli sanāca politisko organizāciju pārstāvji. Šī apspriede uzskatāma par Demokrātiskā bloka dzimšanu. 1918. gada vasarā sākās LPNP sarunas ar Demokrātisko bloku par Latvijas valsts veidošanu. Sarunu rezultātā 1918. gada 17. novembrī nodibināja Latvijas Tautas padomi (LTP). Padomi dibināja kā teritoriāli valstisku varu, kurā bija pārstāvētas visas Latvijā dzīvojošās tautības. Par LTP priekšsēdētāju ievēlēja Jāni Čaksti, bet par viņa biedriem

Latvijas valsts pasludinaschana

18. nowembrī 1918. g.

Rakstu waiņags. H. J. sakopots.

Apghandneezība „Astra“ Rīgā.
1918.

80 kap.

Gustavu Zemgalu un Margeru Skujenieku. Tika izveidota Pagaidu valdība, par kuras ministru prezidentu kļuva Kārlis Ulmanis. LTP savā pirmajā sēdē pieņēma politisko platformu un nolēma Latvijas neatkarību pasludināt nekavējoties – nākamajā dienā – 1918. gada 18. novembrī.

1918. gada 18. novembrī latviešu sabiedrības pārstāvji pulcējās uz LTP sēdi Otrajā Rīgas pilsētas teātri (Krievu teātrī; tagadējais Nacionālais teātris). Skatuves noformējums bija veidots pēc

profesora Jāņa Kugas norādījumiem. Skatuvi greznoja daudz zaļumu, ziedu un sarkanbaltsarkanais karogs.

Latvijas Tautas padomes sēdi atklāja Tautas padomes priekšsēdētāja biedrs Gustavs Zemgals. Viņš paziņoja, ka, pamatojoties uz notikušo vienošanos, suverēnā valsts vara Latvijā ir pārgājusi Latvijas Tautas padomes rokās. Pirms vārdu deva Latvijas valsts pirmajam ministru prezidentam Kārlim Ulmanim, Latvijas operas koris Teodora Reitera vadībā dziedāja tautas himnu "Dievs, svētī Latviju!" – pirmo reizi kā valsts himnu. Vēsturisko svinīgo sēdi noslēdzot, skanēja Gustava Zemgala vārdi: "Vienīgā mūsu vēlēšanās – lai Latvijai saules mūžs!"

Laikā, kad pasludināja Latvijas neatkarību, gandrīz visa tās teritorija atradās vācu karaspēka rokās. Tikai izejot cauri brīvības cīņu posmam, tika izkarota patiesa Latvijas brīvība.

1940. gadā Latvija savu neatkarību zaudēja uz piecdesmit gadiem. Tomēr jātic, ka Gustava Zemgala 1918. gadā teiktie vārdi piepildīsies un Latvijai tiešām būs saules mūžs, jo tā spēja pēc šiem ilgajiem nebrīves gadiem atgūt savu neatkarību.

1990. gada 4. maijā toreizējā Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Augstākā Padome pieņēma deklarāciju "Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu" un 1991. gada 21. augustā konstitucionālo likumu "Par Latvijas Republikas statusu".

KAS BIJA LATVIJAS PIRMAIS VALSTS PREZIDENTS?

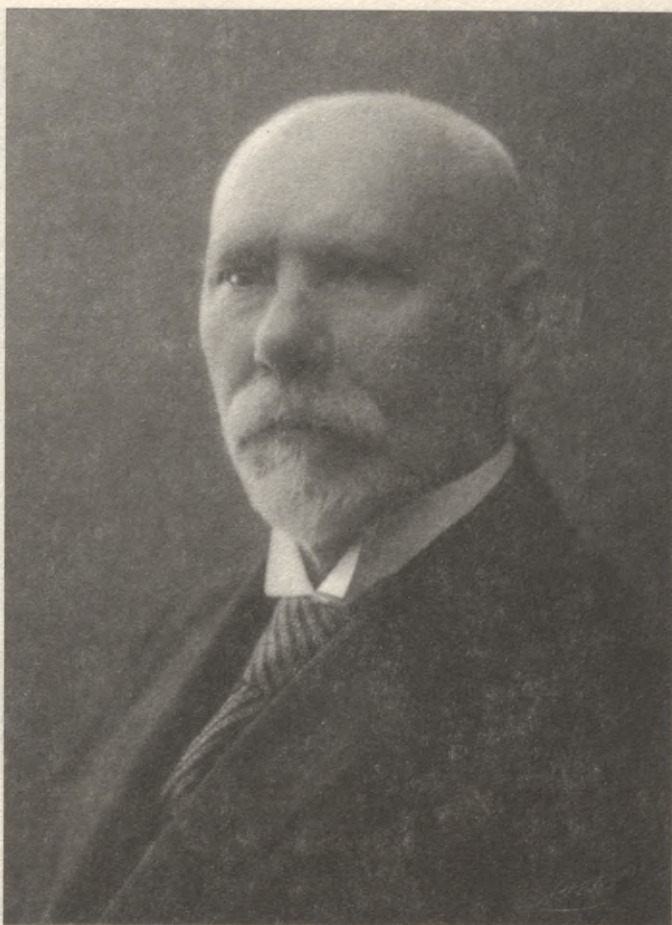
Latvijas pirmais Valsts prezidents Jānis Čakste, dzimis Zemgalē, Lielsesavas pagastā 1859. gada 14. septembrī Čakstu–Zirņu mājās. Šīs mājas Čakstu dzimtai piederēja no senseniem laikiem. Ģimenē auga vēl divas meitas – Marija, dzimusi 1856. gadā, un Otīlija, dzimusi 1865. gadā. Pirms pieminēt Jāņa Čakstes vecākus, jāpastāsta nedaudz par viņa vectēvu Krišjāni Zirni. Savu uzvārdu viņš ieguvis izskata dēļ, jo esot bijis neliela auguma, drukns, apaļu seju. Blakus fiziskajam spēkam viņā mājojis arī neatkarības gars. Viņš nav griezis ceļu ne muižas īpašniekam baronam Beram, ne prūšu kareivjiem – tādējādi izpelnīdamies pamatīgus pērienus. Sava darbīguma un godīguma dēļ Krišjānis Zirnis bijis pazīstams plašā apkārtnē. Arvien biežāk viņš ticis saukts māju vārdā par

Čakstu saimnieku vai Čaksti, tā pamazām kļūdams no Zirņa par Čaksti, kas vēlāk ierakstīts arī dokumentos.

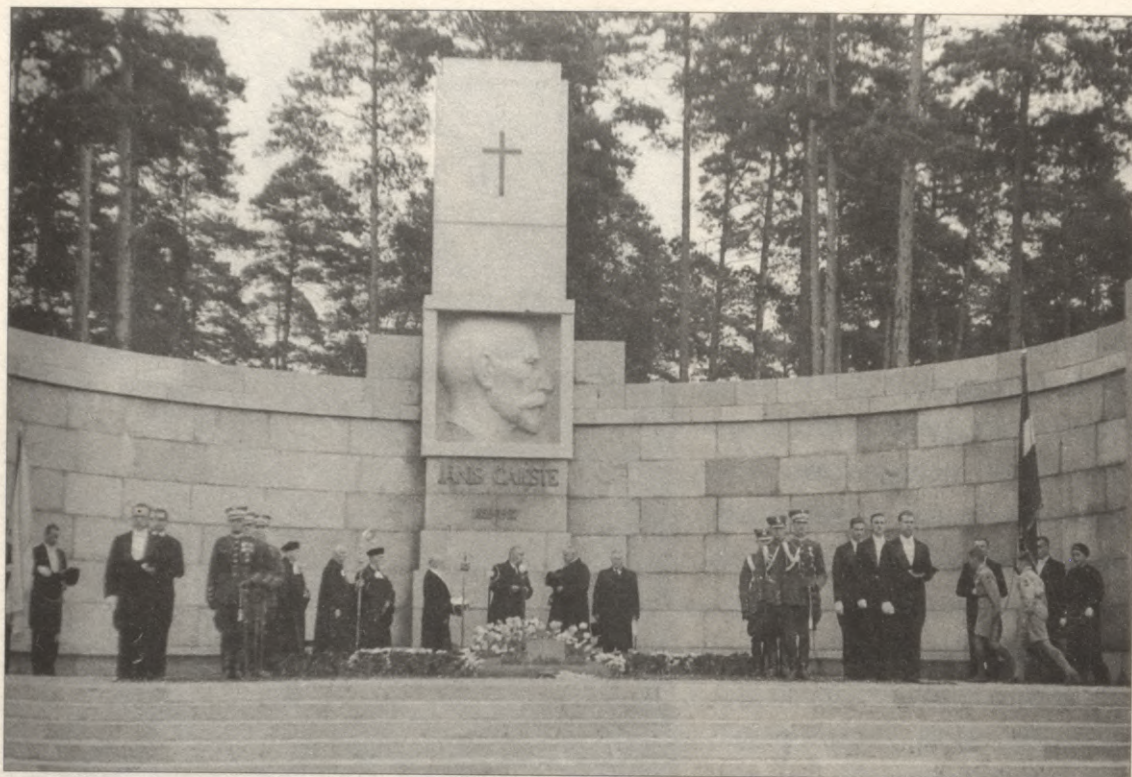
Krišjānim bija četri dēli, no kuriem otrais dēls – Krišjānis bija vēlākā prezidenta tēvs. Māte Karolīna Matilde dzimusi Sesavā pagasta vecākā Anša Narunovska ģimenē. Jāņa Čakstes vecāki nepagurdami strādāja saimniecībā, to iekopdami un paplašinādami. Viņi spēja nodrošināt savam dēlam bezrūpīgu bērnību.

Pirmo izglītību Čakstu bērni ieguva mājās. Viņiem pieņēma mājskolotāju. Jāsaka gan, ka šajā laikā zēnu vairāk interesēja mežs, pļava un upe nekā mācības jaunkundzes vadībā. Vēlāk viņš turpina mācīties Jelgavā Sv. Annas elementārskolā, kur mācības notika vācu valodā. Skolā Jānis Čakste mācījies ļoti čakli. Izglītošanos viņš turpināja Jelgavā Kurzemes guberņas ģimnāzijā. Šajā laikā Čakstes raksturā parādījusies vectēva spītība un nepakļāvība. Viņš kopā ar citiem latviešu ģimnāzistiem izveidoja grupu, kas uzsāka cīņu par latviešu valodas lietošanu mācību iestādē. Jau mācīdamies ģimnāzijā, jauneklis aktīvi iesaistījās sabiedriskajā dzīvē. Un tomēr viņam atlika laika papildus mācīties franču un krievu valodu un vēl spēlēt arī vijoli.

1882. gadā Jānis Čakste iestājās Maskavas Universitātes Juridiskajā fakultātē. Šajā laikā Maskavā darbojās arī Krišjānis Valdemārs, kas bija liela autoritāte nākamajam juristam. Ieradies Maskavā, Čakste iekļāvās nelielajā latviešu pulciņā. Viņš aktīvi darbojās Latviešu studentu biedrības veidošanā. Jau ar pirmo studiju gadu Jānis Čakste izcēlās ar labām sekmēm. Kā balvu par

Jānis Čakste
(1859–1927)

J. Čakstes
pieminekļa
atklāšana
Meža kapos
1931. gada
31. augustā

to viņš saņēma atļauju piedalīties Krievijas cara Aleksandra III kronēšanas ceremonijā.

1886. gada Jānis Čakste pabeidza Maskavas Universitāti un sāka strādāt Jelgavā Kurzemes guberņas prokuratūrā. Vēlāk viņš uzsāka zvērināta advokāta karjeru. Jāņa Čakstes sabiedriskā aktivitāte tiek ievērota, un viņu ievēl par priekšsēdētāju trīs vietējās latviešu biedrības: Jelgavas latviešu biedrība, Kurzemes bīskopības biedrība un Jelgavas Sarkanā Krusta komiteja. Pienākumus biedrībās un komitejā jaunais jurists veica ar lielu atbildības sajūtu.

1891. gadā, atpūšoties Rīgas jūrmalā, Jānis Čakste iepazinās ar savu nākamo dzīvesbiedri Justīni Veseri. Laikabiedri viņu kopdzīvi raksturojuši kā ļoti harmonisku un laimīgu. Jānis un Justīne Čakstes uzaudzināja deviņus bērnus – piecus dēlus un četras meitas.

Noorganizējot 1895. gadā Ceturto vispārējo latviešu dziesmu un mūzikas svētkus Jelgavā, Čakste iegūst sevišķu popularitāti. Viņa kā ievērojama sabiedriskā darbinieka vārds izskan visā Latvijā.

Lai labāk varētu paust savas domas, Jānis Čakste 1888. gadā

atpirka laikrakstu "Tēvija" un bija tā atbildīgais redaktors. Šajā laikrakstā bieži tika publicēti viņa raksti un arī citu autoru darbi, kas asi vērsās pret vācu muižniecību. Čakste bija aktīvs cīnītājs par agrāro reformu Latvijā. Šo cīņu viņš vēl vairāk pastiprināja, būdams Krievijas I valsts domes deputāts.

Pēc domes atlaišanas Čakste atgriezās Jelgavā un, kaut arī viņa politiskā darbība uz laiku tika bremzēta, joprojām rosīgi darbojās dažādās komitejās. Šajā laikā viņš kopā ar ģimeni dzīvoja lauku mājās Aučos, kur kopā ar bērniem 1912. gada pavasarī iestādīja vairākus tūkstošus ābelīšu. Bermonta uzbrukuma laikā skaisto dārzu iznīcināja. 1915. gadā Jāņa Čakstes ģimene bija spiesta atstāt iekopto saimniecību un doties bēgļu gaitās. Čakstes aktivitāte izpaudās arī šajā situācijā. Viņš piedalījās Bēgļu komitejas izveidošanā un kļuva par tās vadītāju.

Sarežģīts un likumots bija paša Jāņa Čakstes un viņa ģimenes ceļš atpakaļ uz dzimteni 1918. gadā. Vēl īsti nepaspējis noslaucīt ceļa putekļus, viņš jau tika ievēlēts par Latvijas Tautas padomes priekšsēdētāju. Blakus saviem tiešajiem pienākumiem valdībā viņš strādāja arī Latvijas Universitātē par starpvalstu tiesību docentu un profesoru. Lekcijas lasīt Jānis Čakste turpināja, būdams arī Satversmes sapulces prezidents. Pasniedzēja darbu viņš pārtrauca tikai 1922. gada rudenī, kad tika ievēlēts par Valsts prezidentu.

Izcilā Latvijas valsts un politiskā darbinieka mūžs aprāvās 1927. gada 14. martā. Viņa darbība Latvijas labā ir novērtēta ar I šķiras Triju Zvaigžņu ordeni.

KAS SARAKSTĪJA LATVIJAS HIMNU? Pirmo latviešu kora un solo dziesmu autors, viens no latviešu profesionālās mūzikas pamatlicējiem Baumaņu Kārlis (1835. gada 11. maijs – 1905. gada 10. janvāris) pirms vairāk nekā simt gadiem sarakstīja dziesmu "Dievs, svētī Latviju!", kuru tagad izpilda kā Latvijas valsts himnu.

Dziesma sacerēta 1872. gadā Pēterburgā, kur pēc Limbažu pusē pavadītās bērnības un mācībām skolotāju seminārā strādāja komponists. Tur viņu 1873. gadā sasniedza vēstule no Rīgas

Baumaņu Kārlis.
19. gs. 70. gadu
sākums

Šajā laikā oficiāli cariskās Krievijas iestādēm eksistēja tikai Baltijas guberņa jeb t. s. Baltijas novads, bet tāda “Latvija” vispār nepastāvēja. Tāpēc dziesmā vārdus “Latvija” un “Baltija” lietoja kā sinonīmus. Būdams arī teksta autors, Baumanis abus šos vārdus, iespējams, lietoja dzejiskas dažādības dēļ. Vēlāk šī nejaušība dziesmu glāba, kad cenzūras dēļ no vārda “Latvija” bija jāatsakās.

Dziesmu bieži pieminēja arī presē, par to izvērtās diskusijas. Jau toreiz to par himnu un latviešu tautas lūgšanu dēvēja Ādolfs Alunāns un pat viens no asākajiem jaunlatviešu pretiniekiem Lugažu mācītājs Ulmanis. Pirmā pasaules kara sākumā dziesmu nedrīkstēja atskaņot. Par aizlieguma neievērošanu draudēja trīs nedēļas aresta vai 25 rubļu liels naudas sods.

Latviešu biedrības ar uzaicinājumu iesniegt kompozīcijas Pirmo dziesmu svētku programmai un piedalīties tās sastādīšanā. Baumaņu Kārlis šajā laikā bija ļoti aizņemts, veidojot savu dziesmu krājumu “Austra”, taču viņš komisijai aizsūtīja vairākas kordziesmas. No atsūtītajām dziesmām komisija izvēlējās divas Baumaņa dziesmas Pirmo vispārīgo latviešu dziedāšanas svētku kopkoru koncertam. Trešo dziesmu “Dievs, svētī Latviju!” izvēlējās iestudēšanai Baltijas skolo-tāju semināra vīru korim.

Pirmo reizi dziesma skanēja svētku atklāšanas aktā 1873. gada 26. jūnijā un guva lielus panākumus. Klausītājiem patika tajā jūtamais jaunlatviešu gars. Neparasts bija arī vārds “Latvija” virsrakstā un tā apspēlēšana dziesmas tekstā.

AUSTRA

WEZU UN JAUNU D'SEESMU GRAHMATA

no
Baumaņu Kahrļa.

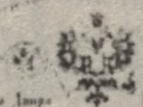
Pirma burtņize №1 Krewo tautas luhģschana

1. МѢСТНА ПРѢКАРО НАПОЛТА
Russische National Hymne
2. Sawahm meitunahm par puhru
3. Deewa, swēhtī Latwiju
4. Tautai
5. Es ne-ceschu to zeliņu
6. Mehneks nehma Saules nentu
7. Teiz, dehlini, sak' snotini
Es karinā aizjādams
Dod' mamīna, es grib eiti-
Dēhrais pušis dehdajahsi
8. Lihdszērtība diweem patriotem
9. Trimpula
10. Es Latwijas wispahrigem dāesmu swēhtikem 1873
11. Lihģo-Jahnu dāesma

Otra nodrukaschana.

С. ПЕТЕРБУРГЪ

Издательство

и М. БЕРНАРДА

В. И. ГИЛЬДЕН

РИГА

при Н. М. Бонк. Издательство

1916. gadā dziesmu legalizēja, bet aizliedza izpildīt sabiedris-
kos pasākumos.

“Dievs, svētī Latviju!” skanēja arī lielo revolūciju laikā līdzās
revolucionārajām dziesmām un bija latviešu strēlnieku dzīves
neatņemama sastāvdaļa.

DEEWS, SWEHTI LATWIJU_

Teksta un mūsika no B. K.

N. 3.

Mestoso.

SOPRANO
ALTO.

TENORE
BASSO

FORTE.
PIANO

Deew, swehti Lat-wi-ju, muhs' dahrgs teh-wi-ju. sweh-ti jel

Bal-ti-ju, ak sweh-ti jel to! to! Kur latwju mei-tasheed, kur latwju

deh-li dseed: laid'mums tur lai-me deet, muhs' Bal-ti-jä! Bal-ti-jä!

Latvijas himnas pirmiespiedums (krāj. Austra, 1874)

Par Latvijas himnu Baumaņu Kārļa populārāko dziesmu apstiprināja 1920. gada jūnijā. Pēc 25 gadiem – 1945. gada jūnijā – tā zaudēja savu oficiālo statusu. Vajadzēja aizritēt daudziem gadiem, lai 1990. gada 15. februārī Latvija atkal atgūtu savu himnu “Dievs, svētī Latviju!”.

KĀ RADIES LATVIJAS KAROGS? Sarkanās un baltās krāsas salikums bieži sastopams latvju rakstos, piemēram, jostās, prievītēs, dvieļu galos. Ka šīs krāsas izmantotas arī karogos, liecina “Atskaņu hronika”. Kad Livonijas ordeņa maršals Gerhards 1280. gadā vāca karaspēku pret Nameisi,

*...Kā zemes sargi uz Rīgu steidza
Vēl Cēsu kopa, kā man teica,
Kad kara ziņu dzirdēja,
Viens brālis simts vīru atveda.
Tie nāca braši, diženi;
Šīs kopas karogs sarkans bij,
Turklāt ar baltu svītru tas
Pēc cēsinieku paražas.
(9215. – 9222. rinda)*

Tā tad ordeņa brālim līdzī atnāca 100 cēsinieku. No vietējām ciltīm vai varbūt Cēsu pilsoņiem – tas paliek nezināms. Taču attiecībā uz karogu autors tālākā tekstā vēl uzsver, ka tas ir latgaļu karogs – die Banier der Letten.

Nav tomēr izslēgts, ka šādu karogu cēsiniekiem (vai vispār latgaļiem) piešķīra kā atšķirības zīmi Vācu ordeņa militāro struktūru ietvaros. Maz ticams, ka šādos gadījumos ņēma vērā kādas vietējās tradīcijas. Sarkanā un baltā krāsa taču bija sastopama arī vikingu, vēlāk Hanzas savienības karogos. Šodien tās ir pamatkrāsas Austrijas, Baltkrievijas, Dānijas, Polijas un citu valstu simbolikā.

Balstoties uz “Atskaņu hronikā” aprakstīto kā uz vēsturisku faktu, 1870. gadā jaunlatviešu “Tērbatas latviešu rakstniecības vakari” pieņēma sarkanbaltsarkano krāsu salikumu par savām pamatkrāsām, kuras turpmāk lietojamas to ģerbonī, lentītēs, ce-

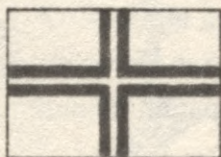
puru apmalēs un citur. Tālāk šīs krāsas popularizēja Auseklis, K. Skalbe, bet vēlāk arī Rainis, A. Čaks un citi pazīstami latviešu dzejnieki, rakstnieki un kultūras darbinieki.

Pirmā pasaules kara laikā, kad formējās latviešu strēlnieku vienības, publicists un pedagogs J. Liepiņš ieteica tajās pacelt sarkanbaltsarkano karogu. Saglabājušās liecības, ka dažos gadījumos tas arī ticis darīts, tomēr par pulku karogiem tie nevarēja kļūt tā vienkāršā iemesla dēļ, ka šāds krāsu salikums jau bija vienas pretējā pusē karojošas valsts karogā, proti, Austrijai.

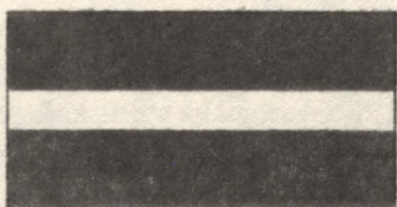
Lai sakritību novērstu, latviešu mākslinieks Ansis Cīrulis 1916. gadā izstrādāja vairākas karoga projekta skices, kurās mainīts sarkanās krāsas tonis (uz tumšsarkano) un krāsu joslu platuma attiecība (kā 2:1:2); dažos variantos katrā sarkanajā joslā ir pa divām baltām zvaigznēm. Šajos karogos baltā svītra vidū simbolizēja Daugavu, kuras krastos abās pusēs gadsimtiem plūdušas latviešu asinis, bet zvaigznes – dižnovadus tās krastos – Vidzemi un Kurzemi.

Tūlīt pēc Februāra revolūcijas šāds karogs parādījās latviešu karaspēka daļās, masu pasākumos un oficiālās sanāksmēs. Parasti iztika bez zvaigznēm, kuras pusamatnieciskos apstākļos bija grūti iestrādāt, arī pārējie pieņēmumi tika ievēroti visai aptuveni.

LATVIJAS KAROGI

KARA KUĢU KAROGS

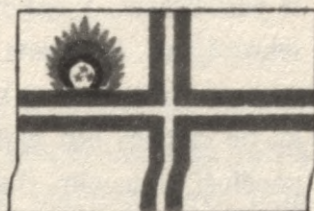
LATVIJAS VALSTS UN TIRDZNIECĪBAS
KAROGS

CIETOKŠŅA UN KARA
KUĢU BUGSPRITKAROGS

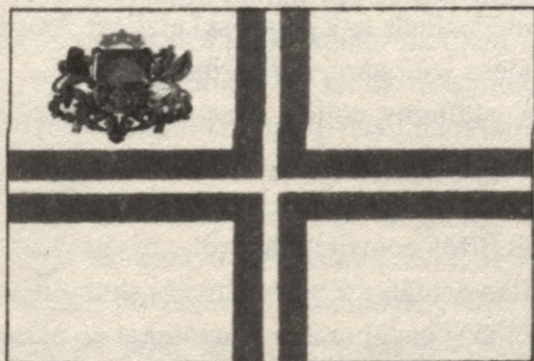
VALSTS PREZIDENTA STANDARTS

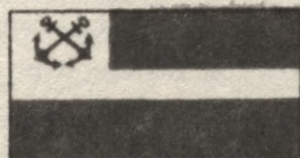
KARA MINISTRA KAROGS

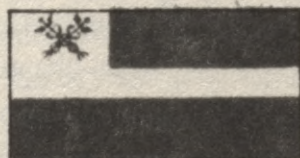
ARMIJAS VIRSPAVĒLNIEKA
KAROGS

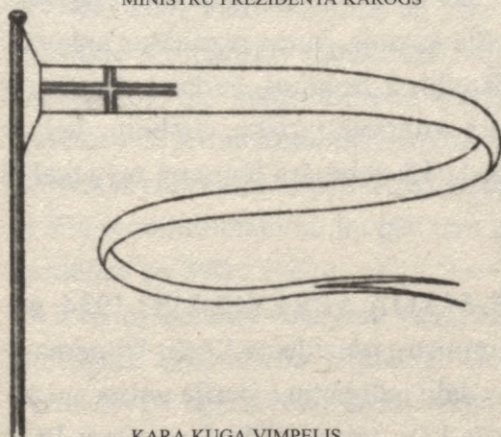
MINISTRU PREZIDENTA KAROGS

OSTAS VALDES KAROGS

MUITAS VALDES KAROGS

KARA KUĢA VIMPELIS

JŪRAS KAPTEIŅA
KOMANDVIMPELIS

Līdzīgi karogi rotāja Latgales pilnvaroto sapulci Rēzeknē 1917. gadā, kur lēma par Latgales apvienošanos ar pārējo Latviju.

Zem sarkanbaltsarkanā karoga notika Latvijas Republikas un Pagaidu valdības proklamēšana Nacionālā teātra telpās 1918. gada 18. novembrī. Pašu karogu kā valsts karogu Satversme noteica 1922. gada 15. februārī, bet pēc gada pieņēma papildinājumu par tā krāsām un proporcijām.

Skaistas teikas par karoga izcelsmi tomēr pierakstītas tikai pēc tā parādīšanās. Vienā no tām, piemēram, stāstīts par cīņu ar vācu iebrucējiem. Ievainots latviešu virsaitis guldīts uz ienaidniekam atņemta baltas drānas karoga. Viņš līcis saviem karavīriem zvērēt, ka tie cīnīsies līdz galīgai uzvarai. Kad virsaitis nomiris, cīnītāji pacēlušī ar asinīm slacīto karogu, kuram balta palikusi tikai tā vieta, kur gulējis mirējs. Ar šo karogu viņi padzinuši ienaidnieku, bet karogs šķēpa kātā kļuvis par latviešu tautas svētumu.

Latvijai līdz ar neatkarības atņemšanu tika aizliegta arī nacionālā simbolika. Tomēr otrā pasaules kara laikā pazīstamais krāsu salikums parādās latviešu karotāju vienībās abās karojošās pusēs, jo neviena no lielvarām neiedrošinās to kategoriski aizliegt. Īpašu popularitāti bija guvis latviešu leģionāru vairodziņš.

Pēc kara anekdotisks gadījums noticis Maskavā: tikai pēc Rīgas metrostacijas atklāšanas kāds bija pamanījis, ka pasažieru zāles sarkano un balto flīžu dekors atgādina pazīstamo ornamentu. Staciju slēdza, lai baltās flīzes nomainītu ar indīgi dzeltenām...

Trešās atmodas laikā tika domāts arī par valstiskās simbolikas atjaunošanu. 1988. gada jūlijā šī jautājuma sagatavošanai izveidoja speciālu Augstākās Padomes komisiju. Laikraksta "Padomju Jaunatne" slejās tika organizēta aptauja, kuras rezultātus apkopoja un ziņojumu nolasīja akadēmiķis J. Stradiņš. Sarkanbaltsarkano karogu atjaunoja vispirms kā kultūrvēsturisku simbolu, bet ar Augstākās Padomes 1990. gada 15. februāra lēmumu tas atkal ir mūsu valsts karogs.

KAS BIJA 1934. GADA 15. MAIJA APVĒRSUMS? 1934. gada naktī no 15. uz 16. maiju ministru prezidents Kārlis Ulmanis ar policijas, aizsargu un armijas daļu palīdzību izdarīja valsts apvērsumu. Šo apvērsumu atbalstīja kara (aizsardzības) ministrs Jānis

1934. gada
15. maija piecu
gadu atceres medaļa
sasniegumu
godalgošanai
lauksaimniecībā
aversā un reversā

Balodis, kas bija saņēmis no K. Ulmaņa solījumu par Satver-smes grozījumu izstrādāšanu, netaupot Latvijai tiesiskas valsts reputāciju. Arī Zemnieku savienība bija saņēmusi savu daļu solījumu.

Naktī ieņēma valdības ēkas, satiksmes un sakaru centrus. Dar-bības gaitā liela loma bija policijai. Izraudzītām armijas daļām vajadzēja apsargāt valsts iestādes.

Apvērsums notika bez asinsizliešanas. Saeimu atlaida, aiz-liedza darboties politiskajām partijām. Valstī izsludināja karastā-vokli, kas nozīmēja to, ka par rīkojumu nepildīšanu varēja bargi sodīt. Vairākus simtus apvērsuma pretinieku uz dažiem mēnešiem arestēja. Pretestību apcietināšanas brīdī izrādīja ministrs Valdemārs Bastjānis. Viņš ar ģimeni bija ieslēdzies dzīvojamā istabā un gatavojās aizsargāties ar ieroci. Tikai bērnu klātbūtne atturēja no nopietnās sadursmes. Bruno Kalniņš raidīja apcieti-nāšanas brīdī šāvienus griestos. Apcietināto vidū bija Saeimas priekšsēdētājs Pauls Kalniņš un visa sociāldemokrātu frakcija un aktīvākie šīs partijas darbinieki. Apcietināja arī vairākus jaun-saimniekus un sīkgruntnieku partijas deputātus un ģenerāl-sekretāru R. Kronbergu, pārkonkrustiešus, daļu skolotāju. Kad no Politiskās pārvaldes telpām Rīgā un provincē apcietinātos pārveda uz Rīgas centrālcietumu un pēc tam uz nometni Liepājā, to skaits sasniedza ap 800 cilvēku.

Pēc apvērsuma visu varu valstī ieguva ministru kabinets, kura priekšgalā bija Kārlis Ulmanis. Demokrātiskas valsts iekārtas vietā Latvijā bija izveidojusies viena cilvēka diktatūra (autoritāra valsts).

CIK LIELA IR LATVIJA? Vienkāršākā atbilde ir šāda – Latvija ir 64589 kvadrātkilometrus liela. Taču šis skaitlis daudz vairāk izsaka tad, ja tas tiek ar kaut ko salīdzināts. Latvija aizņem tikai vienu septiņi tūkstoši astoņi simti deviņdesmit piekto daļu ($1/7895$) Zemes virsmas (Zemes virsmas kopējā platība ir 510 200 000 kvadrātkilometri). Savukārt, tā kā sauszeme sastāda 29 procentus vai aptuveni trešo daļu Zemes virsmas, tad Latvija aizņem vienu divi tūkstoši divi simti deviņdesmito daļu ($1/2290$) sauszemes.

Latvija ir apmēram 264 reizes mazāka par Krieviju, kas pēc platības ir lielākā valsts pasaulē (Krievijas platība ir ap 17 000 000 kvadrātkilometru). Taču Latviju nevar uzskatīt par mazu valsti. Piemēram, Eiropas un arī pasaules mazākā valsts ir Vatikāns – tās platība ir tikai 0,44 kvadrātkilometri jeb 44 hektāri, tātad Latvija ir gandrīz 150 000 reižu lielāka. Latvija ir lielāka arī par daudzām citām pasaules valstīm, piemēram, Eiropā vien – par Horvātiju, Bosniju un Hercegovinu, Slovākiju, Igauniju, Dāniju, Nīderlandi, Šveici, Moldovu, Beļģiju, Albāniju, Maķedoniju, Slovēniju, Luksemburgu, Andoru, Maltu, Lihtenšteinu, Sanmarīno, Monako un jau minēto Vatikānu. Eiropā nedaudz lielākas par Latviju ir Lietuva, Īrija, Čehija un Austrija. Lielākā valsts Eiropā (neskaitot Krieviju, kas atrodas arī Āzijā) – Ukraina – ir apmēram 10 reižu lielāka par Latviju.

To, cik liela ir Latvija, var raksturot arī citādāk. Attālums starp Latvijas austrumu un rietumu robežu sasniedz 450 kilometrus, bet starp dienvidu un ziemeļu robežu – 210 kilometrus. Latvijas galējais rietumu punkts atrodas Liepājas rajona Nīcas pagastā, Baltijas jūras krastā pie Bernātiem ($20^{\circ}58'$ austrumu garuma), austrumu punkts – Ludzas rajona Pasienes pagastā pie Konovovas ($28^{\circ}14'$ austrumu garuma), dienvidu punkts – Daugavpils rajona Līdumnieku pagastā ($55^{\circ}40'$ ziemeļu platuma) un ziemeļu punkts – Valmieras rajona Ipiķu pagastā ($58^{\circ}05'$ ziemeļu platuma).

Latvijas lielumu var raksturot arī robežas garums. Mūsu dienās robežas ar kaimiņvalstīm vēl tiek precizētas, tāpēc precīzu skaitļu pašlaik nav. Latvijas robežas garums varētu būt apmēram 1862 kilometri, no kuriem savukārt apmēram 1368 kilometri ir sauszemes robežas garums, bet 494 kilometru – jūras piekrastes robežas garums.

KUR VAR DZIRDĒT TRĪS NOVADU GAIĻUS DZIEDAM?

Šoreiz domāti tie trīs Latvijas novadi, kurus simbolizē trīs zvaigznes Latvijas ģerbonī – Kurzeme (ar Zemgali un Sēliju), Vidzeme un Latgale. Kur gan varētu vienlaikus dzirdēt trīs novadu gaiļus dziedam? Protams, vietā, kur visi trīs novadi satiekas. Kurzeme kopā ar Zemgali un Sēliju aizņem gandrīz visu Daugavas kreiso krastu. Savukārt Vidzemes un Latgales robeža aptuveni iet pa Pededzi un Aivieksti. Tātad visi trīs novadi satiekas pie Aiviekstes ietekas Daugavā.

19. gadsimta sākumā Aiviekstes labajā krastā pie ietekas Daugavā sāka veidoties miests, kas 1933. gadā kļuva par pilsētu un ieguva nosaukumu Gostiņi. Jāsaka gan, ka Gostiņu patstāvība ilga tikai līdz 1956. gadam, kad tie tika pievienoti Pļaviņām. Miesta attīstību sekmēja abas upes, pa kurām tika vestas preces un pludināti plosti. Liela nozīme bija arī tam, ka toreiz Vidzemes un Kurzemes guberņās ebrejiem bija liegts iegūt īpašumus un tirgoties. Bet Gostiņi atradās toreizējās Vitebskas guberņas stūrī, kas kā ķīlis iespiedās starp Vidzemes un Kurzemes guberņām, un te uz dzīvi apmetās daudz ebreju.

Mīļam bērnam daudz vārdu – agrāk Gostiņus sauca gan par Glazmanku, Trentelberģi jeb Trentelbergu, Dankeriem un arī par Zarnumiestu. Lielajā ielā vēl tagad apskatāma 1830. gadā uzceltā Gostiņu luterāņu baznīca. Bet nelielā Skanstupīte, kas atdala Vidzemi un Latgali, kādreiz atdalīja arī divas pilsētas – Gostiņus un Pļaviņas. Starp Lielo ielu un Daugavu šalc nepilnu metru augstais Skanstupītes ūdenskritums. Turpat pie Skanstupītes ietekas Daugavā atrodas arī 17. gadsimtā zviedru valdīšanas laikā celtais nocietinājums – Zviedru skansts.

Bet kā tad ar gaiļu dziesmām? Tieši Gostiņos 19. un 20. gadsimta mijā teica, ka te rīta agrumā dzird gaiļus dziedam trijās

Latvijas Valsts
ģerbonis

gubernās – Kurzemes, Vidzemes un Vitebskas gubernā – vai arī trijos novados – Kurzemē (varētu teikt arī, ka Zemgalē vai Sēlijā), Vidzemē un Latgalē. Savukārt 17. un 18. gadsimtu mijā varēja dzirdēt gaiļus dziedam pat trijās valstīs – Zviedrijā (tai tolaik piederēja Aiviekstes labais krasts), Polijā (tai piederēja Aiviekstes kreisais krasts) un Kurzemes hercogistē (Daugavas kreisajā krastā).

KURA IR LATVIJAS MAZĀKĀ PILSĒTA? Pilsētu lielumu parasti vērtē pēc iedzīvotāju skaita. Pilsēta, kurā ir vismazāk iedzīvotāju – tikai četri simti, ir Durbe. Tā apmetusies Kurzemes dienvidrietumos pie Durbes ezera. Lai gan vēstures avotos Durbe minēta jau 1230. gadā un pilsētas tiesības tai piešķirtas 1893. gadā, pilsēta tā arī neauga lielāka. Ir zināms, ka 1881. gadā Durbē bijis

Liepājas rajona
piejūras josla
ar Durbi

410 iedzīvotāju, 1925. gadā – 540 iedzīvotāju. 1959. gadā iedzīvotāju skaits sasniedza 800, bet nu jau ilgus gadus tas svārstās ap sākotnējo iedzīvotāju skaitu – 400. Platības ziņā – 1,6 kvadrātkilometri – Durbe ir otrā mazākā pilsēta Latvijā. Tikpat liela kā Durbe ir Kalnciems (ap 2500 iedzīvotāju). Taču ne vienmēr pilsētas lielumu nosaka tās platība vai iedzīvotāju skaits. Ar Durbes vārdu saistīti svarīgi vēsturiski notikumi un ievērojama cilvēku dzīve.

Durbes ģerbonis

1260. gada 13. jūlijā pie Durbes notika vēsturiskā Durbes kauja, kurā žemaiši sakāva apvienotos Livonijas ordeņa un Vācu ordeņa karapulkus. Pie tam vācu karapulkos iesaistītie kurši pārgāja žemaišu pusē. Kauja notikusi pie nelielās Trumpes upītes, kas ietek Durbes ezerā. Taču īsti zināma Durbes kaujas vieta nav. Ap 1263. gadu Durbē Livonijas–Prūsijas kara ceļa malā tika uzcelta Livonijas ordeņa pils, kur bijusi arī pasta stacija un ceļinieku apmešanās vieta. Pils tika nopostīta Ziemeļu kara laikā. Pilsdrupas gan saglabājušās līdz mūsu dienām.

Pilsētiņas centrā, kas ir 16.–19. gadsimta pilsēt būvniecības piemineklis, atrodas 17. gadsimta vidū celtā Durbes luteriešu baznīca, kas vairākkārt pārbūvēta. Turpat blakus baznīcai pie 19. gadsimta vidū celtās bijušās

Durbes baznīca

Špringera privātskolas ēkas skatāms tēlnieces durbenieces Ilgas Zandbergas veidotais piemineklis. Tas veltīts skolotājam, sabiedriskajam darbiniekam un valodniekam Atim Kronvaldam, kas divus gadus mācījies šajā skolā, bet vēlāk vairākus gadus Durbē strādājis par mājskolotāju draudzes mācītāja Proktora ģimenē.

Starp baznīcu un pilsdrupām Raiņa ielā 17 atrodas bijušā doktorāta ēka, kurā tagad darbojas poliklīnika. 1887. gadā šajā mājā piedzimis pirmais Latvijas Republikas ārlietu ministrs Zigfrīds Anna Meierovics. Viņa māte Anna atdusas tuvējā Priediena kap-sētā. Durbē ir dzimis arī rakstnieks un literatūrkritiķis Indriķis Laube.

***Baznīcu zvani.** Durbē esot taisīti zvani priekš Durbes baznīcas un Cīravas. Kad zvani bijuši gatavi, viens atstāts Durbes baznīcā, bet otrs laivā vests pār Durbes ezeru uz Cīravu. Bet vedot tas iekritis ezerā, jo tas negribējis uz Cīravu iet. Zvans tagad nav vairs izceļams. Un, kad Durbē zvana, zvans, kas ezerā, arī zvana.*

KĀPĒC ALEKSANDRAM IR SAVI VĀRTI? Rīgā ir Aleksandra vārti. Bet kāpēc tos tā sauc? Aleksandra vārti ir celti par godu Krievijas uzvarai 1812. gada Tēvijas karā pār Napoleona vadīto franču armiju. Vienlaikus tie celti arī par godu caram Aleksandram I, kas tajā laikā valdīja Krievijā. Tātad vārti ir nosaukti cara Aleksandra vārdā.

Aleksandra vārti nav ne aizverami, ne atverami. Tie celti pēc Senās Romas triumfa arku parauga. Aleksandra vārtus sāka celt 1815. gadā Pēterburgas ceļa jeb Lielās Smilšu ielas galā pie toreizējās Rīgas robežas un atklāja 1818. gada 28. augustā, kad caur vārtiem esot izbraucis pats cars Aleksandrs I. Arī Lielo Smilšu ielu pēc tam nosauca par Aleksandra ielu.

Tagad Aleksandra ielu sauc par Brīvības ielu, un Aleksandra vārti sākotnēji atradās tur, kur paceļas Gaisa tilts. 1818. gadā gan te nebija ne dzelzceļa, ne Gaisa tilta. Dzelzceļš, kas veda no Rīgas uz Mīlgrāvi, tika uzbūvēts tikai 1872. gadā. Tuvumā esošo Zemitānu dzelzceļa staciju cara laikos sauca par Aleksandra vārtu staciju. Kad pār dzelzceļu nolēma celt Gaisa tiltu, izrādījās, ka

Aleksandra vārti traucē tilta būvi. Vārtus pārvietoja tālāk – pie tagadējās Šmerļa ielas. Tas notika 1904. gadā.

Taču Aleksandra vārti Šmerlī neuzkavējās ilgi. Vārtu caurbrauktuves platums bija tikai 4 metri un 25 centimetri, un ar laiku tie kļuva par šauru satiksmei. 1936. gadā vārtus pārcēla uz Vies-tura dārza galveno ieeju Hanzas ielas malā. Te Aleksandra vārtus var aplūkot vēl šodien. 10 metrus augsto smilšakmens arku rotā arī četri bronzas medaljoni.

Aleksandra vārti,
celti 1815.–1817. g.
būvmeistara
J.D. Gotfrīda
vadībā, savā
vēsturiskajā vietā
pie Brīvības
un K. Barona ielas
krustojuma
(19. gs. beigas)

KAS IR LĀČPLĒŠA DIENA?

*Tas ir Lāčplēš 's, kas še cīkstas
Vēl ar svešo naidnieku –
..Un ar reizi nāks tas brīdis,
Kad viņš savu naidnieku,
Vienu pašu lejā grūdis,
Noslīcinās atvarā –*

A. Pumpurs. "Lāčplēsis"

1919. gada 11. novembrī jaunradītā Latvijas armija guva izšķirošu uzvaru kaujās ar avantūrista P. Bermonta vadītajiem

vācu interventu un krievu baltgvardu spēkiem Pārdaugavā un atbrīvoja Torņakalnu.

Tāpēc 11. novembrī Latvijā atzīmē kā Lāčplēša dienu.

Šajā dienā godina latviešu cīnītāju piemiņu un atceras krietušos varoņus. Svētku pasākumus ievada svinīgs dievkalpojums Doma baznīcā, kuram seko vainagu un ziedu nolikšana Brāļu kapos un pie Brīvības pieminekļa, kā arī bijušās cīņu vietās – Sudrabkalniņā, pie dzelzs tiltiem, Jelgavā pie Lāčplēša tēla. Citviet šo dienu atzīmē ar baznīcas zvanu skaņām, uguņošanu, lāpu gājieniem, tiek rīkotas pat atsevišķu kauju imitācijas, svinīgas pieņemšanas, patriotiskas teātra izrādes, piemiņas izstādes, virsnieku balles un citi pasākumi.

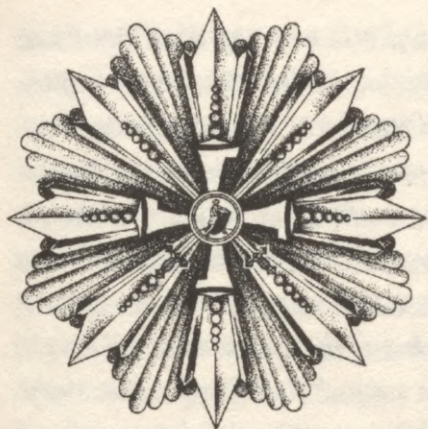
I šķiras ordenis
ar ordeņa
zvaigzni

Rīgā svētki noslēdzas ar svecīšu vakaru Daugavmalā un atbrīvošanās cīņu vietās; Trešās atmodas sākumā svecītes lika arī dzīvokļu logos.

Bet kāpēc īpaši atzīmē tieši šo dienu – tieši Pārdaugavas atbrīvošanu, kad līdz galīgai uzvarai vēl bija tāls ceļš ejams, ne viena vien kauja vēl jāuzvar un ne viena vien Latvijas pilsēta jāatbrīvo?

Tāpēc, ka tieši šī kauja bija tas lūzuma moments, kas pārvilka svītru visām vācu imperiālistu un arī krievu reakcionāru cerībām Latvijā un Baltijā vispār. Tāpēc, ka šo kauju izcīnīja un uzvarēja paši latvieši, tieši Latvijas armija ar visas tautas atbalstu (pirmoreiz mums atklātu uguns atbalstu sniedza arī Sabiedroto kara flote). Un tāpēc, ka tieši šeit sagruva gadsimtu mīts par

I šķiras
ordeņa zvaigzne

I šķiras
ordeņa krusts

svešo iekarotāju neuzvaramību un visspēcību, bet Latvijas armija apzinājās sevi kā militāru spēku, kas spēj tikt galā ar iebrucēju.

Lāčplēša vārds šeit parādās kā Latvijas tautas cīnītāja simbols, kurš beidzot uzvar svešo iebrucēju – melno bruņinieku.

A. Pumpura varoņeposs un J. Raiņa luga “Uguns un nakts”, kas no 1911. gada līdz 1914. gadam izrādīta Jaunajā Rīgas teātrī 112 reizes, deva latviešiem Lāčplēša tēlu kā simbolu. Tas tūlīt kļuva ļoti populārs, un jau tajā pašā uzvaras dienā – 1919. gada 11. novembrī – šo dienu sāka saukt par Lāčplēša dienu. Tad pat dibināts arī brīvības cīnītāju augstākais apbalvojums – Lāčplēša Kara ordenis. Nedaudz vēlāk šis tēls iemiesots daudzos mākslas darbos, arī pastmarkās. Raksturīgi, ka tēlnieka K. Jansona Lāčplēša skulptūru pie Jelgavas stacijas neieredzēja abas okupācijas varas: vācu iebrucēji tam lika nokalt uzvarētā melnā bruņinieka atveidojumu, bet padomju laikā pieminekli uzspridzināja.

LĀČPLĒSIS. *Lāčplēsis jeb Lāčausis radies no lācenes, lāču mātes, kuru kāds meža iemītnieks sev pieradinājis kā sievu. Augot tas ātri attīstījies par lielu, staltu jaunekli. No savas mātes tas mantojis lāča ausis un lielu stiprumu, tādēļ to nosaukuši par Lāčausi. Pirmajos jaunekļa gados tas iztīrījis tēva mājas apkārtni no plēsīgiem zvēriem: lāčiem, vilkiem un mežacūkām, kurus tas, parasti aiz žokļiem saķerdams, pārplēsis, kādēļ arī dabūjis to nosaukumu – Lāčplēsis. Vēlāk, kād vairs mājā neatradis, kur spēku izlietot, tas ceļojis apkārt pa Baltiju, darba meklēdams, bet visu, ko strādājis, darījis ar pārlietu lielu stiprumu, salauzdams visas darba lietas.*

Latviešu
tautas
teika

Tā reizi tas bijis par pārcēlāju pie Daugavas. Kad ļaudis uz celtuves salasījušies, Lāčausis sācis airēt, bet tūliņ pie pirmiem vilcieniem aires salūzušas, un celtuve būtu ierauta straumē un sadragāta, ja Lāčausis nebūtu airu vietā lietojis plaukstis: viņš ar plaukstīm sācis tik spēcīgi airēt, ka celtuvi atgriezis no straumes un pārvilcis laimīgi otrpus Daugavas. Pēc tam saderējis pie kāda kunga par puisi, kungs tam uzdevis visādus grūtus darbus izdarīt: ar lāčiem art, velna dzirnavās kviešus malt, nogrimušo pili uzcelt, milzi aizdzīt utt., arvien apsotīdams savu skaistuli meitu par sievu.

Lāčplēsis visu izdara un atsvabina zemi no visādiem mošķiem un briesmoņiem. Beigās kungs vairs nevar aizliegt un Lāčplēsis dabū viņa skaistuli meitu par sievu un dzīvo kādu laiku laimīgi.

Aiz septiņām jūrām dzīvoja kāda briesmīga ragana; tai bija dēls ar trim galvām. Viņš katru rītu gāja pie mātes un vaicāja: "Māt, vai es esmu stiprākais visā zemē?"

Arvien viņa atbildēja: "Jā," – bet pēdīgi sacīja: "Būtu gan stiprākais visā zemē, ja aiz septiņām jūrām nedzīvotu Lāčplēsis, kas ir vēl stiprāks par tevi."

Nu dēls mātei miera nelika, gan lūdza, gan draudēja, lai tā ar savu velna skolu izdabūjot, kā Lāčplēsi varētu pārspēt. Ragana nu skrēja pie visiem velniem, bet neviens nezināja padomu, kamēr tad pats Līkcepure pamācīja, ka Lāčplēša spēks esot viņa lāča ausīs: ja tās nocirstu, tad viņš būtu kā citi cilvēki. Raganas dēls, to zināt dabūjis, devās uz Baltiju. Viņš skrēja tik ātri, ka vētra sacēlās un visas straumes Daugavā briesmīgi šņāca. Lāčplēsis, to dzirdējis, devās briesmoņam pretim; tie sastapās pie Daugavas. Lāčplēsis cirta pirmais ar savu smago zobenu un nocirta raganas dēlam vienu galvu. Šis cirta atpakaļ un nocirta Lāčplēsim labo ausi – tūliņ labā roka zaudēja stiprumu un nevarēja noturēt smago zobenu. Tādēļ viņš saķēra zobenu kreisajā rokā un nocirta raganas dēlam otru galvu. Tas cirta atkal un nocirta Lāčplēsim kreiso ausi – un tūliņ kreisā roka zaudēja stiprumu, smagais zobens nokrita zemē. Bet arī raganas dēls bija pazaudējis divas galvas un tā palicis divas trešdaļas nespēcīgāks.

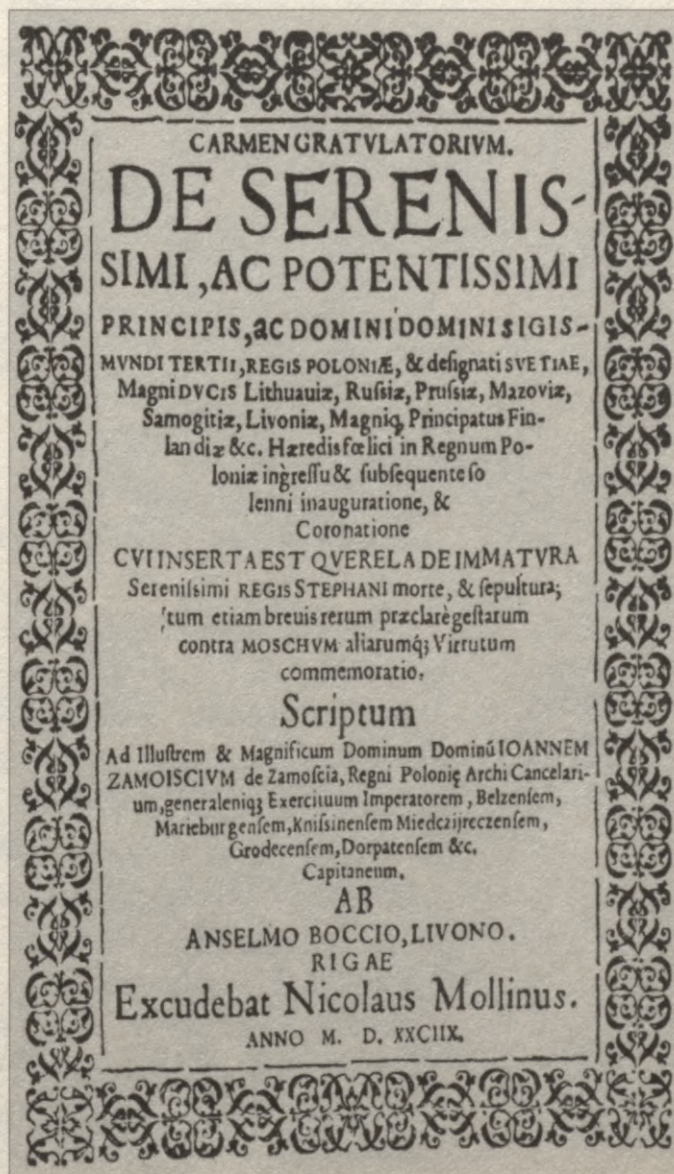
Nu Lāčplēsis metās tam virsū, tie sakampās ar rokām un sāka lauzties. Lauzās līdz pat vakaram, bet, krēslai metoties, tiem slīdēja kājas un abi iegāzās no krasta atvara dzelmē.

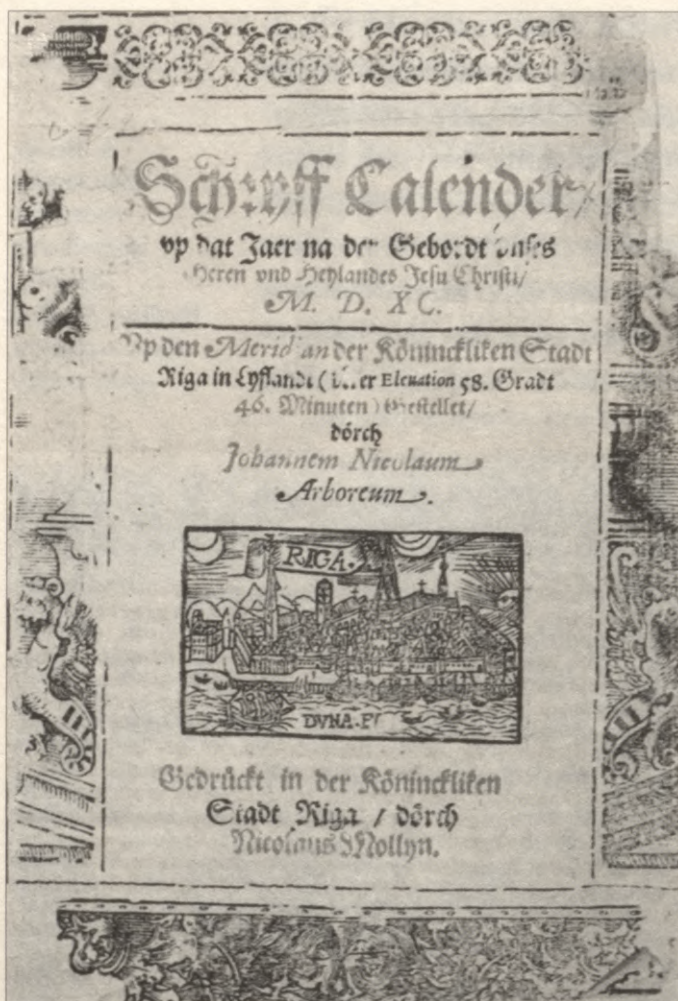
KAS BIJA PIRMAIS GRĀMATIZDEVĒJS LATVIJĀ? “Kalendāra nemieru” laikā no Rietumeiropas grāmatniecības centra Antverpenes Rīgā 1587. gada beigās vai 1588. gada sākumā ieradās Nikolauss Mollīns – pieredzējis tipogrāfs, īsts sava amata meistars. Viņu uz Rīgu rātes uzdevumā aicināja tās virssekretārs un vēlākais sindiks (juriskonsults) Dāvids Hīlhens, jo rāte nevarēja pieļaut, ka visa grāmatniecība līdz ar poļu varas nostiprināšanos Livonijā pāriet katoļu jezuītu rokās. Rīgai vajadzēja savu tipogrāfiju, savus garīgos luterāņu tekstus, savus kalendārus, savas mācību grāmatas. Līdz ar N. Mollīna darbības sākumu Rīgā kļuva par Livonijas grāmatniecības centru, kur iespieda ne tikai pirmās grāmatas Latvijā, bet arī pirmās Latvijā izdotās grāmatas latviešu valodā.

Tomēr pēc tā laika paražām pirmā iespiestā grāmata Rīgā bija Anselma Bocija apsveikuma dzejolis (*Carmen gratulatorium...*) Polijas karaļa Sigismunda III un viņa kanclera Jana Zamoiska slavināšanai, jo vajadzēja nodrošināties ar augsto kungu labvēlību. Tajā pašā gadā iespieda pirmo luterāņu dziesmu grāmatu Rīgā.

Kad bija pagājuši divi izmēģinājuma gadi, N. Mollīns 1590. gada 1. janvārī ieguva Rīgas grāmatizdevēja, iespiedēja un grāmattirgotāja monopoltiesības – tā Rīgas rāte centās nodrošināt savas tipogrāfijas sekmīgu darbību. Domājams, ka tipogrāfija un meistara

A. Bocija
latīņu valodā
sacerētais
apsveikuma
dzejolis.
*Vecākais Mollīna
Rīgā iespiestais
darbs (1588)*

Titullapa 1590. gada kalendāram ar pirmo Rīgā iespiesto pilsētas skatu

baznīcu pasūtījumi. Rāte regulēja grāmatu cenas, bez tās ziņas nedrīkstēja pieņemt vai atlaist tipogrāfijas strādniekus. Jezuīti katoļi, nevarēdami samierināties ar luterāņu tipogrāfiju, nemitīgi izraisījuši konfliktus, un N. Mollīns bijis spiests lūgt Polijas karaļa Sigismunda III aizstāvību.

Tajos laikos autori honorārus par savu darbu nesaņēma – tikai dažus brīveksemplārus, tomēr materiāli bija dārgi, tāpēc trūcīgie tipogrāfijas līdzekļi daudzkreiz neļāva iespiest interesantus darbus, piemēram, divas reizes N. Mollīns noraidīja Konrāda Busova piedāvātās “Maskavas hronikas” iespiešanu. Nedaudz līdzekļu varēja iegūt, tirgojot grāmatas. Tikai diviem vīriem Rīgā bija tiesības turēt grāmatu tirgotavas – iespiedējam N. Mollīnam un grāmatasējējam Hildebrantam Gētmanam.

dzīvoklis atradušies Krāmu (Krāmeru) ielā.

Spiestuves iekārta – 2 spiedes – piederējušas daļēji pilsētai, daļēji iespiedējam. Par savu naudu viņš algojis palīgu, gravieri, grāmatu sējēju, pircis papīru un citus darbam nepieciešamos materiālus, par to saņemot no pilsētas atalgojumu – 100 dālderu gadā. Viņam nav bijis jāmaksā nodokļi un jāpilda dažādas pilsoņu klaušas.

Tomēr tāda darbības brīvība kā dzimtajā Antverpenē N. Mollīnam nav bijusi. Divi inspektori – drukātavas kungi – raudzījušies, lai tipogrāfijā neiespiež “ķecerīgus” rakstus, arī iespiežamos darbus meistars drīkstējis izvēlēties tikai daļēji, jo pirmajā vietā bijuši rātes amatpersonu, pilsētas skolu un

Pēc H. Gētmāna nāves N. Mollīns panāca, ka rāte viņam un viņa znotam Pēterim van Mēram piešķīra grāmattirdzniecības privilēģiju. N. Mollīns vienīgais drīkstēja izdot kalendārus Rīgā.

38 darbības gados (1588–1625) N. Mollīna tipogrāfijā iespiests ap 179 grāmatu. Tas nav maz, ja ņem vērā, ka 1600. gadā sākās zviedru – poļu karš un Rīga tika ierauta tajā uz 29 gadiem. Lielākā daļa grāmatu – 126 – ir latīņu valodā (tā 17. gadsimtā bija Eiropas zinātņu valoda), 48 – vācu, 3 – latviešu, 1 – zviedru, 1 – somu valodā. Lielākā daļa grāmatu ir sīki darbi – dzeja, veltījumi, apsveikumi, rātes ziņojumi, lūgšanu teksti, bet ir arī lielāki sacerējumi par teoloģijas, pedagogijas, jurisprudences, filozofijas

Fragments
no Mollīna
iespiestās
1612. gada
Rīgas panorāmas

tēmām. Blakus antīko autoru sacerējumiem tipogrāfijā iespieda arī Rīgas humānistu darbus, skolas grāmatas, kalendārus. Grāmatas pārdeva lielākoties Livonijā. Dažas no tām kļuva slavenas, piemēram, Rīgas mācītāja Hermaņa Samsona sprediķi un 1622. gadā izdotā grāmata par to, kā zviedri iekarojuši Rīgu, 1619. gadā iespiestā Georga Manceļa "*Meditatio...*". Latviešu kultūrvēsturē jo nozīmīgi ir 1615. gada trīs iespieddarbi, kas, apvienoti vienā sējumā, kopā veido tā saucamo luterāņu baznīcas rokasgrāmatu, jo tā ir pirmā latviešu valodā iespiestā grāmata Latvijā. Uz rātes pavēli N. Mollīns grāmatu izdeva par saviem līdzekļiem, tā bija bagātīgi ilustrēta ar apmēram simt attēliem un guva laikabiedru pelnītu atzinību. Izdevējs grāmatas priekšvārdā raksta, ka "šais bīstamajos ļaunajos laikos" rāte pavēlējusi rokasgrāmatu izdot "nevācu valodā mājas ļaudīm un šīs zemes vienkāršajiem zemnieku ļaudīm". Svarīga feodālās Rīgas vēstures liecība ir 1612. gadā iespiestā Rīgas panorāma, kuru gravējis Heinrihs Tūms – N. Mollīna tipogrāfijas gravieris divdesmit gadu garumā, pirmais, kurš Latvijā strādāja vara grebuma tehnikā. Gravīras ar Rīgas siluetiem un plāniem N. Mollīns iespiedis vairākkārt, izmantojot tās gan kalendāru noformējumam, gan kā ilustrācijas.

N. Mollīns mira 1625. gadā – laikā, kad zviedri bija aplenkuši Rīgu un centās to atņemt Polijai. Zviedru noietnē sākās mēris un to ievazāja arī pilsētā. Aizgāja bojā daudz dažādu kārtu pilsoņu. Drīz pēc tēva nāves mira viņa meita un znots, dzīvs palika tikai Johans Mollīns – N. Mollīna dēls no otrās laulības. Tomēr Mollīnu dzimtas saikne ar Rīgas tipogrāfiju nepārtrūka. Kad Gerhards Šrēders – viens no N. Mollīna tipogrāfijas darbiniekiem – 1625. gadā iesniedza pilsētas rātei lūgumu piešķirt viņam tipogrāfijas koncesiju, rāte bija ar mieru to darīt, ja viņš apprec N. Mollīna atraitni. G. Šrēders piekrita. Līdz 1657. gadam Rīgas tipogrāfija darbojās viņa vadībā, un tajā strādāja arī Johans Mollīns patēva vadībā. G. Šrēders, uzsākot tipogrāfijas vadīšanu, kā pirmo iespieda sacerējumu par to, kādus varoņdarbus veicis Zviedrijas karalis Gustavs II Ādolfs, pakļaujot Rīgu (*Riga devicta*). Vēsture atkārtojās.

KAD LATVIJĀ IZDEVA PIRMO ENCIKLOPĒDIJU?

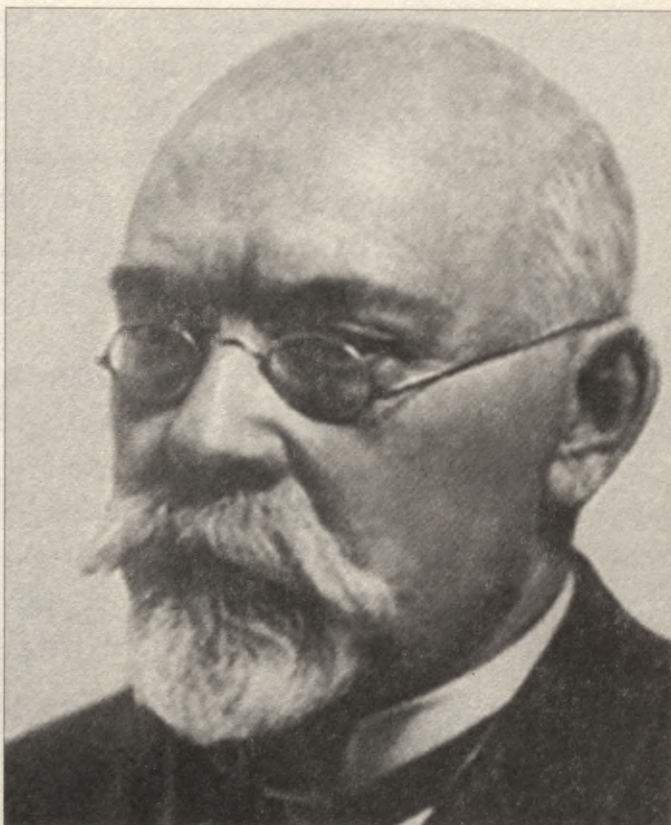
Vārds “enciklopēdija” ir cēlies no grieķu valodas un pēc būtības nozīmē visaptverošu, sistematizētu izglītību. Reizēm enciklopēdijas sauc arī par konversācijas vārdnīcām. Franču valodā vārds “konversācija” nozīmē sarunu; tas cēlies no līdzīga latīņu valodas vārda, kas savukārt nozīmē “saiešanu”. Tāpat secinājums – ja gribi sarunāties, jāzina, par ko runāt. Un šīs zināšanas, kaut arī reizēm virspusējas, var smelties no dažādām enciklopēdijām jeb konversācijas vārdnīcām.

Enciklopēdijas mūsu dienās Latvijā ir samērā iecienītas.

Tiek izdotas gan Latvijā patstāvīgi sagatavotas, gan tulkotas enciklopēdijas. Pēc uzbūves enciklopēdijas var būt visai dažādas – aptvert zināšanas tikai par kādu atsevišķu nozari vai visas zināšanu jomas. Pirmās enciklopēdijas sauc par nozaru enciklopēdijām, bet otrās – par vispārīgajām jeb universālajām enciklopēdijām. Reģionālās enciklopēdijas sniedz ziņas par kādu noteiktu teritoriju (reģionu) – kontinentu, valsti, pilsētu. Arī raksti enciklopēdijās var būt sakārtoti dažādā veidā – pēc alfabēta, pa tematiem vai arī kādā citādā veidā.

Enciklopēdiju sagatavošana un izdošana ir visai darbietilpīga. Tā prasa gan zināšanas, gan pieredzi, gan laiku. Tā kā gan zināšanas, gan pieredze, gan laiks maksā naudu, arī naudas vajag diezgan daudz.

Latviešu valodā pirmā enciklopēdija bija “Konversācijas vārdnīca”, ko Jelgavā sāka izdot valodnieks un grāmatizdevējs Jēkabs Dravnieks (Draviņš-Dravnieks). Tās pirmā burtnīca iznāca 1891. gadā. Līdz 1898. gadam iznāca 27 burtnīcas. Divas pēdējās

Valodnieks
un grāmatizdevējs
Jēkabs Dravnieks
(1858–1927)

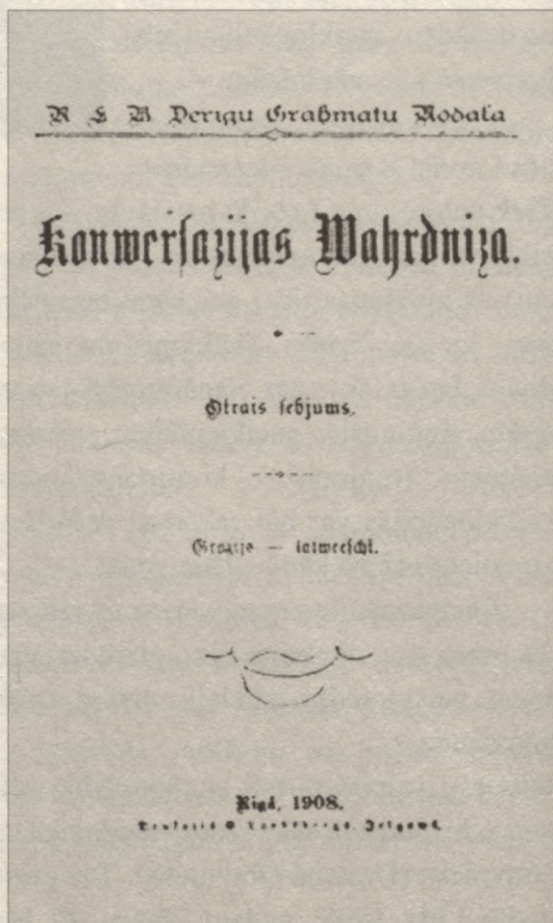
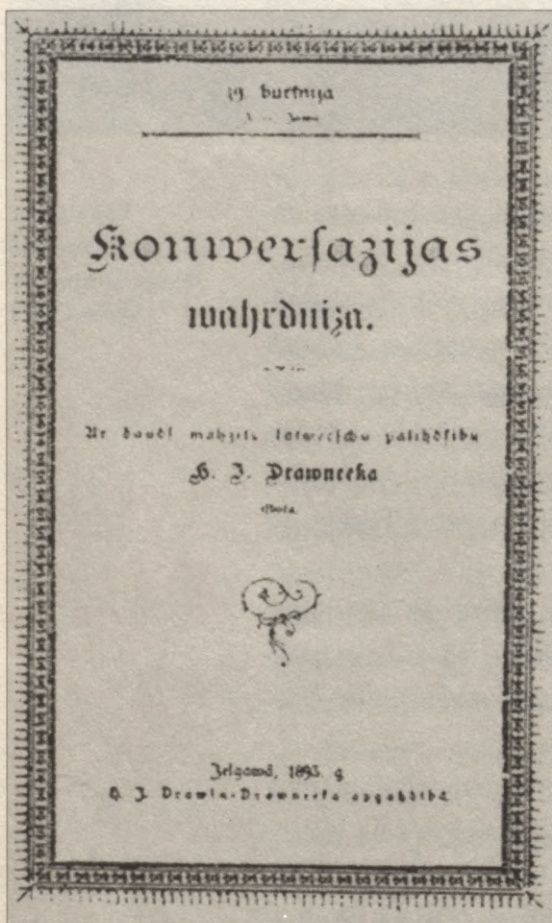
burtnīcas izdeva ievērojamā latviešu sabiedriskā darbinieka Jura Alunāna brālis grāmatizdevējs Indriķis (Heinrihs) Alunāns. Taču naudas trūkuma dēļ šī enciklopēdija netika pabeigta.

1906. gadā iznāca Rīgas latviešu biedrības Zinību komisijas (vēlāk – Derīgu grāmatu nodaļa) sagatavotās “Konversācijas vārdnīcas” pirmais sējums. Šis izdevums tika pabeigts, kaut gan vārdnīcas pēdējais – ceturtais sējums iznāca tikai 1921. gadā.

Taču par pirmo enciklopēdiju latviešu valodā var uzskatīt arī Gotharda Frīdriha Stendera jeb Vecā Stendera darbu “Augstas gudrības grāmata no pasaules un dabas”, ko 1774. gadā Jelgavā un Aizputē izdevis grāmattirgotājs Jakobs Heinrihs Hincs. Šajā grāmatā latviešu lasītājs – zemnieks – pirmoreiz tiek iepazīstināts ar dabaszinātņu pamatiem (ģeogrāfiju, astronomiju, fiziku un ķīmiju), vēsturi, filozofiju un arī ar

J. Dravnieka
Konversācijas
vārdnīcas
titullapa (1893)

Derīgu grāmatu
nodaļas
konversācijas
vārdnīcas
titullapa (1908)

Augstas Gudribas Grahmata

no Pasaules un Dabbas.

Sarakstīta

no Šehrilles un Sunnakšes
Basmizfunga Stender.

Jelgavā un Aisputē,
per Jekope Friedrike Hinz,
1776.

Ta wezza Stendera

Augstas

Gudribas Grahmata

no

Pasaules un Dabbas

taggab

no jauna pašrluškora un wairota

no

ta jauna Stendera,
Šehrilles un Sunnakšes Basmizfunga.

Jelgawa, 1796.

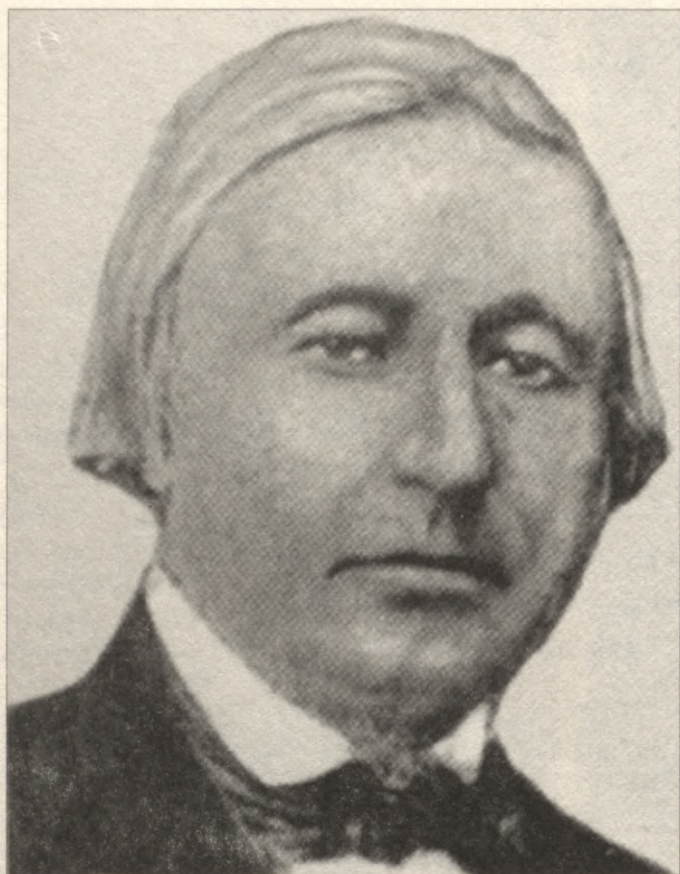
Esprestis no Japha Widdrikka Steffenhagen.

daudzām praktiskām lietām. 1796. gadā Jelgavā tika izdots “Augstas gudrības grāmatas” trešais izdevums, ko bija papildinājis un pārstrādājis Vecā Stendera dēls Aleksandrs Johans Stenders (Jaunais Stenders).

“Augstas gudrības
grāmatas”
titullapa (1776)

“Augstas gudrības
grāmatas”
3. izdevuma
titullapa (1796)

KAS IZGUDROJA GARUMZĪMI? Pirmās ziņas par latviešu rakstu valodu ir saistītas ar 16. gadsimtu. Tolaik latviešu valoda un arī rakstība stipri atšķīrās no tagadējās. Šo rakstību bija veidojuši vācieši, un tās pamatā bija viņu toreizējā rakstība – viduslejasvācu rakstība. Tolaik bieži vienu un to pašu skaņu apzīmēja dažādi. Piemēram, skaņas *ā* apzīmēšanai rakstos izmantoja burtkopas *ah*, *ha*, *aa*, *ae* vai tikai burtu *a*. Tāpat vairāki apzīmējumi bija arī citiem garajiem patskaņiem (*ē*, *ī*, *ū*) un mīkstajiem līdzskaņiem (*k*, *l*, *n*).

Juris Bārs
(1808–1879)
ārsts, pirmais
latviešu tautības
valodnieks,
dzejnieks

Bet pamati mūsdienu rakstībai jeb jaunajai ortogrāfijai tika likti, vienkāršojot latviešu rakstību. Garo patskaņu apzīmēšanai tika ieteikta garumzīme – svītriņa virs burta. Šņāceņus *č*, *š* un *ž* ieteica apzīmēt tā, kā tas redzams grāmatā, – virs burtiem *c*, *s* un *z* liekot ķeksīti, ko sauc par akūtu.

Bet kas tad izgudroja garumzīmi? Garumzīmi un citus jauninājumus 1847. gadā ieteica Juris Bārs – pirmais latviešu tautības valodnieks, pie tam visu savu mūžu viņš strādājis par ārstu. No 1855. gada līdz pat mūža beigām 1879. gadā Juris Bārs dzīvoja un strādāja Kuldīgā. Viņš apbedīts Kuldīgas Vecajos kapos (bijušajos vācu kapos).

KAS BIJA GEORGS MANCELIS? Mūsdienu latviešu valodas lietotāji, dusmodamies par visai sarežģīto latviešu valodas gramatiku, ar labu vārdu var atcerēties Georgu Manceli – vienu no

Pirmais, kas deva lielu ieguldījumu latviešu rakstu valodas sakārtošanā, bija vācu tautības latviešu valodnieks mācītājs Georgs Mancelis. Viņš latviešu rakstu pamatā lika jaunaugšvācu rakstību. Pēc 1630. gada izdoti vairāki Manceļa darbi latviešu valodā. Tajos garo patskani vārda saknē apzīmēja tā, ka aiz tā rakstīja burtu *h* (piemēram, vārdu mēs rakstīja kā *mehs*). Šņāceņus *š* un *č* sāka apzīmēt ar *sch* un *tsch*, divskaņus *ie* un *uo* – ar *ee* un *oh*. Mīkstos līdzskaņus atzīmēja, burtu pārsvītrojot, piemēram, *l* apzīmēja ar *l*. Būtībā Georgs Mancelis izveidoja tā saucamo veco ortogrāfiju (vārdu pareizrakstību).

pirmajiem toreiz, 17. gadsimtā, vēl nepilnīgās un juceklīgās latviešu ortogrāfijas reformētājiem, vācu mācītāju, kurš saprata latviešu valodas nepieciešamību un popularizēja to.

G. Mancelis dzimis Zemgalē, Mežmuižā 1593. gadā vācu mācītāja ģimenē. Pēc mācībām Jelgavas latīņu skolā viņš turpināja izglītību Rīgas Domskolā, kur tai laikā kā pedagogs un inspektors strādāja Hermanis Samsons – dedzīgs sprediķotājs un protestantu ideju aizstāvis. H. Samsona uzskati atstājuši lielu iespaidu uz G. Manceli. Lai sagatavotos mācītāja darbam, G. Mancelis četrus gadus pavadīja, studējot Vācijas augstskolās Frankfurtē pie Oderas, Ščecinā un Rostokā, nevienu no tām tomēr nebeidzot. Neskatoties uz to, Kurzemes hercogs Frīdrihs iecēla viņu par mācītāju Vallē (no 1616. gada), vēlāk Sēlpilī (no 1620. gada).

Pirmie darba gadi Vallē un Sēlpilī bija ļoti ražīgi. Jaunais, agrāk plašākai sabiedrībai nepazīstamais lauku mācītājs ne tikai apguva latviešu valodu, jo vēlējās pēc iespējas labāk veikt mācītāja pienākumus, bet kļuva arī slavens. 1619. gadā N. Molīna tipogrāfijā tika iespiests pirmais G. Manceļa sacerējums ar ļoti garu nosaukumu latīņu un vācu valodā, kas iesākās: "*Meditatio theologisto riciphysica de terrae motu...*" Tulkojumā tas skanētu: "Teoloģiskas un fizikālas meditācijas par zemestrīci ..." Mācītājs pastāstīja, kā 1616. gada 30. jūnijā agri no rīta cilvēki un lopi sajutuši apakšzemes grūdienus

G. Manceļa
veidotā pirmā
vācu-latviešu
vārdnīca "*Lettus*"
(1638)

Za swāhtia Luthschana.

M Vffo Thāws eelschan Dabbessu / swāht-
tice tohp taiws Bahrg / Ecnahfahs
mums tawā Wallstiba / Taiws Prāht no-
teef ka eelschan Dabbessu / tha arridsan iurs
in Semmes. Muhssu deemichsu Mals
dohd mums schodeen / Vnd peedohd mums
muhssu Parradu / ka mehse pedohdam muh-
seems Parradnecseems / Vnd nhe eewedd
mums eelschan Kahrdenaschanas / Bett
attpesti mums no to Launu / Aisto tōw pee-
dārr i ha Wallstiba / vnd tas Spāhr / vnd tas
Ghohd muhshige muhsham / Amen.

Ro mahjais tu no taks swāhtias Luthschanas
Abbschana.

Es mahjohs no taks / Diewu teescham pefaukt /
par Gharrighahms vnd Laizighahms leetahms / vnd ka
wings mums ghrihbāu ar sawu swāhtu Gharru teel-
diet / ghlabbohs / muhssus Ghrdus pedohd / par Kahrde-
naschanu passarghat / vnd no wissu Laun pefitet.

I V.

Von der Heiligen Tauff.

No taks swāhtias Christibas.

Shuhlo

Tēvreize
G. Mancela
pārlabotā
un papildinātā
rokasgrāmatā
"Lettish Vade
Mecum" (1631)

vācu (Jāņa) draudzes mācītāju un prāvestu, 1630.–1632. gadā bija polemikas un grieķu valodas profesors un prorektors Tērbatas Akadēmiskajā ģimnāzijā, bet, kad zviedri nodibināja Tērbatas *Academia Gustaviana*, bija tās teoloģijas profesors. Pēc uzstājīga Kurzemes hercoga aicinājuma G. Mancelis 1638. gada atgriezās Zemgalē un līdz mūža galam (1654) bija hercoga galma mācītājs.

Jaunībā iegūtās latviešu valodas zināšanas G. Mancelis izlie-
toja lietderīgi. Droši vien Tērbatas ģimnāzijas un vēlāk akadēmi-
jas visai rosīgā gara dzīve, kā arī viņa paša mācītāja gaitās
pieredzētās grūtības, strādājot latviešu draudzēs, rosināja viņu
pievērsties tulkošanai. "Lettish Vade mecum. Handbuch..."
("Latviešu ceļvedis. Rokasgrāmata..." 1631) – G. Mancela
sastādītā luterāņu baznīcas rokasgrāmata latviešu valodā bija ne
tikai praktisks palīgs latviešu draudžu mācītājiem, jo ietvēra

un dzirdējuši, it kā pērkons rūk-
tu. Par laimi, zemestrīcē ne-
viens nav cietis.

Sacerējums bija intere-
sants, jo autors ne tikai pastāstī-
ja par neparastu notikumu –
zemestrīci, bet centās to izskaid-
rot. Sava laika zinātņu izprat-
nē G. Mancelis minēja dažādās
zemestrīču teorijas – kā to trak-
tējuši sengrieķu filozofi Tales
un Demokrits, kā Aristotelis,
kura uzskatus viņš atbalstīja
pats, pieminēja Dancigas pro-
fesora B. Kekermaņa darbu par
zemestrīču izcelšanos. Šāda
pieeja faktiem laikā, kad zināt-
ni visbiežāk aizstāja demono-
loģija un raganu sārti tika kurti
it bieži, izcēla G. Manceli starp
citiem garīdzniekiem.

Pēc pārceļšanās uz Tērbatu
1625. gadā viņš strādāja par

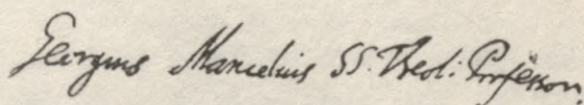
evanģēlijus, epistulas, baznīcas dziesmas, Luteru mazo katehismu, antīkā vēsturnieka Jozefa Flāvija Jeruzalemes nopostīšanas aprakstu un "Zīraka gudrības grāmatu", bet priekšvārdos deva arī padomus, kā tiem iemācīties pareizu izrunu, klausoties» kā zemnieki runā.

Manceļa ortogrāfija bija konsekventāka un noteiktāka, tā pietiekoši precīzi attēloja latviešu valodas skaņas. Viņš šķīra divskani *ie* no patskaņa *e*, šauro *e* no platā *e*, precīzi veidoja vārdu galotnes, patskaņu garumu apzīmēja ar *h*, izšķīra mīkstinātos, balsīgos un nebalsīgos līdzskaņus, precīzi veidoja vārdu galotnes. Tā radās ortogrāfija, kuru pieņemts apzīmēt ar "vecās" vārdu un kas latviešu valodā valdīja 300 gadus. Rokasgrāmatai bija atkārtoti izdevumi gan 17. gadsimtā, gan vēlāk. G. Manceļa sastādītajai vācu – latviešu vārdnīcai "Latvietis" ("Lettus", 1638) arī bija liela nozīme vācu tautības mācītāju izglītošanā, jo ievietotie frazeoloģismi palīdzēja tiem apgūt latviešu valodu. Šo vārdnīcu turpmākajos gadsimtos izmantoja citu vārdnīcu sastādītāji.

Ne mazāk interesanta ir bijusi G. Manceļa kā luterāņu mācītāja darbība. Apmēram divdesmit gadu laikā viņš sarakstījis latviešu valodā pirmo sprediķu grāmatu

"Ilgi gaidītais latviešu sprediķu krājums", 1654. Sprediķu nolūks ir audzināt draudzi un to pamācīt. G. Mancelis sprediķi sāk ar citātu no svētajiem rakstiem, pēc tam paskaidrojot galveno domu ar piemēriem no dzīves. Izvēlētie piemēri bieži ir tik reālistiski, ka, tos lasot pēc vairāk nekā 300 gadiem, rodas visai skaidrs priekšstats gan par tā laika sabiedrību un tās dažādo slāņu attiecībām, gan par morāli, par tā laika cilvēka esamības izpratni. Sprediķos sastopams arī vēsturisko notikumu atainojums. Livonijas kara un poļu – zviedru kara notikumi ar tā nežēlību un ciešanām, kā arī viduslaiku sodu attēlojums ir visai pārlicenošs. Arī sprediķu grāmatai ir liela piekrišana un to izdod vēl četras reizes.

G. Mancelis ir pretrunīga personība. Viens no pirmajiem viņš sāk lietot apzīmējumu "latvietis" agrāk lietotā "nevācietis, bauris" vietā, tomēr noliedz bērnus pamācīt ar tautasdziesmu palīdzību.

G. Manceļa
paraksts

“Ja tev Dievs tik daudz dēvis, ka tu vari tavu bērnu likt skolā iet, laid tev nerūp tā nauda, ko tu par viņu izdod...” Tā vēlēja G. Mancelis kādā sprediķī.

KO IZRĀDĪJA VECĀKAIS LATVIEŠU TEĀTRIS? Vispirms būtu jānoskaidro, kurš tad ir (pareizāk sakot – bija) vecākais latviešu teātris. Tas bija Rīgas Latviešu teātris, kas darbojās no

1868. gada līdz 1918. gadam. Šā teātra izveidošanās saistīta ar labdarības pasākumiem trūkumā nonākušajiem igauņiem. Tika izveidota komiteja, kura rīkoja priekšlasījumus un koncertus. Pēc šīs komitejas ierosinājuma iestudēja teātra izrādi. Tā bija pirmā izrāde latviešu valodā. Izrādīšanai izvēlējās Jaunā Stendera lokalizēto (pārvēidoto atbilstoši vietējiem apstākļiem) dāņu rakstnieka Ludviga Holberga komēdiju "Žūpu Bērtulis". Aktieri bija pašdarbnieki, un izrāde notika 1868. gada 2. jūnijā vācu Vingrošanas biedrības zālē (Turnhallē). Izrādei bija liela piekrišana. Tāpēc 1869. gada 24. jūnijā – jauncelāmā Rīgas Latviešu biedrības nama pamatakmens iesvētīšanai par godu – atkal iestudēja jaunu izrādi. Tā

[illegible]

bija Ādolfa Alunāna viencēliena ludziņa "Paša audzināts".

Šī bija pirmā reize, kad Rīgā uzstājās profesionāls latviešu aktieris – Ādolfs Alunāns, un pirmā reize, kad izrādīja latviešu oriģināllugu. Ar 1870. gada rudens sezonu Ādolfs Alunāns uzņēmās Rīgas Latviešu biedrības teātra vadību. Izrādes notika biedrības telpās, bet pēc to nodegšanas 1908. gadā pārcēlās uz pagaidu telpām – Interimteātri. Rīgas Latviešu teātris bija amatieru teātris. Aktieri bija pašdarbnieki bez teātra izglītības. Par darbu teātrī viņiem nemaksāja. Aktieru pirmais un vienīgais skolotājs bija Ādolfs Alunāns.

Rīgas Latviešu teātrim nopietna problēma bija repertuāra izveidošana, jo šajā laikā Rīgā varēja sameklēt tikai kādu pusduci lugu latviešu valodā. Pateicoties teātra vadītāja jaunībai, enerģijai un labajām literāta dotībām, teātris tika nodrošināts ar lugām. Repertuārā iekļāva Ādolfa Alunāna lugas "Priekos un bēdās", "Mucenieks un muceniece", "Džons Neilands". Teātra repertuāra lielāko daļu tomēr veidoja tulkojumi un lokalizējumi. Tās bija joku lugas, kurās, tāpat kā paša Alunāna sarakstītajos darbos, daudz dziedāja. Teātra vadītājam patika pašam izpildīt kuplejas un tā sarunāties ar skatītājiem, sasmīdinot vai saraudīnot tos. Skatītāji kuplejas iemīļoja un iemīļoja arī to izpildītāju Alunānu, ko sāka dēvēt par "Veco Ādolfu". Ādolfs Alunāns tiek saukts par latviešu teātra tēvu. Tieši viņš izaudzināja pirmo aktieru trupu, kas 19. gadsimta 80. gadu otrajā pusē darbojās kā pirmais latviešu profesionālais teātris.

Taču ar Rīgas Latviešu biedrības vadību jau ilgi brieda konflikts. 1885. gada rudenī Ādolfs Alunāns no teātra aizgāja un

Dramaturgs, aktieris
un režisors
Ādolfs Alunāns
(1848–1912)

noorganizēja savu trupu. Pēc viņa par teātra direktoru no 1886. gada līdz 1893. gadam strādāja vācu tautības režisors Hermanis Rode-Ēbelings. Viņa laikā paplašinājās Rīgas latviešu teātra trupa. Tajā ienāca daudzi jaunieši, no kuriem Dace Akmentiņa, Jūlija Skaidrīte, Jēkabs Duburs, Aleksandrs Freimanis un citi kļuva par ievērojamiem skatuves māksliniekiem.

1893. gadā teātra vadību pārņēma Pēteris Ozoliņš. Skatuves izglītību viņš bija ieguvis Drēzdenes konservatorijā. Viņa laikā uz skatuves parādās jaunās latviešu oriģināllugas – Rūdolfa Blaumaņa, Jēkaba Zeibolta, Aspazijas darbi. Karstus strīdus izraisīja Aspazijas drāma “Zaudētās tiesības”, kā arī vācu rakstnieka Hermana Zūdermaņa luga “Gods” un norvēģu dramaturga Henrika Ibsena “Nora”, atsedzot, kā tolaik teica, “sabiedrības augoņus”. Rūdolfa Blaumaņa lugas “Pazudušais dēls” pirmā iestudējuma Aža – aktrise Berta Rūmniece – šo lomu spēlēja vēl pēc piecdesmit gadiem. Teātris iestudēja arī pasaules dramaturģijas klasiku – Viljama Šekspīra, Frīdriha Šillera un Johana Volfganga Gētes darbus.

KAD RĪGĀ NOTIKA PIRMĀ TEĀTRA IZRĀDE? Interesantas liecības par teātra mākslas pirmsākumiem Rīgā sniedz Livonijas Indriķa hronika. Jau 1205. g. pilsētā katoļu garīdznieki sarīko pirmo teātra izrādi pēc Bībeles sižetiem. Domājams, ka izrāde notikusi zem klajas debess un noritējusi saskaņā ar Rietumeiropā šajā laika periodā plaši izplatīto reliģisko spēļu tradīcijām. Šīs spēles, kuras mēdza rīkot garīdznieki un kurās piedalījās mūki (Rīgā vēlāk arī Domskolas audzēkņi), sākumā notika baznīcā, bet vēlāk zem klajas debess – visbiežāk baznīcas laukumā.

1205. g. izrādes rīkotāji gribēja nesen kristītos un vēl nekrīstītos pilsētas un tās apkaimes iedzīvotājus uzskatāmā veidā iepazīstināt ar baznīcas mācību un Bībeles legendām. Tā kā izrāde notikusi svešā (iespējams, latīņu) valodā, uz skatuves runāto un rādīto skaidroja tulks. Izrādē bija izmantots Bībeles sižets par Gideona cīņu ar filistiešiem. Tomēr šī izrāde beidzās gandrīz ar neveiksmi, jo “kad apbruņotie Gideona ļaudis sāka ar filistiešiem cīnīties, pagāni, baidīdamies, ka viņus nositīs, sāka bēgt, taču laip-

ni tika atsaukti atpakaļ... ". Iespējams, ka spēlē ietvertie kari, t.i., Dāvida, Gideona un Heroda kari, vietējiem iedzīvotājiem atgādināja krustnešu atnākšanu un kļuva par priekšspēli priekšnojautām par cīņām ar vāciešiem.

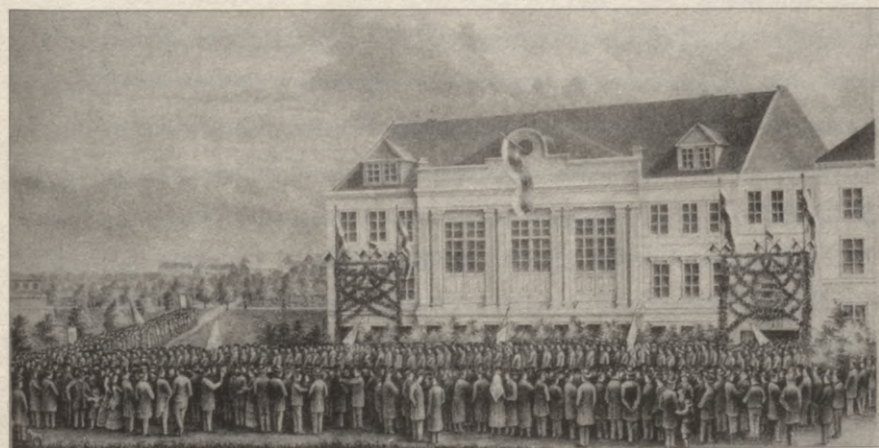
Diemžēl trūkst sīkāku ziņu par teatralizētajiem uzvedumiem turpmākajos gadsimtos, taču zināms, ka tādi ir notikuši 14. un 15. gadsimtā. Rīgā populāri bija teatralizēti uzvedumi par Bībeles tematiku, tās bija t.s. mistērijas, gavēņu laika reliģisko ceremoniju sastāvdaļas.

1428. g. Rīgas virsbīskaps Hennings izdeva pavēli, ar kuru turpmāk tika aizliegtas masku spēles baznīcā, saskatot tajās dievkalpojuma apgānīšanu un zaimošanu.

Jādomā, ka pēc Latvijas teritorijas pilnīgas pakļaušanas teātra izrādes vienkāršajai tautai vairs netika rīkotas. Tomēr ir pamats uzskatīt, ka vismaz 15. gs. jau pastāvējuši citi izrāžu veidi, – tās bija spēles, zināms farsa paveids, kas ieguva literāru izveidojumu.

KAD NOTIKA PIRMIE DZIESMU SVĒTKI? Pirmās latviešu dziedāšanas biedrības veidojās 19. gadsimta vidū jaunlatviešu kustības ietekmē. Lieli nopelni šajā jomā bija pirmajam latviešu tautasdziesmu melodiju vācējam un apdarinātājam Jānim Cimzem, kurš vadīja Vidzemes skolotāju semināru. 60. gados jau notika dažādu Latvijas novadu dziesmu svētki.

Pirmie novada dziesmu svētki notika Valmieras pusē – Dikļos – 1864. gada 21. jūnijā. Šajos dziesmu svētkos piedalījās sešu

Pirmo
vispārējo latviešu
Dziesmu svētku
gājiens. *Litogrāfija*

Pirmo
vispārējo latviešu
Dziesmu svētku
“Līgo” karogs

majos vispārējos latviešu Dziesmu svētkos pavisam piedalījās 45 kori – vīru un jauktie kori no Vidzemes un Kurzemes ar 1003 dziedātājiem, kā arī Irlavas skolotāju semināra orķestris ar 16 mūziķiem. Pirmo dziesmu svētku virsdiriģenti bija Jānis Bētiņš un Indriķis Zīle.

Dziesmu svētku programmā bija gan garīgas, gan laicīgas dziesmas. No laicīgajām dziesmām skanēja austriešu komponista Franča Šūberta un vācu komponista Franča Abta koradzesmas, latviešu tautasdziesmas Jāņa un Dāvida Cimzes apdarē. Tieši šajos dziesmusvētkos pirmo reizi izskanēja arī Baumaņu Kārļa sacerētā tautas lūgšana “Dievs, svētī Baltiju” – Latvijas vārdu cara valdība vēl nevēlējās dzirdēt. Dziesmu svētku pēdējā dienā notika “dziesmu karš” – sacensība starp koriem. Par uzvarētāju tika atzīts Mazsalacas vīru koris, kura diriģents bija Pēteris Hincenbergs.

Pēc simt gadiem – 1973. gada 21. jūlijā – kādreizējā

apkārtējo draudžu vīru kori. Mazbriedes kreisajā krastā starp bijušo Dikļu muižas pili un Dikļu luterāņu baznīcu atrodas tā saucamais Neikena kalniņš. Tajā uzstādīts piemiņas akmens, kas liecina, ka tieši šeit mācītāja un rakstnieka Jura Neikena vadībā notikuši pirmie dziesmu svētki Latvijā.

1873. gadā Rīgas latviešu biedrība rīkoja Pirmos vispārējos latviešu dziedāšanas svētkus. Tie notika no 26. līdz 29. jūnijam Rīgā, Ķeizardārzā. Īpaši šim notikumam par godu tika izgatavots Dziesmusvētku karogs “Līgo”, kas saglabājies līdz mūsu dienām. Ķeizardārzā pēc latviešu arhitekta Jāņa Frīdriha Baumaņa projekta tika uzbūvēta atklāta estrāde. Pir-

Pirmo vispārējo
latviešu
Dziesmu svētku
karoga fragments

Ķeizardārzā (1923. gadā tas tika pārdēvēts par Viestura dārzu) tika atklāts Pirmo vispārējo latviešu dziesmu svētku simtgadei veltīts piemiņas ansamblis, kura autori ir tēlnieks Ļevs Bukovskis un arhitekts Georgs Baumanis. Gar ūdensbaseinu uzceltajā ansambļa memoriālajā sienā izveidoti septiņu ievērojamu latviešu komponistu bronzas cilņi. Šie komponisti ir Jānis Cimze, Jurjānu Andrejs, Jāzeps Vītols, Emīls Dārziņš, Emīlis Melngailis, Alfrēds Kalniņš un Pēteris Barisons. Baseina galā tika uzstādīts 35 tonnas smags un gandrīz 5 metrus augsts laukakmens, kas atvests no Tukuma rajona. Akmenī bija iestiprināta plāksne ar uzrakstu "Padomju Latvijas darbaļaudis Dziesmu svētku simtgadei" un gadskaitļiem "1873" un "1973". Plāksne tur ir joprojām, tikai tagad uz tās rakstīts "Latvijas tauta dziesmu svētku simtgadei". 1973. gadā Viestura dārzs tika pārdēvēts par Dziesmu svētku parku. Bet šķiet, ka tagad dārzu atkal sauc par Viestura dārzu.

Ceturto
Dziesmu svētku
piemiņas plakāts
(Jelgavā, 1895)

laja (K. Valdemāra) ielas un Totlēbena (Kalpaka) bulvāra stūrī.

Ceturtie Dziesmu svētki 1895. gadā no 15. līdz 18. jūnijam vienīgi no visiem notika Jelgavā, jo tie bija pieskaņoti simtgadei kopš Kurzemes pievienošanas Krievijai. Svētku ēka, ko projektēja K. Pēkšēns, bija celta Šauļu šosejas malā aiz Annas vārtiem. Celtne sākotnēji bija bez jumta, bet, tā kā svētku dienā sāka līt spēcīgs lietus, no Rīgas vagonos atveda jumta papi, un 12 stundu laikā strādnieki uzjuma jumtu. Izdevumus sedza advokāts J. Čakste.

Piektie Dziesmu svētki 1910. gadā no 18. līdz 21. jūnijam atkal notika Rīgā. Arhitekta E. Poles celtā svētku ēka atradās

KURI DZIESMU SVĒTKI NOTIKUŠI RĪGĀ? Rīgā notikuši visi latviešu vispārējie dziesmusvētki, atskaitot ceturto. Pirmie Dziesmu svētki 1873. gadā no 26. līdz 29. jūnijam notika Ķeizardārzā, tagadējā Viestura dārzā. Estrāde bija celta pēc arhitekta J.F. Baumaņa projekta – dziedātājiem ar jumtu, klausītāju sēdvietas iekārtojot nesegtā laukumā.

Otrie Dziesmu svētki 1880. gadā no 17. līdz 20. jūnijam notika laukumā starp Jēkaba, Smilšu un Nikolaja (tagad. K. Valdemāra) ielām. Svētku ēkas autors bija J.F. Baumanis, tā bija ar jumtu un vaļējiem sāniem, paredzēta 2000 dziedātājiem.

Trešie Dziesmu svētki notika 1888. gadā no 18. līdz 21. jūnijam. Joprojām tā paša J. F. Baumaņa projektētā svētku ēka atradās apmēram Mākslas Akadēmijas teritorijā, Niko-

Stabu un Bruņinieku ielas galā netālu no preču stacijas un bija paredzēta 2500 dziedātājiem. Trīs Dziesmu svētki neatkarīgās Latvijas laikā (sestie – 1926. g., septītie – 1931. g. un astotie – 1933. g.) notika Esplanādē.

1926. gada svētkiem estrādi projektējis P. Kundziņš (ar nojumi dziedātājiem), pārējiem – bez jumta – A. Birzenieks. Visos svētkos kritizēja akustiku, kas esot bijusi labāka uz apkārtējo namu jumtiem nekā klausītājiem laukumā. Pēdējos Dziesmu svētkus neatkarīgajā Latvijā 1938. gadā no 16. līdz 19. jūnijam rīkoja Uzvaras parka laukumā. Estrādi, kas atkal bija vaļēja, tāpat projektēja A. Birzenieks.

Padomju laikā Dziesmu svētku datumu pārcēla uz jūliju, piešķanojot padomju republikas gadadienai, kā arī vairs neturpināja numerāciju. Pirmie divi padomju laika Dziesmu svētki (desmitie – 1948. g. un vienpadsmitie – 1950. g.) notika Esplanādē, kas tagad jau bija pārdēvēta par Komunāru laukumu. 1955. gadā pēc arhitekta V. Sņitņikova projekta uzbūvēja estrādi Mežaparkā, un, sākot ar divpadsmitajiem Dziesmu svētkiem 1955. gadā, tajā notika visi turpmākie Dziesmu svētki: 1960., 1965., 1970., 1973., 1977., 1980. un 1985. gadā. Mežaparkā 1990. gadā izskanēja pēc skaita divdesmitie Dziesmu svētki, kas iezīmējās ar lielu patriotisku pacēlumu, jo Latvijas PSR Augstākā Padome 1990. gada 4. maijā jau bija pasludinājusi kursu uz Latvijas valstiskās neatkarības atgūšanu. Tajos pirmoreiz piedalījās latviešu kori no trimdas zemēm. 1993. gadā divdesmit pirmie Dziesmu svētki Mežaparka estrādē jau skanēja atjaunotajā neatkarīgajā Latvijā.

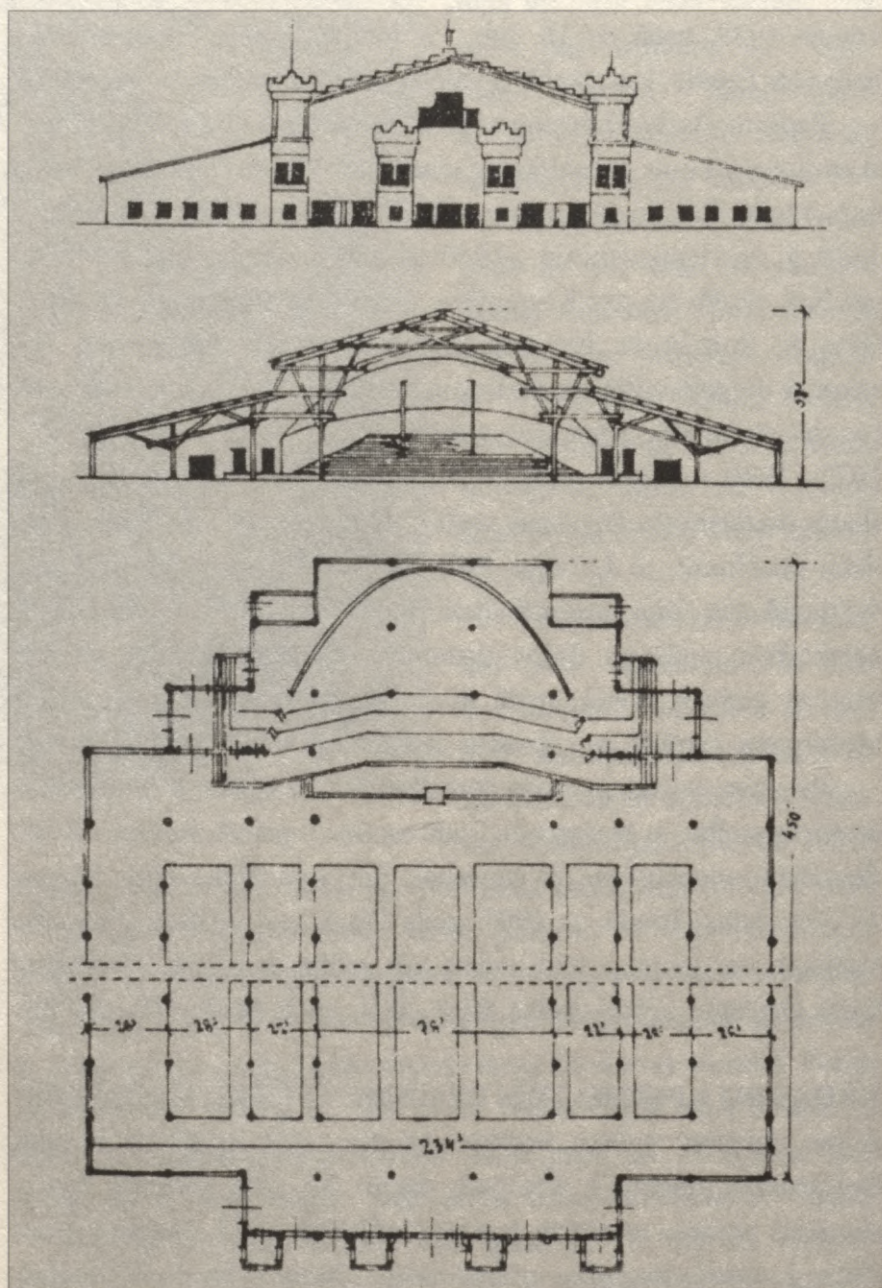
Pēc šiem svētkiem radās doma par jaunas estrādes celtniecības nepieciešamību, jo Mežaparka Lielā estrāde ir paredzēta tikai 13 000 dziedātāju vienlaicīgai izvietojšanai, bet vajadzīgas būtu vismaz 25 000 vietas. Tomēr uz 1998. gada Divdesmit otrajiem Dziesmu svētkiem par jaunu estrādi nekas vēl nebija dzirdams. Divdesmit trešie Dziesmu svētki notika Rīgā 2003. gadā Mežaparka estrādē.

KĀDAS BIJA PIRMO TRĪS DZIESMU SVĒTKU ESTRĀDES?

Pirmo dziesmu svētku estrāde uzcelta 1873. gadā un atradās Ķeizardārzā, tagadējā Viestura dārzā. To cēla pirmais profesionālais latviešu arhitekts, kas tajā laikā līdz 1875. gadam bija arī Rīgas Latviešu biedrības priekšnieks – Jānis Frīdrihs Baumanis.

Kā tolaik rakstīts: “Ķeizara dārzā bija īpaša tribīne ar jumtu priekšā uzcelta un priekš klausītājiem beņķi taisīti.” Bija gādāts arī par apgaismojumu. “Līdz tumsa metās, tika dārzs caur glāzēm un lukturiem izgaismots. Lai gan apgaismošana lielu naudu maksāja, tā nebija tāda, kā to svētku komiteja bija uzdevusi izdarīt.” Frīdrihs Baumanis tika darinājis arī speciālas luktas Doma baznīcā koru garīgajam koncertam.

Trešo
Dziesmu svētku
celtne Rīgā,
Esplanādē.
Arhitekts
J.F. Baumanis
(1888)

Pirmajos dziesmusvētkos piedalījās 45 kori ar 1003 dziedātājiem.

Sākot ar otrajiem Dziesmu svētkiem, svētku ēkas būvēja slēgtas, jo koncertos piedalījās arī orķestri. Otro Dziesmu svētku ēka 1880. gadā atradās Vecrīgā, apmēram tagadējās Valsts bankas vietā. Būvkomisiju vadīja un ēku projektēja tas pats J.F. Baumanis. Ēka bija pārsegta ar jumtu un aizņēma 60 000 kvadrātpēdu lielu platību. Tā bija gara telts veida celtnē. Ēkā atradās estrāde apmēram 2000 koristiem, un skatītājiem bija paredzētas 12 000 sēdvietas un 300 stāvvietas. Lautenbahs-Jūsminš celtni aprakstīja tā: "Visapkārt milzīgajai ēkai bija taisīta augsta, cieta sēta, pār kuru koši zaļas egles pacēlās, izrādīdamas pagalmu kā dārzā. Ēkas dibenā ierīkots slīpi paaugstināts stāviens, sāni atstāti vaļā un mīlīgām vēsmām pieejami, katrā pusē ēdienu un dzērienu pārdojamās vietas." Ēkas galveno fasādi rotājis uzraksts: "Dziesmu gars lai līgo, kamēr tauta dzīvo!"

Otrajos Dziesmu svētkos piedalījās 69 kori ar 1624 dziedātājiem.

Trešo Dziesmu svētku ēka 1888. gadā, kuru tāpat projektēja arhitekts J.F. Baumanis, atradās tagadējās Mākslas akadēmijas vietā. Būvkomisija kā iepriekšējos svētkos netika sastādīta, bet bija nozīmēta īpaša svētku "izpušķošanas un apgaismošanas komisija" ar arhitektu K. Pēkšēnu priekšgalā. Ēkas celtniecību mazākizsolē par 7 500 rubļiem ieguva latviešu būvuzņēmējs Kārkliņš.

Ēkas celtniecība vispār rīdziniekiem bija lielais brīnums. Lūk, kā to romānā "Rīga" apraksta A. Deglavs: "Stabu rindas sniedzās augstu gaisos un bija sasieta ar krusta kokiem, uz kuriem tika celtas spāres un jumts segts ar dēļiem. Vienu laiku būve stāvēja mierā, jo būvvalde to apturēja, bīdamās par pīlāru un saišķu izturības spēju, celdama ierunas, ka būve varētu sakrist. Bet pēc tam, kad būves vadītājs Pēkšēns ar logaritmiem bija pierādījis būves izturības spēju, darbi tika atkal atļauti. Attīstījās milzīga impozanta ēka, kas pēc sava apmēra lielā mērā pārspēja Otro latviešu dziedāšanas svētku ēku un ar visu iežogojumu aizņēma kādas sešas pūrvietas. Uz ielas no garāmgājējiem bija apstājuši lieli ļaužu pūļi un skatījās kā uz kādiem brīnumiem."

Staltās milzīgās ēkas priekšgalā bija 4 torņi, starp tiem 7 vārti, bet pār vārtiem vizuļoja vienlaidu 3 milzīgi logi. Fasādes izpušķojumos bija ievīti Rīgas, Kurzemes un Vidzemes ģerboņi, bet pašā ēkas čukurā pacēlās liela lira ar skaitli III vidū. Ēka bija rotāta ar Rīgas, Vidzemes un Kurzemes karogiem. Svētkos piedalījās 117 kori ar 2618 dziedātājiem.

Pēc svētkiem milzīgo celtni nojauca un tās gruntsgabalā uzcēla Viļa Olava komercskolu, tagadējās Mākslas akadēmijas ēku.

KAS BIJA PIRMO PIECU DZIESMU SVĒTKU VIRSDIRIĢENTI? 1873. gada 2. martā Rīgas Latviešu biedrības sēdē tika iecelta Pirmo vispārējo latviešu dziedāšanas svētku rīcības komiteja ar R. Tomsonu priekšgalā. Tā 28. martā sasauca koru vadoņu sapulci, kurā piedalījās 17 koru vadītāji (13 no Vidzemes un 4 no Rīgas), kā arī Valkas un Irlavas skolotāju semināru direktori J. Cimze un K. Zadvorskis. Sapulce apstiprināja svētku norises laiku – no 26. līdz 29. jūnijam, pieņēma programmas variantu un ievēlēja divus virsdiriģentus: Jāni Bētiņu no Kurzemes un Indriķi Zīli no Vidzemes. J. Bētiņš (1830–1912) bija diriģents un ērģelnieks, Irlavas skolotāju semināra mūzikas pedagogs un orķestra vadītājs. I. Zīle (1841–1919) savukārt bija skolotājs Valkas skolotāju seminārā, arī ērģelnieks. Tā kā J. Cimze pats pēc virsdiriģenta goda netiecās, vidzemnieki labprāt redzēja Zīli kopkora priekšgalā. Ne par velti esot teikuši, ka, lai gan Zīle bijis ļoti bargs pret kopmēģinājumu kavētājiem, viņš esot pratis “cilvēkam skaņas no rīkles kā vilkšus izvilkēt”.

Novadu patriotisms acīmredzot ir iezīmējies jau no pirmajiem svētkiem. Prof. L. Bērziņš savās atmiņās raksta: “Simpātijas dalījās pēc novadiem: vidzemnieki cildināja savu Zīli, ko pazina un cienīja no Cimzes semināra, kamēr kurzemnieki vairāk svērās uz Bētiņa pusi.”

Tie paši abi virsdiriģenti palika arī otrajos Dziesmu svētkos 1880. gadā, kuros programma nu jau bija daudz atbildīgāka. Nesaskaņas izraisījās ar nolīgto Pābsta vadīto vācu orķestri, kas uzstādīja lielas prasības par samaksu, bet pavadījumus spēlēja

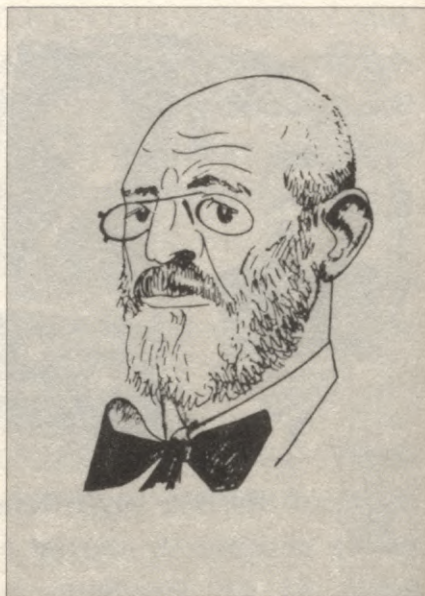
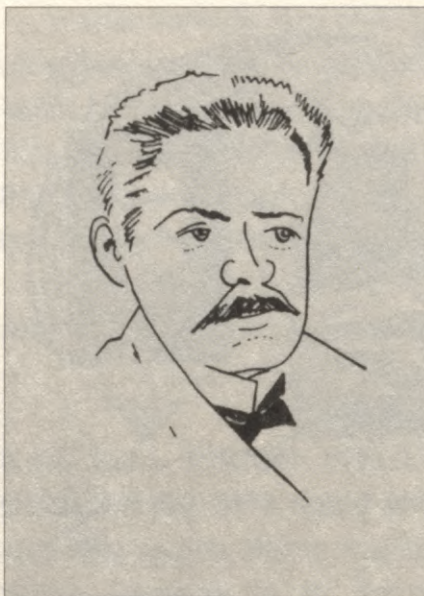

slikti. Tādēļ arī J. Bētiņš jo kaismīgi iestājās par pašu latviešu mūziķu-orķestrantu gatavošanu.

Trešie Dziesmu svētki 1888.gadā tika gatavoti jau savlaicīgi. Svētku komiteja F. Grosvalda vadībā vien esot noturējusi 40 sēdes. Šoreiz arī virssdiriģentu jautājums bija kaislību apvirmots, jo bija izvirzīti 12 kandidāti. Balsojot uzvarēja E. Vīgners ar 46 balsīm, I. Zīle ar 35 balsīm un A. Jurjāns ar 26 balsīm. Tieši Vīgneram un Jurjānam bija vislielākie nopelni svētku sagatavošanā un organizēšanā, ko novērtēja arī kopkoris. Jurjānu Andreju mīlēja par viņa labsirdīgo smaidu, par mierīgo, gaišo prātu, par to, kā viņš prata nokārtot ikvienu jautājumu. Vīgneru Ernestu uz rokām nēsāja. J. Vītols atceras: “Jaunais, staltais, labu muzikālu izglītību guvušais diriģents savaldzināja visus. Ir mēģinājumos, ir koncertos visi izpildītāji, kā arī klausītāji viņam vētraini uzgavilēja, viņa vārds bija visu mutē.”

Trešajos Dziesmu svētkos arī pirmoreiz parādījās goda virssdiriģenta statuss. Tas bija J. Bētiņš.

Ceturtos vispārējos latviešu dziesmu un mūzikas svētkus rīkoja Jelgavā 1895. gadā. Virssdiriģenti atkal bija A. Jurjāns un E. Vīgners un vēl J. Kade. Jānis Kade (1858–1923), skolotājs, ērgelnieks, diriģents, arī vairāku koradziesmu un apdaru autors, šodien jau vairs maz zināms. Arī svētkos viņš bija Jurjāna un Vīgnera panākumu ēnā. Jurjāns izcēlās īpaši ar savām orķestra

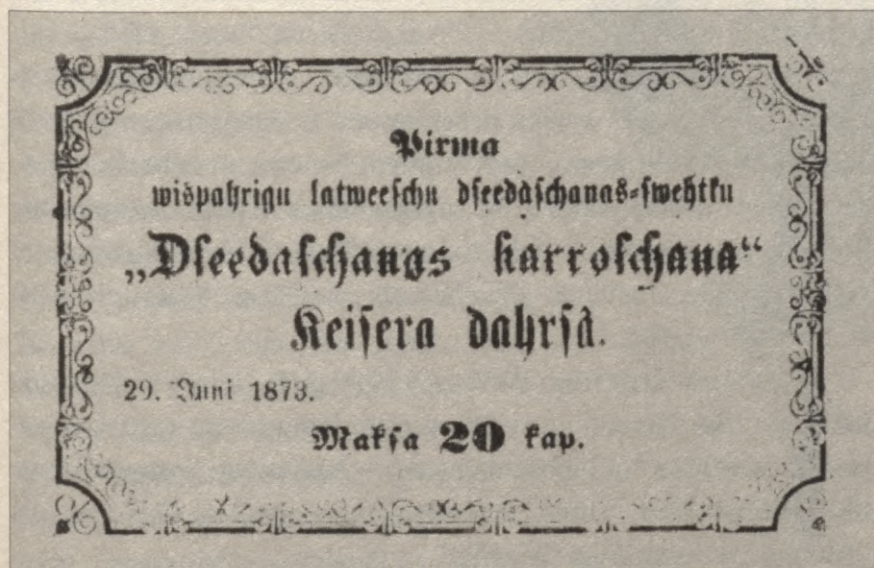

kompozīcijām un kantāti “Līgojiet, līksmojiet!”, Vīgners savukārt ar suģestējošo diriģenta māku. Goda virsdiriģenti šoreiz bija kā J. Bētiņš, tā arī I. Zīle. Bet šajos svētkos pirmo reizi kopkorī Jurjānu Andreja vadībā skanēja Baumaņu Kārļa “Dievs, svētī Latviju!”, ko klausītāji uzņēma ar neaprakstāmu sajūsmu. “Dziesma bija vairākas reizes jāatkārto, un viņā, tāpat kā valsts himnā, noklausījās, no sēdekļiem pieceļoties un plikām galvām,” raksta kāds aculiecinieks.

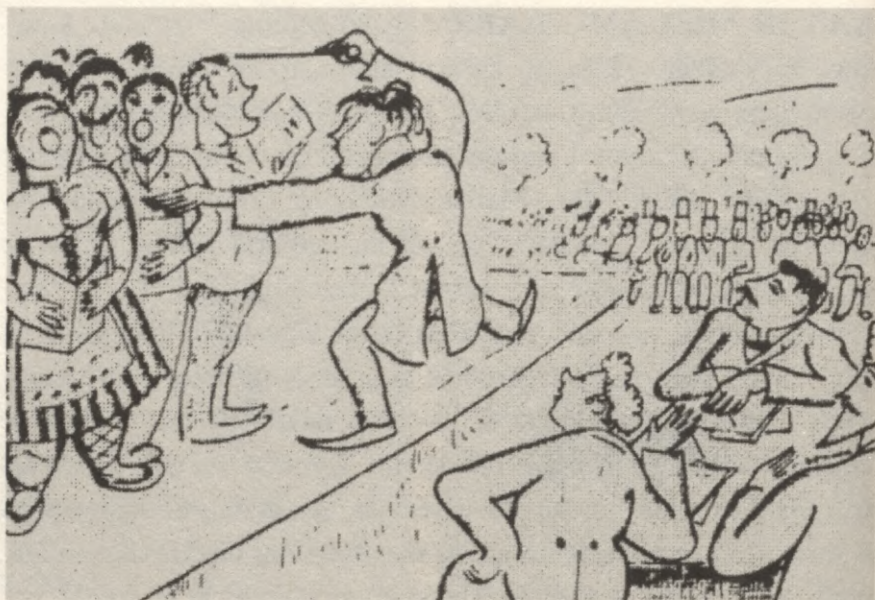
Piektajos Dziesmu svētkos 1910. gadā bija jau četri virsdiriģenti: A. Jurjāns, P. Jurjāns, P. Jozuus un J. Vītols un divi goda virsdiriģenti: J. Bētiņš un I. Zīle. Šajos svētkos asi iezīmējās opozicionāra kustība, kādēļ malā no tiem palika tādi izcili diriģenti kā E. Vīgners un E. Melngailis. Svētkus rīkoja par godu Vidzemes pievienošanas Krievijai 200. gadadienai, bet daudziem vēl atmiņā bija dzīva 1905. gada revolūcijas nežēlīgā apspiešana un soda ekspedīciju izrēķināšanās. A. Jurjāns tomēr aicināja stāvēt pāri politiskiem saukļiem un cienīt tautas dziesmu garu, kas palīdzējis visās grūtībās. Tādēļ arī bija tik dzīva atsaucība šī gara slavinājumam, un, kā E. Dārziņš raksta: “J. Vītols saņem publikas entuziasma lauvasdaļu ar saviem programmas beidzamajiem un stiprākajiem numuriem: “Dziesmu” jauktam korim, solo un orķestrim un “Beverīnas dziedoni” ar orķestra pavadījumu.”

KAS IR “DZIESMU KARŠ”? Apzīmējums “dziesmu karš” koru sacensībām Dziesmu svētku laikā Latvijā ieviesies jau no pirmajiem vispārējiem latviešu Dziesmu svētkiem 1873. gadā. Togad tas notika pēc lielajiem koncertiem svētku pēdējā dienā, 29. jūnijā, plkst.17.00. Matīss Kaudzīte savās “Atmiņās no tautiskā laikmeta” raksta: “Nu vēl nāk ceturta pēdējā diena ar gājieniem un dziesmu karu turpat Ķeizara dārzā. Bet nav vairs visu dziedātāju, nav arī vairs labas tiesas klausītāju. Palikuši bezmaz tik tie kori, kas pieteikušies pie “dziesmu kara” jeb sacensības. Citi kori aiz nevaļas ir devušies naktī projām, un līdz ar viņiem mazinājies arī klausītāju skaits. Tomēr pulki lieli paliek arī tad. Dzied ikkurš koris pāra dziesmas, un godalgu izspriešanas komiteja vēro viņu krietnumu. Šī mazāku koru dziedāšana valējā, plašā gaisā priekš attālākiem klausītājiem dažreiz tā kā pazūd, bet tuvākie to sadzird labi. Dzird izteicam atzinību par to, cik daudz paspējuši panākt dziedātāji tik īsā mācīšanās laikā.”

Pirmajā “dziesmu karā” pirmo godalgu – sudraba liru ieguva Mazsalacas vīru koris ar 20 dziedātājiem, diriģents P. Hincenbergs. Pavisam sacensībā piedalījās 13 kori no Vidzemes un tikai 2 no Kurzemes. To vidū bija 5 jauktie un 10 vīru kori. Katram korim bijis jādzied divas dziesmas. Kaut arī Matīss Kaudzīte min mazinājušos klausītāju pulku, tomēr “dziesmu karu” esot noklausījušies ap 4500 cilvēku.

Ieejas karte
“dziesmu karā”
(1873)

Par to, kurā svētku dienā jānotiek “dziesmu karam” un kādiem jābūt tā noteikumiem, gandrīz ik svētkus ir bijuši lieli strīdi. Otrajos Dziesmu svētkos 1880. gadā “dziesmu karš” arī notika pēdējā dienā. Tajā piedalījušies 18 kori un tikai no Vidzemes, 11 jauktie un 7 vīru kori. Katram korim bija jādzied divas dziesmas, bet, lai kāpinātu klausītāju interesi un nenogurdinātu žūriju, tās nedrīkstēja būt ne no Dziesmu svētku repertuāra, ne arī atkārtoties citu koru sniegumā. Šāds noteikums noteikti bija stimuls plašāka koru repertuāra veidošanai. Pirmo godalgu – sudraba liru karoga kātam ieguva Vietalvas labdarības biedrības jauktais koris diriģenta J. Kalniņa vadībā.

Trešajos Dziesmu svētkos 1888. gadā “dziesmu karam” parādījās jauna nianse – svētku programmas zināšanas sacensība. Tā bija svētku virsdiriģentu, īpaši Vīgneru Ernesta, prasība, kuri centās panākt profesionālāku un sagatavotāku kopkora skanējumu. Šoreiz pirmo godalgu – lielo sudraba biķeri – 30 koru konkurencē saņēma Rīgas Latviešu dziedāšanas biedrības koris diriģenta B. Lubausa vadībā.

Ceturtajos Dziesmu svētkos 1895. gadā Jelgavā “dziesmu karš” jau tika pārcelts uz svētku pirmo dienu un 20 koru sacensībai tika izvēlētas “obligātās dziesmas”. Jauktajiem korim tās bija tik atbildīgas kā J. Vītola “Beverīnas dziedonis” un G.F. Hendeļa “Aleluja” no oratorijas “Mesija”.

Arī 1910. gadā piekto Dziesmu svētku “dziesmu karam” bija obligātās dziesmas, taču koru interese par sacensību, šķiet, bija mazinājusies, jo no vīru koriem piedalījās tikai divi.

Sestajos, septītajos un astotajos Dziesmu svētkos “dziesmu karš” nenotika. Tradīcija atjaunojās tikai 1938. gadā devītajos Dziesmu svētkos, kad parādījās arī dalījums pilsētu un lauku koros, turklāt Rīgas kori “dziesmu karā” nepiedalījās. Koriem atkal bija “obligātās dziesmas”, bet “karā” piedalījās tikai 8 lauku un 5 pilsētu kori. Pirmo godalgu lauku koriem – lielu šķīvi sudraba kalumā – ieguva Lazdonas draudzes jauktais koris jaunā diriģenta Haralda Medņa vadībā.

Daudz strīdu gan par repertuāru, gan par “dziesmu kara” noteikumiem un koru grupu dalījumiem izvērsās pēc kara, sākot ar desmitajiem Dziesmu svētkiem 1948. gadā. “Dziesmu karu” pārcēla uz svētku sākumu pirms lielajiem koncertiem, bet ažiotaža, kas notika ap sacensībām, nereti traucēja kopmēģinājumu gaitu, pret ko iebilda virsdiriģenti. Nemitīgi auga atšķirība starp lielo koru iespējām un nelielo lauku amatieru kolektīviem. Parādījās dalījumi grupās, ieviesās t.s. Tautas koru kategorija. Kā visās sacensībās virmoja kaislības, jo nereti “dziesmu karā” blakus pastāvīgajiem dziedātājiem diriģenti tieši uz sacensību laiku korī iesaistīja papildspēkus,

“Dziesmu kara”
godalga (1873)

līdz ar to radot problēmu par “amatieriem” un “profesionāliem”. Tomēr koru meistarība auga, un “dziesmu karš”, ilgstot divas un pat trīs dienas, pastāvīgi noritējis pārpildītās zālēs un ievilcies vēl naktīs. Katrā ziņā tā ir dzīva tradīcija, kas savu gaitu turpina nu jau atkal neatkarīgās Latvijas Dziesmu svētkos.

KĀ TAPA EMĪLA DĀRZIŅA “MELANHOLISKAIS VALSIS”? Kā gandrīz visi skaņraži, arī Emīls Dārziņš necieta klausītājus savos dialogos ar mūziku. Artūrs Bērziņš atmiņās raksta: “Dārziņš šaubīgi skatījās uz katru blakus dzīvotāju. Tas nekādā ziņā nedrīkstēja mūziķis būt, pie tādas gudrības Dārziņš jau bija nonācis. “Kad es komponēju, man šķiet, ka mani novēro. Tad apjuku, un darbs man nevedas,” smaidīdams piezīmēja Emīls. Un tiešām tā arī bija. Viņš tūlīt apklusā improvizēšanā, kad izdzirda tuvumā soļus. Tikai tad, kad nācējs attālinājās un viņš juta, ka tas iet savu gaitu, nepievērsdams viņam uzmanību, atkal iešalcās apklusušās klavieres. Viņš turpināja darbu. Tās vasaras, kurās Dārziņš ir dzīvojis kopā ar biedriem mūziķiem, tiešām nav bijušas radīšanā bagātas.”

Turpretim Dārziņš ļoti mīlējis būt kopā ar dzejniekiem Antonu Austriņu, Viktoru Eglīti, Haraldu Eldgastu, bet īpaši ar Jāni Poruku. Alfrēds Kalniņš savās atmiņās raksta: “Dārziņa mīļākais latviešu dzejnieks bija Poruku Jānis, kura dzejas tas arī visvairāk komponēja.” No Dārziņa 17 solodziesmām 10 ir ar Poruka tekstiem. Dārziņš Poruku pat dēvēja par latviešu Gēti.

1903. gada vasarā Dārziņš ciemojās Poruka sievas vecāku mājās netālu no Cēsīm. Ar tās vasaras viesošanos saistās arī slavenā “Melanholiskā valša” tapšanas vēsture. Visvalda Penģerota 1925. gadā izdotajā Dārziņa piemiņas krājumā ir saglabāties Dārziņa mātes stāstījums.

Viņa atceras: “Man Poruka kundze stāstīja, ka Emīls, kad Poruks vēl bija vesels, aizbraucis reiz pie viņiem ciemā viņas vecāku mājās. Tur esot lapene, visa apaugusi ar zaļumiem. Tai lapenē viņa ar Poruku esot saderinājusies, un Poruks vasarās

pastāvīgi tur sēdējis un rakstījis. Arī toreiz Dārziņš ar Poruku nosēdējuši lapenē gandrīz visu nakti. Runājuši ļoti maz, it kā saprazdami bez vārdiem, ko katrs domā un jūt. Poruka kundzei, kura arī tur sākumā bijusi, palicis garlaicīgi un viņa aizgājusi gulēt. Poruks arī uz kādu brīdi aizgājis no lapenes, un Emīls palicis viens pats. Tad viņš esot redzējis kādu parādību: lapenes stūrī parādījusies Dievmāte un gaisā bijušas dzirdamas skaņas. Rītā viņš to Porukam esot izstāstījis, piesēdies pie klavierēm un mēģinājis naktī dzirdēto spēlēt. Tas esot bijis “Melanholiskā valša” sākums.”

1903. gada vasara Dārziņa dzīvē bija gaišākais un laimīgākais laiks. Vasaras otrā pusē viņš pavadīja Ogrē, Rozīšu mājās Kārļos kopā ar savu nākamo sievu Mariju Deideri un tās draudzeni Matildi Jurēviču. Tika daudz lasīts un muzicēts, Emīls spēlēja Šopenu un ar Mariju četrocīgi Čaikovska “Romeo un Džuljetu”. Dārziņa pirmais biogrāfs V. Pengērots stāsta: “Tās mīlestības scēnas jau gāja tīri labi, bet, kur nāca Monteku un Kapuletu ieroču cīņas, tur “Jūlija” ar savu partiju vairs netika galā un arvien pameta “Romeo” vienu pašu kaujas laukā.”

Vasaras idilli spēji pārtrauca Dārziņa tēva ierašanās, pavēstot par Emīla jaunākā brāļa Hermana nāvi 1903. gada 3. augustā. Emīlam tas bija smags trieciens, pēc kura uz kādu laiku viņš iegrima pat smagā depresijā.

Novembrī Emīls Rīgā apprecējās ar Mariju Deideri. Laulības bija pavisam klusas, bet jaunais pāris, šķiet, jutās laimīgs. Katrā ziņā šī ziema Dārziņa daiļradei bija auglīga un ļāva viņam pabeigt vasarā dzimušā “Melanholiskā valša” ieceri. Partitūras pirmatskaņojums notika 1905. gada 31. jūlijā Rīgā Pāvula Jurjāna vadībā. No tā laika tas ir bijis viens no populārākajiem un visbiežāk atskaņotajiem latviešu simfoniskās mūzikas paraugiem, par kuru Jānis Zālītis 1912. gadā ļoti trāpīgi rakstījis: “Katra muzikālā doma te dziļi dvēselē rasta, apgarota un klausītājiem sniedz arvien sajūsma un pārdzīvojumu.” 1911. gadā Jāzeps Vītols darināja partitūras klavierizvilkumu.

KAD RĪGAS DOMS IEGUVA SAVAS ROMANTISKĀS ĒRĢELES? Rīgas pirmās lielākās ērģeles uzbūvēja Domā 16. un 17. gadsimta mijā. Pirms ērģeļu būves Rīgas Domā notika iekštelpu un torņa atjaunošanas darbi, jo baznīca bija cietusi 1547. gada ugunsgrēkā. 1595. gadā atjaunotajā Doma smailē uzlika bumbu un gaili, kas liecināja par remontdarbu pabeigšanu. Nu varēja domāt par ērģeļu būvi. Un jau 1601. gadā baznīcā sāka skanēt ērģeles ar trim manuāliem (tā sauc ērģeļu klaviatūru), pedāli un 42 reģistriem. Tās izmaksāja 5685 dālderus un 3 markas. Šīs ērģeles kalpoja 280 gadus. Daudz garāks mūžs ir meistara Jākoba Rāba tajā pašā laikā veidotajam ērģeļu prospektam (mākslinieciski izveidota ērģeļu fasāde jeb priekšpuse). Šis ērģeļu prospekts, kas papildināts 17. un 18. gadsimtā, saglabājies līdz pat mūsu dienām.

18. gadsimta otrajā pusē Doma ērģelēm bija nepieciešama pārbūve, jo tās bija stipri nolietojušās. Par to ziņoja ērģelnieks Johans Kristiāns Cimermanis. Ērģeļu labošanu uzticēja tā laika ievērojamam ērģelbūvētājam Heinriham Andreasam Konciusam. Viņš ierosināja Doma ērģeles paplašināt. Rīgas rāte paredzētajam remontam piekrita. Darbu Rīgas Domā Konciuss turpināja līdz 1776. gadam. Viņš izgatavoja prospekta sānu daļas un iebūvēja ērģelēs jaunas plēšas.

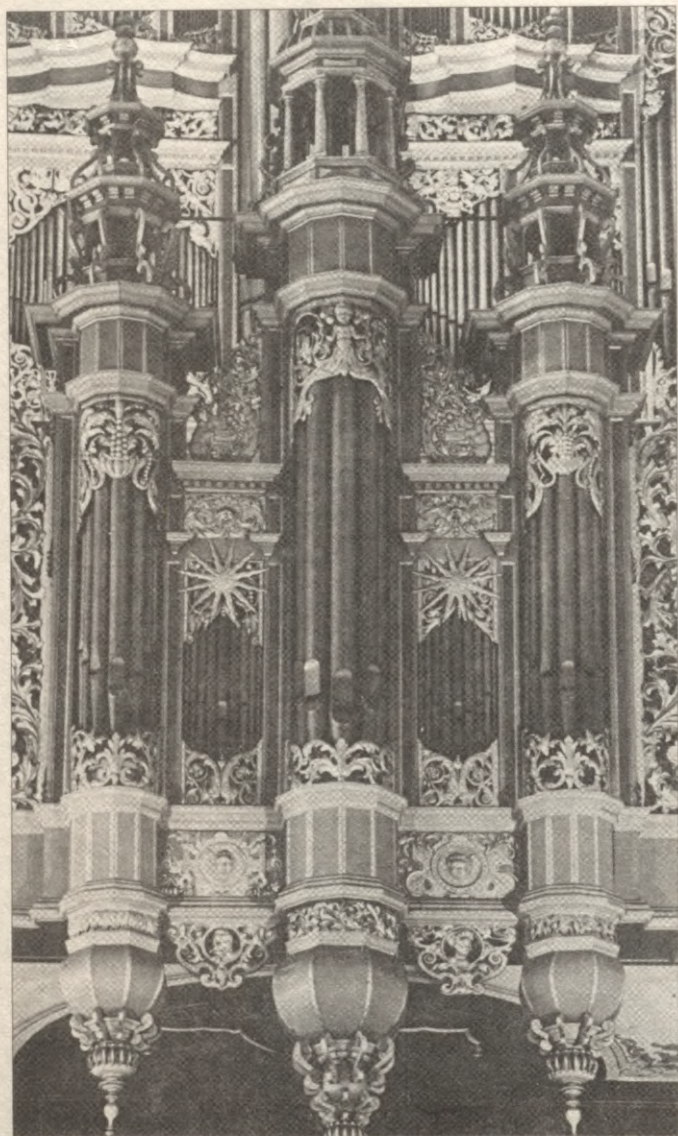
19. gadsimta beigās – 1884. gada 4. septembrī – Doma baznīcas administrators ziņoja pilsētas rātes locekļiem, ka 1601. gadā iebūvētās, vairākkārt remontētās un paplašinātās ērģeles kļuvušas

Rīgas Doma
baznīca
1775. gadā.
J.K. Broce

pilnīgi nelietojamas un lielā vecuma dēļ tās vairs nav iespējams restaurēt.

Jaunās ērģeles pasūtīja tālaika ievērojamākajā ērģelbūves firmā "E.F. Walcker & Co" Ludvigsburgā (Vācijā). Sākumā pasūtīja instrumentu ar 90 balsīm jeb reģistriem (katram reģistram ir noteikta skaņas nokrāsa jeb tembrs), bet vēlāk pēc ērģelnieka V. Bergnera ierosinājuma reģistru skaitu palielināja līdz 120. Domādams par firmas prestižu, ērģelbūvētājs Kārlis Valkers no savas puses pievienoja vēl četrus reģistrus. Jaunās ērģeles, kurām bija 124 reģistri un divi spēles galdi, uzstādīja publikas apskatei firmas darbnīcā Ludvigsburgā. Pēc tam tās ar tvaikoni "Livland" atveda uz Rīgu.

Doma ērģeles

Rīgas Doma ērģeles izraisīja lielu interesi. Tās lieluma ziņā pārspēja daudzus tālaika gigantus: Leipcigas Nikolaja baznīcas ērģeles, Lībekas Marijas baznīcas ērģeles, Bostonas "Music Hall" ērģeles, Ulmas katedrāles un Ņujorkas "Garden City" katedrāles ērģeles. Jauno Rīgas Doma ērģeļu atklāšana notika 1884. gada 19. janvārī. Programmā līdzās citiem skaņdarbiem bija arī ievērojamā ungāru komponista Ferencs Lista korālis "Nu pateicamies Dievam!", kas bija veltījums Rīgas Doma jaunajām romantiskajām ērģelēm.

Valkera firmas izgatavotais "brīnums" ieguva plašu atsaucību ievērojamāko ērģeļu speciālistu vidū dažādās Eiropas zemēs. Daudzi ērģelnieki devās uz Rīgu, lai spēlētu uz Valkera lielajām ērģelēm, kas tajā laikā bija lielākās ērģeles pasaulē.

KUR ATRODAS LATVIJAS LIELĀKĀS ĒRĢELES? Lai cik liela arī būtu Rīgas Doma ērģeļu slava, Latvijas lielākās ērģeles atrodas Liepājas Sv. Trīsvienības baznīcā. Unikālajam instrumentam ir ļoti gara vēsture, un tās, tāpat kā saka par pilsētām – metropolēm, nav būvētas vienā dienā, pat ne vienā paņēmienā.

Liepājas Sv. Trīsvienības baznīcas pamatakmens tika likts 1742. gada 19. jūlijā, un jau 1758. gada 5. decembrī, vēl pilnībā nepabeigta, baznīca tika iesvētīta. Baznīcu cēla vācu draudzei, un godkārtīgie muižnieki gribēja to redzēt jo lepnu un greznu, tādēļ

iekšdarbus, kas vērtā celtni par vienu no krāšņākajiem Kurzemes dievnamiem, pabeidza tikai 1775. gada jūnijā. Celtne bija tik cēla, ka savā laikā to pat piedēvēja arhitektam Bartolomeo Rastrelli (Liepājas vācu kalendārs, 1875. g.).

Jau baznīcas celtniecība ilga gadus piecpadsmit, taču tās ērģeļu vēsture ir vēl sarežģītāka. Pirmais ērģeles te ir būvējis meistars Johans Heinrihs Joahims, kuram tajā laikā bija izdota privilēģija vienam pašam būvēt ērģeles visās Kurzemes baznīcās. Ērģeles bija gatavas, baznīcu atklājot, – 1758. gadā. Pretim altārim bija skatāmas “labi ierīkotas un ar 36 balsīm un skaistu zvanu spēli uzbūvētas ērģeles”. Taču nabaga meistars Joahims jau bija gados un kļuvis kurls. Tā vismaz liecina dokumenti par viņa būvētajām ērģelēm apmēram tajā pašā laikā Rīgā Sv. Ģertrūdes baznīcā. Tādēļ liepājnieki, neapmierināti ar instrumenta skanējumu, uzdeva būvēt jaunas ērģeles Halles privilēģētam ērģeļu meistaram Heinriham Andreasam Konciusam, kurš tai laikā dzīvoja Rīgā un kuram, starp citu, ļoti atzinīgu rekomendāciju ir rakstījis pats Johans Sebastians Bahs. Vienlaikus ar ērģeļu būvi Liepājā Konciuss no 1773. līdz 1776. gadam paplašina un pārbūvē arī Rīgas Doma ērģeles.

Liepājas Sv. Trīsvienības baznīcas ērģeles Konciuss būvē no 1773. līdz 1779. gadam, kad 26. augustā Konciuss nodod gatavas ērģeles ar 38 balsīm, 2 manuāliem, pedāli un ap 2000 stabulēm Trīsvienības baznīcas ērģelniekam un skolas rektoram K.G. Kāckim. Ērģeles pilsētai izmaksājušas dārgi. Jau sākot būvi, Konciusam izmaksāts 1600 florinu. Var jaust, ka ir bijuši iebildumi par lielo dārdzību, kādēļ atrodams īpašs summas precizējums, ka pilsēta par ērģelēm samaksājusi 2647 valsts dālderus un 66 vērdirpus. Vecās Joahima ērģeles tiek izmestas, saglabājot vienīgi prospektu. Šis 18. gadsimta 50. gados veidotais rokoko kokgriezums arī pašlaik ir ērģeļu vecākā daļa.

Konciusa būvētās ērģeles tikušas augstu novērtētas. U. fon Šlipenbahs savā ceļojumu aprakstā 1809. gadā atzīmē, ka “ērģeles, kurām ir zvanu spēle un sevišķi satriecošs skaņas kuplums, ir labākais šāda veida darbs Kurzēmē”. Arī vēl šobrīd ērģelēs, kuras 19. gadsimtā vairākkārt ir pārbūvējis un paplašinājis ērģeļu meistars Kārlis Pēteris Oto Hermanis, vēl ir saglabājušās H. Konciusa

darinātās balsis. Kaut arī Konciuss būvējis daudzas ērģeles dažādās Eiropas pilsētās, vienīgā liecība par viņa veikumu ir saglabājusies Sv. Trīsvienības baznīcas ērģelēs.

K. Hermanis palielinājis ērģeļu reģistrus līdz 64 balsīm, tātad pievienojot Konciusa balsīm vēl 13, un 13 balsis pedālī. Hermanis tāpat rūpējies par ērģeļu skanīguma kvalitāti samērā ar baznīcas telpu, ierīkojot palīgieslēgus: “Kviecošās balsis uz jauki skanīgām ir izmainītas.”

K. Hermaņa darbu turpinājis viņa dēls Kārlis Aleksandrs Hermanis. Jau 1871. gada vasarā viņš piebūvējis t.s. atbalšu reģistrus. Ērģeles nu jau ir izaugušas par instrumentu ar 4 klaviatūrām, 76 balsīm un 3696 stabulēm. Paši liepājnieki par tām bijuši sajūsmā, un tā laika avīzēs lasām: “Ir gan ko klausīties, kad šis slavens muziķa meisteris (toreizējais Sv. Trīsvienības baznīcas ērģelnieks Ādolfs Vents) grābj savas lielās ērģeles nagos.” Tolaik Sv. Trīsvienības baznīcas ērģeles bija lielākās visā Krievijā.

Tomēr liepājnieku godkārei vēl nav gana. Kad Rīgas Domā uzstāda lielākās ērģeles pasaulē, kāda bagāta liepājniece negaidīti piešķir 10 000 rubļu subsīdiju, un sacensība par lielākajām ērģelēm var turpināties. 1885. gada 1. decembrī (pēc vecā stila) jaunās milzu ērģeles tiek iesvētītas. Tās būvējusi Štetīnes ērģelbūvētāja Barnima Grīneberga firma. Ar 130 balsīm un 6978 stabulēm tās nu bija lielākās pasaulē.

Liepājā tiek rīkota vesela koncertu sērija, lai iepazīstinātu pilsētas iedzīvotājus ar lielisko instrumentu. Tie ir baznīcas ērģelnieka Ādolda Venta mākslinieka kulminācijas gadi. Pēc viņa nāves baznīcas vācu draudze sarīkoja konkursu uz ērģelnieka vietu. Pieteicās trīs pretendenti – divi no Vācijas, viens no Pēterburgas konservatorijas. Pēdējā vārds bija Johans Sermokselis. Konkurss notika, reflektantiem spēlējot aiz priekškara. Draudzes vadības un rātskungu izvēle krita uz Sermokselu. Nepatīkams bija pārsteigums, kad izrādījās, ka uzvarētājs ir latvietis, vienkārši Jānis Sermokslis (Sērmūkslis). Tomēr notikušajam pretoties laikam nevērēja, un J. Sērmokslis nostrādāja Sv. Trīsvienības baznīcā par ērģelnieku no 1887. gada līdz pat savai nāvei 1912. gadā.

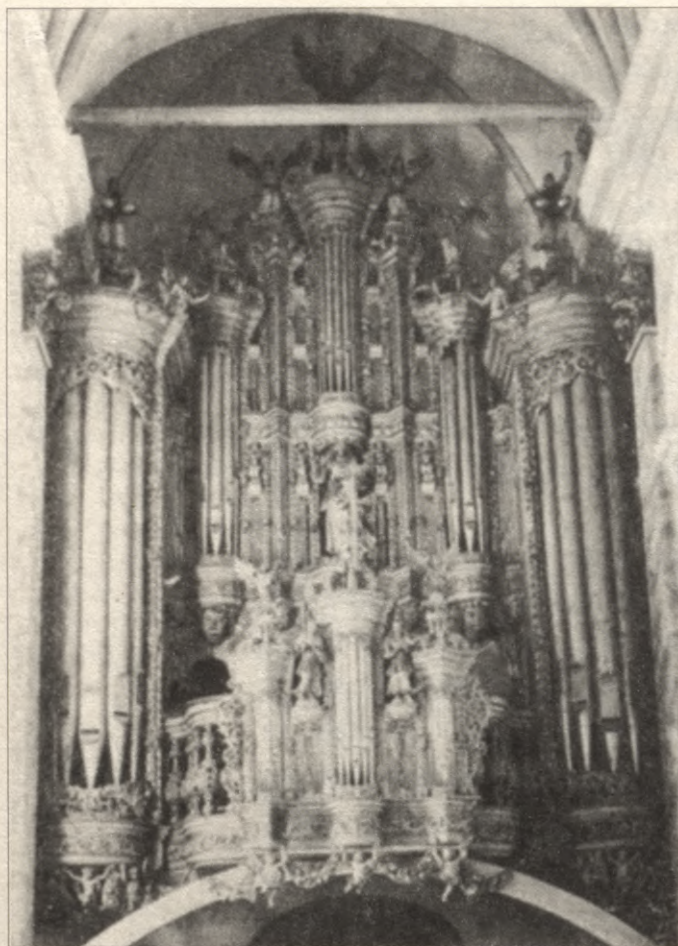
No 1915. līdz 1926. gadam baznīcas ērģelniece bija J. Sērmūkšļa skolniece vāciete Marija Meirāne. Kā atceras laikabiedri,

viņa esot darbu pazaudējusi mīlestības dēļ, jo iemīlējusi precētu vīru. No amata esot šķīrusies nelabprāt un kādu laiku pat dažādi traucējusi darbā savam vietniekam Konstantīnam Veinbergam, kurš te strādāja no 1926. līdz 1939. gadam. No 1939. līdz 1987. gadam pie ērģelēm sēdējis M. Meirānes skolnieks (viņai Liepājā bijusi arī klavierstudija) Tobijs Jauģietis. Labi pārzinā-dams instrumentu, jo pats bijis ērģelbūvētāja dēls, Jauģietis glābis instrumentu vācu okupācijas laikā no daļējas iznīcināšanas. Pēc viņa baznīcā ērģeļu saimniece bija Liepājas E. Melngaiļa mūzi-kas vidusskolas pedagoge ērģelniece Maija Ķeniņa, bet pašlaik ērģelnieka postenī ir Latvijas Mūzikas akadēmijas absolvents Lotars Džeriņš.

Liepājas Sv. Trīsvienības baznīcas ērģeles bija lielākās pasaulē līdz 1912. gadam, kad vēl lielākas uzbūvēja Hamburgā, kas Otrā pāsaules kara gados aizgāja bojā. Jautājums par to, kas būtu lielākās ērģeles, tomēr ir strīdīgs, jo vērtējumi ir iespējami dažādi, ņemot vērā gan balsu, gan reģistru skaitu. Galvenais, ka instruments ir daiļskanīgs, un to pierādījusi klausītāju interese par Sv. Trīsvienības baznīcas ērģelēm. Arī pašlaik baznīcā notiek koncerti ar ievērojamu mākslinieku piedalīšanos.

KAS BŪVĒJA LESTENES ĒRĢELES UN KĀ TĀS AIZGĀJA BOJĀ? Pagājušos gadsimtos feodālo valstiņu vald-niekiem un viņu vasaļiem muižniekiem baznīcas bija ne mazāk svarīgs reprezentācijas objekts kā pilis. Tā arī Jurgens Georgs Firkss 1669. gadā nopircis no tautas teikās bieži pieminētā Jaun-pils barona Frīdriha fon Rekes Lestenes muižu, nolēmis tur uzcelt baznīcu, kurai līdzīgas nebūtu visā Kurzemes hercogistē. Firkss ir bijis hercoga Jēkaba sūtnis Francijā, tā ka ārzemju paraugi viņam bija labi zināmi. Lestenes baznīcai pamatus ielika jau 1690. gadā. Tomēr darbs uz priekšu gājis lēni. Baznīcu turpināja celt vai veselus 30 gadus, bet tikai no 1704. gada temps paātrinājās, un 1709. gadā baznīca tika pabeigta – tas jau bija Firksa mazdēla laikā.

Skaidrojumus baznīcas ilgajai celšanai rodam tautas teikās, kas lēnos būvdarbus saista ar nešķīsto garu iejaukšanos. Ir teika

Ērģeļu prospekts
no Lestenes
baznīcas

par kādu briesmīgu lozēšanu. Mācītājs licis visiem baznīcēniem – sievietēm lakatus, vīriešiem cepures – samest vienā kaudzē. Pats mācītājs no kaudzes izvilcis vienu lakatu un vienu cepuri. Cepure piederējusi kādam no baznīcas mūrniekiem, bet lakats – kādai jaunavai. Pēc tam mūrnieks un jaunava sasieti ar ķēdēm un iemūrēti baznīcas mūrī pretī dievgaldam. Nu mūri vairs neesot gāzušies – un darbi varējuši turpināties.

Lestenes baznīca tiešām bijusi izcils arhitektūras meistardarbs, jo visa ārējā un iekšējā izbūve, ieskaitot ērģeles, veikta vienā laikā un vienā stilā. Rakstnieks Kārlis Ieviņš, viens no tiem laimīgajiem, kas

vēl redzējis Lestenes baznīcu tās pilnveidā, 1932. gadā rakstīja: “Lestene – viena no visskaistākajām pērlēm starp Latvijas lauku baznīciņām. Nav nekur vairs tādas Latvijas spožajos laukos! Citā zemē viņa jau būtu plaši pazīstama un tūristu apmeklēta.”

Unikālos baznīcas kokgriezumus veidojis Ventspils slavenās kokačigāņu skolas pārstāvis Nikolauss Sēfrenss jaunākais, bet milzīgo darbu viens jau veikt viņš nevarēja. Vai palīdzējuši arī apdāvināti latviešu meistari?

Visvairāk tautas nostāstu ir saglabājusies par ērģelēm. To būvei Sēfrenss ir ataicinājis Liepājā dzimušo vācu meistarū Kornēliusu Rāneusu. Tas ērģeles pabeidzis 1708. gadā vienlaicīgi ar instrumentu rotājošiem kokgriezumiem. Taču vēsturnieks Juris Juškēvičs min kādu nostāstu, tautas versiju, ka ērģeļu stabules griezis kāds muižas jauneklis Dāvids, kurš bijis iemīlējis Firksa audzumeitā Marijā. Barons sākumā gribējis pārdrošnieku padzīt,

bet tad iedomājies izmantot viņa talantu un apsolījis audžumeitu par sievu, ja ērģeles tiks teicami uzbūvētas. Teika vēsta, ka Dāvids arī tiešām apprecējis savu iecerēto, bet kāzu dienā no kāda baznīcēna aplipis ar mēri un otrā rītā, jauno pāri modinot, tie atrasti apkampušies, bet miruši.

Dažādas versijas ir par ērģeļu apbrīnojamo mehānismu un tā sabojāšanos. Ērģelēm spēlējot, pašā augšā melns koka ērglis (baronu Firksu vabeņa simbols) plivinājis spārnus, ķēniņš Dāvids spēlējis uz arfas stīgām, eņģeļi un apustuļi muzicējuši uz dažādiem instrumentiem. Visu šo orķestri un vēl divus dziedātājus, zizli vicinot, vadījis Mozus. Viņam pie tam pakausī bijis iebūvēts "runājamais kanāls". Ja kāds šajā kanālā iedziedājis, Mozus – statuļa bijusi ar atvērtu muti – runājis pārkonīgā balsī.

Teika stāsta, ka barons ērģeļu meistaram esot izdūris acis, lai tas neuzbūvētu tādu brīnumu nekur citur. Meistars lūdzis atļauju vēlreiz spēlēt savu brīnuminstrumentu. Esot spēlējis brīnišķīgi, pa aklajām acīm ritējušas asaru lāses. Bet pašās beigās viņš esot kaut ko pagrozījis, un nu vairs tēli nav kustējušies.

Teikas ir skaistas, bet izskaidrojumi tomēr diezgan prozaiski. Nelielajai Lestenes baznīcai neparasti lielās ērģeles ar 33 reģistriem tomēr bija par skaļām. Tā arī tautas atmiņās stāsta, "kad laiduši visas bazūnes vaļā, baznīcas mūri esot ieplaisājuši". Pārāk skaļās balsis ērģelēm 1724. gadā pārtaisījis kāds amatnieks, bet līdz ar to mehānisms vairs nav darbojies. Arī teikai par meistara Dāvida kāzām ir vēsturisks pamats. 1709. gadā Kurzemē ienāca mēris. Lestenē, tāpat kā visā zemē, izmira veselās zemnieku sētas, nomiruši vairāk nekā puse iedzīvotāju. Ir zināms, ka arī Lestenes kokgriezumu autors Nikolauss Sēfrenss jaunākais nomiris no mēra 1710. gadā.

1873. gadā ērģeles gan nomainīja ar jaunām, kas esot maksājušas 1200 sidraba rubļu. Tomēr vecā instrumenta ārējo veidolu atstāja to pašu – tik ļoti tas saderējās ar baznīcas iekšējo arhitektūru.

Kariem Lestenes baznīca spītēja dūšīgi, tā paglābās gan Pimjā, gan Otrajā pasaules karā. Bet – savam liktenim neizbēgsi! Lestene aizgāja bojā cilvēku nevērības un vandālisma dēļ pēckara gados. Nevienam tolaik nerūpēja skaistās baznīcas

liktenis. 1967. gadā baznīcu pārbūvēja un pielāgoja kaltes un ūdenstorņa funkcijai! Daļa kokgriezumu tagad atrodas Rundālē, bet, cik daudz sapostījusi alkatība, nevīžība, lietūs un vējš, grūti pat pateikt. Tā izvazātas tikušas arī ērģeles un to stabules. Taču baznīcas vecie mūri vēl turas stingri.

Varbūt Lestene kādreiz vēl sagaidīs savu meistarū Dāvidu!

***Lestenes baznīca.** Sākumā Lestenes baznīcas tornis bijis dikti augsts. Tad kuģinieki to nolādējūši. Viņi braukūši pa jūru, gribēši braukt uz Rīgu, bet vienmēr nobraukūši šķībi. Pērkons tad vienreiz torni nospēris, ka nav varēši vairs atjaunot.*

KO PAVEICIS KĀRLIS ZĀLE? Ievērojamais latviešu tēlnieks Kārlis Zāle (Zālīte) ir dzimis 1888. gada 16. oktobrī Mažeikos (to-reizējā Kauņas guberņā). Viņa tēvs bija liepājnieks Fricis Zālīte – pēc profesijas mūrnieks, bet māte – rucaviete Ilze Āžēna. No tēva Kārlis Zāle mantoja dzīvesprieku, spēcīgu organismu, sacensību garu un plašu vērienu, bet no mātes – rosīgu, bagātu fantāziju, spēju aizrautīgi un tēlaini stāstīt dzīvē novēroto. Par to, kā Zālīte pārvērtās Zālē, pats tēlnieks esot paskaidrojis, ka Zālīte – tas esot “tāds maziņš” un neatbilstot viņa vērienam, gribējis kaut ko lielāku. Taču īsi pirms savas nāves tēlnieks atkal atgriezās pie sava sākotnējā dzimtas uzvārda – Zālīte.

Savus bērnības gadus Kārlis Zāle aizvadīja Liepājā. Jau divpadsmit gadu vecumā viņš no māla un ģipša sācis veidot dažādus ornamentus, eņģeļšus un rozītes. Kaimiņu puika to visu esot pārdevis tirgū, bet pašam māksliniekam no samaksas gan nekas neesot ticis. Apguvis amata prasmes pamatus pie tēva, Kārlis Zāle sāka īstas mācības pie būvuzņēmēja Gustava Rīges. Šajā uzņēmumā viņš izgāja īstu dzīves skolu. Nedaudz vēlāk, kāda sava drauga ietekmēts, viņš 1909. gadā devās uz Krieviju – uz Kazaņas mākslas skolu, kur mācījās tēlniecības nodaļā kā brīvklauštājs, jo jauneklīm trūka vidējās izglītības.

Liepājā Kārlis iebrauca reti, bet kāda no šīm reizēm bija liktenīga, jo, ciemojoties bērnības pilsētā, viņš iepazinās ar Annu Briedi, un 1912. gadā abi svinēja kāzas. 1914. gadā tēlnieks ar

sievu aizbrauca uz Maskavu, bet jau 1915. gadā pārcēlās uz Petrogradu, kur 1917. gadā iestājās Ķeizarkās mākslas veicināšanas biedrības mākslas skolā, vēlāk Mākslas akadēmijas Augstākās mākslas skolā. Studiju laikā viņš darbojās Padomju Krievijas monumentālās propagandas plāna realizācijā. Šā plāna ietvaros viņš veidojis Itālijas nacionālā varoņa Džuzepes Garibaldi un krievu revolucionārā demokrāta Nikolaja Dobroļubova krūšutēlus.

1920. gadā tēlnieks atgriezās Latvijā, bet 1922. gadā uz septiņiem mēnešiem aizbrauca uz Vāciju. Šis laiks bija iespaidiem un atziņām pilns. Tur viņš iepazinās ar jaunajiem strāvojumiem mākslā. Laiks no

1922. gada līdz 1936. gadam tēlnieka mūžā ir paliekošu vērtību radīšanas laiks – tie ir Brāļu kapi un Brīvības piemineklis Rīgā.

Kārlis Zāle ir veidojis arī pieminekļus pulkvedim Oskaram Kalpakam Visagala kapos pie Meirāniem, rakstniekam Andrejam Pumpuram Rīgā Lielajos kapos, pieminekli Sudrabkalniņā (Rīgā, Imantā) 6. Rīgas pulka karavīriem, kas aizstāvēja Rīgu cīņās pret bermontiešiem 1919. gadā. Viņa roku darinātie pieminekļi ir uzstādīti mūža atdusas vietās Rīgas Meža kapos, Valmierā, Trikātā un citur. Kārlis Zāle darbojās arī stājtēlniecībā (Jāņa Raiņa un aktrises Daces Akmentiņas krūšutēli Nacionālajā teātrī). 1936. gadā viņu iecēla par Latvijas Mākslas akadēmijas profesoru, Monumentālās tēlniecības meistardarbnīcas vadītāju.

Kā visas spilgtas personības, Kārlis Zāle atradās sabiedrības uzmanības centrā. Par viņu runāja, viņu apskauda. Spēcīgais

Tēlnieks
Kārlis Zāle
(1888–1942)

Piemineklis
Sudrabkalniņā.
Fragments

raksturs, fenomenālas darbaspējas, panākumi konkursos, organizatoriskais vēriens un uzņēmība savu monumentālo darbu īstenošanā izraisīja citos māksliniekos gan apbrīnu, gan skaudību.

Uzskatīja, ka viņš visur gājis pa parādes durvīm, visur vienmēr uzvarējis ar savas spēcīgās personības varu. Stāsta, ka pēc Brīvības pieminekļa oficiālās pieņemšanas viņš ar lidmašīnu aizvedis komisijas locekļus uz Parīzi, lai pacienātu tos ar pusdienām un franču konjaku. Taču ikdienā mākslinieka raksturīgākā īpašība bija vienkāršība. Kārlis Zāle – latviešu monumentālās tēlniecības pamatlicēju un tās izcilāko pārstāvi – valdība apbalvoja ar Tēvzemes balvu un Triju Zvaigžņu ordeni.

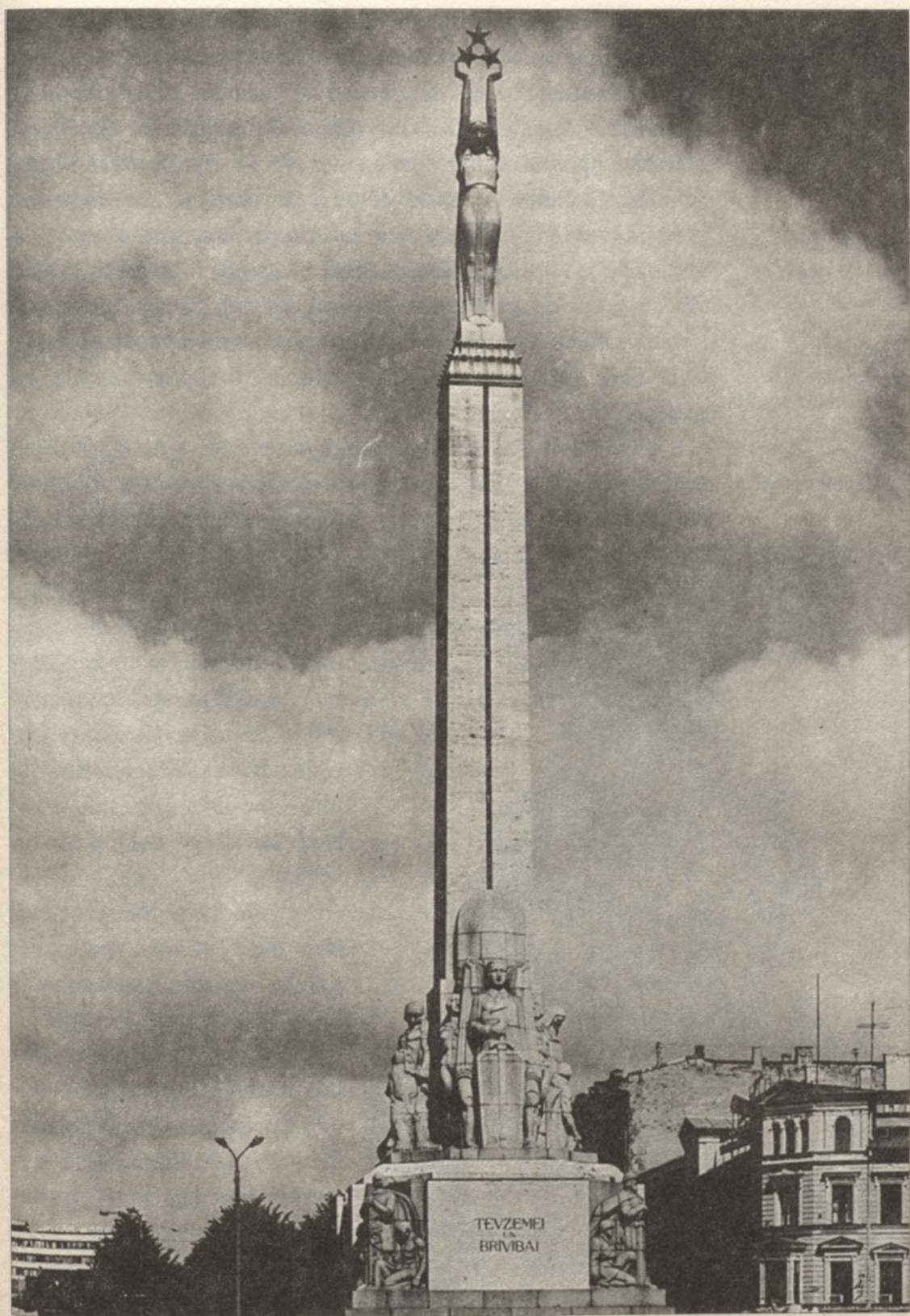
Kārlis Zāle miris Inčukalnā 1942. gada 8. februārī un radis mūža atdusas vietu Rīgas Brāļu kapos.

KO VĒSTĪ BRĪVĪBAS PIEMINEKLIS? Brīvības piemineklis ir viens no izcilākajiem Latvijas vēstures, arhitektūras un mākslas pieminekļiem. Tas uzcelts Rīgā par tautas saziņotiem līdzekļiem. Iecere celt šādu pieminekli radās jau Latvijas atbrīvošanas cīņā izskaņā – 1920. gadā.

1922. gada septembrī izsludināja konkursu par “Piemīņas staba” celšanu Rīgā. Konkursā uzaicināja piedalīties tēlniekus Burkardu Dzeni, Teodoru Zaļkalnu, Emīlu Melderi, Kārli Zāli un arhitektus Eiženu Laubi un Ernestu Štālbergu. Šajā konkursā, ko

Brīvības
piemineklis

Brīvības pieminekļa
centrālā grupa
Māte Latvija;
pa kreisi
“Lāčplēsis”,
pa labi –
“Vaidelotis”; apakšā
pa kreisi – grupa
“Darbs”, pa labi
“Tēvzemes sargi”

vērtēja tikai Ministru kabinets, par labāko tika atzīts arhitekta Eižena Laubes darbs. Taču pēc sabiedrībā plaši pazīstamu kultūras darbinieku iebildumiem 1923. gadā tika izsludināts jauns konkurss – tagad jau Brīvības pieminekļa celšanai. No 29 iesniegtajiem projektiem pirmo un otro vietu dalīja tēlnieces Martas Liepiņas-Skulmes un Kārļa Zāles darbi. Kaut arī šie darbi tika prēmēti, neviens projekts netika atzīts par īstenojamu, tāpēc izsludināja jau trešo konkursu, kurā uzaicināja piedalīties Kārli Zāli, Martu Liepiņu-Skulmi, Teodoru Zaļkalnu, Emīlu Melderi un Eiženu Laubi. Arī šajā konkursā vēl netika pateikts galavārds, un tikai 1929. gadā tika izsludināts ceturtais konkurss – šoreiz gan pēdējais.

Gan trešajā, gan ceturtajā konkursā ievēribu guva Kārļa Zāles darbi. Pēdējā posmā sacensība notika starp Kārļa Zāles un

Teodra Zaļkalna projektiem. Ar vienas balss vairākumu žūrija nosvērās Kārļa Zāles pusē. Abi latviešu vadošie tēlnieki jau Brāļu kapu konkursā bija mērojušies spēkiem, un arī toreiz uzvarēja 12 gadus jaunākais Kārlis Zāle. Diemžēl tas bija iemesls tam, lai abu izcilo tēlnieku starpā valdītu nelabvēlība.

1931. gada 18. novembrī Brīvības bulvārī, vietā, kur agrāk atradās piemineklis Krievijas caram Pēterim I, guldīja pamatakmeni jaunajam piemineklim. Darbu arhitektonisko vadību uzņēmās Ernests Štālbergs. Brīvības pieminekli ideja izteikta arhitektoniskā un tēlnieciskā valodā. To padara bagātu simbolisku tēlu grupas un vēsturisku

notikumu atspoguļojums. Pieminekļa kopējais augstums ir 42,7 metri. Kā materiāls pieminekļī izmantots gaišpelēkais Leipestenes un sārtais Mirskilas granīts no Somijas, Tivoli travertīns no Itālijas un Zviedrijā iegādātais varš. Kārlis Zāle ideju īstenojis 12 cilņos un vienā apaļskulptūrā. Ansablī izveidotas 13 skulpturālas grupas, kurās ietverti 56 portretiski tēli. Visas grupas izvietotas vairākos līmeņos. Tēlnieciskajām grupām apakšējā līmenī ir vienota tematiska ievirze – tās simbolizē tautas fiziskā un garīgā darba jēgu, tautas stiprumu, brīvības cildinājumu un paš aizsardzības spēku. To raksturo grupas “Darbs”, “Tēvzemes sargi”, “Ģimene” un “Gara darbinieki”. Šajā līmenī pret Vecrīgu vērstās fasādes centrā iekalti pieminekļa veltījuma vārdi – “TĒVZEMEI UN BRĪVĪBAI” (šādu tekstu ieteicis rakstnieks Kārlis Skalbe). Nākamā stāva plastiskajos veidojumos attēloti tautas sapņi un ideāli – “Lāčplēsis”, “Važu rāvēji”, “Latvija”, “Vaidelotis”. Šajā līmenī pieminekļī ietverti arī divi vienīgie ilustratīvie cilņi – “1905. gads” un “Cīņa pret bermontiešiem uz Dzelzs tilta”, kas vēsta par pagātnes cīņām. Deviņpadsmit metrus augsto obelisku vainago deviņus metrus augstais Brīvības tēls ar trim zvaigznēm izstieptajās rokās. Apzeltītās zvaigznes simbolizē trīs Latvijas novadus – Kurzemi, Vidzemi un Latgali.

Brīvības tēlu varā kaldināja zviedru tēlnieks Ragnārs Mirsmedens. Viņa pienākumos ietilpa arī tēla patinēšana (īpaša vara priekšmetu apstrāde, lai pasargātu tos no bojāšanās), zvaigžņu un jostas apzeltīšana. Uz Zviedriju devās arī latviešu mākslinieki metālkalēji Jānis Zibens un Arnolds Naika. Viņiem bija uzticēta pieminekļa zvaigžņu kaldināšana.

Brīvības pieminekļa centrālajai daļai pieguļ terase, kuras sienās izveidoti divi cilņi – “Karavīru gājiens” un “Dziesmu svētku gājiens”.

Kaut arī piemineklis ir piedzīvojis laiku, kad pastāvošā vara to noliegusi, gribējusi pat iznīcināt, latviešu tauta to vienmēr ir uztvērusi kā daļu no sevis, kā Brīvības simbolu, kas celts par tās saziedotiem līdzekļiem.

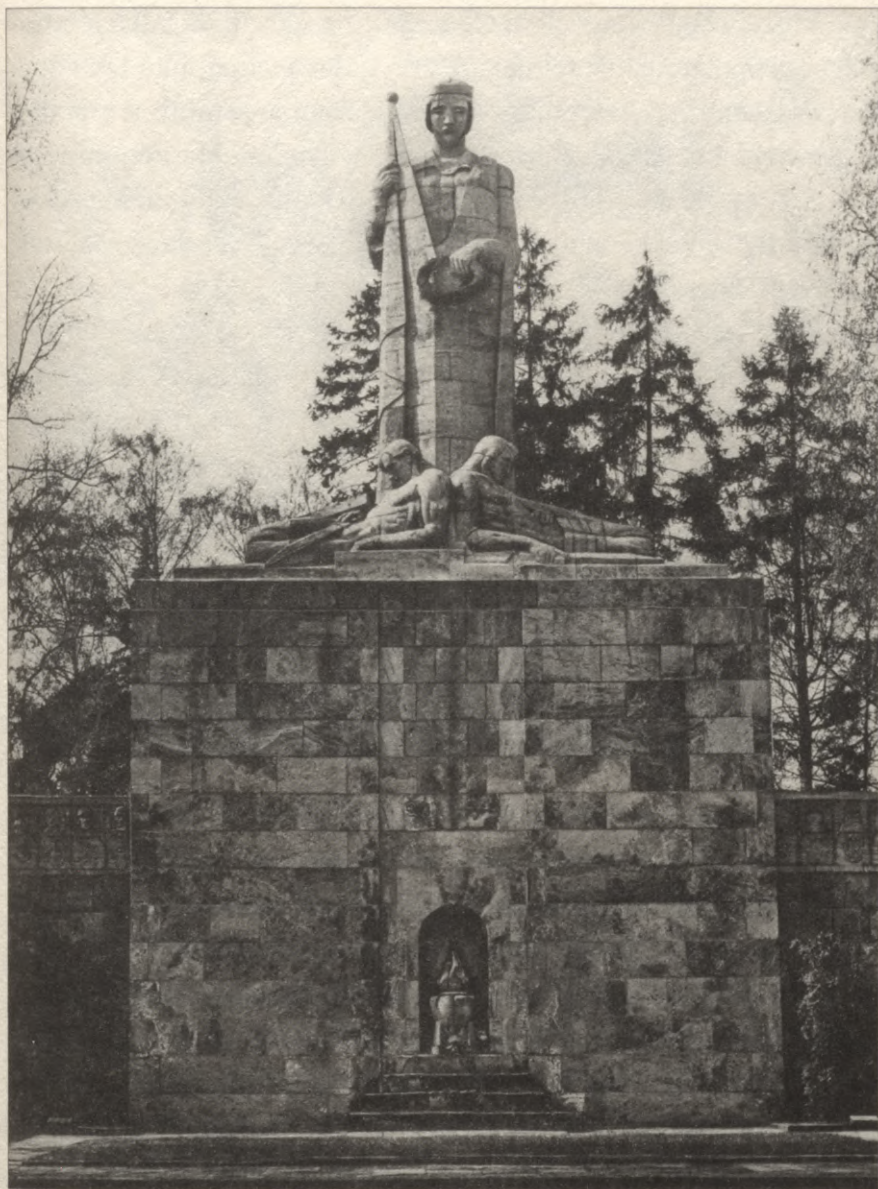
KĀ TIKA VEIDOTS RĪGAS BRĀĻU KAPU MEMORIĀLAIS ANSAMBLIS? Brāļu kapi Rīgā ir izcilākais Latvijas memoriālais ansamblis. Tas veltīts pirmajā pasaules karā un Latvijas brīvības cīņās kritušajiem karavīriem. Rīgas Brāļu kapos guldīti aptuveni 2000 varoņu, to vidū vairāk nekā 200 nezināmo karavīru.

Brāļu kapi atrodas piecus kilometrus no pilsētas centra un aptver deviņus hektārus lielu teritoriju.

Brāļu kapu iekārtošana ilga 21 gadu, un to tapšanā atzīmējami divi posmi. Pirmais posms aptver laika periodu no 1915. gada līdz 1923. gadam. Jau pirmā pasaules kara sākumā cariskās Krievijas Kara ministrija izskatīja jautājumu par frontē kritošo karavīru piemiņas saglabāšanu, īpaši aktīvi šo jautājumu risināja Rīgā. 1915. gada sākumā organizatoriskie pasākumi bija pavirzījušies uz priekšu tiktāl, ka varēja uzsākt kapu plānošanu. Brāļu kapu pirmmetu izstrādāja arhitekts Eižens Laube. Pēc Rīgas dārzu direktora ainavu arhitekta Andreja Zeidaka priekšlikumiem tika iekārtota kapu ainaviskā daļa. Jau šajā Brāļu kapu izveides posmā nopietni domāja par materiālu, no kura ansambli veidot.

Kapulauka
kopskats

Materiālam vajadzēja būt tādām, kas pārdzīvotu gadu simtus, — izturīgam un vienkāršam. Par tādu atzina Allažu šūnakmeni. Nākamais posms iesākās ar Brāļu kapu komitejas izsludināto konkursu 1923. gadā. Tā trešajā kārtā piedalījās tēlnieki Burkards Dzenis, Teodors Zaļkalns, Emīls Melderis, Rihards Maurs, Jānis Roberts Tilbergs, arhitekti Eižens Laube, Ernests Štālbergs, Augusts Malvess u. c. Tā bija nejaušība, ka konkursa trešajā kārtā iekļuva arī jaunais tēlnieks Kārlis Zāle. No konkursā iesniegtajiem pieciem projektiem par labāko atzina tieši Kārļa Zāles darbu.

Rīgas Brāļu kapu celtniecība ilga 12 gadus. Šajā laikā memoriālā ainava, atbilstoši tēlnieka Kārļa Zāles iecerei, tika izveidota par ainavisku, arhitektonisku un tēlniecisku ansambli. Ansambļa arhitektoniskos darbus vadīja profesors akadēmiķis Pēteris Feders. Brāļu kapu ansambļa iekārtošanā piedalījās arī arhitekts Aleksandrs Birzenieks, tēlnieki Mārtiņš Šmalcs, Nikolajs Maulics, Pēteris Banders u. c.

Brāļu kapu memoriālo ansambli iesvētīja 1936. gada 11. novembrī – Lāčplēša dienā. Memoriālu veido trīs daļas. Aiz Brāļu kapu ieejas vārtiem sākas Pārdomu ceļš ar 205 metrus garo liepu gatvi. Pa Pārdomu ceļu sasniedzama Varoņu terase ar Svētās uguns altāri, ko ieskauj ozolu birzs. Savukārt no Varoņu terases paveras skats uz Kapulauku, kuru noslēdz Latvijas siena ar ansambļa vainagojošo skulpturālo grupu – Mātes tēlu ar kritušajiem dēliem. Urnā zem Mātes tēla sabērtas 517 riekšavas zemes – no katra toreizējā Latvijas pagasta pa riekšavai.

Brāļu kapu memoriālais ansamblis bija pirmais šāda veida ansamblis Eiropā.

VAI RĪGAI IR SAVS BALTAIS NAMS? Laikam gan pasaulē vispazīstamākais Baltais nams ir Amerikas Savienoto Valstu prezidenta rezidence Vašingtonā. Taču arī Rīgai ir savs Baltais nams. Tajā gan nemājo Latvijas Republikas prezidents, un tūlīt pat jāteic, ka nams ne vienmēr ir bijis baltā krāsā. Savas pastāvēšanas pirmajos gados tā fasāde bija brūni sarkanā krāsā ar melnām būvdetaļām, vēlāk arī zaļi pelēka. Balts šis nams kļuva pēc pirmā pasaules kara. Kas tad ir šis mīklainais Rīgas Baltais nams, un kas tajā mīt?

Tas ir Nacionālās operas nams, kas atrodas pašā Rīgas centrā, taču ne vienmēr tajā mājojusi opera. Par teātra ēkas celtniecību rīdzinieki domāja jau 19. gadsimta sākumā, bet līdzekļu trūkuma dēļ tālāk par projektiem netika. Lai kādu no šiem projektiem īstenotu, vajadzēja uzsākt naudas vākšanu. Par pamatu tam kalpoja procenti, ko ienesa noguldītā nauda par 1831. gadā pārdoto pil-sētas labības rezerves fondu. Sapņa realizāciju tuvināja arī Rīgas nocietinājumu sistēmas likvidēšana 1856. gadā un atļauja celt mūra namus priekšpilsētās.

Pilsētai tika piedāvāti vairāki teātra ēkas projektu varianti. No tiem izvēlējās Pēterburgas arhitekta profesora Ludviga Bonšteta izstrādāto projektu. Tas bija pieņemams arī būvizmaksu ziņā. Tikko kā noraktajā Pankūku bastionā teātra ēkas pamatakmeni ielika 1860. gada 4. augustā. Bet pēc gada – 1861. gada septembrī – celtnē bija jau zem jumta. Teātra būvdarbus vadīja Rīgas arhitekti Heinrihs Šēls un Frīdrihs Vilhelms Hēss. Rīgas pilsētas teātri (tā to tolaik sauca) atklāja 1863. gada 29. augustā. Teātra galveno fasādi rotāja sešu jonisko kolonnu portiks ar alegorisko skulptūru grupām.

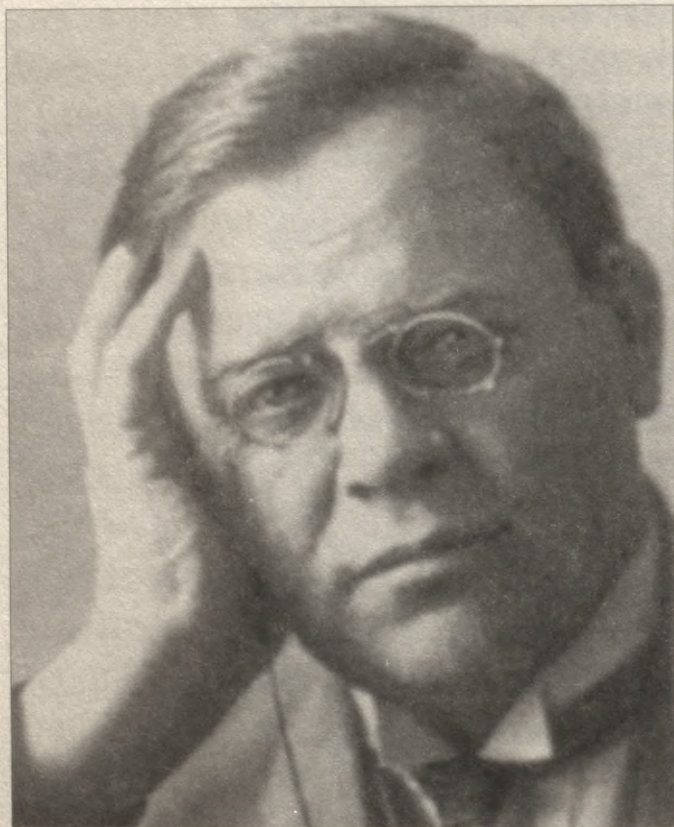
Jaunuzcelto teātri sauca arī par Pirmo Rīgas pilsētas teātri (vācu teātri), jo 1902. gadā pabeidza celt Otro Rīgas pilsētas teātri (krievu teātri; tagad Nacionālais teātris). Teātra būvdarbi tolaik izmaksāja ap 280 000 rubļu, no tiem 100 000 bija sudraba rubļi. 19. gadsimta beigās ēku papildināja ar nelielu dekorāciju novietni. Nama tālāku attīstību pārtrauca ugunsgrēks, kas 1882. gada 14. jūnijā izcēlās bojātas gāzes apgaismošanas ierīces dēļ. Uguns stihijā teātris pilnīgi izdega.

Teātra ēkas atjaunošanu veica laikā no 1885. gada līdz 1887. gadam pēc Reinholda Šmēlinga projekta un viņa vadībā.

Pilnīgi saglabāja Ludviga Bonšteta izstrādāto ēkas ārējo arhitektonisko veidolu. Kanālmalā parādījās mašīnu māja ar ūdensapgādes un ugunsdzēsības sūkņiem un centrālapkures ietaisēm. Blakus teātra ēkai uzcēla arī elektrostaciju un teātri – pirmo reizi Rīgā – ierīkoja elektrisko apgaismošanu. Atjaunošanas rezultātā pilnīgi pārveidoja iekštelpas. Lielāka un augstāka kļuva arī skatītāju zāle. Teātra ēka vēlreiz cieta ugunsgrēkā Bermonta uzbrukuma laikā 1919. gadā, kad izdega skatuves daļa. Te nu jāpiebilst, ka no 1919. gada teātra ēka arī kļuva par operas teātra mājvietu un vēlāk ieguva Nacionālās operas nama nosaukumu.

Lai izceltu ēkas arhitektūru, teātra priekšā tika ierīkots skaists dārzs. Tajā 1888. gadā atklāja tēlnieka Augusta Folca veidoto strūklaku “Nimfa” (1986. gadā tēlniece Mirdza Lukaža strūklaku restaurēja). 20. gadsimta beigās arī pats Baltais nams piedzīvoja savu atdzimšanu. Tas, atjaunots un iespēju robežās apgādāts ar jaunākajiem zinātnes un tehnikas sasniegumiem, iesoļoja 21. gadsimtā.

Kārlis Skalbe
(1879–1945)

KĀ KĀRLIS SKALBE AIZBRAUCA NO LATVIJAS?

Kad 1944. gadā Sarkanā armija atkal sāk okupēt Latviju (atbrīvojot to no vācu okupācijas), rakstnieks Kārlis Skalbe nolemj bēgt. Viņš ir publicējis dzejoļus par deportācijām (“Aizvestais”, “Mocekļi” u.c.), ir parakstījis inteligences slepeno memorandu, kas vērsts gan pret hitleriešiem, gan pret staļiniešiem, rediģējis žurnālu “Latvju Mēnešraksts”. Padomju rakstnieki viņu jau nosaukuši par nodevēju.

16. VIII K. Skalbe kopā ar dzīvesbiedri tulkotāju Lizeti Skalbi atstāj savas mājas –

Mājas.

Ēk mīkšas manas mājas,
Visapkārt kļūms jēd
Es dzirdu savu sirdi,
Ka kļuvis krietis jēd
Es dzirdu savu domu,
Ka gaišma solēm eēt
Ēk mīkšas manas mājas,
Kur balta pakešēd.

K. Skalbe

Vecpiebalgas Saulrietus. Brauc ar zirgu. Viņiem pievienojas dzejnieks Jānis Mednis ar ģimeni.

Pirmās naktsmājas pie drauga profesora Hermana Buduļa Gaujas krastā, otrās – pie rakstnieka Kārļa Studenta Āraišu pusē.

Bēgļi ilgāk (19. VIII–24. IX) uzturas Igates skolā Vidrižu pagastā. Skalbēm pievienojas meita Ilze, mazdēls Andris un znots Roberts Legzdiņš. Šajā laikā avīze "Tēvija" publicē Skalbes dzejoļus "Bēglis", "Slīdot ar bēgļa nastu" u.c. 11. septembrī Raiņa un Aspazijas fonda priekšsēdis Skalbe ierodas uz paslepeni sanākumi Nacionālajā teātrī, kur paziņo, ka fonda prēmijas piešķirtas E. Ādamsonam, J. Grotam un M. Zīvertam.

27. IX. Skalbes pārnakšņo Brīvdabas muzejā. Bēgļus pāri Juglas tiltam nelaiž, jo pa to iet vācu karaspēks.

Kalnciema ceļā... Slokā... Korģeļciemā, netālu no Kandavas (1.–4.X)... Popē...

7. X. Skalbes ierodas Ventspilī, uzturas māsīcas Ozoliņas dzīvoklī Kārļa ielā 4. Satiek rakstnieku H. Dorbi. Viņu apciemo krustmeita Mudīte Austriņā.

12. X. Pārbrauciens uz Vārves pagasta Grīniekiem 10 km no pilsētas. Te tuvumā ir bēgli rakstnieki V. Cedriņš, J. Grīns, mākslinieks N. Strunke, ģenerālis V. Tepfers. Visi gaida laivas, ar kurām pārcelties uz Zviedriju.

Īsa uzturēšanās mežsarga mājā Romos. Novembra sākumā jāpārceļas uz Jūrkalni, uz Bambaļciema Laukgaļiem – 40 km uz Liepājas pusi. Te šaurībā 7. novembrī atzīmē Skalbes pēdējo jubileju (65 gadi).

11. XI. Beidzot Skalbe kopā ar ģimeni ar laivu var izbraukt uz Gotlandi.

Otrās trimdas laiks K. Skalbem nebija ilgs – jau 1945. gada 15. aprīlī Stokholmā mūžs aprāvās. Pirmā trimda bija Šveicē, Somijā un Norvēģijā (1906–1909), kur dzejnieks patvērās no vajāšanām dzimtenē par dažām revolucionārām publikācijām.

Urnu ar Skalbes pelniem 1992. gada 20. jūnijā pārbedīja Saulrietos.

KĀ BLAUMANIS CEĻOJIS PA RĪGU? Atbildes uz šo jautājumu varētu būt visdažādākās – kājām, ar tramvaju, kuģīti, ormani, omnibusu... Taču šajā rakstīnā runa nebūs par pašu Rūdolfu Blaumanī – ievērojamo latviešu rakstnieku. Pa Rīgu ir “ceļojis” Blaumaņa piemineklis.

Rūdolfā Blaumaņa pieminekli granītā cirtis tēlnieks Teodors Zaļkalns. Tas bija pirmais latviešu kultūras darbiniekam veltītais piemineklis. 1929. gada 10. novembrī to novietoja kanālmalas apstādījumos starp Pilsētas kanālu un Raiņa bulvāri iepretim Bastejkalna tiltiņam. Piemineklis bija ļoti neierasts tiem laikiem – tam nebija augsta postamenta, tas reizē raksturoja Blaumaņa vienkāršību un gara dižumu.

1939. gadā piemineklis mainīja atrašanās vietu. To uzstādīja uz 2,5 metrus augsta postamenta nelielā skvēriņā, ko ierobežoja Krišjāņa Barona, Blaumaņa un Pērses iela. Blaumaņa tēls pacēlās pāri cilvēkiem un zaudēja savu sākotnējo jēgu. Tagad gan nekas vairs neliecina, ka te atradies piemineklis, jo 1947. gadā to nolēma pārvietot atpakaļ uz sākotnējo vietu. Pieminekļa pamatnē lasāmi vārdi no Rūdolfā Blaumaņa dzejoļa “Tālavas taurētājs” –

*Mans zelts ir mana tauta,
Mans gods ir viņas gods.*

Vēl Rīgā Blaumanim ir “sava” iela un arī muzejs. 1906. un 1907. gadā rakstnieks dzīvoja Lielajā Ņevas ielā 8. nama 7. dzīvoklī. 1923. gadā Lielā Ņevas iela, ko savukārt līdz 1885. gadam sauca par Lielo Fūrmaņu ielu, tika nosaukta par Blaumaņa ielu. Rozentāla un Blaumaņa memoriālais muzejs iekārtots arhitekta Konstantīna Pēkšēna projektētajā īres namā Alberta ielā 12. Šīs 1903. gadā celtās jūgendstila ēkas 9. dzīvoklī no 1904. gada līdz 1916. gadam dzīvoja ievērojamais latviešu gleznotājs Janis Rozentāls. No 1906. gada līdz 1908. gadam ar pārtraukumiem Rozentāla dzīvoklī istabu īrēja Rūdolfs Blaumanis.

Piemineklis
Rūduļfam
Blaumanim.
Tēlnieks
T. Zaļkalns
(1929)

CIK GULBJU LATVIEŠU RAKSTNIECĪBĀ? Pirmais ir **Ansis** Gulbis (1873–1936), kurš piedzima Smārdes muižā un 1892. gadā “Baltijas Vēstnesī” publicēja stāstu “Divi Jāņa vakari” (paraksts: Gulbju Ansis). Viņam iznāca septiņi romāni (1920–1934), piecas lugas (1919–1933), viens stāstu krājums (1923). Padomju laikā aizliedza vairākas Gulbja grāmatas. Biogrāfiskais romāns “Zigfrīds” trimdā izdots patvaļīgi pārstrādātā veidā “Zigfrīds Meierovics” (1959). Romāns “Jaunā valsts” iespiests arī krievu valodā (1933). A. Gulbis iesāka, bet nepabeidza izdot savus Kopotus rakstus desmit sējumos (iznāca trīs, 1937–1938). Viņš bija izcils izdevējs, kurš laida klajā ap divtūkstoš grāmatu, tostarp daudz Kopotu rakstu.

Otrs – **Jānis** Gulbis (īstajā vārdā Jānis Bullis, arī Bulle; 1885.g. Jelgavā – 1917.g. Kislovodskā), kuram pirmā– publikācija bija Bostonā avīzē “Amerikānietis” (1905). Viņam iznāca četras dzejoļu (1906–1912) un trīs stāstu (1910, 1926) grāmatas.

Trešais – **M.** [elnais?] Gulbis. Ar šādu parakstu 1906. gada “Rīgas Apskatā” iespiesti daži dzejoļi. Bibliogrāfs Augusts Ģinters uzrādīja, ka tas varētu būt Fr. Švāns. 1908. gadā Jelgavā iznāca M. Gulbja dzejoļu krājums “Sarkanā blāzma” J. Gulbja izdevumā.

Ceturtais – **Eduards** Gulbis (1887.g. Tumes pag. – 1977.g. Čikāgā). 1908. gada presē ievietoja stāstus. Līdz 1920. gadam publicējās ar īsto vārdu, pēc tam ar segvārdu Edgars Ardenss. Izdeva četrus romānus (1924–1966), vienu stāstu krājumu (1967). 1944. gadā emigrēja.

Piektais – **G.** Gulbis, kurš paša apgādā izdeva kopā ar Melno Alksni sarakstīto lugu “Kam vara, kam viltus” (1908) – “iz senatora Manaseina revīzijas laikiem”. Šo darbu cara laikā konfiscēja.

Ilgāku laiku jauni Gulbji literatūrā neienāca. 1920. gadā ar dzejoļi “Rotaļa” parādījās sestais – **Fridrihs** Gulbis (1894.g. Durbē – 1951.g. Rīgā), kurš kļuva par piecu dzejoļu krājumu (1929–1942) autoru. Rakstīja lugas un stāstus, arī humoreskas. Lietoja segvārdus Don Federico, Orions, Jukums Svilpe. Vairāki darbi palikuši rokrakstā, jo pēc Otrā pasaules kara F. Gulbis npublicējās.

Sekoja divi maznozīmīgi Gulbji. Septītais – **Pēteris** Gulbis – 1923. gadā izdeva Ziemassvētku stāstu “Kāpēc Dzidriņai sirsnīga sāpēja”. Pēteris Gulbis, liekas, bija reliģiskā mēnešraksta “Klusā Brīdī” redaktors (1892–1941). Astotā – **Helēna** Gulbis (dzimusi Kraupe, mirusi 1980. gadā) – 1925. gadā izdevusi ludziņu bērniem “Ziemassvētku naktī”, rakstījusi arī stāstus.

Devītais – **Fricis Jānis** Gulbis (1908.g. Džūkstē – 1940.g. Vandzenes pag.), kurš dažus darbus iespieda ar īsto vārdu, bet visvairāk ar pseidonīmiem Jānis Trimda (1927–1935) un Vilis Veldre (1935–1940). Bija vēl segvārdi Dailonis (dzejās pirmiespiedums 1924. gadā), Hanno, Vive u.c. Izdoti trīs viņa dzejoļu krājumi

(1933–1941), divi romāni (1937, 1938), piecas tēlojumu un aprakstu grāmatas (1937–1939).

Desmitais – **Alberts** Gulbis (1892. g. Dobelē – 1983. g. Rīgā), kuram 1935. gadā žurnālā “Dzimtene un Pasaule” ievietots vēsturiskais stāsts “Gaidis” (grāmatā – 1938). Plašāk kļuva pazīstams pēc daudziem gadiem – ar senvēsturei veltītām sešām prozas grāmatām (1967–1978). Viņa dzīvesbiedre bija Helēna Gulbe (sk. 8. Gulbi).

1944. gada 16. jūnijā laikrakstā “Tēvija” tika iespiests H. Gulbja dzejolis “Dziļi vientuļā mežā”, 1957. gadā žurnālā “Zvaigzne” – Jāņa Pīlāga stāsts “Bombejas meitene”. Tie ir vienpadsmitā – **Harija** Gulbja (dzimis 1926. gadā Dobelē) darbi. Viņš ir daudzu lugu (pirmā pirmizrāde notika 1959. gadā Ventspilī) un divu romānu (1976, 1983) autors, kurš tulkots bulgāru, igauņu, krievu, lietuviešu, poļu valodā.

Divpadsmitais – **Alfreds** Gulbis (dzimis 1913. gadā), Vācijā izdevis tēlojumu krājumu (1947) un Venecuēlā “Bērnu Ziemassvētku uzvedumus” (1962). Strādājis Venecuēlā par luteriešu mācītāju.

Jānis Gulbītis (dzimis 1916. gadā Kalugā, publicējas ar īsto vārdu un segvārdu Jānis Viesiens) tāpat piepulcējams Gulbjiem un būtu skaitā trīspadsmitais. Viņa lugas trimdā izrādītas kopš 1952. gada. 1981. gadā viņš bija Harija Gulbja komēdijas “Silta, jauka ausainīte” režisors. Izdevis dzejoļu krājumu (1968). Dzīvo Zviedrijā.

Cetrpadsmitais – **Vitauts** Gulbis (dzimis 1928. gadā Balvos). Izdevis stāstu krājumu un divus romānus (1970–1979) ar segvārdu Jānis Rasa; publicējies kopš 1967. gada.

Gandrīz tikai kungi un kungi! Bet ir vēl viena dāma – **Lolita** Gulbe (dzimusi Roze, 1931. gadā Jelgavā). Viņas pirmā publikācija – dzejolis – bija 1944. gada janvārī avīzē “Zemgale” – ar L. Rozes vārdu. Drīz pēc tam sākās emigrācija. L. Gulbe izdevusi trīs dzejoļu grāmatas (1981–1997, jaunākā – Latvijā). Dzīvo Kanādā.

Tātad ir piecpadsmit Gulbju, kuriem izdotas grāmatas. Vairāki ir zemgalieši; viņiem visvairāk grāmatu iznākušas trīsdesmitajos gados.

KĀ TAPA PASAKU LUGA “SPRĪDĪTIS”? Annu Brigaderi no agras jaunības saistīja teātris. “Lūk, tā ir pasaule, kur man ir – jātiek iekšā...” viņa raksta. Gribējusi mācīties par dziedātāju vai aktrisi. Līdztekus stāstiem, dzejām rakstījusi arī teātra recenzijas.

Un tā 1903. gada novembrī pie rakstnieces ierodas Jēkabs Duburs, kurš tosezon bija Rīgas Latviešu teātra direktors, un lūdz Annu Brigaderi, labu vācu valodas pratēju, pārtulkot kādu bērnu lugu Ziemassvētku izrādēm. Rakstniece pārskata vairākas ludziņas, un visas tās viņai šķiet vai nu pārlietu sentimentālas un salkanas, vai arī nežēlīgas. “Iekam daru darbu, kas man pretīgs, tad tak labāk uzrakstīšu latviešu pasaku,” – tā viņa esot teikusi un ķērusies pie darba, jo laika palicis gaužām maz.

Vāka zīmējums
A. Brigaderes
pasakai “Sprīdītis”
J. Rozentāls (1904)

Luga rakstās raiti un top deviņās dienās. To it kā diktējusi gavilējoša pārgalvība radīt latvisko Sprīdīti, kuru mazie un lielie skatītāji saņēma ar lielu sajūsmu. Pirmizrāde notika otrajos

Ziemassvētkos. Annas Brigaderes uzrakstītais un Daces Akmentiņas tēlotais Sprīdītis bija visiem mutē un atnesa autorei pirmo lauru vainagu ar zilu lenti.

Uz 1904. gada Ziemassvētkiem "Sprīdītis" iznāk grāmatā ar skaistu Jāņa Rozentāla zīmētu vāku. Ar lāpstu pār plecu mazais zēns aiziet tālā mākslas ceļā.

Vēlāk uz Nacionālā teātra skatuves ilgus gadus Sprīdīti tēlo rakstnieces iemīļotā aktrise Anta Klints. Rīgā dzīvodama, Anna Brigadere bieži nākusi uz Nacionālo teātri skatīties savas izrādes un it kā attaisnodamās teikusi "Sprīdīša" Vecmāmiņas vārdus:

*"Atnāk vakars, nav neviena,
Ar ko mīļi parunāt."*

1922. gadā plaši un svinīgi atzīmē Annas Brigaderes literārās darbības 25 gadu jubileju, kurā kā tautas balvu rakstniece saņem zemes gabalu ar ēkām savā dzimtajā novadā, Tērvetes krastā. Jau-niegūtais īpašums iegūst "Sprīdīšu" vārdu, un šajās mājās jo-projām ir Annas Brigaderes muzejs.

Bet "Sprīdītis" ir tulkots arī svešās valodās un iestudēts svešās zemēs. Ilgus gadus tas bijis Veras Singajevskas repertuārā Jau-natnes teātrī.

Komponists Jānis Mediņš "Sprīdīti" pārvērtis operā, bet Arvīds Žilinskis – baletā. Abi šie darbi iestudēti Nacionālajā operā.

KAS IR ALEKSANDRS GRĪNS? Ir divi Aleksandri Grīni – krievu rakstnieks (īstajā uzvārdā – Griņevskis, 1880–1932), romantisko "Sārto buru" autors, un latviešu rakstnieks (īstajā vārdā Jēkabs, dzimis Biržu pagastā, 1895–1941). Pa laikam viņus jauc, lai gan biogrāfijas un darbi ir pavisam atšķirīgi. Krievu rakstnieku vajāja cara varasvīri, latviešu rakstnieks kļuva par boļševiku upuri Krievijā (viņu, Latvijas armijas kapteini, cietumā nošāva).

Latviešu A. Grīns ir dvīņubērns. Brālis Mārtiņš mira agrā bērnībā.

A. Grīns ir rakstnieka Jāņa Grīna (1890–1966) brālis, un viņu darbus dažkārt grūti atšķirt. Divdesmito gadu sākumā abi strādāja

Rakstnieks
Aleksandrs Grīns
(1895–1941)

A. Grīns slēpās vēl citādi. Enciklopēdiskās grāmatas “Pasaules vēsture” (1–4, 1929–1931), “Kultūras un tikumu vēsture” (1–2, 1931) iznāca “Aleksandra Grīna redakcijā”, īstenībā viņš ir šo (protams, kompilatīvo darbu autors. Tie ietilpst A. Grīna Kopotu rakstu “Dvēseļu puteņi” divdesmit sējumu izdevumā, kas aizsākās 1994. gadā (izdevējfirma “Sigma”).

A. Grīns ir vairāku klasisku stāstu un dažu lugu, populārā latviešu strēlniekiem veltītā romāna “Dvēseļu putenis” (1933–1934), vairāku citu romānu radītājs (vēsturiskais romāns “Debesu ugunis” palicis tikai periodikā).

A. Grīns ir nacionālpolitisks publicists.

1996. gadā lasītāju aptaujā “33 iecienītākās (nepieciešamākās) grāmatas” 5. vietā bija A. Grīna “Dvēseļu putenis” un 23. vietā – viņa “Pasaules vēsture”.

“Latvijas Kareivja” redakcijā un rakstus šajā avīzē reizumis iespieda ar šifriem G. un Gr. Erotisko, humoristisko žurnālu “Vecpūsis” A. Grīns sākumā (1925. gadā) izdeva un rediģēja ar parakstu J. Grīns. Varēja arī domāt, ka to darīja vecākais brālis Jānis, un 2. numurā parādījās paraksts: Jēkabs Grīns.

A. Grīns ir Homo Grisenbergensis. Ar šādu segvārdu viņš publicēja feļetonus, kā arī humoristisku prozas grāmatiņu “Vadonis skuķkopībā” (1925). Iznāca gan tikai tās pirmā daļa “Apcelšanas pamati”, kuru “sievietēm lasīt stingri aizliegts”.

A. Grīns ir arī Skribanovics – feļetonu autors avīzē “Latvis” 1928. gadā.

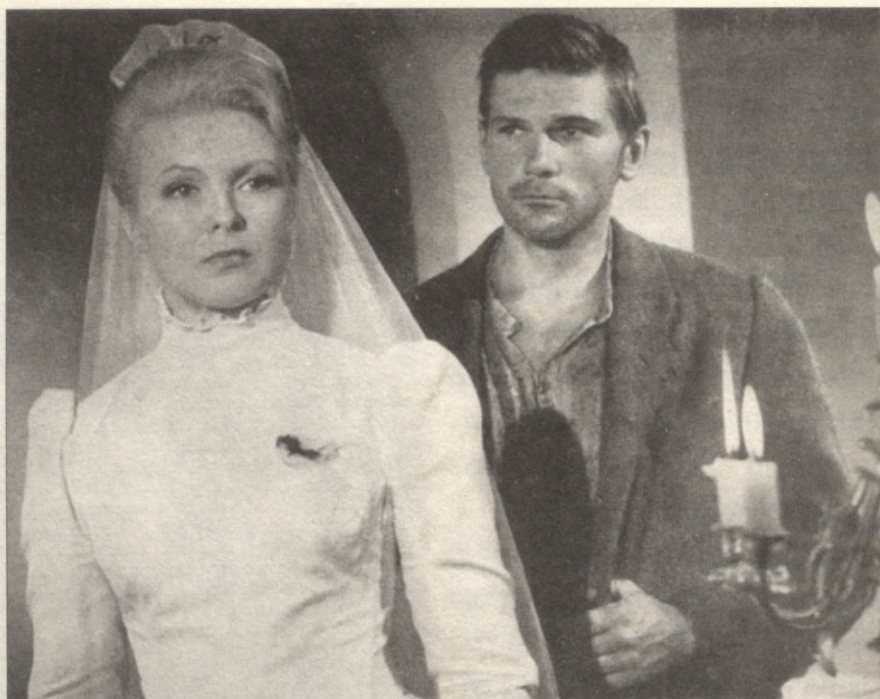
KURA LATVIEŠU RAKSTNIEKA DARBI IR FILMĒTI VISVAIKĀK? Visas pasaules kino praksē ir pats par sevi saprotams, ka dažādu valstu kinematogrāfisti ekranizē savas tautas klasiku literāros darbus. Nevar teikt, ka latvieši šajā ziņā būtu bijuši čakli: filma “Pūt, vējiņi!” ir pagaidām vienīgais Raiņa darbu ekranizējums, “Ceplis” – vienīgais kinodarbs pēc Pāvila Rozīša prozas motīviem, ekranizēti divi Jāņa Jaunsudrabiņa darbi, mazliet ekranizēti arī Andreja Upīša darbi. Taču pirmajā vietā no mūsu rakstniecības dižgariem latviešu kinematogrāfisti likuši Rūdolfu Blaumanī – viņa sižeti ne tikai filmēti visvairāk, bet arī devuši ļoti drošu pamatu, lai taptu labas, mākslinieciski spilgtas filmas.

Tālais 1955. gads. Top filma “Salna pavasarī”. Rīgas kinostudija vēl tikai uzkrāj spēkus, vietējo kadru pamaz, blakus jaunajam Leonīdam Leimanim filmēšanas paviljonā saimnieko režisors Pāvels Armands – ar krievu kinostudiju “Gosvojenkino”, “Sojuzkino”, “Mosfilm” un “Lenfilm” pieredzi, bet, protams, ne jau nu Rūdolfu Blaumaņa un Latvijas lauku dzīves zinātājs. Arī scenārija autoram Jūlijam Vanagam blakus ir līdzautors – Semjons Nagornijs. No vairākām Blaumaņa novelēm (“Salna pavasarī”, “Laimes klēpī”, “Spijēnos”) kopā saliktais filmas sižets par kalpa puīša Andra un saimnieces Madaras attiecībām izrisināts tā, ka spēj saviļņot skatītājus. Lieliska Madaras lomā ir Zigrīda Stungure, viņas vīru – veco Miglu – atveido skatuves vecmeistars

A. Grīna
grāmatas
“Dvēseļu putenis”
titullapa (1989)

Kadrs no filmas
"Purva bridējs".
Kristīne
(V. Artmane)
un Edgars
(U. Pūcītis)

Žanis Kopštāls, Andra lomai uzaicināts operdziedonis Oļģerts Krastiņš.

Jūlijs Vanags šīs filmas scenāriju vēlāk pārveido lugā, sešdesmitajos gados to izrāda Liepājas teātris un Madaras lomā daudz labu vārdu izpelnās Astrīda Kairiša.

1966. gadā režisors Leonīds Leimanis jau patstāvīgi, bez Armanda blakusstāvēšanas uzņem filmu "Purva bridējs", Blaumaņa reālismam klāt likdams daudz ko no savā teātra biogrāfijā iemantotās Eduarda Smiļģa romantiskās skolas. Pats būdams arī scenārija autors, Leimanis dzērājpuisi Edgaru un latviešu literatūrklasikā balto, skaidro Kristīni satuvina ar tik drošu, vērienīgu roku, ka daļa skatītāju sāk protestēt – "tas nav Blaumanis". Latvijas presē izvēršas liela diskusija par ekranizējumu specifiku. Citviet, kur Blaumaņa proza mazāk pazīstama, filmu (ar nosaukumu "Edgars un Kristīne") pieņem vienprātīgāk, jo Vija Artmane un Uldis Pūcītis ir visnotaļ skaisti un simpātiski.

1971. gads – filma "Nāves ēnā". Gunārs Piesis bija debitējis aktierfilmu režijā jau 1961. gadā ar filmu "Kārkli pelēkie zied", bet, ne īsti saprastam un novērtētam, viņam aktierkino

Kadrs no filmas
"Nāves ēnā".
Vecais Dalda
(A. Videnieks),
Jānis
(G. Jakovļevs)

nācās pamest. Toties viņš desmit gadus lieliski strādāja dokumentālistikā, īpaša vērtība ir viņa veidotajiem kinožurnāliem "Māksla". Atgriešanās pie "lielā kino" izrādījās ļoti veiksmīga (kaut arī presē bija daži iebildumi par "patvaļībām", Blaumaņa noveles personāžu paplašinot un ievēdot filmā Birkenbauma atmiņu epizodi ar Marijas tēlu, kā novelē nav). Ne tikai augstas klases aktieri Kārlis Sebris, Eduards Pāvuls, Gunārs Cilinskis, Alfrēds Videnieks, Ģirts Jakovļevs un Vaironis Jakāns, bet arī gluži jauniņais Pēteris Šogolovs mazā Kārlēna lomā, tāpat operatora Mārtiņa Kleina talants ļauj vērtēt šo filmu tā, kā bija dots virsraksts vienai no tālaika recenzijām – "Liela uzvara".

1982. gads bagātināja latviešu kinematogrāfiju ar jatru komēdiju "Īsa pamācība mīlēšanā", kur režisora Imanta Krenberga atjautību papildināja līdzscenārista Arnolda Liniņa teatrālisma izjūta, savijot virpulī Blaumaņa humoristisko stāstu pārpratumus par to, kā Jānis (filmā – Rolands Zagorskis) līgavu meklēt brauca. Aktieri jutās brīvi un atraisīti, līdzās veselam baram darbīgu un slinku meitu bija spilgti veco ļaužu raksturi (it īpaši jau Uldis Pūcītis vecā Vēja lomā). Talkā nāca ansambļi "Ornaments" un "Vektors" un Operteātra mākslinieki.

Raimonds Pauls bija uzrakstījis mūziku, un tā nu skanēja mazuliet pārveidoti pusrātņu, pusnerātņu tautasdziesmu teksti.

*"Gulta čīkst, gulta čīkst,
Kas to gultu čīkstināja?
Viļņu Jānis čīkstināja
Uz Magoni domādams..."*

KO PAVEICA NIKOLAUSS HIMZELIS? Nikolausa Himzeļa vārds saistās ar vienu no vecākajiem muzejiem Eiropā – ar Rīgas Vēstures un kuģniecības muzeju. Šī muzeja pamatā ir triju Rīgas pilsētas ārstu veidotās kolekcijas. Tie bija – Nikolausa Himzeļa vectēvs Nikolauss Martini, viņa tēvs Joahims Gebhards Himzelis un arī pats Nikolauss (Nikolajs) Himzelis – tagadēja Rīgas Vēstures un kuģniecības muzeja pamatlicējs.

Nikolauss Himzelis dzimis Rīgā 1729. gada 6. oktobrī. Pilsētas ārsta dēls mācījās Rīgas Domskolā, bet, to pabeidzis, 1747. gadā uzsāka medicīnas studijas Vācijā Kēnigsbergas Universitātē. Vēlāk viņš studijas turpināja Getingenes Universitātē, kuru beidza 1751. gadā, iegūstot doktora grādu. Pēc studijām jaunais ārsts devās ceļojumā pa Eiropu, lai papildinātu savas zināšanas. Piecos gados viņš apceļoja Vāciju, Holandi, Franciju, Itāliju, Šveici, Austriju, Dāniju, Angliju un Zviedriju. 1757. gadā N. Himzelis vēl dažus mēnešus uzturējās Pēterburgā un tad atgriezās Rīgā. Sava ceļojuma laikā viņš iepazinās ne tikai ar jaunākajiem sasniegumiem medicīnā, bet interesējās arī par pilsētu vēsturi, izbūvi, ekonomiku un kultūru. Viņu sevišķi interesēja māksla.

Sava ceļojuma iespaidus un novērojumus jauneklīs aprakstīja darbā ar nosaukumu *"Meine Reisen"* ("Mani ceļojumi"). Manuskripts veido trīs apjomīgus sējumus. Rīgā N. Himzelis turpināja vectēva un tēva darbu – strādāja par ārstu. Laikabiedri viņu raksturojuši kā iecienītu, laipnu un atsaucīgu cilvēku.

Blakus tiešajam ārsta darbam Nikolauss Himzelis daudz laika veltīja zinātnei. 1760. gadā viņu uzņēma par Britu Karaliskās

zinību biedrības locekli. Studiju gados, ceļojot un veicot tiešos ārsta pienākumus, Himzelis vienmēr lielu uzmanību pievērša ģimenes kolekciju papildināšanai. Viņš apzinājās vairāku paaudžu veidoto kolekciju vērtīgumu un tāpēc izteica savai mātei vēlējumu, lai pēc viņa nāves kolekcijas tiktu nodotas kā dāvinājums Rīgas pilsētai. N. Himzelis nākamo muzeju nodrošināja arī materiāli, novēlot pilsētai prāvu kapitālu, no kura procentiem būtu jāsedz visi izdevumi.

Vēlējumu N. Himzelis bija izteicis, kā paredzēdams savu īso mūžu. Inficējies no kāda slimnieka, viņš nomira 1764. gada 10. decembrī 35 gadu vecumā un tika apbedīts ģimenes kapenēs Rīgas Domā. Izpildot dēla gribu, Katrīna Himzele 1773. gadā nodeva pilsētai visas N. Himzeļa atstātās kolekcijas.

Rīgas ārsts
un kolekcionārs
Nikolauss
fon Himzelis
(1729–1764)

KO STĀSTA SENĀKAIS MUZEJS BALTIJĀ? Viss sākās diezgan sen – pirms vairāk nekā diviem gadu simteņiem – kādā inteliģentā rīdzinieku turīgāko aprindu pārstāvja ārsta Martini ģimenē, kas, sava laika apgaismības ideju ietekmēts, nopietni pievērsās dabas zinātnēm, vēsturei un mākslai. Šī interese saglabājas no paaudzes paaudzē, veidojas kolekcijas, kas pēc to likumīgā mantinieka un papildinātāja Nikolaja Himzeļa nāves pēc viņa vēlēšanās tiek dāvātas Rīgas rātei. Savukārt tā, balstoties uz šīm kolekcijām, lemj izveidot muzeju un nosaukt to Himzeļa vārdā. Tas notika 1773. gadā.

Rīgas Vēsturēs
un kuģniecības
muzeja ēka
Palasta ielā 2 un 4

Kā muzejam klājās pastāvēšanas sākumposmā? Trūkst precīzu ziņu par kolekciju komplektēšanas gaitu, toties zināmas pirmās muzejam piešķirtās telpas: K. Himzeļa nams M. Jaunielā, Anatomijas teātra telpas Kalēju ielā, jaunais pilsētas bibliotēkas nams virs Doma klostera austrumu spārna. Zināmi arī to pilsētas bibliotēkas inspektoru vārdi, kuriem Rīgas rāte uzdeva Himzeļa muzeja pārzināšanu. Tātad informācijas nav daudz, bet tā ir pietiekami svarīga, īpaši viss, kas attiecas uz pārvaldnieku jeb inspektoru, kā arī sabiedriskā kārtā kolekciju apstrādei pieaicināto speciālistu vai ievērojamu kolekcionāru vārdiem, jo šie cilvēki būtībā bija tie, kuru interešu virzības rezultātā radās tāda vai citāda izcila muzeja kolekcija.

Jau tūlīt pēc muzeja nodibināšanas dabaszinātniskās kolekcijas kārtošana un apstrādei tiek pieaicināts dabaszinātnieks

Linneja skolnieks J.B. Fišers. Izmantojot muzejā esošo Baltijas dabaszinātnisko materiālu kolekciju, viņš uzsāk šīs kolekcijas kataloga sastādīšanu.

Vēlāk pie to pašu vērtību apzināšanas un kārtšanas darba stājas Rīgas aptiekārs un pedagogs E.R. Zēcens.

Ar numismātikas un mākslas darbu kolekciju komplektēšanu saistāmi L. Bergmaņa, A.V. Buhholca un A. Buhholca vārdi, par kuru ilgu gadu rūpīgu pūļu vainagojumu var uzskatīt Rīgas pilsētas monētu kabinetu. Tiek likti pamati arī cita veida kolekcijām, kas nepārtraukti palielinās gan dāvinājumu, gan pirkumu ceļā.

19. gadsimta otrajā pusē darbība Himzeļa muzejā apstāgst, jo kopš 1858. gada Rīgā

darbojas jau otrs muzejs – Dabas pētītāju biedrības un Rīgas vēstures un senatnes pētītāju biedrības kopīgais muzejs, t.s. Rīgas muzejs. No 1860. līdz 1862. gadam no Himzeļa muzeja izdalīja un nodeva šim muzejam dabaszinātnisko un arheoloģisko kolekciju, bet 1890. gadā, kad minētās biedrības Rīgas muzeja materiālus pārvieto uz jaunuzbūvētajām telpām Palasta ielā un muzejs iegūst Doma muzeja nosaukumu, tam tiek nodoti izstādīšanai arī visi pārējie Himzeļa muzeja materiāli.

Pateicoties baltvācu aktivitātēm, lai pierādītu savu izņēmuma stāvokli un tiesības uz privilēģiju saglabāšanu, gan Rīgas, gan Doma muzeju pastāvēšanas laikā būtiski papildinās jau esošo kolekciju krājumi, īpaši strauji – arheoloģisko priekšmetu kolekcija, jo tika panākta vienošanās ar Rīgas būvfirmām par celtniecības gaitā Vecrīgā atrasto senlietu nodošanu Doma muzejam. Atsevišķi tika izveidotas mūzikas instrumentu, ieroču, porcelāna, fajansa, stikla, sudraba, alvas, kalēju izstrādājumu, krāsns podiņu u.c. kolekcijas.

Mainoties laikiem, mainās arī muzejs un tā orientācija. Tiek nodibināta Latvijas Republika (1918–1940) un kā galvenās visās jomās, to skaitā muzeja darbībā, tiek izceltas latviskās vērtības – gan materiālās, gan garīgās. Jaunās prasības vairs neatbilda ne baltvācu uzskatiem, ne iespējām, tādēļ 1936. gadā Doma muzeja kolekcijas pārņēma Pieminekļu valde. Savāktais materiāls tika pārskatīts, priekšmetu kolekcijas, kas saistītas ar Rīgas vēsturi, apkopotas jaunizveidotajā Rīgas pilsētas vēsturiskajā muzejā. Šo

RĪGAS VĒSTURES un KUĢNIECĪBAS MUZEJS

MUSEUM
OF THE HISTORY OF
RIGA AND NAVIGATION

МУЗЕЙ
ИСТОРИИ РИГИ
И МОРЕХОДСТВА

DAS RIGAER
GESCHICHTS-UND
SCHIFFFAHRTSMUSEUM

LIESMA

Grāmatas
“Rīgas Vēstures
un kuģniecības
muzejs” titullapa
(1990)

krājumu (apmēram 87 000 vienību) izvietoja bijušā Doma muzeja telpās.

Līdzās lietām, kas stāstīja par Rīgas pilsētas attīstības gaitu, 30. gadu otrajā pusē parādījās materiāli arī par jūrniecības vēsturi. To bagātība un daudzveidība mudināja muzeja darbiniekus atspoguļot šīs nozares nosaukumu arī muzeja nosaukumā – kopš 1964. gada tas saucas par Rīgas Vēstures un kuģniecības muzeju.

Šodien Rīgas Vēstures un kuģniecības muzejs, kā jau vecākais muzejs Baltijā, ir lielu muzejisku vērtību (464 000 vienību) glabātājs. Apmēram 80 dažādu kolekciju rāda Rīgas politisko, ekonomisko un kultūras attīstību no pilsētas rašanās līdz mūsdienām. Muzeja stāsti ir ne tikai Rīgas, paša muzeja tapšanas un to liecinieku – savu laiku un cilvēkus pārdzīvojušo lietu vēsture – tie veido arī mūsdienu cilvēku priekšstatus par savas kultūras vietu un nozīmi cauri pagājušiem gadsimtiem nākamībā.

KAD LATVIJĀ BŪVĒJA PIRMĀS DZELZCEĻA LĪNIJAS?

Pirmās dzelzceļa līnijas Rīga–Daugavpils būvi uzsāka 1858. gada 8. maijā. Šo darbu iniciatore bija Rīgas biržas komiteja. To atbalstīja arī ģenerālgubernators Suvorovs. Koncesiju dzelzceļa būvei ieguva Londonas baņķieri, kas deva lielāko daļu naudas. Celniecībā ar nelieliem līdzekļiem piedalījās arī Kurzemes muižnieki un Rīgas tirgoņi. Līniju angļu inženieru vadībā pabeidza 1861. gadā. 1866. gadā dzelzceļa līniju Rīga–Daugavpils pagarināja līdz Vitebskai, bet dažus gadus vēlāk – līdz Orlai un Caricinai pie Volgas.

Otrā nozīmīgākā līnija bija 1868. gadā atklātā Rīgas–Jelgavas dzelzceļa līnija, kuru 70. gados caur Mažeikiem pagarināja līdz Liepājai, bet 1876. gadā atklāja tālāk Liepājas–Romnu dzelzceļu.

19. gadsimta beigās par atzītu pilsētnieku atpūtas vietu kļuva Jūrmala. Tvaikoņu satiksme nespēja vairs uzņemt lielo atpūtnieku skaitu, tāpēc 1877. gadā atklāja dzelzceļa līniju Rīga–Tukums, kas tālāk bija saistīta ar Ventpils un Maskavas dzelzceļu līnijām.

1889. gadā atklātā dzelzceļa līnija Rīga–Pleskava saistīja Latviju ar Pēterburgu. 19. gadsimta 70. gados uzbūvēja arī dažas

visai īsas dzelzceļa līnijas: Rīga–Mīlgrāvis, Rīga–Daugavgrīva.

1861. gadā Rīgā uzbūvēja arī pirmo dzelzceļa staciju. Šai celtnei bija divi stāvi. 1885. gadā stacijas ēkas abos galos piebūvēja trīsstāvēgas piebūves. Stacijas laukumā atradās 1888. gadā uzceltā Pateicības kapela. Šādas kapelas uzcēla Rīgas–Orlas dzelzceļa abos galapunktos pateicībā Dievam par cara ģimenes izglābšanos dzelzceļa katastrofā pie Borkiem Harkovas tuvumā. 1925. gadā, paplašinot stacijas laukumu, kapelu nojauca. Lai ar vilcienu varētu šķērsot Daugavu, 1872. gada 15. oktobrī atklāja Dzelzceļa tiltu, tā savienojot abus Daugavas krastus.

CIK PLATS IR DZELZCEĻŠ? Kas tad ir dzelzceļa platums? Tas ir atstatums starp sliežu virsmas jeb galviņu iekšmalām. Vienkāršāk – attālums no vienas sliedes iekšmalas līdz otrai. Šo lielumu pareizāk būtu saukt nevis par dzelzceļa platumu, bet par sliežu ceļa platumu. Parasti dzelzceļa platums ir ap pusotru metru. Šādu dzelzceļu sauc par platsliežu dzelzceļu.

Lielākoties platsliežu dzelzceļa platums pasaulē ir 1435 milimetri. Tik plats bija arī pirmais vispārējās lietošanas dzelzceļš no Stoktonas uz Dārlingtonu. Angļu mēru sistēmā šis platums ir 4 pēdas un astoņarpus collas. Kā redzams, tas nav “apaļš” skaitlis. Kaut arī šim dzelzceļam pamatā tomēr bija “apaļš” skaitlis – 5 pēdas. Tāds bijis attālums starp sliežu viduspunktiem.

Savukārt cariskajā Krievijā platsliežu dzelzceļa platums bija “apaļš” skaitlis – tieši 5 pēdas jeb 1524 milimetri metriskajā mēru sistēmā. Tā kā Latvijas teritorija savulaik ietilpa Krievijas sastāvā, tad arī Latvijā būvēto pirmo dzelzceļa līniju platums bija 1524 milimetri. Šāds “cara laiku” platsliežu dzelzceļa platums Latvijā saglabāties arī mūsu dienās.

Jāpiebilst, ka 20. gadsimta 30. gados Latvijā triju dzelzceļa līniju platums bija 1435 milimetri. Tās bija līnijas Rīga–Meitene, Rīga–Mažeiki–Liepāja un Sece–Jelgava. 1945. gadā visas Latvijas platsliežu dzelzceļa līnijas tika pārbūvētas 1524 milimetru platumā.

Ja jau tika minēts platsliežu dzelzceļš, vajadzētu minēt arī šaursliežu dzelzceļu. Tā platums nav tik stingri noteikts un var būt apmēram no 600 līdz 1000 milimetriem jeb 1 metram.

Bet kāds ir tramvaja sliežu ceļa platums? Galu galā tramvajs taču nav nekas cits kā ielu dzelzceļš. Rīgā un Daugavpilī tramvaja sliežu ceļa platums ir 1524 milimetri, bet Liepājā – 1000 milimetri.

KUR LATVIJĀ IR ŠAURSLIEŽU DZELZCEĻŠ? Pirmā šaursliežu dzelzceļa līnija, kas gāja caur tagadējo Latvijas teritoriju, bija 1897. gadā uzbūvētās Pērnavas–Valkas dzelzceļa līnijas posms no Ipiķiem līdz Valkai. Šī dzelzceļa līnija veda arī caur Rūjienу, un tās sliežu ceļa platums bija 750 milimetri. 1903. gadā šo dzelzceļa līniju no Valkas caur Api, Alūksni, Gulbeni un Madonu pagarināja līdz Pļaviņām.

1900. gadā tika uzbūvēta šaursliežu dzelzceļa līnija no Liepājas uz Aizputi. Tās sliežu ceļa platums bija tieši 1000 milimetri jeb 1 metrs. Savukārt pirmā pasaules kara gados vācu okupācijas laikā tika uzbūvētas daudzas 600 milimetru šaursliežu dzelzceļa līnijas. Tās veda uz ostām vai platsliežu dzelzceļa līnijām un galvenokārt bija domātas, lai izvestu uz Vāciju Latvijas mežos salaupītos kokmateriālus. Sevišķi daudz šo līniju bija Kurzemes ziemeļu daļā un ap Jēkabpili.

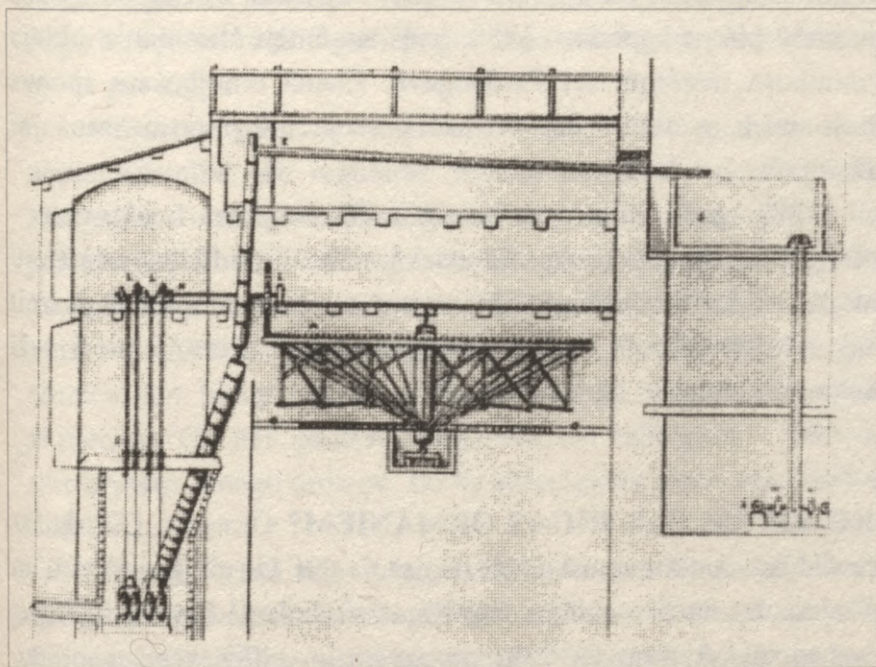
Jēkabpils apkārtnē pirmā pasaules kara laikā ierīkotais šaursliežu dzelzceļš darbojās līdz pat 1972. gadam. Viesītes centrā vēl šodien var apskatīt “bānīti” – mazo lokomotīvi, kas būvēta Berlīnē 1918. gadā, un pāris šaursliežu dzelzceļa vagonu.

60. un 70. gados šaursliežu dzelzceļa līnijas pamazām tika nojauktas. Mūsu dienās Latvijā vienīgā šaursliežu dzelzceļa līnija, pa kuru vēl joprojām pārvadā pasažierus, savieno Alūksni ar Gulbeni. Mazais vilcieniņš ik dienas veic četrus braucienus uz katru pusi. 33 kilometrus garais šaursliežu dzelzceļa posms saglabājies no kādreizējās Pērnavas–Valkas–Pļaviņu līnijas. Nelieli šaursliežu dzelzceļa posmi vēl ir saglabājušies arī kūdras purvos un kalpo kūdras izvešanai.

Pavizināties pa šaursliežu dzelzceļu var arī Rīgā un Ventspilī. Rīgā darbojas 1956. gadā uzbūvētā 2 kilometrus garā bērnu dzelzceļa līnija Mežaparkā. Savukārt Ventspilī gandrīz pusotru kilometru garais šaursliežu dzelzceļš atklāts 1996. gadā Jūras zvejniecības brīvdabas muzeja teritorijā.

KAD RĪGĀ IERĪKOJA PIRMO ŪDENSVADU? Viduslaikos rīdzinieki ikdienā lietoja Daugavas ūdeni. Pilsētniekus apgādāt ar to bija visai sarežģīti. Pie pilsētas vārtiem atradās noejas uz Daugavas krastmalu. Pa tām ūdeni nēšus spaiņos vai ar zirgiem mucās nogādāja rīdzinieku mājās. Ielas, pa kurām nesa vai veda ūdeni, cauru gadu bija salaistītas slapjas un slidenas. Pa tām pat vasarā varēja braukt ar kamanām, t. s. “butēm”.

Lai rīdziniekiem ūdens nebūtu jāpiegādā no Daugavas, 1663. gadā atklāja ūdensvadu. To būvēja no Dancigas uzaicināts meistars Jēkabs Jostens. Darbus uzsāka 1659. gadā. Ūdenssūkni uzstādīja pie Zunderna vārtiem (Grēcinieku un 13. janvāra ielas stūrī) bijušā nocietinājuma tornī. Ūdeni ar sūkņa palīdzību iesūknēja akā. Pats sūknis bija ierīkots tornī kā liela izmēra koka

Ūdens apgādes
ierīce
Zunderna tornī
(19. gs. pirmā puse)

rats ar 268 zobiem. To grieza ap asi trīs, vēlāk seši zirgi. No akas ūdeni uzsūknēja rezervuārā, kas atradās līdzās tornim esošā nama augšējā stāvā. No tapa koka caurulēm, kas atradās zem ielas seguma, ūdeni novadīja dzīvojamo namu pagalmos. Šāds ūdensvads Rīgā saglabājās 200 gadus – līdz pat 1863. gadam.

VAI RĪGĀ KĀDREIZ BRAUCA AR OMNIBUSU? Vienīgais ielu pasažieru transporta veids Rīgā līdz 19. gadsimta 70. gadu vidum bija vieglie ormaņi. To skaits turpināja palielināties arī pēc citu satiksmes līdzekļu parādīšanās. 1888. gadā Rīgas ielās izbrauca 994 pajūgi, bet 1899. gadā – 1545 pajūgi.

1852. gadā Rīgā atklāja pirmo zirgu omnibusu satiksmi. Divi vienpadsmitvietīgi omnibusi brauca pa maršrutu: Daugavmalas tirgus – Aleksandra iela līdz Lielajam pumpim (tagad Jaunās Ģertrūdes baznīcas vietā). Taču šis satiksmes līdzeklis ilgi nenoturējās Rīgas ielās, jo kursēja neregulāri.

1874. gadā pasta stacijas īpašnieks T. Kazaks atjaunoja omnibusu maršrutus pilsētā. Rīgā sāka darboties divas līnijas, kurās kursēja Vīnē pasūtītie omnibusi. Vēlāk līniju skaitu palielināja. Omnibusi brauca ik pusstundu. Vieta kupejā maksāja desmit kapeikas, pie kučiera – sešas kapeikas, bet uz omnibusa jumta – piecas kapeikas. 1880. gadā uzņēmējs Hartmanis atklāja omnibusa maršrutu arī Pārdaugavā. Ziemā omnibusam riteņus nomainīja pret sliecēm un tas kursēja arī pāri aizsalušajai Daugavai.

1882. gadā zirga omnibusam radās nopietns konkurents – zirgu tramvajs jeb konka. Tā priekšrocības bija liels pasažieru skaits – līdz 40 cilvēkiem. Zirgu tramvaja ātrums bija līdz desmit kilometriem stundā, bet omnibuss brauca ar ātrumu pieci seši kilometri stundā.

KO ZINĀM PAR RĪGAS ORMAŅIEM? Ormanis. Cik daudz nostalgisku un romantisku jūtu izraisa šis tēls. Un cik gan gleznu un dzejas vārsmu nav veltītas šim Rīgas simbolam! Slavenais Rīgas apdzejotājs Aleksandrs Čaks ormaņiem ir veltījis veselu poēmu.

Vieglā ormaņa
pajūgs. *Pastkarte*

Senākajos avotos ormaņi minēti jau 13. gadsimtā. Tā kā Rīga jau tolaik bija izteikta tirdzniecības pilsēta, sākotnēji pirmie bijuši t.s. smagie ormaņi, kas pārvadājuši dažādas preces no kuģiem uz noliktavām, kā arī nogādājuši tās visai tālu pa sauszemes ceļiem (uz Tallinu, Pēterburgu, Klaipēdu). 1605. gadā oficiāli tika apstiprināti ormaņu brālības statūti; ormaņu brālība bija nozīmīga līdz pat 19. gadsimtam, kad tās vietā 1881.gadā nodibināja ormaņu biedrību. Ormaņu brālības pārstāvji lielākoties bijuši latviešu tautības pārstāvji. Ormaņu brālības pienākumos ietilpusi arī atkritumu izvešana, savukārt kara laikā ormaņiem bija jādod zirgi lielgabalu un karavīru pārvadāšanai. Lai iestātos brālībā, Rīgā bija jānostrādā 6 gadi pie ormaņa vai 7 gadi pie kāda namnieka par kalpu.

Attīstoties pilsētai un pieaugot iedzīvotāju skaitam, radās nepieciešamība pēc regulāras cilvēku pārvadāšanas. Tā blakus smagajiem ormaņiem parādījās t. s. vieglie ormaņi, kuri līdz pat 19. gadsimta vidum bija vienīgie pasažieru pārvadātāji. Pat 19. gadsimta otrajā pusē, kad parādījās citi sabiedriskā transporta veidi – kuģīšu satiksme, zirgu tramvajs –, ormaņi līdz 20. gadsimta vidum bija galvenie cilvēku pārvadātāji un to skaits turpināja pieaugt. Tā 1888. gadā Rīgā bija 994, bet 1898.gadā – 1545 vieglie ormaņi, smago ormaņu skaits attiecīgajos gados bija 3108 un 5380.

Ormaņi parasti bija spēcīgi vīrieši. 19. un 20. gadsimtā viņi nēsāja garus, biezus militāra šuvuma mēteļus. Daži ormaņi mētem pāri nēsājuši garus priekšautus. Pēc noteikumiem ormanis

nedrīkstēja strādāt iereibis, nedrīkstēja slikti izturēties pret pasažieriem.

Vīrus, kas strādāja pie kravu pārvadāšanas, bieži sauca par fūrmaņiem. Vārdam fūrmanis tautā parasti bija nicīga pieskaņa. Ja kāds rupji lamājās, tad bieži mēdza teikt: "Lamājas kā fūrmanis."

Ormaņu rati bija melni lakoti. Smago ormaņu ratus dēvēja par "sunīšiem", tie braucot pa Rīgas bruģi bez kravas, dārdēja. Jau 20. gadsimta 30. gados parādījās ormaņu rati, kuriem riteņi bija apvilkti ar gumiju.

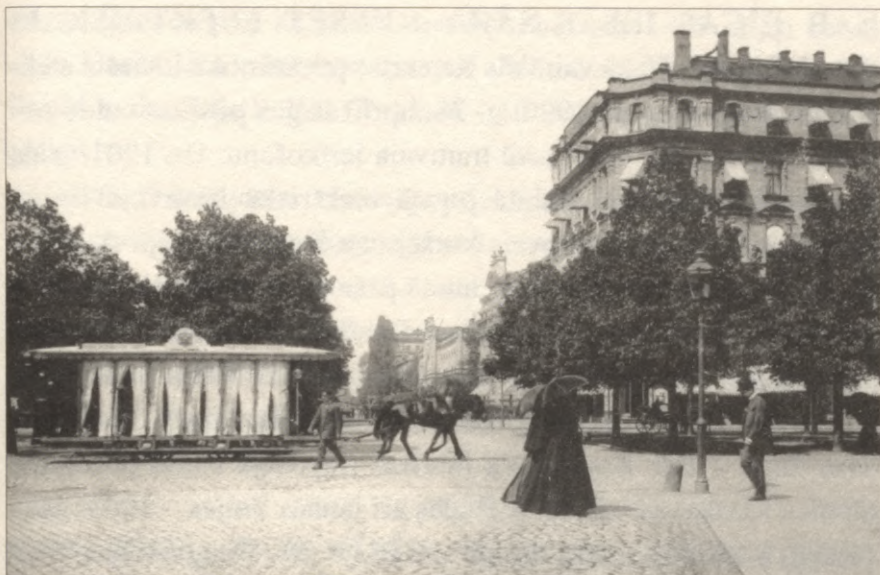
Pajūgam zirgi parasti tika pirkti no zemniekiem. Nederēja ne pārāk strauji, ne arī pārāk lēni rumaki. Smagajiem ormaņu ratiem izmantoja Latvijas ardeņu šķirnes zirgus, kas bija spēcīgi, ar lielām krēpēm. Dzīvnieku aizsardzības biedrība uzraudzīja, kā ormaņi izturas pret zirgiem – vai tie tiek labi baroti, kopti, ziemā apsegti.

Ziemā ormaņu ratu vietā izmantoja īsas un zemas kamanas, kurās bija vietas diviem pasažieriem, bet trešais varēja braukt stāvot aizmugurē. Zirgam ziemā drošības dēļ tika piekārti zvārguļi.

Pirmās Latvijas Republikas laikā vieglo ormaņu skaits strauji samazinājās. 1925. gadā Rīgā strādāja 706, 1928. gadā – 564 vieglie ormaņi, kas pamazām atdeva savas pozīcijas automašīnām – tos izkonkurēja taksometri. 20. gadsimta 20. un 30. gados samazinājās arī smago ormaņu skaits – no 2325 līdz 2264, kaut arī smagie ormaņi joprojām bija galvenie kravu pārvadātāji. 1940. gada 25. februārī Rīgā notika pirmā ormaņu parāde, kurā izskanēja aicinājums degvielas trūkuma dēļ atkal izmantot zirgu transportu. Pēc Otrā pasaules kara Rīgā strādāja daži desmiti ormaņu, bet 1957. gadā vairs bija tikai 8 ormaņi.

No 1995. gada Rīgā atkal brauc ormaņi, taču tie veic tikai un vienīgi izklaidējošu funkciju – pasažieru vizināšanu.

KAD RĪGĀ PARĀDĪJĀS ZIRGU TRAMVAJS? 19. gadsimta otrajā pusē zirgu tramvajs bija visu Eiropas lielāko pilsētu neatņemama sastāvdaļa. Konkas jeb zirgu tramvajs Krievijas impērijā darbojās jau no 1864. gada, kad Pēterburgā tika ierīkotas pirmās trīs līnijas. Maskavā zirgu tramvaju izmantoja no 1872. gada.

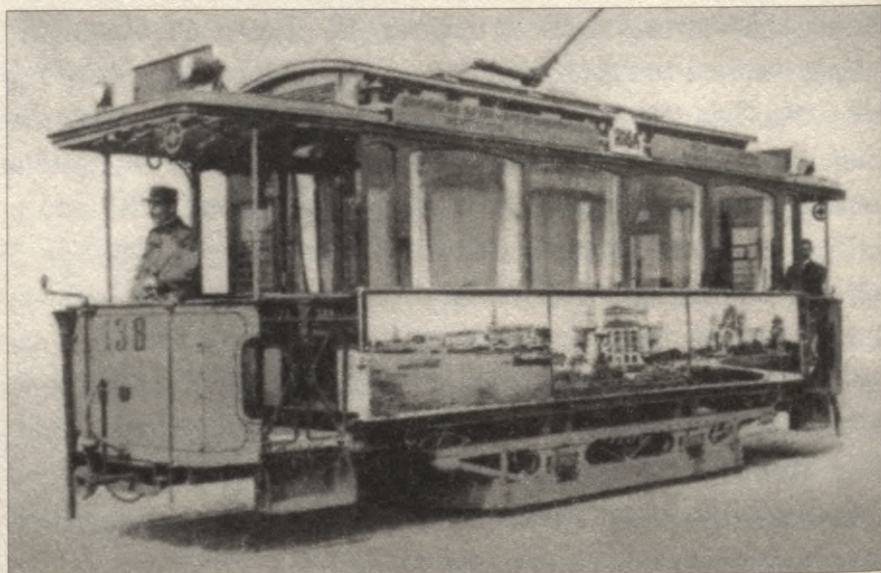

Zirgu tramvajs
19. gadsimta
80. gados

1871. gadā Rīgas rāte ievadīja sarunas ar Šveices ģenerālkonsulu Krievijā inženieri Eiženu Diponu par zirgu tramvaja ierīkošanu Rīgā. Koncesiju līgums tika parakstīts tikai 1882. gada 15. janvārī, bet pirmās trīs zirgu tramvaja līnijas – A – pa Brīvības ielu līdz Tallinas ielai, B – no Teātra bulvāra līdz Daugavas krastmalai un C – no Plosta tilta pa Maskavas ielu līdz Daugavpils ielai – tika atklātas jau tajā pašā gadā 23. augustā. Par vilcējspēku izmantoja 95 Tambovas guberņā pirktus zirgus, kas sākotnēji vilka 19 tepat Krievu Baltijas vagonu fabrikā būvētus vagonus, kuros varēja iekāpt 40 cilvēku. Tramvaja braukšanas ātrums bija 10 km stundā. Tramvajā bija divas klases: salonā braukšanas biļete maksāja piecas kapeikas, bet tiem, kas stāvēja kājās platformas ārpusē, bija jāmaksā trīs kapeikas. Tramvajā bija konductors, kurš pārdeva biļetes. Ja izrādījās, ka tramvajā ir kāds bezbiļetnieks, tad konductoru atlaida no darba. Ja tramvajā nebija brīvu vietu, tad tā ārpusē plīvoja sarkani karodziņi. Vasarā tramvajs kursēja no 7 30 rītā līdz 11 vakarā, bet ziemā no 8 rītā līdz 10 vakarā. 19. gadsimta beigās darbojās jau piecas zirgu tramvaja līnijas. 1885. gadā atklāja 4. līniju no Teātra bulvāra pa Marijas un Stabu ielām līdz Avotu ielai. Šādu tramvaja līniju pieprasīja vietējie iedzīvotāji. Savukārt 1888. gadā ierīkoja 5. līniju – pa tagadējo Kr. Barona ielu līdz Bruņinieku ielai.

KAD RĪGAS IELĀS SĀKA KURSĒT ELEKTRISKAIS TRAMVAJS? Tā kā vairākās Krievijas pilsētās tika ieviests elektriskais tramvajs, tad 1900. g. 28. aprīlī Rīgas pilsētas valde noslēdza līgumu par elektriskā tramvaja ierīkošanu. Un 1901. gada 11. jūlijā Rīgā tika atklāta pirmā elektriskā tramvaja līnija. Pirmais elektriskais tramvajs kursēja pa zirgu tramvaja A līniju, t.i., pa tagadējo Brīvības ielu. Jau tā paša gada rudenī elektrificēja arī pārējās zirgu tramvaja līnijas. Daudzas tramvaju līnijas tika pagarinātas. Tā, piemēram, jau 1898. gadā Brīvības ielas līniju pagarināja līdz tagadējam Gaisa tiltam, 1908. gadā Maskavas ielas līniju – līdz Kuzņecova fabrikai (tagadējā Rīgas porcelāna rūpnīca Maskavas ielā 257). Radās arī jaunas līnijas – 1903. gadā atklāja Sarkandaugavas līniju un līniju no Daugavmalas līdz Bērnu slimnīcai, 1905. gadā – līniju uz Āgenskalnu, 1914. gadā – uz Mežaparku. Katra elektriskā tramvaja abos galos bija 15 zirgspēku stiprs elektromotors, jo daļai tramvaja līniju bija vienas sliedes. Nonākot galapunktā, vadītājs pārsēdās uz tramvaja otru galu. Tramvaja priekšgalā atradās piltuve, pa šo piltuvi vadītājs ziemā uz sliedēm kaisīja smiltis. Tramvajā bija 20 sēdvietas un 16 stāvvietas. Tramvaja līnijas sākotnēji apzīmēja ar krāsainiem karodziņiem – sarkanā, zilā, zaļā, dzeltenā un baltā krāsā. Vēlāk tika izmantoti arī divu krāsu karodziņi. Uz tramvaja vagona bija arī plāksne, kas norādīja maršruta galapunktus. Sākotnēji biļešu

Elektriskais tramvajs Rīgā 20. gadsimta sākumā

cena bija tāda pati kā zirgu tramvajā, bet pēc 1909. gada cenas abās klasēs tika paaugstinātas par vienu kapeiku. Pagarinātajās līnijās maksa bija lielāka: 1. klasē – 10 kapeikas, 2. klasē – 5 kapeikas.

Tumsai iestājoties, tramvaja priekšpusē bija jāiededz sarkana, aizmugurē – zaļa signāluguns, bet tramvaja salonu vajadzēja apgaismot ar vismaz piecām 16 sveču gaismas spuldzēm. Tramvaju kalpotājiem bija noteikti tērpi ziemei, vasarai un rudenim. Redzamā vietā bija jānēsā dienesta numurs, kā arī konduktoriem un kontrolieriem bija jāprot vācu, krievu un latviešu valoda.

KAD RĪGĀ PARĀDĪJĀS PIRMAIS PULKSTENIS?

Senāko jeb elementāro pulksteņu darbības principi balstījās uz dabas parādībām – ūdens vai smilšu plūšanas ātrumu, sveces degšanu noteiktā laika posmā, kā arī saules gaismas mestās ēnas garumu. Mehānisko pulksteņu attīstība bija cieši saistīta ar Rietumeiropas pilsētu attīstību viduslaikos. Laika skaitīšanas tradīcijas Rietumeiropā attīstīja baznīca – ar mērķi atzīmēt laiku lūgšanām. Pirmās ziņas par mehāniskajiem pulksteņiem Eiropā atrodamas jau 12. gadsimtā. Pirmie pulksteņi atradās sabiedriskās ēkās – baznīcās, rātsnamos. Tie bija bez ciparnīcām – pulksteņa mehānisms zvanīja tikai pilnās stundās. Zvanus un pulksteņus

“Laimas”
pulkstenis
pie Brīvības
pieminekļa

“Kobes pulkstenis”
pie Mākslas
akadēmijas

pulksteņiem, kas rādīja arī nedēļas dienas, mēnešus, mēness fāzes un astroloģiskās zīmes.

Pulksteņu mehānismi kļuva ne tikai sarežģītāki, bet arī mazāki, piemēroti lietošanai telpās (stāvpulksteņi, sienas, galda, ceļojuma pulksteņi). 15. gadsimta beigās jau varēja sākt runāt par pārnēsājamiem kabatas pulksteņiem. Tomēr laika skaitītāji torņos un ēku fasādēs neizzuda, jo ne katrs varēja atļauties sev pulksteni. Par ikvienam iegūstamu lietu tie kļuva tikai 20. gadsimtā – līdz ar masu produkcijas ražošanu. Tomēr arī 20. un 21. gadsimtā pulksteņi saglabājušies daudzās sabiedriskās vietās. Visbiežāk pulksteņi tiek izvietoti stacijās, autoostās, krustojumos – vietās, kur koncentrējas daudz cilvēku, kuriem svarīgi zināt precīzu laiku.

Rīgas pulksteņi uzskatāmi ilustrē augstāk minēto Rietumeiropas laikrāžu attīstību. Pirmais pulkstenis Rīgā parādījās

uzstādīja torņos – lai to skaņas varētu dzirdēt pēc iespējas tālāk.

Baznīcas un klosteri kļuva par strauji augošo pilsētu sastāvdaļu, tomēr tie zaudēja laika uzskaites monopolu. Pilsētniekiem, kuri pārsvarā bija tirgotāji un amatnieki, vairs nepietika tikai ar rīta un vakara lūgšanu ieskandināšanu. Straujā pilsētas dzīve prasīja laiku iedalīt sīkāk – parādījās pulksteņi ar stundu, vēlāk arī ar minūšu rādītājiem. Pulksteņi greznoja nozīmīgākās pilsētas sabiedriskās celtnes, pirmām kārtām rātsnamus. Pulkstenis simbolizēja kā varu, tā arī bagātību. Ar laiku pulksteņi kļuva sarežģīti, ar vairākām ciparnīcām – “stundeņi” tika apvienoti ar kalendārajiem

1352. gadā. Tas bija “zvana pulkstenis”, kas atradās Pētera baznīcā. Vēlāk pulksteņi parādījās arī citās baznīcās. Tomēr ne katra baznīca vai draudze varēja atļauties jaunu pulksteni. Tā, piemēram, Pētera baznīca, iegādājoties jaunu pulksteni, savu veco nodeva Jēkaba baznīcai. Savā laikā pulkstenis rotājis arī rātsnamu, bet greznākais pilsētas pulkstenis atradies Melngalvju nama fasādē. 20. gadsimtā pilsēta ieguvusi arī atsevišķi stāvošus pulksteņus – “Laimas” pulksteni, “Kobes” pulksteni un pulksteni pie Centrālās dzelzceļa stacijas.

KAD LATVIJĀ SĀKA DARBOTIES TELEGRĀFS? Pirms telegrāfa izgudrošanas dažādas īsas vēstis tika paziņotas ar norunnātiem skaņas vai gaismas signāliem, izmantojot bungas, uguns-kurus vai lāpas. Mūsu dienās šim nolūkam kalpo elektriskie telegrāfa sakari, kurus nodrošina elektromagnētiskie telegrāfi, radiotelegrāfi un fototelegrāfi. Ar šiem aparātiem iespējams ātri pārraidīt lielā attālumā dažādus ziņojumus, ko sauc par telegrammām. Pirmā elektriskā telegrāfa līnija Latvijā tika atklāta 1852. gada 1. novembrī starp Rīgu un Bolderāju (tolaik Bolderāja vēl neietilpa Rīgas teritorijā).

Taču elektriskajam telegrāfam bija priekštecis – optiskais telegrāfs jeb semafora telegrāfs. To 1791. gadā izgudroja franču inženieris Klods Šaps. 1794. gadā sāka darboties pirmā Šapa telegrāfa līnija starp Francijas pilsētām Parīzi un Lilli. Vairāk nekā 200 kilometru garajā posmā ik pēc apmēram 10 kilometriem bija uzcelti augsti torņi tā, lai no katra torņa varētu saskatīt nākamo torni. Torņos bija gari masti ar trim kustīgiem dēļu spārniem – semaforiem. Mainot spārnu stāvokli, ar tiem pārraidīja burtus, ciparus un citas zīmes.

Arī cariskajā Krievijā pēc 1820. gada sāka izmantot Šapa telegrāfu. Pēc vairāku nelielu telegrāfa līniju izbūves ap Pēterburgu 1839. gadā tika izbūvēta tolaik pasaulē garākā semafora telegrāfa līnija starp Pēterburgu un Varšavu. Telegrāfa līnijas garums bija apmēram 1200 kilometru un bija uzcelti 149 torņi – katrs apmēram 20 metrus augsts. Nav grūti izrēķināt, ka viens tornis no otra atradās caurmērā 8 kilometru attālumā.

Šī telegrāfa līnija, kas gāja gar 1836. gadā izbūvēto Pēterburgas–Varšavas šoseju, šķērsoja arī tagadējo Latvijas teritoriju. Kārlis Vanags 1937. gadā izdotajā “Ceļvedī pa dzimto zemi” raksta, ka 2 kilometrus no Aglonas stacijas, Caunu kalnā, redzamas kādu pamatu atliekas. Tur bijis Šapa semafora telegrāfa tornis. Tam tuvākie torņi atradušies apmēram 10–12 kilometru attālumā – Peipiņu kalnā, šaipus Višķu stacijas, un Paslavas Majaka kalnā, pie Feimaņiem. Pēterburgas–Varšavas semafora telegrāfa līnija pastāvēja līdz 1854. gadam, kad tās vietā sāka darboties elektriskais telegrāfs.

Semafora telegrāfa raidīšanas ātrums bija mazs – telegrammu ar 100 zīmēm no Pēterburgas līdz Varšavai raidīja apmēram pusstundu. Tumsā, kā arī sliktos laikapstākļos (biezā miglā, stiprā lietū vai sniegpukenī) telegrammas nevarēja pārraidīt. Telegrammas tekstu viegli varēja uzzināt jebkurš (ja pārraide nebija šifrēta).

KAD LATVIJĀ SĀKA LIETOT TELEFONU? Bija 1876. gada 10. marts. Vieta – Amerika. Šajā dienā kāds vīrs teica savam palīgam šādus vārdus: “Votson, ja jūs mani dzirdat, pieejiet pie loga un pamājjiet ar platmali!” Šādus mīklainus vārdus varētu sacīt angļu rakstnieka Artura Konana-Doila detektīvstāstu varonis Šerloks Holms, kurš bieži darbojās kopā ar savu draugu un līdzgaitnieku doktoru Votsonu. Taču šis vīrs tomēr nebija Šerloks Holms. Minētos vārdus savā dzīvoklī teica Bostonas universitātes profesors Aleksandrs Greiāms Bells savam palīgam Tomasam Votsonam, kurš savukārt atradās viņu laboratorijā. Tie bija pirmie vārdi, ko pa telefonu sacīja šā aparāta izgudrotājs.

Sākumā telefona aparāts nebūt nebija tāds kā tagad, arī sarunāties varēja tikai puskilometra attālumā. Turpmāk Bella telefona aparātu nepārtraukti uzlaboja citi izgudrotāji.

Ir ziņas, ka kāds izgudrotājs savu telefona aparātu Rīgā demonstrējis jau 1877. gada 16. (28.) novembrī Baltijas vācu laikraksta “*Rigasche Zeitung*” redakcijā. Bet noteikti zināms, ka sekmīgs telefona sakaru mēģinājums Rīgā noticis 1881. gada 29. un 30. maijā (pēc jaunā stila 10. un 11. jūnijā), ko īstenoja no

Pēterburgas iebraukušais Bella telefona kompānijas pārstāvis Tenners. Tika nodibināti telefona sakari starp Rīgas gāzes fabriku Basteja bulvārī un 5 kilometrus attālo ūdens sūkņu staciju tagadējā Maskavas ielā 194. Jau pēc gada – 1882. gada 1. (13.) jūlijā – ēkā, kas atradās Mazās Monētu un Kaļķu ielas stūrī, sāka darboties Bella telefona kompānijas ierīkotā pirmā telefona centrāle ar 53 abonentiem. Telefona lietošana tolaik bija ļoti dārgs prieks. Kaut arī telefona centrālei varēja pieslēgt 3000 abonentus, 1899. gada 1. janvārī abonentu skaits tikai nedaudz pārsniedza vienu tūkstoti – tas bija 1070. Tomēr tajā pašā laikā pēc telefona abonentu skaita Rīga bija piektajā vietā Krievijas impērijā aiz Pēterburgas (3321 abonents), Maskavas (2540 abonentu), Varšavas (1465 abonentu) un Odesas (1099 abonentu).

KAD LATVIJĀ SĀKĀS TELEVĪZIJAS PĀRRAIDES?

Mūsu dienās televizors ir gandrīz katrā ģimenē. Grūti iedomāties, ka televizoru kādreiz nemaz nebija. Kur nu vēl tādi, kas rāda krāsainu attēlu! Pasaulē pirmās televīzijas pārraides gan notika jau 1910. gadā Parīzē, kur tās varēja vērot Pasaules izstādes apmeklētāji. Taču tās joprojām bija tikai izmēģinājumu pārraides. Regulāri televīzijas raidījumi, kas bija domāti parastiem skatītājiem, pirmoreiz sākās tikai 1936. gadā Anglijā un Vācijā.

Latvijā pirmie elektroniskās televīzijas demonstrējumi notika 1937. gada 10. novembrī. Tos Rīgā veica firmas “*Philips*” pārstāvji. Nelielā attālumā pārraidītais attēls bija skatāms ekrānā, kura izmērs bija tikai 4,5 x 5 centimetri.

Pirmais “īstais” televīzijas raidījums Latvijā notika 1954. gada 6. novembrī no Rīgas televīzijas studijas. Tika parādīta Rīgas kinostudijas mākslas filma “Mājup ar uzvaru”. Regulāri televīzijas raidījumi Latvijā sākās 1954. gada 20. novembrī. Sākumā pārraides notika tikai divas reizes nedēļā un ilga apmēram divas stundas. Raidījumi bija melnbalti. Televizoru bija nedaudz, un to ekrāni bija pavisam mazi. Lai pārraides varētu skatīties vairāk cilvēku, ekrānam priekšā lika palielināmo stiklu.

Krāsu televīzijas pārraides Latvijā sākās 1968. gadā. Tās bija translācijas no Maskavas. Pirmā Rīgas televīzijas studijas krāsu

televīzijas pārraide notika 1974. gada 28. janvārī. Tā bija tikai izmēģinājuma pārraide. Tā īsti krāsu televīzijas pārraides sākās 1977. gadā. Daļa programmas gan joprojām bija melnbalta. Pilnīga pāreja uz krāsu televīziju Latvijā notika 1981. gadā.

KAD LATVIJĀ “ATNĀCA” SIFILISS? Kopā ar kartupeļiem, tomātiem un tabaku Amerikas velte Eiropai bija sifiliss, kas Vecajā pasaulē ieradās no Haiti ar Kristofera Kolumba karavelu “*Nina*” 1493. gadā Barselonā. Jau gadu vēlāk Neapoles dāmas aplipināja franču karavīrus un ugunsgrēkam līdzīgi sērga pārņēma Eiropu. Francūži jauno kaiti tālab dēvēja par neapolitāņu slimību, vairums Eiropas tautu – par franču slimību, krievi – par poļu slimību, jo neviena tauta nevēlējās uzņemties necilo godu. Termins sifiliss ieviesās ar 1530. gadu pēc itāļu ārsta, dzejnieka un astronoma Džirolāmo Frakastoro (1478–1553) didaktiskās poēmas varoņa cūkgana Sifilisa vārda un tiešā tulkojumā to arī nozīmēja – cūkas draugs.

Polijā sifiliss iekļuva jau 1495. gadā, Maskavā caur Viļņu, Smoļensku un Vjazmu – 1499. gadā. Izteikts nedrošs minējums, ka Latvijā līdzīgi kaimiņzemēm sifiliss parādījās 15. gs. beigās, to liecinot paleopatoloģiski dati, (izrakumos atrasti cilvēku kauli). Taču šajā nozarē daži gadu desmiti uz priekšu vai atpakaļ daudz nenozīmē. Droši un literatūrā fiksēti dati ir par 1518. gadu, kad Cēsīs kāds Hanss fon Šonebergers izdarījis “veiksmīgas franču kūres” Livonijas ordeņa bruņiniekiem. Kopš šā laika sifiliss Latvijā pamazām kļuva par ikdienišķu parādību.

Jau 1543. gadā Rēvelē (Tallinā) ir ticis ierīkots sifilisa hospitālis, bet nekas vēl nav zināms par līdzīgu iestādi Rīgā vai citā Latvijas pilsētā. Netieša norāde ir saglabājusies Rīgas ķirurgu un bārdzīņu cunftes 1626. gada šrāgās (statūtos), kas aizliedz pārsiet vai skūt cilvēku ar izsitumiem, jo par to jāziņo fogtam (tiesnesim), kas ieviesīs skaidrību. Latviešu vārdnīcās 1638. un 1885. gadā sifiliss saukts par franču slimību (*Frantzosen*, *Brantzoses*), kas jau liecina par slimības izplatību.

Ceļotājs un ārsts Rozins Lentilijs (1657–1733) liecina, ka 1680. gadā Kurzemē ar sifilisu slimojuši tikai tie, kas pabijuši

ārzemēs, tātad galvenokārt muižnieki un tirgotāji. Savukārt Ambrozijs Bergmanis (1740–1784) savā 1762. gadā Leipcigā aizstāvētajā disertācijā raksta, ka starp Vidzemes zemniekiem sifiliss ir plaši izplatīts. Nav arī ko brīnīties, jo pēc pārciestā Ziemeļu kara, bada un posta iedzīvotāju sociālais stāvoklis bija nožēlojams.

Vēl kāds cits – mums adresēts “pagodinājums”. Kad Kurzemes hercogiene Anna, Pētera Pirmā brāļameita, 1730. gadā no Jelgavas pārcēlās uz Pēterburgu, lai kļūtu par Krievijas imperatori, viņa ņēma līdzī Ernstu Johanu Bīronu un citus uzticamus galminiekus, Krievijas metropolē izplatījusies kurzemnieku slimība (kurļandskaja boļezņ).

Gluži satriecoši dati rodami 19. gs. sākuma Rīgas ārstu pētījumos. Piemēram, 1825. gadā Rīgā bija 41,6 tūkstoši iedzīvotāju un ar sifilisu slimoja 939 (bet ne jau visi gāja pie ārsta!) jeb 2,2%. Gan ierobežojošu pasākumu, gan efektīvu ārstniecības līdzekļu pēc saslimstība vēlāk saruka. Tā norisa viļņveidīgi līdz ar sociāliem procesiem, bet allaž bijusi satraucoša, un tāda tā paliek līdz mūsu dienām.

KĀ VIDUSLAIKOS APRŪPĒJA SPITĀLĪGOS? Lepra jeb spitālība Baltijā pirmoreiz parādījās 12. un 13. gs. mijā, kad to no Vakareiropas ievazāja kristietības misionāri, bruņinieki krustneši un tirgotāji. Tā kā saslimstība vērsās plašumā, tika veikti pretpasākumi – spitālīgo izolācija īpašās iestādēs līdz mūža galam un citi ierobežojumi, kas tika īstenoti konsekventi un pat ar bardzību.

Vēsturiski pirmais konkrēti zināmais lepras gadījums Baltijā datēts ar 1222. gadu, par ko liecība rodama kādā skandināvu hronikā. Lundas arhibīskaps Andreass Sunisons (1167–1228) karaspēka priekšgalā iebrucis Baltijā, bet drīz vien saslimis ar lepru un tāpēc mūža atlikušo daļu pavadījis vientulībā Skenes salā. Taču viņš apbedīts ar pilnu godu Lundas katedrālē, kas nebūtu noticis, ja viņš būtu slimojis ar lepru. Turklāt krietni vēlāk – 1833. un 1923. gadā, izpētot skeletu, lepras diagnozi apstiprināt neesot izdevies.

Gādību par lepras slimniekiem Eiropā bija uzņēmies Svētā Lācara ordenis, kura patrons noteikti bija lepras slimnieks. Svētā

Spitālīgais.
Pēc viduslaiku
gravīras

Lācara vārdā bija nosauktas lepras slimnieku patversmes, hospitāļi, izolācijas nami, no Lācara vārda cēlies arī nosaukums lazarete. Par Rīgas Svētā Lācara hospitāļa dibināšanas laiku tiek uzskatīts 1225. gads. Tas atradies ārpus pilsētas mūra iepretī Jāņa baznīcai, vēlāk minēts Alksnājā, vietā ar nelabu slavu (starp tag. Audēju, Kalēju un Peitavas ielu). 1425. gadā leprozorijā uzturējušies 32 līdz 48 slimnieki.

Kāda tūristiem bieži stāstīta leģenda vēstī par t.s. spitālīgo balkonu Jāņa baznīcas kreisajā pusē pie ieejas. No balkona uz leprozoriju esot uzbūvēts slēgts gaitenis, lai nabaga cietēji varētu piedalīties dievkalpojumos, nenonākot saskarē ar pārējo publiku. Tik tiešām – baznīcas ziemeļaustrumu pusē vēl tagad skatāmā galerija it kā

varētu būt izmantota minētajam mērķim. Taču tā attiecināma uz jaunāku laiku, 17. gs., kad lepras briesmas vairs nepastāvēja. Ticamāk, ka galerija ar norobežotām daļām vīriešiem un sievietēm kalpoja cietumniekiem un nespējniekiem, jo pie baznīcas 1679. gadā ierīkots cietums un darba nams, kas 1783. gadā pārveidots par patversmi.

Ap 1300. gadu ievietošana leprozorijā norisa šādā veidā. Aizdomīgo slimnieku, tā kā Rīgā vēl nebija pilsētas ārsta, aplūkoja hospitāļa kalps un pilsētas nabagu pārzinis. Ja aizdomas apstiprinājās, tika ziņots varas iestādei. Abi kalpotāji nelaimīgo aizveda uz Jāņa baznīcu. Pienācīgi drošā attālumā sekoja slimnieka piederīgie un draugi. Pretī iznāca priesteris, apslacīja

nelaimīgo ar svētīto ūdeni un nolasīja miršanas mesu, jo kopš šī brīža viņš juridiski skaitījās miris. Pēc tam spitālīgo aizveda uz leprozoriju un atbilstoši apģērba. Bija jānēsā melns vai pelēks mētelis bez krāsainas padrēbes, tad vēl svārki, bikses, vilnas vai linaudekla mice (bet ne platmale). No leprozorija viņš drīkstēja iziet tikai noteiktā laikā, bet tad virs apģērba bija jāpiestiprina divas baltas vilnas piedurknes par atšķirības zīmi un jāskandina klabeklis, lai brīdinātu ceļā sastaptus cilvēkus. Ja pretī nāca rātskungs vai cita ievērojama persona, nācās apstāties pienācīgā attālumā pret vēju. Slimos kopa un aprūpēja mūki, kas aizlūdza par viņu nelaimīgajām dvēselēm. Arī tas bija labi, jo vairāk jau vēlēties nevarēja un apstākļi arī neatļāva. Regulāra kopšana, ēdināšana, pajumtes nodrošināšana, lūgšanas (savdabīga psihoterapija) taču atvieglāja ciešanas. Cita starpā Rīgā bija noteikts, ka trīs dienas nedēļā spitālīgie jāēdina ar svaigu cūkgaļu, jo uzskatīja, ka spēkim piemīt lielisks dziedniecisks spēks.

Tā sāpēs un dvēseliskās ciešanās stingrā izolācijā aizritēja laiks līdz mūža noslēgumam. Nolemtībai atpakaļceļš nepastāvēja. Nehumāna attieksme pret cietēju tomēr bija humāna pret sabiedrību kopumā. Stingrība, īstenojot šos pasākumus, ļāva samazināt lepras izplatību līdz pat tās pilnīgai izzušanai Baltijā 16. gs. No jauna lepra pie mums parādījās 19. gs., bet tagad atkal ir praktiski izzudusi. Kāda interesanta, bet pavisam nedroša hipotēze to saista ar tukšās vietas aizņemšanu: 16. gs. lepras vietā stājās sifiliss, tagad – aids.

Vācu valodā *das Spital* ir hospitālis, slimnīca. Savukārt hospitālis latīņu valodā ir viesmīlīgs. Par hospitāļiem agrajos viduslaikos sauca viesnīcas un patversmes svētceļniekiem. Tā kā starp viņiem bija slimnieki, kas no rīta tālāk doties nespēja, un viņu skaits pieauga, hospitālis pakāpeniski no īslaicīgas apmešanās vietas kļuva par ilgstošāku mītni. Ar laiku pamatfunkcija mainījās un par hospitāļiem sāka dēvēt slimnieku patversmes. Viduslaikos tajās bija daudz lepras slimnieku, hospitāļa iemītnieku, no kā savukārt radies spitālīgo vārds. Tātad līdz latviešu valodai vārds spitālība būs nogājis garu ceļu no latīņu valodas ar vācu valodas starpniecību, pie tam pa ceļam vārda nozīme divreiz mainījusies. Bet vārds *l e p r a* ir cēlies no grieķu valodas: *lepis* – zvīņa, proti, slimība, kas ādu dara raupju un zvīņainu.

KAS PENICILĪNU ATKLĀJA PIRMS PENICILĪNA?

Nobela prēmiju par penicilīnu un tā terapeitisko īpašību atklāšanu dažādās infekcijas slimībās 1945. gadā saņēma skotu bakteriologs Aleksandrs Flemings, angļu bioķīmiķis Ernsts Boriss Čeins un angļu patologs Hovards Volters Florijs. Tas bija viens no lielākajiem atklājumiem 20. gadsimta medicīnā, par ko varam pārliecināties, penicilīnu un tā atvasinājumus sekmīgi lietojot ikdienā. Bet ko pirms laureātiem domāja un darīja citi zinātnieki?

Par antibiotikām vēlāk nosaukto dabas fenomenu (vienu mikroorganismu spēju nomākt citus mikroorganismus) jau 1877. gadā atklāja izcilais franču zinātnieks Luijs Pastērs, bet penicilīnu 1928. gadā – A. Flemings, pētot pelējuma sēni *Penicillium notatum*. No tās gadā izdevās iegūt antibiotisku vielu penicilīnu tīrā veidā, bet gadā uzsākt praktisku lietošanu. PSRS penicilīnu pirmā ieguva Zinaida Jermoljeva 1942. gadā un kopā ar Nikolaju Burdenko to pirmoreiz lietoja 1944. gada beigās Daugavpilī. Par godu šim notikumam Daugavpilī pie agrākās kara hospitāļa ēkas Gogoļa ielā 1/3 1988. gadā atklāta piemiņas plāksne.

Bet izrādās, ka pelējuma sēnes antibiotisko raksturu (mūsdienā izpratnē) pētnieki ir pazinuši gan pirms A. Fleminga, gan pirms L. Pastēra. To apliecina kāds piemērs saistībā ar mums, latviešiem.

Strādājot Tērbatas Veterinārajā institūtā, latviešu zinātnieks profesors Eižens Zemmers (1843–1906) veica eksperimentus ar *Penicillium* sporu atšķaidījumu, ko iešļircināja kakla vēnā diviem kumeļiem. Pārsteigts viņš konstatēja un 1870. gadā (septiņus gadus pirms L. Pastēra) vācu zinātniskajā žurnālā "*Virchow's Archiv*" (tātad ļoti solīdā izdevumā) arī rakstīja, ka "dzīvnieki pēc iešļircinājuma kļuva pilnīgi veseli". Tātad E. Zemmers būtībā tika atklājis vai vismaz konstatējis penicilīna iedarbības efektu! Taču E. Zemmers to nav apzinājies un eksperimentāli vispārinājis, tāpat kā citi zinātnieki – žurnāla lasītāji, kuri šim faktam nepievērsa uzmanību. (Bet varbūt tomēr – L. Pastērs? Tā gan tikai hipotēze.)

Latvijā penicilīnu sāka ražot 1948. gadā.

KAD LATVIJĀ PIRMOREIZ VEIKTA LĪĶA SEKCIJA?

Miruša cilvēka ķermeņa uzšķēršanu ārsti izdara vairāku iemeslu pēc – lai noskaidrotu nāves patieso cēloni, kam ir medicīniska, zinātniska, tiesu ekspertīzes nozīme; lai izprastu cilvēka ķermeņa uzbūvi (studijām un zināšanu pilnveidošanai), kā arī lai ilgāk saglabātu mirušā ķermeni, gatavojot to balzamēšanai. Rietumeiropā sekcijas plašāk ieviesās 16. gs., pie tam anatomiskos teātrus jeb anatomikumus parasti greznoja uzraksts: *Hic locus est, ubi mors gaudet succurrere vitae* – šeit ir vieta, kur nāve labprāt palīdz dzīvībai.

Medicīnas vēsturē tiek atzīmētas ikdienas cilvēkam varbūt neierastas un dīvainas gadadienas. Tā 1986. gadā kāda konference tika veltīta četrsimtgadei kopš pirmās anatomēšanas toreizējā PSRS teritorijā. Ieganstam kalpoja ungāru izcelsmes Polijas karalim Stefanam Batorijam Grodņā izdarītā sekcija pēc viņa pēkšņās nāves 1586. gadā. Nācās padomāt, vai kas līdzīgs jau tolaik nenotika arī Latvijā.

Apbedīšanas tradīcijas viduslaiku Latvijā maz atšķīrās no Rietumeiropas, it īpaši augstdzimušu personu lokā. Piemēram var kalpot Kurzemes hercogi. Pirmais no viņiem – Gothards Ketlers – bija Stefana Batorija laikabiedrs un nomira gadu vēlāk – 1587. gadā. Visai ticami liekas, ka notikusi līķa sekcija ar sekojošu balzamēšanu. Jo augstdzimušo nelaiķu obdukcija (uzšķēršana) jau tolaik bija diezgan parasta lieta vismaz viena iemesla pēc, turklāt baznīcas pretestība (pretēji padomju ateistiskajā literatūrā paustiem uzskatiem) tomēr bija minimāla. Uz lielām bērēm tika aicināts daudz viesu, bet pasta sakari un satiksme bija lēna, tālab bēres notika ar nedēļu, mēneša, pat pusgada intervālu, turklāt tām vajadzēja pienācīgi un pamatīgi sagatavoties. Mirušā cilvēka ķermeni bija nepieciešams saglabāt pēc iespējas ilgāk, tāpēc arī notika balzamēšana, izmantojot tolaik zināmās metodes. Līķim atvēra vēdera dobumu un izņēma iekšējos orgānus, kurus ievietoja īpašā traukā, bet pēc tam veica ķermeņa balzamēšanu. Piemēram, Kurzemes hercoga kapeņu zīmējumā, kas izdarīts pirms 1737. gada, ir saskatāmi 24 zārki un sarkofāgi, kā arī trīs trauki (lādes) ar uzrakstu *Intestinae Principum*, proti, hercogu zarnas. Vēl izpētīts, ka 1640. gadā mirušajam hercogam Vilhelmam bijusi nozāģēta

galvaskausa virsdaļa, tātad jādomā, ka nāves cēlonis meklēts smadzenēs.

Līdzīgas apbedīšanas tradīcijas saglabājās arī turpmākajos gadsimtos. Augstdzimušas un bagātas personas parasti apbedīja baznīcā zem grīdas, kur bija ierīkotas kapenes. Pēc 1772. gada, kad apbedīšanu baznīcās sanitāru un pretepidēmisku apsvērumu pēc stingri noliedza, izveidojās ārpilsētu kapsētas (piemēram, Rīgas Lielie kapi), kur ļoti turīgiem cilvēkiem tāpat tika ierīkotas kapliņas. Zārkus ar mirušajiem nonesa pagraba daļā un atstāja, ieeju reizēm aizmūrējot. Līķi bija balzamēti un saglabājās ilgi.

Pirmā un it īpaši Otrā pasaules kara laikā sākās lielle postīšanas un apgānīšanas darbi, kas turpinās līdz pat mūsdienām. Pavisam maz vairs palicis t.s. baronu kapu, kas nebūtu izrakņāti vērtslietu meklējumos. Cilvēki zina pastāstīt, ka atvērtajos zārkos bijuši labi saglabājušies līķi, kas drīz pēc tam gaisa iedarbībā sairuši.

Bet, atgriežoties nedaudz atpakaļ, Rīgā anatomiskais teātris mediķu apmācībai tika ierīkots 1736. gadā un pastāvēja līdz 1824. gadam. Plašāk slimnīcās mirušo cilvēku sekcijas ieviesās 19. gs., tad pat – arī tiesu medicīnas ekspertīzes nedabiskā nāvē mirušiem cilvēkiem. Rīgas 1. slimnīcā īpašu prozektūras ēku uzcēla 1878. gadā, bet patoloģiskās anatomijas nodaļu ierīkoja 1883. gadā. Gadu vēlāk Maskavas ielā atklāja laikmetam atbilstošu jaunbūvi – pilsētas sekciju iestādi (morgu). Anatomikumu medicīnas studentu apmācībai ierīkoja 1920. gadā.

KAD RĪGA SĀKA LIETOT NARKOZI? Līdz pat 19. gs. vidusposmam ķirurģijas svarīgākā problēma bija sāpes. Senās Asīrijas ķirurgi sāpju remdināšanai rīkojās neiedomājami oriģināli – cilvēkam ap kaklu apmeta cilpu, ko savilka, līdz tam zuda samaņa, bet, kad tā atjaunojās, pievilka vēl un tā turpināja līdz brīdim, kad operācija beidzās. Vēlāk izmantoja dažādas apdullinošas vielas, īpaši mandragoru un opiju, bet viduslaikos visai plaši – alkoholu. Vēl 19. gs. pirmajā pusē operāciju zāle varēja izraisīt šaušalīgas sajūtas: slimnieki piesieti ar platām un izturīgām siksnām pie galda, skan sirdi stindzinoši kliegzieni, bet ķirurgi savu darbu veic pēc iespējas ātrāk, apdomās laika trūkumā

pieļaujot kļūdas. Efektīvu pretsāpju līdzekļu trūkuma dēļ operācijas ātrums tika uzskatīts par svarīgāko faktoru, tālab ķirurgiem bija jāizkopj virtuozu tehnika. Locekļa amputāciju veica pāris minūtēs. Valdīja uzskats, ka skalpelis un sāpes ir nešķirami.

Ētera narkozi atklāja amerikāņu zobārsts Viljams Mortons (1819–1868), un operācijas sāpju novēršanai tā pirmoreiz tika lietota 1846. gada 16. oktobrī Bostonā. Jaunais atklājums aplidoja pasauli, un pēc diviem mēnešiem operācijas ētera narkozē jau tika veiktas Londonā un Parīzē. Rīgā no ārzemju preses par narkozi pirmais uzzināja ārsts Johans Kristofs Švarcs (1809–1859) un

tūlīt – 1847. gada 15. janvārī – par to ziņoja Praktizējošo ārstu biedrības sēdē. Narkoze uz laiku aizrāva vietējo ārstu prātus, pārējo atstumjot malā.

Jau nākamā biedrības sēdē 29. janvārī cits cienījams kolēģis Rīgas 1. slimnīcas virsārsts Bernhards Frīdrihs Bērenss (1795–1863) ziņoja par personīgiem vērojumiem. Viņš veicis mēģinājumus ar vairākām slimniece, jo uzskatīja, ka sievietēm narkoze iedarbojas sekmīgāk. Kādai dāmai pēc ētera tvaiku ieelpošanas izspiedušās acis, parādījies nemiers, nozilējušās lūpas, līdz jutība zudusi. Cita pēcāk teikusi, ka visu gan redzējusi, gan dzirdējusi, tikai nespējusi parunāt. Toties trešai (kā rakstīts sēdes protokolā), “kura pusotras minūtes ieelpoja sēra ētera tvaikus, tika izrauts zobs, pie tam viņa neko nejuta”.

Jāsecina, ka ētera narkoze Rīgā pirmoreiz lietota 1847. gada janvāra otrajā pusē (laikā starp abām sēdēm). Maskavā tas noticis 1847. gada 7. februārī, Pēterburgā – vēlāk. Rīdzinieki tād bija pirmie visā plašajā Krievijas impērijā.

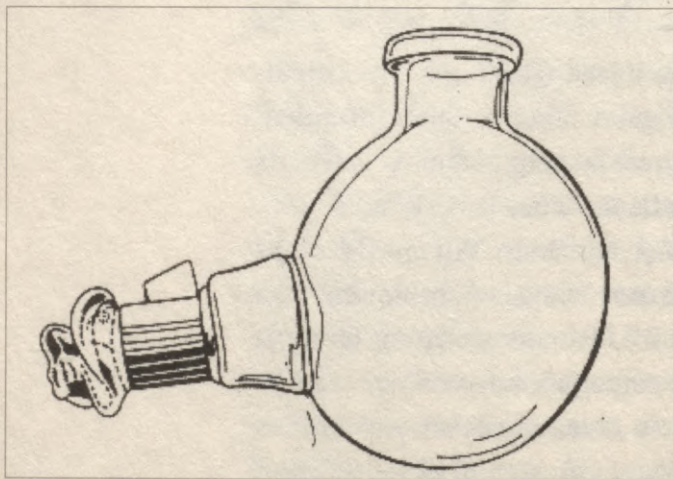
No turpmākiem Rīgas Praktizējošo ārstu biedrības sēžu protokoliem noprotams, ka narkoze reizēm lietota pārsteidzīgi, pat kaitējot pacientam, jo tās darbība vēl īsti nebija iepazīta. Ziņots par zobu ekstrakciju narkozē, vietējo ārstu eksperimentiem, narkozes saistību ar temperamentu, arī par lielākām operācijām narkozē. 1847. gada 23. aprīlī B.F. Bērenss referēja par metodes variāciju – rektālo ēterizāciju (ar klistīra palīdzību).

Gada nogalē biedrībā jau tika spriests par ēterizācijas kai-

tīgumu, bet pa to laiku 1847. gada 4. novembrī Edinburgā skotu ginekologs Džeimss Jangs Simpsons (1811–1870) bija atklājis hloroforma narkozi. Rīgā hloroforma narkozi pirmais 1848. gada 7. janvārī lietoja 1. slimnīcas ķirurgs Oto Roderihs Engelharts (1819–1870).

Tā narkoze atdalīja skalpeli no sāpēm.

Pirmais narkozes aparāts, kuru lietoja Viljams Mortons

Zarnu
sašušana.
Gravira (1497)

KUR ATRADĀS RĪGAS PIRMĀ APTIEKA? Dokumentos, konkrētāk, ķemerejas rēķinos, aptieka Rīgā pirmoreiz minēta 1357. gadā, kad tās vajadzībām atvēlēta niecīga summa – astoņi ārtigi. Nav zināms pirmā aptiekāra un aptiekas īpašnieka vārds, tāpat nav īsti precīzi zināms, kur tā sākotnēji atradusies. Tomēr tā bija pirmā aptieka ne tikai Rīgā, bet visā Baltijā. Šai aptiekai bija divi nosaukumi – Lielā aptieka (1570. gadā dibināta otrā – Mazā aptieka – vēlāk Ziloņa aptieka) un Rātsaptieka, jo tā atradusies Rātslaukumā blakus rātsnamam. Vēlāku gadsimtu dokumentos norādīts, ka tā tur stāvēt no “vissenākiem laikiem”.

Pirmais aptiekārs, kura vārds zināms, jo viņš minēts pilsētas rēķinos 1409. gadā, bija Gerlaks. No rātes viņš saņēmis algu – piecas markas gadā. 15. gadsimta dokumentos minēti vēl vairāku vīru vārdi, kuru pārziņā šī aptieka atradusies: brūču ārsts Korsts, maģistrs Johans Osenbruge, aptiekārs Augustīns, ķirurgu cunftes meistars Nikolauss, medicīnas doktors Hilebrants Humpolts. 16. gadsimtā viņiem pievienojās Andreass Hogsters, tēvs un dēls Johanness un Silvestrs Zanderi, kā arī jau pazīstamāks aptiekārs un ārsts Johanness Hilhens, kurš tika uzaicināts uz Maskavu dziedināt slimo caru Borisu Godunovu, bet vēlāk kritis nežēlastība un mūža gaitas nobeidzis Sibīrijā, Tobolskā.

Aptiekai bija savs dārzs ārstniecības augu kultivēšanai – sākumā pie Jēkaba vārtiem, vēlāk – pie Smilšu grāvja un citās vietās. Vairums aptiekāru bija ienācēji no Vakareiropas. Aptieka tika pirkta un pārdota, bet biežāk gan – mantota, jo aptiekāra māka bija ģimenes profesija. Šeit raksturīga ir radniecība, kas sākās ar ienācēju no Lībekas – Mihaēlu Braueru 1599. gadā un aptiekas īpašumtiesībās turpinājās 159 gadus. Brauers jau bija pietiekami turīgs vīrs, lai testamentā daļu līdzekļu varētu novēlēt teoloģijas studentu stipendijām un nabagu hospitālim. Aptieku mantoja viņa meita Klāra, jo dēlu Braueram nebija. Klāra precējās divreiz, abas reizes ar aptiekāru, bet dēlu arī viņai nebija, tāpēc aptieka 1643. gadā nonāca znata Dāvida Martini rokās, ar kuru sākas slavenākā Rīgas aptiekāru Martini–Himzeļu dinastija.

Dāvida Martini darbība jau bija tik sekmīga, ka viņš nopirka piecas mājas un vienu vīna pagrabu, 1658. gadā kļuva par Lielās ģildes vecāko un 1662. gadā vecas aptiekas ēkas vietā uzcēla

jaunu. Tā savam laikam bija plaša aptieka, jo tajā strādāja trīs zēli un trīs mācekļi. Vēl slavenāks bija viņa dēls Dāvids Martini II, kurš studēja Vakareipā un ieguva divus medicīnas doktora diplomus, daudz ceļoja un sāka veidot dzimtas kolekciju. 1689. gadā viņš tika iecelts par Rīgas pilsētas fiziķi (ārstu). Lielo aptieku Dāvids vadīja līdz mūža galam un dzimtas īpašumā ieguva vēl pāris namu. 1685. gadā Dāvids Martini II kopā ar sievastēvu – Zviedrijas karaļa galma ārstu Nikolausu Viti fonLilenavu – sastādīja Rīgas aptieku reglamentu – svarīgu sava laika dokumentu.

Vēl tālāk gāja dzimtas nākamais pārstāvis Nikolajs Martini, kurš studēja septiņās universitātēs, turpināja tēva darbu Lielajā aptiekā un pilsētas fiziķa amatā, bet no 1735. gada līdz 1740. gadam bija ķeizarienes Annas Ivanovnas galma ārsts Pēterburgā.

Viduslaiku
aptieka.
Kokgriezums
(1529)

Ārstniecības
augu vākšana.
Kokgriezums
(1533)

Pazīšanās galmā viņam palīdzēja iegūt dažas privilēģijas, piemēram, vienīgajam Rīgā tirgot Ķīnas rabarberus, muskusu un Sibīrijas bebru dzimumdziedzeru sekrētu. Dzimtas īpašumā nokļuva Stopiņu muiža, bet 1740. gadā Nikolajs Martini kopā ar znotu ārstu Joahimu Gebhardu Himzeli sagatavoja jaunu paplašinātu Rīgas medicīnas un aptiekāru reglamentu un taksu.

Tā kā pa vīriešu līniju Martini dzimta bija noslēgusies, aptieka nokļuva znota rokās, kurš arī bija pilsētas fiziķis un tālāk pavairoja kolekciju, bet īpaši nopelni šajā ziņā bija dzimtas pēdējam pārstāvim ārstam Nikolajam (Nikolausam) Himzelim, kurš aptiekā vairs nestrādāja un savū negaro mūžu pavadīja ceļojumos un literārā darbā. Uz viņa kolekcijas bāzes 1773. gadā tika dibināts tagadējais Rīgas Vēstures un kuģniecības muzejs, bet vēlāk, kolekciju sadalot, – arī vairāki citi Rīgas muzeji.

Rīgas vecākā aptieka Himzeļu dzimtas īpašumā atradās līdz 1758. gadam, kad to slēdza un ēku nojauca sakarā ar jauna rātsnama būvi. Bet tolaik Rīgā pastāvēja konkurences diktēts noteikums, ka jauna aptieka pilsētā ierīkojama vienīgi tad, ja kāda no pastāvošām aptiekām beigusi darbību. Pamatojoties uz to, tajā pašā 1758. gadā tika atvērta Zilā aptieka, kas būtu uzlūkojama par Lielās aptiekas netiešu mantinieci. Zilā aptieka vairākkārt mainī-

ja mājvietu, tika saukta arī par Ērgļa, Biržas un Ganību dambja aptieku. Kopš 1912. gada tā atrodas ēkā Elizabetes ielā 21a, pēc Otrā pasaules kara tā bija 7. aptieka, tagad – Elizabetes aptieka.

VAI LATVIJĀ IR NOGRIMUŠAS PILIS? Latviešu teikās minētas daudzas pils, kas ir nogrimušas, bet var atkal atgriezties baltajā pasaulē, kad tiks uzminēts tās vārds vai kā citādi lauza burvju vara. Cik daudz patiesības ir šajās teikās? Vai tautas mutvārdu daiļrade balstījusies tikai un vienīgi uz izdomu, fantāziju? Vēsturniekam, īpaši arheologam, rodas kārdinājums izaicināt likteni. Jo, vai ne ticot leģendām, Heinrihs Šlīmanis atrada Troju un Mikēnas? Arī Latvijā atradās tāds cilvēks, kurš izvirzīja mērķi – pārbaudīt leģendas.

Arheologs Jānis Apals, rūpīgi izstudējis folkloras un arheoloģiskos materiālus, izvēlējās dažus ezerus, pārsvarā Vidzemē, kur nolēma pārbaudīt, vai ezeru dūņās neglabā kādas liecības par seniem laikiem. Tā Latvijā dzima jauns arheoloģijas veids – zemūdens arheoloģija. Protams, vairāk bija neveiksmju nekā veiksmju. Tomēr viens ezers Cēsu pusē piesaistīja arheologa uzmanību īpaši. Ezera apkaimē zemnieki jau sen kopš atrada atsevišķus senus priekšmetus. Vai tā būtu bijusi kāda sena apdzīvota vieta stāvajā ezera krastā? Varbūt senie apbedījumi? Ezera vidū neliela koku audzīte norādīja, ka te kādreiz bijusi saliņa, kas, ceļoties ezera ūdenslīmenim, nogrimusi. Vienā ezera krastā vācu celtās pils drupas norādīja, ka senos laikos šī apkārtnē uzskatīta par stratēģiski svarīgu. Un vai tad krustneši nebūvēja savas mūra pils tajās vietās, kur agrāk atradušies seno cilšu nocietinājumi?

Sākās rūpīgs izpētes darbs gan Āraišu ezera krastā, gan uz saliņas. Darba apjoms bija milzīgs. Vajadzēja pazemināt ezera līmeni, lai vispār varētu sākties jēlcādi apsekošanas darbi. Rezultāts pārspēja cerēto. Jā! Bija senu būvju paliekas. Bet vai tā bija pils? Un kādai vispār jāizskatās tādai ezerā nogrimušai pilij?

Ūdens ir labs konservants koka detaļām, bet niknākais ienaidnieks metāliem. Āraišu ezerpils – tā nosauca šīs būves to atradējs – atsevišķas koka konstrukcijas izrādījās apbrīnojami labi saglabājušās un sagādāja to atradējam patiesu prieku, jo nu varēja

izpētīt gan seno celtnieku darba paņēmienus, gan māju iekārtojumu, gan restaurēt atsevišķas sadzīves detaļas.

Visas apbūves pamatā bija koka konstrukcija, pārsegta ar apaļkoku klāstu. Ap 800 kvadrātmetru lielais laukums bija apbūvēts ar piecām ēku rindām, no kurām četras bija gar malām, bet piektā – vidū. Starp ēkām izveidojušās šauras ieliņas, kur nekāda lielā staigāšana gan nav bijusi iespējama. Mājas bijušas apaļkoku celtnes ar dažādu telpu skaitu, no vienas līdz trijām, un izvietojumu, divslīpju jumtiem, apjumtiem ar bērza tāšu un egļu mizu loksnēm. Pavards ir bijis gan dzīvojamā istabā, gan ārpusē – tur droši vien saimnieces rosījās karstajās vasaras dienās. Ar krastu pili savienojis ap 60 metru garš dambis, nostiprināts ar koka pāļiem. Varbūt dambja virsu klājis arī koku segums, viegli izjaucams briesmu gadījumā?

Jau 1966. gadā J. Apalam radās doma, ka nemaz nebūtu neiespējami atjaunot kaut daļu no senajām celtnēm, kas būvētas 9. gadsimtā. 1981. gadā pieci cilvēki arheologa vadībā ar tādiem darba rīkiem, kādi tika lietoti 9. gadsimtā, uzbūvēja pirmo koka celtni. Tas prasīja 45 dienas. Vajadzēja vairāk nekā desmit gadus, lai atjaunotu visu apbūvi līdz pēdējai mājai. Un tagad laikam gan neviena sevi cienoša ekskursija Cēsu pusē nevar iztikt bez Āraišu

Koka celtnu
fragmenti
Āraišu ezerpilī

ezerpils apskates. Koka mājiņas tā vien vilina gan pieaugušos, gan bērnus ieskatīties katrā no tām. Var arī apsēsties piesaulītē un padomāt, kas lika senajiem cilvēkiem apmesties tik šaurā dzīvesvietā, paciest neērtības. Vai nedroši un bargi laiki?

Cilvēki dzīvojuši ezera mītnē apmēram simt gadu, tad tā ir gājusi bojā kāda uzbrukuma laikā, kā apgalvo arheologi.

Arheologu sapnis ir iekārtot senās mītnes tā, lai katrs, apmeties tajās, varētu izjust seno laiku elpu. Varbūt tas nemaz nav tik neiespējami...

Āraiši. Pie Āraišu baznīcas ir skaists ezers. Senāk tanī vietā bijusi dziļa ieleja. Kādreiz tur meita ganījusi savu ganāmpulku. Ganāmpulkā atradušies divi nebēdnieki āži. Te reiz viņi nikni badījušies. Piepeši ganumeita redz plūstam ūdens straumi. Lielā uztraukumā viņa uzlec uz liela akmeņa un sauc: "Ārā, āži! Ārā, āži!" Bet tie saniknoti to nemaz nedzird, un ūdens straume tos noslīcina. Tanī vietā tagad ezers, un visu to apkārtni tagad sauc par Āraišiem.

Latviešu
tautas
teika

VAI TĀ VAR BŪT, KA PILS NAV BIJUSI, BET DRUPAS – IR? Latvijā pilsdrupu ir samēra daudz, un ar vārdu "pilsdrupas" parasti saprot bijušo viduslaiku mūra piļu paliekas. Tiesa, drupās ir pārvērtušās arī daudzas muižu pilis, kas celtas apmēram pirms simt vai divsimt gadiem. Taču muižu pilsdrupas parasti atstāj pamestības un iznīcības iespaidu un nav tik varenas un iespaidīgas kā viduslaiku pilsdrupas.

Taču Latvijā pilsdrupas ir arī tādās vietās, kur pilis nekad nav bijušas. Vai tas vispār var būt? Var gan, jo šīs pilsdrupas ir mākslīgas. Tas gan nenožīmē to, ka tās būtu izgatavotas no plastmasas. Arī šīs pilsdrupas veido vairāk vai mazāk lieli akmeņi, ir redzami torņi, varenu mūra sienu fragmenti. Taču ir viena ļoti būtiska atšķirība no īstajām pilsdrupām – mākslīgo pilsdrupu vietā nekad nav bijušas pilis. Izrādās, ka mākslīgās pilsdrupas jau ir būvētas kā drupas. Tām tikai bija jārada īstu pilsdrupu iespaids, un tās parasti tika celtas muižu parkos, lai piešķirtu tiem "senatnīguma" noskaņu.

Iespaidīgas mākslīgās pilsdrupas skatāmas starp Bausku un Mežotni – bijušās Jumpravmuižas parkā. Te uz stāvā Lielupes dolomīta krasta paceļas varens 18. gadsimta beigās mūrēts četrstūrainš tornis, kur bieži trenējas kalnos kāpēji. Viņi ir iecienījuši vēl kādas mākslīgās pilsdrupas. Tās uzceltas Aldara parkā. Kā jau parka nosaukums rāda, parks atrodas Rīgā – Sarkandaugavā pie alus darītavas “Aldaris”.

Vēl mākslīgās pilsdrupas var apskatīt parkos – Jaungulbenes parkā un Kurmenes parkā, kas atrodas pie Mēmeles, netālu no Skaistkalnes. Bez “savām” pilsdrupām nav varējis iztikt arī Plāteres muižas īpašnieks, kas pilsdrupas līcis celt Plāteres pilskalnā, netālu no Madlienā. Iespējams, ka, labi pameklējot, viltus pilsdrupas atrastos arī citviet Latvijā...

KĀDAS IR PIRMĀS ZIŅAS PAR LATVIJAS PUTNIEM?

Sirmsenos laikos Latvijas teritorijā dzīvojušie cilvēki diemžēl nav atstājuši akmenī iekaltus vai māla plāksnītēs iegrebtus traktātus par sava laika dzīvniekiem. Lai to uzzinātu, mums nu nākas meklēt aplinku ceļus. Viens no tādiem ir rakņāšanās tūkstošiem gadu vecās virtuves atliekās – tur uzkrājušies kauli stāsta gan par tolaiku cilvēku barību un materiālo kultūru, gan arī sniedz pirmās, taču visai neprecīzās un nepilnīgās ziņas par dzīvnieku pasauli attiecīgajā vietā un laikā.

Putnu kauli ir ievākti daudzu arheoloģisko izrakumu vietās Latvijā. Tomēr apkopota un izanalizēta ir tikai daļa no visa ievāktā materiāla. Divās pirmatnējo cilšu apmetnēs Lubāna apkārtnē (Zvidze – pirms 7100–4170 gadiem un Abora – pirms 3880–3640 gadiem) ievāktas un noteiktas 375 putnu atliekas no 29 sugām. Lielāko daļu (ap 90 %) sastāda zosveidīgie putni – medīja taču galvenokārt iztikai! Visvairāk atrasti meža pīļu kauli (40 %), seko garkakļi (25 %) un pelēko pīļu (9 %) atliekas. Jāpiebilst, ka arī mūsu laikos meža pīles ieņem stabilu pirmo vietu mednieku guvumos, turpretī pelēkās pīles un it sevišķi garkakļi sastāda nesaīdiznāmi mazāku daļu. Īpašu interesi izraisa četras sugas – lielgalvis, baltacis, sārtais pelikāns un lielais baltgārnis, kas mūsdienās Latvijā sastopamas kā ļoti reti ligzdotāji vai ieceļotāji. Šo putnu pašreizējās dzīvesvietas atrodas visai tālu uz dienvidiem no Latvijas. No tā varam secināt, ka pirms 3 līdz 7 tūkstošiem gadu klimats Latvijā bijis daudz siltāks nekā tagad.

Cits – jau mūsdienām tuvāks ziņu avots par Latvijas putniem ir tautas mutvārdu daiļrade – teikas, pasakas, tautasdziesmas. Taču arī tās sniedz visai aptuvenu priekšstatu par to, kādi putni senāk dzīvojuši Latvijā. Ir daudz neskaidrību par putnu nosaukumiem, par to, kura suga īsti pieminēta. Piemēram, bieži minētā

cielava. Latvijā sastopamas četras cielavu sugas: divas no tām ir bieži sastopamas (baltā un dzeltenā), trešā un ceturtā – visai retās pelēkā un dzeltengalvas cielavas. Līdzīgi ir arī ar citiem putniem – zīlītēm, mežastrazdiem, vanagiem u.c., arī tiem ir vairākas sugas. Latviešu tautasdziesmās putnu nosaukumi bieži vien minēti kā simboli. Ar cielavu un irbi daudzreiz jāsaprot tautu meita, bet ar vanagu – tautu dēls. Latviešiem mīļas bijušas arī putnu dziesmas – tās tautasdziesmās apcerētas it bieži:

*Dzīsim, gani, mežmalā,
Putnu dziesmas klausīties:
Stērste sauca, dzilna vilka,
Lakstīgala vidzināja.*

Pirmās rakstītās ziņas par putniem ir no viduslaikiem. Tās gan ir ļoti epizodiskas un sniedz pat mazāk informācijas nekā tautasdziesmas. Piemēram, kāds hronists aprakstījis, kā latviešu zemnieki “medījuši” putnus: ligzdošanas laikā viņi paslēpušies pie jūras ērgļu ligzdas, sagaidījuši, kad ligzdā atgriežas ērglis ar ieguvumu, tad izbiedējuši to un savākuši izbiedētā putna izmesto medījumu.

Pats pirmais zinātniskais Latvijas dabas (tostarp putnu) apraksts dienas gaismu ieraudzīja tikai pirms aptuveni 200 gadiem – tā bija 1778. gadā izdotā J. Fišera grāmata “*Versuch einer Naturgeschichte von Livland*” (“Vidzemes dabas apraksta mēģinājums”). Pētījums gan attiecas tikai uz nelielu daļu pašreizējās Latvijas teritorijas – tās ziemeļaustrumu novadu. Savukārt J.M.G. Bēseke savā 1792. gadā publicētajā rakstā par Kurzemes putniem “*Beytrag zur Naturgeschichte der Vögel Kurlands*” (“Raksts par Kurzemes putniem”) atzīmējis Kurzemē sastopamos putnus. Šajos darbos ir dots tikai sastopamo putnu saraksts (pie tam nepilnīgs), nav ziņu par to sastopamību. Milzīgu ieguldījumu Latvijas dabas, tostarp arī putnu pētniecībā deva *Naturforscher-Verein zu Riga* (Rīgas dabaspētnieku apvienība), kas darbojās no 1845. līdz 1942. gadam. Tās biedri (galvenokārt Latvijas vācieši) vāca ziņas par visdažādākajiem dabas objektiem un parādībām, regulāri izdeva žurnālu “*Korrespondenzblatt des Naturforscher-Vereins zu Riga*” (“Rīgas dabaspētnieku apvienības informācijas lapa”).

CIK LATVIJĀ PUTNU? Latvijā kopumā ir reģistrētas apmēram 330 putnu sugas ("apmēram" tāpēc, ka laika gaitā tiek sastaptas arvien jaunas sugas). No tām apmēram 222 sugas konstatētas kā vismaz vienu reizi ligzdojušas, bet pārējās sastopamas ceļošanas vai ziemošanas laikā. Ir arī tādas putnu sugas, kuru īstā dzīvesvieta ir tālu no Latvijas, bet kas pie mums nonākušas nejauši. Pie tādām sugām pieder, piemēram, melnais un baltgalvas grifs, stepes smilšvistiņa, Sibīrijas ļauķītis un citas.

Putnu skaitu dažādos gadalaikos mēdz atspoguļot dažādi. Ziemā tiek skaitīti visi putni, bet vasarā (putnu ligzdošanas laikā) – ligzdojošo putnu pāri, lai precīzāk raksturotu putnu vairošanās pakāpi (nebūt ne visi putni uzsāk ligzdošanu). Pirmo visu Latvijas putnu skaita vērtējumu (laika posmam pēc 1970. gada) Latvijas ornitologi veica 1994. gadā. Pēc šā vērtējuma Latvijā pavisam ligzdo apmēram 20 miljoni putnu pāru, bet ziemo apmēram 11 miljoni putnu. Ir aprēķināts, ka vismasveidīgākā pie mums ligzdojošā putnu suga ir žubīte – 2,6–3,2 miljoni pāru; tai seko lauku cīruļi – 1,1–1,8 miljoni pāru, svirlītis – 1–1,3 miljoni pāru un mājas zvirbulis – 0,75–2 miljoni pāru. Ziemā Latvijā visvairāk ir mājas zvirbuļu (1,5–4 miljoni putnu), mājas baložu (1–1,5 miljoni putnu), lielo zīlīšu (0,7–1 miljons putnu) un zeltgalvīšu (0,5–1,5 miljoni putnu). No ūdensputniem Latvijas ūdeņos visvairāk ziemo kākauļi – 30–100 tūkstoši putnu, tumšās pīles – 10–25 tūkstoši putnu (pie tam abas minētās sugas uzturas tikai jūrā), sudrabkaijas un kajaki – 20–50 tūkstoši katras sugas putnu – un arī meža pīles – 20–30 tūkstoši putnu.

No ligzdojošo putnu sugām ap 14% minētajā laika posmā ir skaitliski pieaugušas, ap 22% – samazinājušās, ap 55% – bijušas stabilas vai arī to skaits bijis svārstīgs. 9% sugu konstatēti ligzdojam Latvijā pirmo reizi.

No Latvijā ligzdojošo putnu sugām tikai apmēram 30 sugas (vienu septīto daļu) var uzskatīt par īstiem nometniekiem (t. i., tie arī ziemu pavada tikai Latvijā). Savukārt apmēram puse mūsu ligzdotāju nekad ziemā Latvijā nav sastapta, tātad ir īsti gājputni. Pārējās sugas ir daļēji gājputni, t. i., daļa putnu (parasti pieaugušie) paliek ziemot pie mums, bet daļa (galvenokārt jaunie) dodas ziemu pavadīt citur.

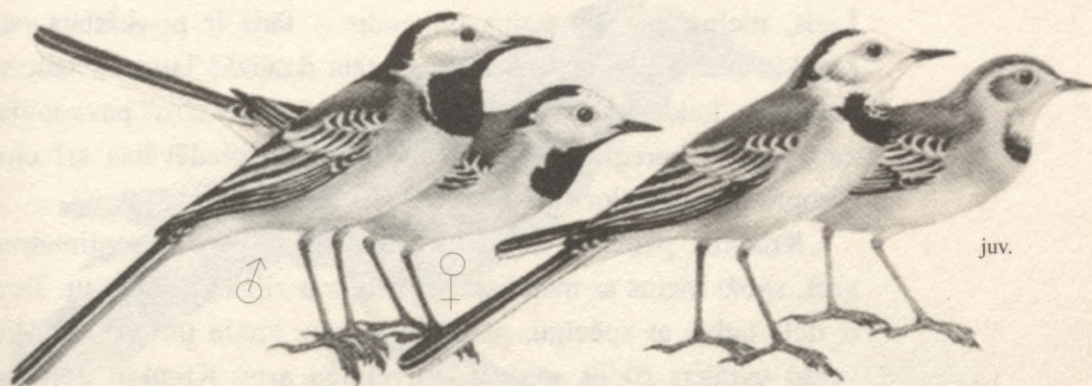
Vistālāk lidojošie gājputni, piemēram, ir upes un jūras zīriņi, baltie un melnie stārķi, bezdelīgas – tie lido pārziemot pat līdz Āfrikas dienvidiem, tātad līdz 10 000 kilometru tālu no Latvijas.

KURŠ IR LATVIJAS NACIONĀLAIS PUTNS? Starptautiskās putnu aizsardzības padomes XII konferencē (tā notika Tokijā 1960. gadā) tika ieteikts katrai valstij izvēlēties savu nacionālo putnu, ko turpmāk izmantot kā simbolu dabas aizsardzības un īpaši putnu aizsardzības propagandai. Vienīgais ierobežojums bija tāds – valsts nedrīkst par savu nacionālo putnu izvēlēties putnu, kas par tādu jau atzīts citā valstī. Kopš tā laika nacionālā putna godā ticis iecelts, piemēram, lauku cīrulis (Dānijā), ūdensstrazds (Norvēģijā), sarkanrīklīte (Anglijā), zeltgalvītis (Luksemburgā), baltgalvas jūrasērglis (ASV) un citi putni. Parasti nacionālais putns tika izvēlēts vairāk vai mazāk plašu aptauju rezultātā.

Savus nacionālos putnus izvēlējās arī dažas toreizējās Padomju Savienības republikas. Tiesa, tas notika klusi un kautrīgi, jo vārda “nacionāls” lietošana netika atbalstīta. Pirmā no bijušajām PSRS republikām bija Igaunija, kas 1962. gadā par savu nacionālo putnu izvēlējās bezdelīgu. Igaunijai sekoja Latvija: dabas pētnieki Pēteris Blūms un Jānis Baumanis 1963. un 1964. gadā organizēja aptauju republikas profesionālo ornitologu un amatierornitologu aprindās – un galu galā par Latvijas nacionālo putnu tika izvēlēta baltā cielava. Profesors Jānis Lūsis darīja to zināmu Starptautiskajai putnu aizsardzības padomei, kur baltā cielava oficiāli tika reģistrēta par Latvijas (toreiz Latvijas PSR) nacionālo putnu.

Kāpēc par Latvijas nacionālo putnu kļuva tieši baltā cielava? Izvēli noteica vairāki apsvērumi: 1) putnam jābūt sastopamam visā Latvijas teritorijā; 2) tam ir jābūt iedzīvotājiem labi pazīstamam un bez tam ar “labu reputāciju”; 3) putna nākotnei jābūt pietiekami drošai.

Baltā cielava lieliski atbilst visiem minētajiem priekšnoteikumiem. Pirmkārt, tā patiešām gan agrāk, gan arī tagad ir parasta, bieži sastopama suga visā Latvijā (pie mums ligzdo 150–300 tūkstoši pāru). Otrkārt, kā tipisku kultūrainavu apdzīvotāju (baltā

*Cielaviņa mundra sieva
Tā bij laba saimniece:
Vēl nav viesi sanākuši
Jau galdiņu apklājusi.*

*Cielaviņa ligzdu taisa
Biezajās eglītēs,
Lai vanags neuzietu,
Kur cielavas bērniņš aug.*

*Cielaviņa velējās
Ezeriņa maliņā:
Zīda krekli, zelta vāle.
Sidrabiņa velētava.*

*Citi putni savus bērnus
Cimtiņā perināja;
Cielaviņa gudra sieva,
Tā pakāra šūpulīti.*

Baltā
cielava
(♂) – tēviņš;
(♀) – mātīte;
juv. – jaunie putni)

cielava mīt dārzos, parkos, dzīvžogos, dažādās būvēs, malkas un ķieģeļu kaudzēs utt.) to vajadzētu pazīt ikvienam. Baltā cielava bieži pieminēta latviešu pasakās, teikās un tautasdziesmās (piemēram, Krišjāņa Barona “Latvju dainās” cielava minēta ap 200 tautasdziesmu variantos). Visbiežāk tiek apdziedāts cielavas čaklums; tā minēta arī kāzu, dziedāšanas, godīguma un tikuma sakarā. Treškārt, nav konstatētas jelkādas nelabvēlīgas balto cielavu skaita izmaiņas pēdējo gadu desmitu laikā, tāpēc to nākotne bažas nerada. Tiesa, balto cielavu labklājība lielā mērā saistīta ar lauku sētas likteni – krūmos un nātrēs icaugušas drupas cielaviņas diez ko neciena...

Baltā cielava ir arī 1985. gadā dibinātās Latvijas Ornitoloģijas biedrības simbols – tās attēls grezno biedrības veidlapas, nozīmīti un dažādus izdevumus.

Lai tev labi klājas, baltā cielava!

KAS VARĒTU BŪT GUDRĀKAIS LATVIJAS PUTNS?

Liels, melns, noslēpumains un gudrs – tāds ir priekšstats par kraukli tautas apziņā. Tas ir pieminēts daudzās latviešu tautasdziesmās, teikās un pasakās, parasti – kā “gudro vīru” pavadonis, ziņnesis un pareģis. Līdzīgas īpašības tam piedēvētas arī citu Eiropas tautu folklorā. Kāpēc tieši krauklis?

Krauklis patiešām izskatās cienījams – ap 65 centimetrus garš, spoži melns ar metālisku violetu vai zilganu spīdumu. Tam ir liela galva ar spēcīgu, nedaudz kumpu knābi un “bārdu”, ko veido garākas rīkles spalvas, kīļveidīga aste. Kraukļu galvenā dzīvesvieta ir meži – gan skuju koku, gan jauktie meži, pēdējās desmitgadēs – arī kultūrainava, jo to ligzdas atrastas pat Rīgas teritorijā. Kraukļi ligzdu bieži ierīko priedēs, parasti koka galotnē uz lielākajiem sānu zariem. Ligzdas koku krauklis izvēlas kādas klajākas vietas tuvumā – purva malā, pie izcirtuma, pļavās. Ligzdu būvē abi partneri. Perēšanu (dējumā 3–6 zaļganās, zilganās vai pelēcīgas olas) uzņemas tikai mātīte, bet mazulius, kas līdz pat lidspējas iegūšanai uzturas ligzdā, aprūpē abi vecāki. Kraukļu ēdienkarte ir ļoti daudzveidīga – tajā ir gan maita (beigtas radības; ne velti kraukļus dēvē par meža sanitāriem), gan sīki dzīvnieciņi un kukaiņi, arī sēklas un augļi. Tā kā šāda veida barība Latvijā iegūstama visu gadu, kraukļi ir nometnieki – pavada pie mums gan vasaru, gan ziemu.

Tagadējās Latvijas teritorijā kraukļi dzīvojuši jau no seniem laikiem. Pirmās rakstītās ziņas 18. gadsimta beigās liecina, ka tie bijuši parasta, visur ligzdojoša putnu suga. 19. un 20. gadsimtu mijā kraukļu skaits sakarā ar intensīvu to apkarošanu stipri sarucis un pētnieki kraukli aprakstījuši kā retu, ļoti piesardzīgu, cilvēka mītnu tuvumā reti novērojamu putnu. Savukārt 20. gadsimta 40. gados aizvien biežāk tika sastapti kraukļi ar pilnīgi atšķirīgu uzvedību – tā saucamā “pilsētas rase”, kas ienāca Latvijā no ziemeļaustrumiem, un to skaits pieauga.

Mūsu dienās kraukļu skaits ir daudzkārt lielāks nekā pirms 60–70 gadiem – pēc pēdējā vērtējuma Latvijā ligzdo 2000–4000 kraukļu pāru. Viens no šo putnu skaita pieauguma cēloņiem ir gadu desmitiem ilgušā nevērīgā attieksme pret atkritumu (it sevišķi – gaļas pārstrādes uzņēmumu atkritumu) glabāšanu. Tā,

nodrošinot kraukļiem lieliskas barošanās iespējas, daudzkārt paugstināja putnu izdzīvošanas spējas grūtākajā gada laikā – ziemā.

Piemēram, pie Tukuma gaļas kombināta izgāztuves vēl 80. gados vienlaikus varēja sastapt pat 400–500 kraukļu. Kraukļi patiešām ir ļoti gudri putni. No ligzdas izņemtus mazuļus ir viegli pieradināt, un tiem iespējams iemācīt daudzus “trikus”, pat izrunāt dažus vārdus. Tātad ne velti burvji un zintnieki kraukļus izvēlējušies par saviem “palīgiem”.

VILKS UN KRAUKLIS. *Vienreiz vilks mežā kā skrējis, uzskrējis uz naglu un sadūris kāju. Sāpēs vilks atgūlies garšļaukus, ka jādomā, tūliņ vai sprāgs. Krauklis to redzēdams pielaidies klāt un sācis jau mirējam acis knābāt; bet vilks kā ķēris, noķēris knābiķi un gribējis jau ēst. Te krauklis attapies: “Vai, brālīti, es nācu tevi dziedināt, tu taisies mani noriet: atnesīšu tev dzīvības ūdeni, apmazgāšu, būsi veselāks par veselu.” Labi! Lai tad nesot! Un nu krauklim bij jātura vārds, bij jāskrien dzīvības ūdenim pakal. Aizskrēja arī, pārnese, apmazgāja slimo kāju un nu bij abi laimīgi: viens izārstējies, otrs dzīvību izglābis.*

Latviešu
tautas
pasaka

VAI BALTAIS STĀRĶIS IR SVĒTS PUTNS? Kāpēc cilvēku attieksme pret balto stārķi ir tik dīvaina – saudzējoša un izpalīdzīga? Ne tikai tagad, bet jau gadu simteņiem un pat tūkstošiem ilgi – vēl tad, kad savvaļas dzīvnieki tika uzskatīti galvenokārt par

cilvēka iztikas avotu. Stārķis, kas sver 3–3,5 kilogramus, šķiet, būtu daudz iekārojamāks nekā cīruļi, strazdi vai citi sīkputni, kurus vēl samērā nesen (vietām arī vēl tagad) ar gardu muti mēdza notiesāt eiropieši. Stārķis, šķiet, varētu būt iekārojamāks arī par vārnām, kas bija liels atspazds mūsu senčiem kuršiem Baltijas jūras krastos. Stāsta gan, ka stārķu gaļa neesot garšīga, bet diez vai tas bija galvenais iemesls, kāpēc baltos stārķus Eiropā, Āzijā un daļā Āfrikas ne tikai nemedīja, bet centās piesaistīt, būvējot speciālus ligzdu pamatus. Stārķa apmešanās uz mājas jumta tika uzskatīta un vēl tagad tiek uzskatīta par laimi un svētumu nesošu. Un bija pat laiks, kad stārķa nogalināšana tika sodīta ar nāvi!

Izskaidrojumu šai attieksmei atrast grūti – tā meklējama sen pagājušos gadu tūkstošos. Šķiet, ka senajā Ēģiptē baltais stārķis bijis tabu, senajiem izraēļiem tas bijis “neaizskaramais”, – šie uzskati arī veicinājuši īpašas attieksmes rašanos pret šo putnu. Tuvo un Vidējo Austrumu zemēs baltie stārķi tiek sargāti vismaz kopš Mekas dibināšanas laikiem (muhamedāņi, kuri neizceļas ar saudzīgu attieksmi pret dzīvniekiem, stārķus ciena un aizsargā kā būtnes, kas veikušas svētceļojumu uz Meku).

Domājams, ka saudzējošā attieksme pret balto stārķi no Rietumāzijas zemēm (palasiet pasaku krājumu “Tūkstoš un viena nakts”!) vēlāk līdz ar kristietību izplatījusies arī Eiropā. Lai gan kristietība atzīst tikai vienu Dievu, kā tālas atskaņas no reliģijas senākās izcelsmes laikiem (totēmisma) saglabājusies arī īpaša attieksme pret dažiem dzīvniekiem. Piemēram, čūska tiek uzskatīta par nešķīstu, bet baltais stārķis – par svētu dzīvnieku. Svētelim (arī tā sauc stārķi) tiek piedēvētas dažādas teicamas īpašības – taisnīgums un izpalīdzība, uzticība un mīlestība. Piemēram, daudzus gadsimtus valdīja uzskats, ka stārķis ceļā uz ziemošanas vietām palīdz mazajiem putniņiem veikt grūto un tālo ceļu, nesdams tos uz savas muguras; ka stārķi ir uzticīgi “laulību partneri” un ka neuzticīgie dzīvesbiedri tiek publiski tiesāti un bargi sodīti – noknābjot līdz nāvei.

Lai gan pastāv svētelim labvēlīgā māņticība, kopumā stārķu stāvoklis pēdējos 60 gados ir pasliktinājies. Kā ligzdotājs tas ir pilnīgi izzudis Beļģijā, Šveicē un Zviedrijā; Eiropas ziemeļrietumos stārķu skaits samazinājies piecas reizes, Centrālajā Eiropā –

divas reizes. Tikai 90. gados stāvoklis ir nedaudz uzlabojies: pēc 1994. gada un 1995. gada uzskaites datiem, pasaulē pavisam ligzdojuši apmēram 160 000 pāru (apmēram par 1/5 vairāk nekā 1984. gadā). No tiem 85% ir tā saucamie austrumu migranti (lido uz Āfriku gar Vidusjūras austrumu krastu) un 15% – rietumu migranti (dodas uz Āfriku gar Vidusjūras rietumu krastu).

Latvijas stārķi ir austrumu migranti. To skaits kopš 1984. gada strauji audzis un 1994. un 1995. gadā sasniedzis 10 600 ligzdojošus pārus – vairāk nekā jebkad agrāk. Pirms otrā pasaules kara stārķu ligzdas atradās galvenokārt kokos (atsevišķos novados pat visas), bet mūsu dienās strauji pieaudzis uz elektrolīniju un telefona stabiem būvēto ligzdu skaits (apmēram divas piektdaļas). Samazinājusies arī cilvēku sniegtā palīdzība – 1934. gadā uz cilvēku liktiem pamatiem bija uzbūvēti 87% ligzdu, bet 1994. gadā tikai 28 %.

Stāstot par stārķiem Latvijā, jāpiebilst, ka baltie stārķi te nav dzīvojuši vienmēr. Viņu dzīvei nepieciešamas plašas atklātas ainavas ar daudzām mitrām teritorijām – ezeriem, dīķiem, applūstošām pļavām un upju palienēm, kā arī attīstīta lauksaimniecība, kas rada stārķim labas iespējas iegūt barību (var pavērot, cik rūpīgi stārķis seko arklam vai pļaujmašīnai, – iztraucētie kukaiņi, peles, kurmjī un citas sīkas radības stārķim daudz vieglāk atrodamas un noķeramas). Latviju arī tagad var saukt par mežu zemi, bet pirms 200 un vairāk gadiem mežu te bija vēl vairāk, un tikai pamazām, pieaugot iedzīvotāju skaitam un līdz ar to lauksaimniecības zemju platībām, radās balto stārķu ligzdošanai piemēroti

Baltais
stārķis

biotopi (dzīves vietas). 18. gadsimta beigās pašās pirmajās publikācijās par putniem Latvijas teritorijā tiek pieminēts gan baltais, gan melnais stārķis, bet nav ziņu par šo putnu izplatību un skaitu. Toties jau 19. gadsimta vidū vairāki pētnieki apraksta situāciju diezgan līdzīgi. Proti, agrāk baltie stārķi esot ligzdojuši tikai Kurzemē un to izplatības ziemeļu robeža stiepusies gar Daugavu, bet 19. gadsimta pirmajā pusē balto stārķu skaits strauji pieaudzis – tie sākuši ligzdot visā tagadējās Latvijas teritorijā.

Par to, ka baltais stārķis Latvijā ir samērā vēls ienācējs, liecina arī latviešu tautas folklorā. Ir simtiem vietvārdu, pasaku, teiku, dziesmu par visdažādākajiem putniem un zvēriem. Liktos, ka ievērojamu vietu to vidū būtu jāieņem baltajam stārķim – lai nu kam, bet šim putnam nepievērst uzmanību nav iespējams. Bet – nekā! Stārķis tautasdziesmās un pasakās tiek minēts aizdomīgi reti. Interesanti būtu papētīt, no kuriem novadiem nākušas tās pasakas un tautasdziesmas, kurās svētelis tomēr ir pieminēts. Tā varētu būt Kurzemes dienvidu daļa, kur baltie stārķi apmetušies uz dzīvi daudz agrāk nekā jebkur citur Latvijas teritorijā.

Dažādos laikos un novados baltais stārķis ticis saukts dažādi. Pie mums vārds “stārķis” un “stārks” ieviesies no vācu valodas (vāciski *der Storch*). “Svētelis” un “svēts putns” atspoguļo cilvēku attieksmi pret šo putnu, “gandrs” vietumis apzīmē gan balto stārķi (galvenokārt Lietuvas pierobežā; lietuviski stārķi sauc *gandras*), gan melno stārķi.

Ar svēteli saistās daudzi ticējumi, tiesa, pie mums, salīdzinot ar senajām stārķu zemēm, daudz mazāk. Visizplatītākā, protams, ir leģenda par svēteli – bērnu gādātāju, bet netrūkst arī citu. Piemēram, ja stārķi pavasarī ierodas tīri un balti, būšot sauss gads, ja pelēki, netīri – būšot slapja vasara; ja pavasarī pirmo reizi stārķi ierauga klabinot, sievietes virtuvē sadauzīs daudz trauku; ja mājā nomirusi saimniece, stārķis vairs neatgriezīsies vecajā ligzdā utt.

Svētelis sargā māju no zibens un ugunsgrēka, tas visu redz un zina, gādā mājai laimi un bagātību. Toties, ja svētelim dara pāri, tad tieši otrādi – tas uzsūta mājai uguni.

STĀRKŠ. *Kad Dievs redzējis, ka mušas un citi kukaiņi viņam vairs nav vajadzīgi, tad tas visus savācis kopā, iebāzis maisā un iedevis stārkam, lai nes uz upi slīcināt. Bet stārks esot bijis ziņkārīgs, tas attaisījis maisu un gribējis paskatīties, kas tur iekšā. No maisa nu izlaidies viens dundurs un stārks tam dzinies pakaļ. Kamēr tas ķēris dunduru, tamēr citi kukaiņi no maisa ārā un prom: katrs uz savu pusi. Dievs par to noskaities, sadevis tam ar nodeguli stingri pērienu pa spārniem un pavēlējis visu mūžu pārtikt no vardēm, rūpuļiem un kukaiņiem.*

Latviešu
tautas
teika

AR KO MELNAIS STĀRĶIS ATŠĶIRAS NO BALTĀ

STĀRĶA? Kaut arī melnais stārķis ir tuvs baltā stārķa radnieks, tā attiecības ar “radības kroni” – cilvēku – ir pilnīgi pretējas. Gandrs (tā melnais stārķis tiek saukts daudzos Latvijas novados) cenšas pēc iespējas izvairīties no jebkādas saskarsmes ar cilvēkiem, ligzdu būvē vecos, aizaugušos, bieži vien slapjos, grūti pieejamos mežos izcirtumu, purviņu vai meža pļaviņu tuvumā. Melnā stārķa izplatības areāls ir daudz plašāks nekā baltajam stārķim – visā Eirāzijas mežu joslā apmēram starp 40. un 60. paralēli, kā arī nelielā apgabalā Āfrikas dienvidos. Diemžēl līdz ar dabisko, mitro mežu “savaldīšanu”, pārvēršot tos parkiem līdzīgās koksnes fabrikās, lielākajā daļā Eiropas melnie stārķi jau izzuduši, lai gan sākotnēji tieši melnais stārķis bija Eiropas “īstais” stārķis.

Toties Latviju patiesi var saukt par gandrū lielvalsti – to skaits pie mums pēdējos 20 gados audzis, un ligzdu izvietojuma blīvums Latvijā ir lielāks

Melnais
stārķis

nekā jebkur citur pasaulē. Kopējais ligzdojošo pāru skaits sasniedz vai pat pārsniedz tūkstoti. Dažviet gandra ligzdas pat ir samērā tuvu ceļiem un mājām – tik lielam šo putnu skaitam vienkārši nepietiek slēpto, nomaļo meža stūrīšu. Vissvētīgāko darbu gandra un daudzu citu dzīvnieku labā paveikuši bebbri.

90. gadu sākumā Latvijā bija ap 60 000 bebru, un to aizsprototās upītes un grāvji veido daudzus dīķus, kas ir lieliska dzīvesvieta visdažādākajiem ūdens organismiem, kas savukārt noder kā barība lielākiem dzīvniekiem, arī melnajiem stārķiem.

Gandra apspalvojums, izņemot balto vēderu, paduses un zemastes spalvas, ir tumši brūns ar zaļganu metālisku spīdumu; kājas, knābis un sejas neapspalvotā daļa – sarkana. Tēviņi ir nedaudz lielāki par mātītēm.

Gandrs, tāpat kā svētēlis, ir galējais un ķer ciet jebkuru dzīvnieku radību, ko vien spēj aprīt. Tam vislabāk patīk medības tieši dīķī, grāvī vai ezerā, bradājot ūdenī dažkārt līdz pat vēderam. Tāpēc arī zivis, vārdes un ūdenskukaiņi gandra ēdienkartē ieņem nozīmīgāko vietu.

Līdzīgi kā baltie stārķi, arī tie melnie stārķi, kuru dzimtene ir Latvija, pārzeimot lido uz Āfriku. Arī lidojumu maršruti ir aptuveni tie paši, bet atšķirībā no baltajiem stārķiem melnie stārķi nelido grupās, bet pa vienam.

Arī par melno stārķi ir daži ticējumi, kuros tas parasti saistās ar aizsauli. Piemēram, tā parādīšanās esot priekšvēstnesis cilvēka vai mājdzīvnieka nāvei. Kāds nu tur brīnums – tādām melnām, slepenos meža nostūros dzīvojošam putnam jau nu nevarot būt padomā kaut kas labs! Šāda mazliet noraidošā attieksme pret gandriem dažviet saglabājusies pat līdz mūsu dienām.

KAS TAS IR – BAURO KĀ BULLIS, NAV BULLIS? Pavasarī un vasaras sākumā no ezeru vai dīķu niedrājiem dažkārt atskan divvainas skaņas – “bū... bū... bū... bū...”. Klusā laikā tās saklausāmas vairāku kilometru attālumā. Šķiet, kāds jokdaris pūš tukšā pudelē vai arī skumji bauro kāds izbēdzis bullis. Kas tad īsti rada šīs skaņas?

Tuvumā šo baurotāju ieraudzīt ir ļoti grūti – tas patvēries niedrājā, un tā poza, krāsa, kustības – pilnīgi viss – pielāgotas

apkārtējiem niedru stiebriem. Šis baurotājs nav bullis, bet ir putns – lielais dumpis. Miera traucētāju, kurš gluži nejauši niedrājā uzdūries tā ligzdai, uzmanīgi vēro dzeltenas acis abpus galvai. Lielais dumpis ir 70–80 centimetrus garš, dzeltenbrūns, ar vertikālām tumšākām svītrām uz kakla, krūtīm un vēdera. Tam ir garas kājas, garš kakls un ļoti spēcīgs, ass knābis. Uz galvirsas tumšbrūna “micīte”. Briesmu gadījumā lielais dumpis pastiepjas augšup, izslej gaisā arī knābi un līgojas līdzī vēja kustinātajām niedrēm, tādējādi kļūstot gandrīz nepamanāms. Bez tam lielais dumpis veikli kāpelē pa niedrēm, bet lido neveikli. Lidojot tā galva ir ierauta plecos un garais kakls salocīts S veidā tā, ka izskatās resns un īss. Ligzdā (to, sakraujot kaudzītē galvenokārt pērnās niedru lapas, būvē tikai mātīte) var ieraudzīt 3–7 olīvbrūnas olas vai tikpat daudz pūkainu bēša krāsas dažāda lieluma mazuļu (mātīte sāk perēt, līdzko izdēta pirmā ola, tāpēc arī mazuļi nāk pasaulē ar vairāku dienu starplaiku). Gan perēšanu, gan mazuļu aprūpi arī uzņemas tikai mātīte. Lielie dumpji galvenokārt pārtiek no zivīm, bet pie izdevības netiek noniecinātas arī citas sīkākas ūdens radības (vārdes, kukaiņi u.c.). Medījums tiek ķerts, lēni bradājot vai nekustīgi stāvot un uzglūnot tam seklos ūdeņos.

Lielie dumpji ligzdo visā Latvijas teritorijā, bet nevienmērīgi. Biežāk dumpji sastopami tur, kur ir plaši niedrāji – piemēram, Engures un Kaņiera ezeros. Ir aprēķināts, ka pavisam Latvijā ligzdo 200–300 šo putnu pāri, un to skaits pēdējo 30 gadu laikā ir diezgan pastāvīgs. Mūsu lielie dumpji ir gājputni un ziemu pavada

Lielais
dumpis

Eiropas dienvidos un rietumos, arī Āfrikas ziemeļos. Tikai pare-
tam atsevišķi putni šajā laikā sastopami arī Latvijā, it sevišķi –
maigās ziemās.

Diemžēl jau sen ir izveidojies galīgi aplams priekšstats par to,
kā šis putns izdod savas dīvainās skaņas: tas iebāžot knābi dūņās
un tad pūšot. Nekā tamlīdzīga! Balss tiek radīta, kaklu pastiepjot
uz priekšu un uz leju, tad uz augšu; paplašinātais barības vads
veido savdabīgu rezonatoru un pastiprina skaņu. Tāpēc arī lielais
dumpis ir tik tālu dzirdams.

DUMPIS. *Dumpis izmācījies ļoti dikti kliegt un lielīties, ka viņš
kliegšot, tad zeme plīsīšot. Dievs tad atļāvis dumpam tik tad dūkt,
ka viņš knābi iebāzis dūņās. Dumpis nu ar tik tā vairs kliegzot, bet
tomēr viņa balsi varot dzirdēt par septiņām verstēm.*

KUR GĀJPUTNIEM IR DZIMTENE? Latvijā, tāpat kā visās
mērenās joslas zemēs, dzērvju un zosu kāši, ātri spurdzošie straz-
du “mākoņi”, klusi čivinošie ķivuļu bariņi un daudzi citi gājputni
iezīmē pavasari. Vai nu ieradusies mūsu ligzdotāja cielvaiņa,
atļaidies stārķis, vai arī ziemeļu gulbji un zosis lido pāri, mēs
sakām, ka putni atgriežas dzimtenē.

Netērējot laiku zinātniskiem ķīviņiem, ievērosim tikai faktu,
ka tā nav nekāda dzimtene, kur nevar pavadīt visu gadu, jo ūdeņi
aizsalst un barība izbeidzas, īstenībā priecīgi dziedošie un nepa-
cietīgie pavasara putni steidzas uz “vasarnīcām” – saules un dabas
radību pārbagātājiem ziemeļiem (tas sevišķi jūtams aiz polārā
loka), kur pietiek gaišo stundu un barības, lai dibinātu ģimenes un
uzaudzinātu pēcnācējus. Tiesa, daļa putnu – zīlītes, krustknābji,
pūces u.c. – pārziemo sniegos un ledos, taču tā jau ir jaunāka
parādība.

Putnu sugas īstā dzimtene ir tās pirmatnējā izcelšanās vieta –
apvidus, kur nav polārās nakts, kur ūdeņi neaizsalst, sniega nav
nekad vai arī ne pārāk daudz. Ja ligzdošanai pietrūkst resursu,
putni izplatās uz apgabala nomalēm. Centrā iekārtojas stiprāki vai
ļoti specifiski konkurenti. Āfrikas vidienē mudž no vietējiem put-
niem, bet mūsu bezdelīgas, mazie ērgļi un stārķi lido tiem pāri no

ziemotnēm Dienvidāfrikā uz ligzdojamo mājvietu Ziemeļeiropā. Tā vasarnīcas kļūst par mājām, kaut arī apdzīvojamas tikai piecus, bet polārajā apgabalā – divus mēnešus.

Daudzi putni Latvijā ir tikai caurceļotāji – galvenokārt ūdeņu un purvu putni no tundras apgabaliem – tārtiņi, vairākas zosu un gārgaļu sugas.

Vārnu dzimtas putnus redzam visu gadu, bet arī to sastāvs mainās. Pieaugušie kovārņi, vārnas un kraukļi pēc pirmās ligzdošanas parasti visu turpmāko mūžu nepamet savu ligzdas vietu. Bērni turpretī dodas ceļojumā, bet mēs to nemanām, jo Latvijā ziemo jaunās vārnas un kovārņi no tālākiem ziemeļiem. Jaunie kraukļi aizklejo tikai pēc Jaungada. Vistu vanagus ziemā redzam biežāk nekā vasarā. Latvijas vanagi neķer vistas, jo ir pietiekami gudri, lai nekaitinātu cilvēkus, kamēr pašiem nav kur aizlidot, lai nepamestu ligzdu un mazuļus. Augustā mūsu vanagi aizklejo uz dienvidiem, un tie ir “īgaunīši – bālelīši”, kas noskatās, kur mūsu sētās pakampjamas vistas. “Somi” jau ir īsti ceļotāji – tie dodas uz Viduseiropu un pavasarī atpakaļ.

Tā galu galā ar daudziem putniem ir tāpat kā ar izklīdušiem cilvēkiem: senajā mājvietā tiem vairs nav vietas, tālāk aiz tās ir ziemas viesnīcas, un tikai tad, kad pavasara saule atmodina ilgas pēc “sava stūrīša, sava kaktiņa”, sākas priecīgais, reizēm arī steigīgais dēļ bīstamais ceļš pretī ziemeļu plašumiem.

No Latvijā sastopamajām apmēram 330 putnu sugām šeit biežāk vai retāk ligzdo aptuveni 230 sugu.

KĀ VEIDOJAS PILSĒTU PUTNU FAUNA? Pilsētas, it sevišķi Eiropā, ir miniatūri klinšu kalni. Torņos, izbūvēs, bēniņos, pažobelēs ligzdu vietas ir atraduši tādi raksturīgi klinšu putni kā svīres, čurkstes, kovārņi un it sevišķi baloži, kuri kādreiz bija Āzijas kalnu putni, bet pārveidoti par pasta, sporta vai dekoratīviem putniem, izvadāti pa visu pasauli. Pasprukuši brīvībā, tie tūlīt atguva seno izskatu un dzīvesveidu. Pilsētu parki būtībā ir lapkoku meži, kas pēc dziedātājputnu sastāva arī Rīgā sākas ar zvirbuļiem centrā un beidzas ar parasta savvaļas meža faunu Lielajos kapos, Mežaparkā u.c.

Līdz vadu un antenu ērai Latvijas pilsētās ir medījuši vistu un zvirbuļu vanagi, lauku un pat lielie piekūni. Citi putni atgriežas, kopš mazinājušās briesmas ietriekties vados. Nesen Rīgu ieņēmuši melnie jeb mājas erickiņi, kas ir īsti kalnu putni un “stāv pāri” pilsētai lielos augstumos, piemēram, dzied sešos no rīta uz Doma torņa gaiļa. Mazpilsētās tiem noder ūdenstorņi un līdzīgas vietas.

Visas Eiropas pilsētas, kopš 70. gadiem arī Latviju, okupē vārnas, žagatas, pat sīļi un daudz melno mežastrazdu. Par nožēlu, tie izspiež no parkiem jauko meža putniņu dažādību. Arī savvaļas meža pīles, kurām lēnām pievienojas gulbji un lauči, pilsētām nav nekāda dāvana. Šie putni atraujas no savas populācijas, aizmirst iedzimtos migrācijas ceļus, kļūst atkarīgi no cilvēku apšaubāmās gādības un riskē saindēties vai iekļūt pārāk bargā ziemā. Ja tie arī izdzīvo, vismaz pīles vairs negrib lidot uz veco ligzdas vietu un vairojas tepat – suņiem un kaķiem par barību.

KAS IR TĀLCEĻOŠANAS REKORDISTS? Lieki nekavējoties, jau tūlī pateiksim, ka runa būs par zuti. Šo zivi gan laikiem visi pazīst – vismaz vārda pēc. Žāvēts zutis tiek uzskatīts par delikatesi. Tiešām, tā gaļa ir mīksta, maigi taukaina, garšīga. To vajagot pasniegt kopā ar citronu. Zutis no citām zivīm atšķiras ar garo, slaido čūskveida ķermeni. Parasti noķer līdz 1 m un 1–3 kg smagus zušus, taču tie varot būt arī līdz 1,5 m gari un 6 kg smagi. Literatūrā minēti pat 10 kg smagi. Zuša mugurpuse ir olīvbrūna līdz gandrīz melnai, vēderpuse – sudrabbalta līdz dzeltenīgai. Āda ir bieza, glotaina. Sīkās zvīņas nav redzamas, jo iegremdētas ādā, turklāt tās izveidojas tikai tad, kad zutis sasniedzis 16–17 cm garumu. Tāpēc zuti nedrīkst ēst tie ļaudis jeb ticīgie, kuriem aizliegts ēst dažādu nezvīnainu “nešķīstību”.

Ilgu laiku zutis sagādāja zinātniekiem lielas raizes, jo viņi nevarēja atklāt ne zuša olas (ikrus), ne jaunuļus (kāpurus), ne nārstošanai nobriedušos zušus. Tāpēc izplatījās dažādi minējumi un uz fantāziju pamatoti apgalvojumi, piemēram, zuši rodotos no dūņām vai gļotām, tos dzemdējot lucīši (šīs jūras zivis dzemdē visai paaugušus mazuļus). Tikai 1897. gadā noskaidrojās, ka zuša

mazulis ir kāda jau agrāk pazīstama dīvaina zivtiņa ar mazu galvu un plakanu lapveida ķermeni, kas atgādina garu vītola lapu. Neatladīgu pētījumu rezultātā tika atklātas aizvien mazākas un tātad jaunākas "vītollapas", līdz beidzot vissīkākās – aptuveni 5 mm garas – atrada Sargasu jūrā. Tā tad arī ir vieta, kur zuši nārsto, taču pastāv vēl daudz neizpētīta.

Lai nokļūtu pieaugušo zušu dzīvesvietās Eiropas, Mazāzijas un Ziemeļāfrikas saldūdeņos, zušu kāpuriem jāveic 6–7 tūkstošu km tāls ceļojums. Ceļot tiem palīdz Golfa straume, kurā nākamie zuši pasīvi ļaujas plūdumam 2–3 gadus. Pie Eiropas krastiem kāpuri pārvēršas par mazuliem, kurus sauc par stikla zušiem. Tās ir caurspīdīgas, velteniskas, aptuveni 6 cm garas būtnes – tātad uz pusi īsākas nekā veci kāpuri.

Pēc pārvēršanās jaunie zutīši aktīvi dodas pa upēm uz augšu, meklējot piemērotas dzīvesvietas upēs un ar tām saistītos ezerus. Zuši ir plēsīgi, pārtiek no zivtiņām un bezmugurkaulniekiem.

Eiropas zuša
nārsta migrācijas
(gaišā bultā)
un kāpura pasīvas
pārvešanas shēma
(tumšā bultā):
1 – tikko izšķīlies
kāpurs;
2 – gadu vecs
kāpurs;
3 – divgadīgs
kāpurs;
4 – kāpurs, kas
sācis pārvērsties;
5 – stikla zutis;
6 – pieaudzis īpatnis

Pēc aptuveni 7–10 gadiem, kad zuši pilnīgi pieauguši, tie dodas atpakaļ uz Sargasu jūru, lai nārstotu vienīgo reizi mūžā. Pirms atgriešanās dzimtenē zuši uzkrāj tauku rezerves, jo Atlantijas okeānā tie nevar atrast ierasto barību. Pirms aizceļošanas to acis ievērojami palielinās, lai varētu labāk orientēties. Pēc nārstošanas pieaugušie zuši Eiropā neatgriežas, bet beidz savu dzīvi Sargasu jūrā.

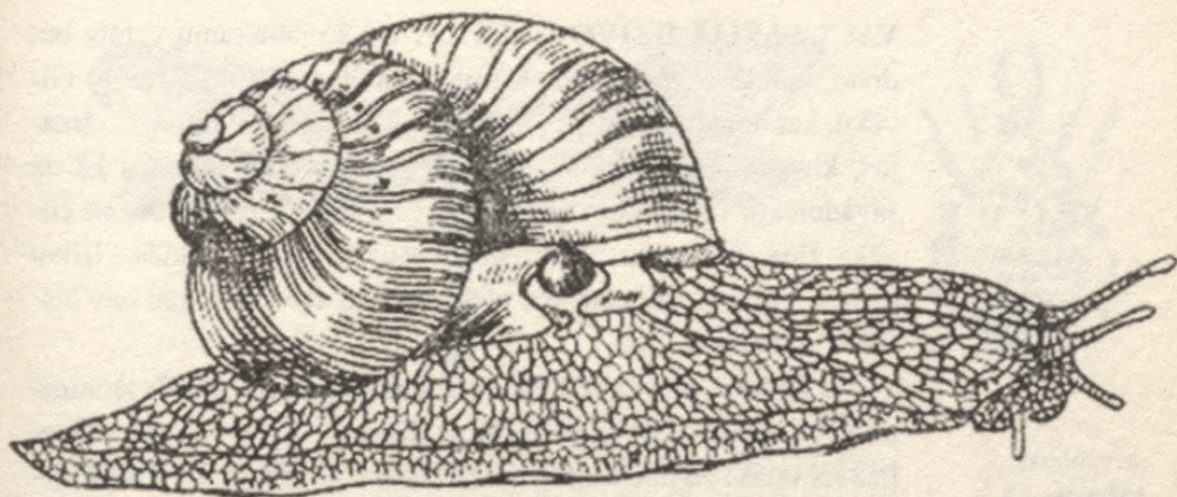
Kā cēlies zutis un čūska? Reiz Dievs un Velns gājuši gar upes malu pastaigāties. Tur viņi atraduši vecu zirga pinekli, ko Dievs paņēmis un gribējis iemest upē, bet Velns arī piesteidzies, saķēris pinekli aiz otra gala un pārrāvis uz pusēm. Dievs tomēr savu pinekļa pusi iemetis upē, kurš palicis par zuti. Bet Velns savu pusi nometis uz sausumu, un no šā izcēlusies čūska. Par to vēl tagad mēdz teikt, ka zutis ar čūsku esot tuvu rada.

KĀ SAUC LATVIJAS LIELĀKO SAUSZEMES GLIEMEZI?

Latvijā (arī pasaulē) vismazākais sauszemes gliemežītis ir mazais punktgliemezis. Tā lielums nepārsniedz ar pildspalvu uzrakstītu punktu. Turpretī vislielākais no sauszemes gliemežiem ir parka vīngliemezis. Parasti to dēvē vienkārši par vīngliemezi. Šāds nosaukums tam dots ne jau tāpēc, ka tas dzertu vīnu. Savā dzimtenē, par kuru tiek uzskatīta Itālija, vīngliemezis iecienījis vīnogulājus, kuros nobauda vienu otru lapiņu.

Pieauguša vīngliemeža glīti spirālē savītās kaļķu mājiņas augstums un platums parasti sasniedz apmēram 4,5 centimetrus un reti pārsniedz 5 centimetru robežu. Vīngliemeži barojas ar augu mīkstajām daļām. Vislabprātāk tie mēlojas ar gārsu, cūkpienēm, dadžiem, nātrēm; dārzā uzmeklē salātus, gurķus, zemenes un kāpostus. Šo mīkstmiešu dzīves ilgums parasti ir 7 gadi. Ir zināmi gadījumi, kad parka vīngliemezis nodzīvojis 15 gadus.

Romas impērijas leģionāri vīngliemežus kā pārtikas produktu ņēma līdz pārgājienos. Arī Napoleons savos karagājienos pārtikai līdzī ņēma vīngliemežus. Pateicoties vīngliemežu gaļas augstvērtīgajām īpašībām, franču karavīri Krievijas bargajā ziemā badu necieta. Arī mūsu dienās vairākās Eiropas valstīs vīngliemezis ir iecienīta delikatese. Lielākie gardēži ir franči. Francija katru gadu

Parka
vīngliemezis

importē apmēram sešas tonnas šo dzīvnieku. (Vīngliemeži importēti arī no Latvijas – 60. un 90. gados.) No vīngliemežu gaļas gatavo apmēram simt dažādu ēdienu, izmantojot gan muskuļaino kāju, gan aknas, gan oliņas. Lai gaļa būtu garšīgāka, senie romieši baroja gliemežus ar speciāliem aromātiskiem augiem. Gatavotie ēdieni ir ļoti augstvērtīgi – sāļi, ar bagātīgu olbaltumvielu, mikroelementu un vitamīnu daudzumu. No vīngliemežiem gatavo arī dažādus medikamentus.

Latvijā parka vīngliemezis varētu būt parādījies ap 13. gadsimtu. Vīngliemežu izplatību īpaši veicināja vācu garīdznieki un mūki. Viduslaikos viņi šos dzīvniekus audzēja kāpostu laukos, izlaida klosteru dārzos un ēda tos gavēņu laikā. Latvijas klimats izrādījās vīngliemežiem piemērots, tie veiksmīgi pārcieta ziemas un sekmīgi iedzīvojās jaunajās dzīves vietās. Turpmākajos gadsimtos šo gliemežu izplatību veicināja vācu baroni un poļu kņazi. Vīngliemeži galvenokārt tika ielaisti muižu parkos kā dekoratīvi elementi. Arī mūsu dienās šo dzīvnieku izplatību joprojām sekmē cilvēki, izlaižot tos dārzos vai māju tuvākajā apkārtnē. Ja vīngliemežus pilnībā apmierina tiem ierādītā dzīves vieta, tie diezgan ātri savairojas un sāk paši apgūt jaunas teritorijas. Latvijā šie dzīvnieki ļoti labi jūtas vecos parkos, upju ielejās un gravās ar kaļķainu augsni. Dārzos šie lēnie, bet ēdelīgie ciemiņi tiek sagaidīti ar dalītām jūtām. Vieni māk sadzīvot ar vīngliemežiem un nežēlojas par apēstajiem salātiem vai zemenēm, turpretī citi jūtas nelaimīgi.

VAI LATVIJĀ DZĪVO LAUVAS? Uz šo jautājumu varētu būt divas atbildes – “protams, nē!” un “varbūt zoodārzā?”. Bet uz cilvēku, kas apgalvotu, ka ir tādi lauvas, kas dzīvo arī Latvijas rāmajos, klusajos priežu silos, labākajā gadījumā noraudzītos kā uz savādnieku. Tomēr nesteigsimies ar secinājumiem – varbūt šis cilvēks zina, ka sausu priežu mežu smiltīs pašu izraktās “lauvu bedrēs” mitinās un medī īsti plēsoņas, kas cilvēkam gan nav bīstami, jo ir pārāk sīki.

Ja kādreiz, ejot cauri kāpu priedēm, uz taciņas smiltīs ieraugāt piltuvveidīgus iedobumus dažu centimetru diametrā, nesteidzieties iet tālāk! Ja pacietīgi gaidīsiet, varēsiet ieraudzīt ko neparastu – garāmskrejoša skudra, kurai samisējusies kāja un kura iekritusi šajā piltuvē, rosīgi tiek apmētāta ar smiltīm no šķietami tukšās bedrītes dibena, tā neļaujot skudrai izrāpties laukā. Zem kājām brūk sausās smiltis, un upuris pamazām slīd arvien dziļāk, līdz nonāk viltīgā plēsoņas “ķetnās”.

Kas tad īsti slēpjas “lauvu bedrē”? Zem plānas smilšu kārtas atrodas apmēram centimetru garš dīvaina izskata radījums ar apaļu ķermeni, spēcīgām pakaļējām ekstremitātēm un acīm “uz kātiņiem” – tās tiek paceltas virs smiltīm, lai redzētu upuri. Šo plēsoņu sauc par skudrlauvu, un tas patiesībā ir kukainis, pareizāk sakot, kukaiņa kāpurs. Skudrlauvas pieder tīklspārņu kārtai (tāpat kā zeltactiņas) un arī tā latīniskais nosaukums (*Myrmeleon*) nozīmē to pašu – “skudru lauva”. Kukaiņu pasaulē skudrlauvas loma ir tāda pati kā īstajam lauvam zīdītajdzīvnieku starpā – arī lielais, paslinkais Āfrikas kaķis labprātāk uzbrūk no slēpņa un tam nemaz nepatīk dzīties pakaļ medījumam. Laikam zinātnieki saskatījuši līdzību šo abu dzīvnieku paradumos, un tā skudrlauva ticis pie tāda lepna vārda.

Tomēr ne jau katra skudra tiek pievarēta. Lielā rūsganā meža skudra, kas skudrlauvam ir tikpat liels medījums kā vezumnieks zirgs īstajam lauvam, gandrīz nepamana tādu sīku bedrīti un skudrlauvas mestās smiltis – vienā lēcienā tā jau ir laukā no lamatām un aizlēkšo tālāk savās gaitās, atstājot mednieku bez pusdienām. Arī sīkākas skudras bieži vien izglābjas. Bedrē parasti paliek slimas un novājinātas skudras, tādējādi skudrlauvu, tāpat kā citus plēsīgos dzīvniekus, arī varam uzskatīt par dabas sanitāru.

Pieaudzis kukainis ir paliels (spārnu plētums līdz 7 centimetri) un pēc izskata atgādina spāri – tam tāpat ir plēvaini, caurspīdīgi spārni un izstiepts, brūngans ķermenis. Arī smilšu bedrītē tas vairs neslēpjas.

Skudrlauva.
1 – pieaudzis kukainis;
2 – kāpurs

KAS IR DENDROLOĢIJA? Vārds dendroloģija nozīmē mācību par kokiem: grieķu val. *dendron* – koks, *logos* – mācība, zinātne. Tā ir botānikas nozare, kas pētī ne vien kokus, bet arī krūmus, puskrūmus, pundurkrūmus un liānas, tātad augus, kurus atšķirībā no lakstaugiem dēvējam par kokaugiem. Tie var būt gan Ziemeļamerikas sekvojas jeb mamutkoki un Austrālijas eikalipti, kas sasniedz 120 m augstumu, gan pavisam necilie māršili vai kapmirtes, kas paceļas dažus centimetrus virs zemes.

Dendroloģija aptver zināšanas kokaugu ģeogrāfiskajā izplatībā, ekoloģijā un to lomā ekosistēmās, arī to sistemātikā, ģenētikā u.c. jautājumos. Šīs zināšanas var būt noderīgas, risinot mežkopības, dekoratīvās dārzkopības un ainavu veidošanas, kā arī dabas aizsardzības uzdevumus.

Koki un krūmi, veidojot mežus, aizņem milzu platības visas zemeslodes klimatiskajās zonās. Pasaulē aprakstīts apmēram 18 000 kokaugu sugu. Turpretim Latvijā, kur tagadējā augu valsts ir salīdzinoši jauna, jo veidojusies pēc pēdējā leduslaikmeta, kokaugu savvaļas sugu skaits ir tikai 110. Lielākais vairums šejienes koku un krūmu, ar kuriem diendienā sastopamies lauku sētā, dārzos, parkos, ielu un ceļu apstādījumos, kapsētās, ir svešzemnieki ar visdažādāko izcelšanos. Pēdējo 250–300 gadu laikā

tie itin labi iedzīvojušies; un tādu sugu un šķirņu Latvijā ir 800 (augļu koki un ogulāji šeit neietilpst).

Senatnē dendroloģijas attīstība noritēja ciešā saistībā ar zinību uzkrāšanu botānikā kopumā. Kā patstāvīga botānikas nozare dendroloģija sāka veidoties 16. gadsimtā, bet galīgi izveidojās 18. gadsimta otrajā pusē. Latvijā kopš 18. gs. beigām zināšanas par kokiem un krūmiem lielā mērā sekmēja komerciālo dārzniecību īpašnieki: J. Cigra un K. Vāgners Rīgā, K. Šoha firma Rīgā, no 1898. g. – Salaspilī, F. Vāgners Tukumā, S. Klēvers Durbē pie Liepājas u.c. Mācītais dārznieks Johans Cigra savā audzētavā veselus 40 gadus novēroja 280 svešzemju koku un krūmu sugu uzvedību, ne velti viņš tika ievēlēts par Pēterburgas Zinātņu akadēmijas korespondētājlocekli. Starp citu, J. Cigras kokaudzētava no 1798. līdz 1853. gadam atradās tagadējās Rīgas pašā centrā – Stacijas laukumā. Kārļa Vāgnera 1816. gadā dibinātais uzņēmums tag. K. Valdemāra ielas galā darbojās ilgu laiku un piedzīvoja pirmās brīvvalsts laiku (ielas posms kādu laiku sauca Vāgnera iela). Sīmanis Klēvers savas populārās grāmatas “Baltijas dārza draugs” (izdota 1890. g.) lappusēs ļoti skaidri rakstīja: *“Dažādi koki un krūmi pušķo lustes dārzus pilsētās un muižās, kas nav vis mūsu zemes strēķa bērni, bet no kuriem daudzi iz tālenes un siltākām zemēm pie mums ievesti, un tādēļ vien jau tiem rūpīgāka apkopšana, dažiem ziemā apsega vajadzīga.”* Ziņas par Latvijā ievestiem kokiem un krūmiem savās publikācijās sniedza arī Vilhelms Frībe, Johans Klinge, Maksimilians Zīverss, Jānis Peņģerots.

19. gadsimtā un 20. gs. pašā sākumā Rīgā un daudzās Vidzemes un Kurzemes muižās ierīkoti ainavu parki, kur lielā skaitā stādītas arī svešzemju kokaugu sugas un formas; šai sakarā atzīmējami Rīgas Dārzu direktora G. Kūfalta, jau pieminētā M. Zīversa, G. Manteifeļa, F. Berga un citu muižnieku entuziastu vārdi.

Pirmās brīvvalsts gados nozīmīga loma jaunu koku un krūmu iepazīšanā un izplatīšanā bija Pētera Baloža vadītajai dārzkopības firmai ar audzētavu Salaspilī, Mežu departamenta un mācību iestāžu stādaudzētavām, kā arī daudzajām privātajām dārzniecībām pilsētās un laukos. Tolaik veidotas koku un krūmu

kolekcijas – dendrāriji; tādi bija Stelpes pagasta Timukos, Codes pagasta Vanadziņos, Brenguļu pagasta Čiekuros, plaši stādījumi Malienas pagasta Dārzniekos, Bērzaunes pagasta Iedzēnos. Baldones Rozītēs dendrāriju veidojis Universitātes profesors Pauls Galenieks, Tērvetes pagasta “Sprīdīšu” dendrārijs 1931.–1935. gadā ierīkots pēc Annas Brigaderes ierosmes, bet A. Ramata Jurgūkalna dendrārijs Amatas pagastā bija pazīstams kā “zinātniskais dendroloģiskais dārzs”.

Pēc Otrā pasaules kara zinātnieki (P. Galenieks, K. Starcs) pievērsās koku un krūmu aklimatizācijas rezultātu izvērtēšanai. Līdztekus tika introducētas aizvien jaunas sugas un formas, kā arī veidotas vietējās šķirnes. Šai sakarā atzīmējams A. Ozola, A. Mauriņa, V. Langes, S. Saliņa, J. Mežsētas, A. Zvirgzda, R. Cinovska, M. Morkona un vairāku citu dendrologu ieguldījums.

Patlaban bagātākās dendroloģiskās kolekcijas Latvijā ir Nacionālajā Botāniskajā dārzā Salaspilī, kur savākts ap 5000 sugu, pasugu, varietāšu, formu un šķirņu. Ar lielāku skaitu koku un krūmu vienkopus var iepazīties arī Latvijas Universitātes botāniskajā dārzā, Mežu pētīšanas stacijā “Kalsnava”, Skrīveru un “Sprīdīšu” dendrārijos, Kazdangas parkā.

Kāpēc bērza lapu sauc par Dieva stabuli? Dievs ar Velnu gājuši pa ceļu. Velns lielījies, ka viņš pirmais iztaisījis stabuli. Pieskrējis ātri pie kārklu krūma, nogriezis un taisījis zibeņa ātrumā. Bet Dievs norāvis bērza lapiņu un tūlīt sācis spēlēt. Tā Dievs Velnu uzvarējis, un no tā laika bērza lapu sauc par Dieva stabuli.

Latviešu
tautas
teika

KAS IZVEIDOJA SKRĪVERU DENDRĀRIJU? Skrīveru dendrārijs atrodas 78 km uz dienvidaustrumiem no Rīgas pie Rīgas–Daugavpils šosejas. Tas sastāv no dendroloģiskā parka Daugavas krastā (18,7 ha) un no mežaudzēm ar svešzemju koku stādījumiem (ap 600 ha). Dendrāriju 19. gs. nogalē ierīkoja Skrīveru muižas īpašnieks dendroloģijas entuziasts Maksimiliāns Zīverss, dendroparka projektu izstrādāja dārzu arhitekts V. Engelharts kopā ar dārzu inženieri F. Lodi.

M. Zīverss, iepazīnies ar svešzemju koku un krūmu ieaudzēšanas pieredzi Eiropas zemēs, nolēma izvietot Skrīveros vienkopus

ziemeļu puslodes mērenās joslas kokus un krūmus, kas nav Latvijas floras augi. Parks veidots ainaviski, bet pēc floristiski ģeogrāfiska principa: te stādīti koki un krūmi, kas nākuši no 19 floristiskajiem apgabaliem – sākot no Ziemeļamerikas Klusā okeāna piekrastes līdz Japānai.

Stādījumi dendroparkā sākti 1891. gadā un turpinājās līdz Pirmajam pasaules karam, kad bija izmēģinātas pavisam 679 sugas; ap 50 svešzemju sugu, galvenokārt skujkokus, izstādīja meža kultūrās.

Introducējot kokus un krūmus, M. Zīverss sākumā izmantoja Rietumeiropas sēklu tirdzniecības firmu pakalpojumus, bet vēlāk izejas materiālu – sēklas un spraudņus – centās iegūt attiecīgo sugu dzimtenē, jo M. Zīverss piešķīra lielu nozīmi sēklu izcelsmei. Viņš nodibināja sakarus ar Urālu, Sibīrijas, Krievijas Tālo Austrumu, Ziemeļamerikas mežkopjiem un dendrologiem, organizēja un finansēja sēklu vākšanas ekspedīciju uz Kanādas rietumu rajoniem.

Pēdējā pilnīgā koku un krūmu inventarizācija notika īsi pirms dendrārija 100. gadskārtas 1991. gadā (R. Cinovskis, A. Mauriņš, A. Zvirgzds). Tā parādīja, ka no M. Zīversa stādījumiem ir saglabājušās apmēram 250 sugas, kopā ar jaunāko laiku stādījumiem to skaits pārsniedz 300. Skrīveru dendrārijā ir viena no bagātākajām koku un krūmu kolekcijām Latvijā. Dendroparkā var iepazīt ap 30 dendroloģiskus retumus, piemēram, Rumēlijas priedi, Korejas egli, dižzīļu ozolu, cukura kļavu, Amerikas liepu, sirdsveida kāriju, snuķaugļu lazdu u.c. Meža kultūrās var redzēt izcilas zaļās duglāzijas, Lēdebūra (agrāk sauktas Sukačova) lapegles un Japānas lapegles.

Skrīveru dendrārijs ir nozīmīgs unikāls simtgadu eksperiments svešzemju koku un krūmu aklimatizācijā un interesants tūrisma objekts. Tam ir arī liela praktiska nozīme kā sēklu un potzaru ieguves bāzei kokaudzētavām.

KĀ VEIDOJUŠIES MŪSU VECIE LAUKU PARKI? Nelieli dārzi Latvijā pastāvēja jau 14.–15. gadsimtā ap bruņinieku pilīm, taču tie nebija domāti atpūtai; tur audzēja dārzenus, garšaugus, ja kādu puķi, tad kā ārstniecības augu. 16. gadsimtā pazina medību

parkus jeb tā dēvētos iršu dārzus, kas nebija nekas cits kā iežogoti meža nogabali.

16. gadsimta beigās un 17. gadsimtā nocietinātās viduslaiku pils savu aizsardzības nozīmi zaudēja – muižu pils veidojās kā kungu dzīvojamās mājas. Ap tām tad arī sāka ierīkot apstādījumus, sākumā pēc “paradīzes dārzu” paraugiem, kas bija noskatīti muižnieku ceļojumos pa Eiropas zemēm. No šiem visvecākajiem dārziem nekas nav saglabājies, jo, kā zināms, daudzajos karos Baltijas zemes tika nežēlīgi postītas.

Latvijas lauku apvidū patlaban ir vairāk vai mazāk saglabājies ap 700 parku, kas ierīkoti pēdējos 200–300 gados.

Vecākie ir itāļu jeb renesanses laikmeta dārzi; platībā tie nebija lieli – piekalnēs izbū-

vēja terases, kāpnes, nišas, uzstādīja dažādas skulptūras; no cirptiem kokiem un krūmiem veidoja figūras. Itāļu dārzu elementi vēl saskatāmi ap kādreizējām muižu pilīm, piemēram, Bīriņos, Katvaros, Burtņiekos, Rūmenē, Krāslavā un citur. Vēlāk parādījās franču baroka jeb ģeometriskie dārzi, kam par paraugu kalpoja slavenais Versaļas ansamblis Francijā, Potsdamas un Drēzdenes dārzu mākslas šedevri Vācijā. Dārzi ierīkoti lielākās un līdzienās platībās, ar taisniem ceļiem, platām koku alejām, puķu parteru pils priekšā, augstu dzīvžogu ieskaudām slēgtām telpām, tā saucamiem bosketiem, maldu ejām; izbūvēja taisnu kontūru dīķus. Šādi dārzi kalpoja smalkās sabiedrības atpūtai un izpriecām. Izcils franču baroka dārzu mākslas piemineklis ir 50 ha lielais Rundāles parks,

Aleksandra
paviljons
Alūksnes
parkā

ko 18. gadsimta 1. pusē ierīkojis ievērojamais meistars B. Rastrelli. Mazāki “izpriecu, augļu un virtuves dārzi” bijuši pie daudzām muižām, īpaši Kurzemes hercoga valstī – Vircavā, Lustē, Lamiņos, Dundagā, ap Jelgavu un citur. Izņemot Vircavas dārzu, tie laika gaitā ievērojami pārveidoti, bet divi hercoga dārzi Jelgavā pazuduši bez pēdām. Vidzemē tolaik dārzi ierīkoti mazākās platībās – Ungurmuižā, Mazstraupē, Pļaviņās u.c. – un arī tika pārveidoti.

18. gadsimta nogalē Latvijā sākās ainavu parku laikmets. Sākumā tos dēvēja par dārziem “angļu gaumē”, jo eiropieši – pārsvarā angļi – pirmie iepazīna vēl sirmā senatnē ierīkotos Ķīnas un Japānas dekoratīvos dārzus. Ainavu parks ar līkumotiem celiņiem, pakalniem un ielejām, dzirnavu dīķu izlocītām krastu līnijām ir tuvs dabas ainavai. Kokus un krūmus stādīja ne vairs rindās un alejās, bet brīvās grupās vai pa vienam, izmantojot to vainaga formas daudzveidību un lapotnes nokrāsu gadalaiku ritumā. Plaši stādīja vietējo sugu kokus un vienlaikus pirmo reizi sāka izmantot Latvijā neierastus kokaugus, pārņemot rietumzemju pieredzi. Svešzemju sugas nākušas no Dienvideiropas, Centrālās Āzijas, Ķīnas, Japānas, Ziemeļamerikas, dažādi mutanti kļuva par dekoratīvām formām jeb šķirnēm. Puķes parkos tolaik nestādīja.

Sākumā ainavu parki ierīkoti, pārveidojot itāļu vai franču dārzus: tādus redzam Alūksnē, Mazstraupē, Cēsīs, Preiļos, Krāslavā un vēl citur. 19. gadsimtā līdz ar muižu saimniecisko uzplaukumu ap kungu mājām veidoti jauni parki. Tā gadsimta sākumā ierīkoti Mežotnes, Elejas, Durbes (pie Tukuma), Vandzenes, Veselavas un daudz citu parku, gadsimta vidū un vēlāk – Dižstendes, Bornsmindes (Ziedoņu), Bebrene, Vecgulbenes, Jaungulbenes, Stāmerienas, Ambelu u.c. parki. Latvijā lielākā – Kazdangas parka veidošana turpinājās apmēram 150 gadus. Parku ierīkošanas darbu mūsu zemes lauku apvidos pārtrauca Pirmais pasaules karš.

Latvijas vēstures līkloči skāra arī lauku parkus – ne vienmēr liktenis pret tiem bijis žēlīgs. Tādēļ apzināsimies, ka parki, kas saglabājušies, ir mūsu nacionālā bagātība; tos projektējuši spējīgi sava laika dārzu arhitekti un ar savām rokām ierīkojuši čaklie latviešu dārznieki.

RĪGAS PARKI UN DĀRZI (VĒSTURISKĀ SKATĪJUMĀ).

Parki un dārzi ir jebkuras lielpilsētas ainavas būtiska sastāvdaļa, un rīdzinieki, ja vien viņi ir savas pilsētas patrioti, par Rīgas zaļo ietērpu var patiešām būt lepni.

Parks un dārzs – šie jēdzieni mūsu dienās nav strikti nodalāmi; senatnē bija tikai dārzi, bet 18. gadsimta otrajā pusē Eiropā sāka ierīkot tā dēvētos angļu dārzus, kuru plānojums vairs nebija regulāras formas kā agrāk, bet brīvs, kā saka, ainavisks, un angļu valodā šādi dārzi ieguva apzīmējumu “*parc*”. Rīgā ir gan parki, gan dārzi, kā, piemēram, Vērmanes dārzs un Viestura dārzs, jo vēsturiski tie tādi ir bijuši, un Arkādijas parks vai Dzegužkalna parks, jo tie jau no paša sākuma veidoti brīvā stilā. Ar skvēriem viss ir skaidrs: tie ir mazi, parasti taisnstūra apstādīti laukumi, ko šķērso gājēji.

Apmēram pirms 10 gadiem Rīgā skaitījās 11 sabiedriskie parki, 17 dārzi un 35 skvēri. Mūsdienās, kad vēl nav īsti noskaidrotas īpašuma attiecības, šie skaitļi var būt citi: apstādījumi, īpaši

Skats uz Rīgu
no Dzegužkalna.
19. gs. pirmā puse

skvēri, taču ierīkoti arī Otrajā pasaules karā sagrauto vai vēlāk nojaukto māju vietā! Uz 1998. gadu pašvaldības uzņēmuma “Rīgas dārzi un parki” aprūpē atradās 285 ha sabiedriskas lietošanas apstādījumu.

Senatnes apdvests ir Viestura dārzs; Pētera salā, ko kādreiz apskaloja Daugavas ūdeņi, 1721. gadā, Pētera I valdīšanas laikā, likti pamati toreizējam Ķeizardārzam.

18. gadsimtā un pat agrāk Rīgas tālākajās nomalēs turīgie pilsoņi cēla savas ārpilsētas muižiņas, ap tām veidojot apstādījumus. Sabiedrisko apstādījumu skaitā tagad ir parki, kas labāk saglabājušies, – Nordeķu, Bišumuižas un Ēbeļmuižas parki.

Turpat 100 gadus pēc Ķeizardārza sākotnes uz saziēdotu līdzekļu bāzes sāka ierīkot dārzu daudz tuvāk pilsētas vārtiem. “Vērmanīša” vārdā, kas tik mīļš Rīgas pamatiedzīvotājiem, iemūžināta mecenātes Annas Vērmanes piemiņa.

Jaunu posmu Rīgas apstādījumu izveidē ievadīja pilsētas valņu nojaukšana 1857.–1863. gadā. Atbrīvotajā joslā gar pilsētas kanālu tapa plašie apstādījumi, kuru veidošana saistījās ar ievērojamā daiļdārznieka Georga Kūfalta vārdu. Ainaviskie kanālmalas apstādījumi pašā pilsētas centrā joprojām ir Rīgas un rīdzinieku lepnums. Tagadējais Kronvalda parks gan uzreiz nekļuva pieejams visiem rīdziniekiem – Strēlnieku dārzs ilgāku laiku bija Vācu strēlnieku biedrības īpašums.

Rīgas centra ielas un bulvāri nav iedomājami bez 19. gadsimta otrajā pusē stādītajām majestātiskajām Holandes liepu alejām un rindām.

1896. gadā uz privāto dārzu bāzes sāka veidot pirmo parku Pārdaugavā – ainavisko Torņakalna parku. Vēlāk šim stūrītim dots Arkādijas vārds – tas atgādināja kalnainu Grieķijas novadu, kur, pēc senas teikas, ar cilvēkiem tikās dievi.

Ap to pašu laiku sāka apstādīt vēl tālākas Rīgas nomales: viens parks veidojās uz smilšainas kāpas Grīziņkalnā, otrs Pārdaugavā uz Rīgas augstākās kāpas (28 m v.j.l.) – sākumā tie saucās Jērukalna apstādījumi, vēlāk – Dzegužkalna parks, īsi pirms Pirmā pasaules kara smilšu kāpās ierīkoti Ziemeļblāzmas apstādījumi, kuru veidošanā nopelni ir lielajam filantropam Augustam Dombrovskim.

20. gadsimta sākumā sāka ierīkot apstādījumus smilšainajā Esplanādē – laukumā, kur notika armijas parādes un atzīmēti dažādi svētki.

1905.–1908. gadā pirmoreiz par parku sāka veidot slēgtu kapsētu “Maskavas forstatē”; izsakot pietāti aizgājējiem, apstādījumiem dots Miera dārza vārds.

Nodibinoties Latvijas valstij, G. Kūfalta darbu pārņēma Andrejs Zeidaks, pilnveidojot dārzu mākslas tradīcijas un paceļot tās jaunā pakāpē. “Zeidaka dārzu tips”, kas cilvēkos rosināja gaišas noskaņas un dzīvesprieku, citās Eiropas pilsētās ieviesās vēlāk. 1937.–1939. gadā šādi tapa Ziedoņa dārzs; arī pašreiz tas patīkami izceļas ar saulainām laucēm, ziedošu krūmu grupām un košiem ziemciešu puķu klājieniem. 20. gadsimta 30. gados, kad seno Daugavmalas tirgu pārcēla uz Centrāltirgus paviljoniem, atbrīvotajā joslā veidoti apstādījumi, kas kļuvuši par Vecrīgas panorāmas krāšņu sastāvdaļu.

Otrais pasaules karš Vecrīgai cirta smagas brūces. Novākto gruvešu vietā tad nu radās nelieli apstādīti stūrīši – skvēri; starp citu, pirmais skvērs tika ierīkots nodegušā Otto Švarca restorāna vietā 1948. gadā. Ne visiem ir zināms, ka Filharmonijas skvēra vietā kādreiz bija vecu namu kvartāls, tā ka skaistā apbūve Meistaru ielā, kā arī “Kaķu nams” skatam bija aizsegts. Savukārt virs karā sagrautā pirmā Melngalvju nama pagrabiem ilgus gadus ziedēja sarkanās rozes, bet apkārt auga “sarkano” strēlnieku stādīti koki...

Lai gan “tautas parka” ideju toreizējā Ķeizarmežā pauda vēl G. Kūfalts, tas reāli tapa 1949. gadā, kad, sekojot PSRS lielo pilsētu paraugam, arī Rīgā 420 ha platībā ierīkoja Kultūras un atpūtas parku.

1952.–1954. gadā toreizējais Komunāru laukums kļuva par parku, un šodien Esplanādē vienādi sakuplojuši gan gadsimta sākumā, gan pēc 50 gadiem stādīti koki.

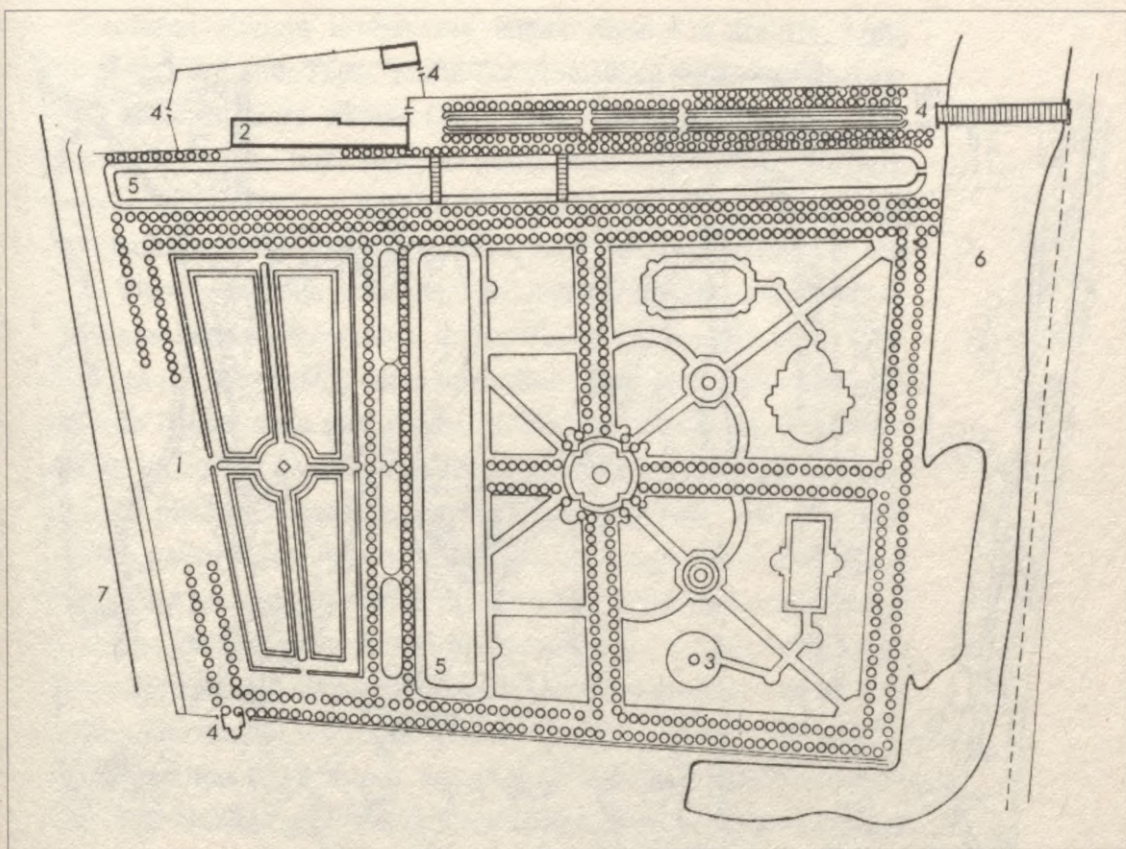
Pētera parks – Uzvaras laukums – PSKP 22. kongresa parks... Šajos vārdos atbalsojas mūsu galvaspilsētas raibā pagātne. Nebija realizētas ne Nikolaja II, ne Kārļa Ulmaņa laika idejas, veidojot ap 37 ha lielo parku. Tikai 60. gados radās Kārļa Barona projektētie stādījumi. Dārzu meistars radījis lielāko daļu apstādījumu Rīgā pēc Otrā pasaules kara, kopjot un attīstot tālāk Georga Kūfalta un Andreja Zeidaka iedibinātās tradīcijas.

KAS IR VECĀKAIS RĪGAS PARKS? Tas ir Viestura dārzs. Parka pirmsākumi saistās ar Krievijas caru Pēteri Pirmo – viņš no zviedriem atkarotajā Rīgā 1721. gadā iecerēja veidot dārzu ap savu vasaras rezidenci kādreizējā Gustava (Pētera) salā. Par godu Pēterim parks nosaukts par Pirmo ķeizardārzu (Sarkandaugavā iekārtoja Otro ķeizardārzu). Sekojot franču un holandiešu dārzu mākslas paraugiem, tam bija ģeometrisks plānojums – ar taisnstūra dīķiem, strūklakām, platām alejām, cirptiem dzīvžogiem, maldu ejām, puķu parteru pils priekšā. Parkā stādīja Rīgas apkārtnes mežos, kā arī Lielvārdē, Madlienā, Aizkrauklē un Koknesē sagādātas liepas, vītulus, lazdas un no Holandes un Vācijas ievestus svešzemju augļu kokus, arī 50 vīģes koku, 40 apelsīnkoku, 13 ābeļu un 14 bumbieru šķirņu kokus. Augļu kokiem vajadzēja radīt Paradīzes dārza noskaņas. Cars pašrocīgi iestādīja piemiņas gobu, kas nav saglabājusies.

Viskrāšņāk Ķeizardārzs izskatījies ap 1730.–1755. gadu, bet vēlāk tas savu spožumu sāka zaudēt, jo sakarā ar kariem Eiropā svešzemju augus vairs neieveda un vairs nestrādāja arī dārznieks M. Šindlers, kurš Ķeizardārzam bija veltījis 25 mūža gadus. Blakus dārzam viņš iekārtoja Rīgā pirmo stādaudzētavu, kas kā pilsētas dārzniecība pastāvēja 250 gadus. Bet Ganību dambī (tag. Pulkveža Brieža ielā) 18. gadsimtā veidojās Rīgas turīgo pilsoņu vasarnīcu rajons, kur dārzu īpašnieki sacentās savā starpā, iekārtojot tos pēc Ķeizardārza parauga.

Ķeizardārzs bija pirmais atklātais dārzs Rīgā (un arī visā Latvijā), jo tā lielākā daļa jau sākumā bija pieejama pilsētas publikai. 1818. gadā dārznieka mājas vietā uzbūvēja lielāku celtni – “Ķeizara dārza lustūzi”, bet 1842. gadā dārzs pārgāja pilsētas pārziņā. Daudzo apmeklētāju atpūtai un izklaidei tika rīkotas vasaras teātra un cirka izrādes, koncerti, izstādes, uz dīķa ledus ziemā darbojās slidotava. Spilgta lappuse ne vien dārza, bet arī latviešu kultūras vēsturē bija Pirmie vispārējie Dziesmusvētki, kas notika Ķeizardārzā 1873. gadā. 1877. gadā lielus zaudējumus Ķeizardārzam sagādāja postošie Daugavas plūdi, tomēr jau nākamajā gadā te uzcēla mūzikas estrādi un 1880. gadā – restorānu “Zaļais paviljons”.

19. gadsimta nogalē Ķeizardārzu pārveidoja par daļēji ainavisku parku – radīja jaunu celiņu tīklu, atstājot neskartu vienīgi

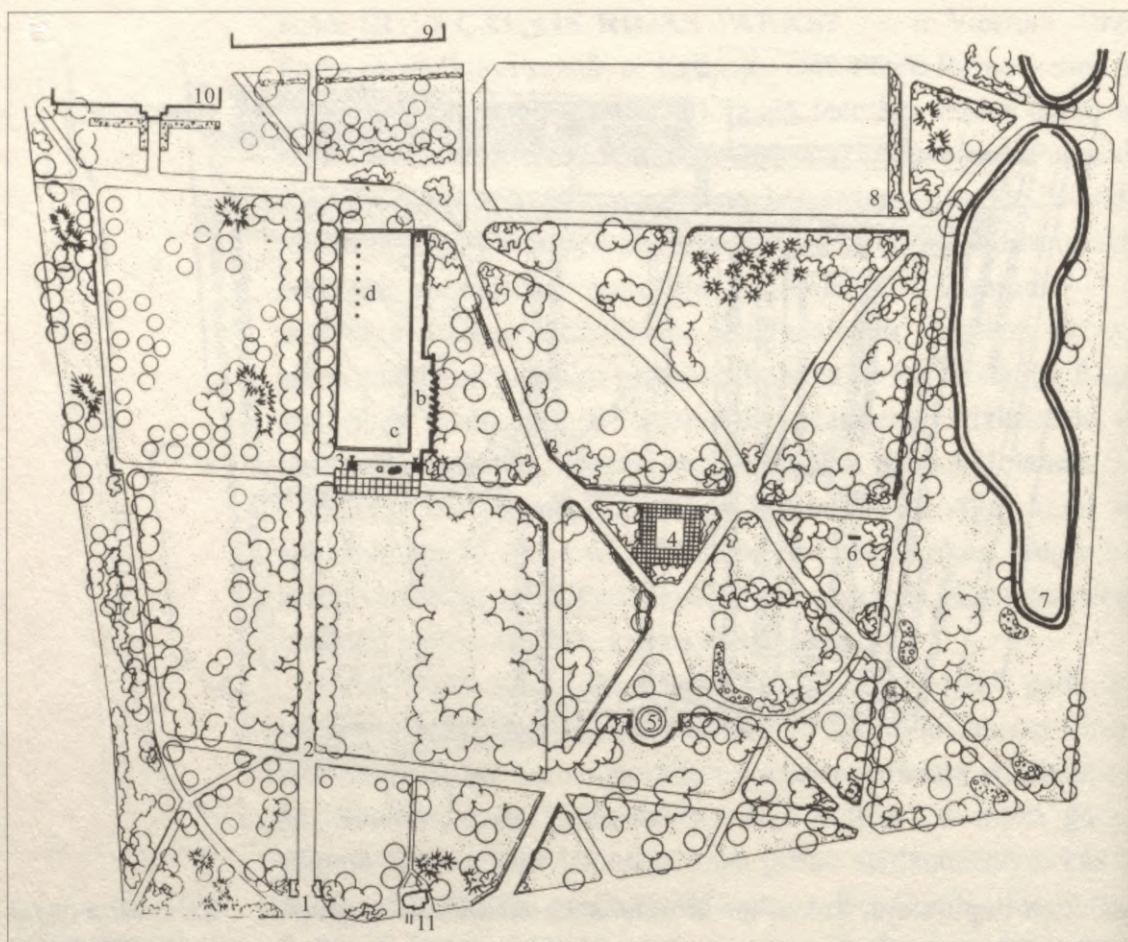
galveno liepu aleju, kokus un krūmus sāka stādīt brīvās grupās.

1923. gadā Keizardārzu pārdēvēja par Viestura dārzu, turpinājās tā rekonstrukcija, ierīkojot sporta un bērnu rotaļu laukumus. 1936. gadā no Brīvības gatves Šmerļa rajonā šurp pārcēla Aleksandra vārtus, kas tika uzcelti 1815.–1818. gadā par godu cara Aleksandra I uzvarai pār Napoleonu.

Svinot 100 gadus kopš Pirmajiem dziesmu svētkiem, 1973. gadā dārzam piešķīra Dziesmu svētku parka nosaukumu. Izveidoja memoriālo sienu, kas veltīta septiņu izcilu latviešu skaņražu piemiņai. 25 tonnas smago akmens blūķi atveda no Tukuma rajona. Atjaunojoties Latvijas valstij, parks atguva Viestura dārza vārdu. Viestura dārzā, kura platība ir 7,6 ha, aug 72 sugu koki un krūmi. Dižskābarži šeit ir staltākie un resnākie Rīgā (stumbra caurmērs gandrīz 1 m). Vecas ir kalnu kļavas, pelēkie riekstkoki, parastie skābarži, iespaidīga ir Petrovskas papele parka ziemeļu stūrī. Parka senatnīgumu atgādina centrāla Holandes liepu aleja. Samēra bagāts ir ziemciešu puķu klāsts.

Keizardārza (tagad Dziesmu svētku parks) plānojums, ap 1790. gadu:

- 1 – kādreizējās vasaras pils atrašanās vieta;
- 2 – dārznieka dzīvoklis;
- 3 – vārti;
- 4 – kanāli;
- 5 – “Pīļu dīķis” – kādreizējā Daugavas atteka;
- 6 – Daugava; 7 – Pēterā I stādītā goba

Dziesmu svētku parka plānojums ap 1980. gadu: 1 – triumfa arka (Aleksandra vārti) – galvenā ieeja parkā; 2 – liepu aleja; 3 – Dziesmu svētku simtgades memoriāls: *a* – piemiņas akmens, *b* – memoriālā siena, *c* – ūdens baseins (bij. šķērskanāla daļa), *d* – strūklakas; 4 – bērnu rotaļu laukums; 5 – vieta, kur Pēteris I iestādīja gogu; 6 – skulptūra “Leopardi”; 7 – dīķis (tā sauktais “Pīļu dīķis”); 8 – tenisa laukumi; 9 – Rīgas pilsētas 66. vidusskola; 10 – projektēšanas institūta “Kūrortprojekts filiāle”; 11 – labierīcību telpas

KĀ IZVEIDOJĀS VĒRMANES DĀRZS? Vērmanes dārzs tika ierīkots pēc Rīgas priekšpilsētas nodedzināšanas, lai likvidētu 1812. gada ugunsgrēka pēdas. Jau 1815. gadā apstiprinātajā plānā bija paredzēts teritorijā starp Tērbatas, Elizabetes un pastaigu ceļu no Smilšu uz Kārļa vārtiem ierīkot angļu parku. Jaunajā alejā gar minēto pastaigu ceļu katrs varēja par godu kādam svarīgam dzīves notikumam iestādīt koku, iemaksājot vienu rubli Priekšpilsētas apstādījumu komitejas kasē. Lielus līdzekļus parka jeb dārza

iekārtošanai ziedoja ievērojama Rīgas rūpnieka atraitne Anna Ģertrūde Vērmane. Tāpēc jauno dārzu nosauca viņas vārdā.

Vērmanes dārzu atklāja 1817. gadā. Dārza platība bija 8450 kvadrātmetri, t. i., sestā daļa no pašreizējās teritorijas (5 hektāri). Anna Ģertrūde Vērmane nomira 1827. gadā, un 1829. gadā viņai par godu parkā uzstādīja granīta obelisku, uz kura bija uzraksti vācu valodā. Vienā pusē bija uzraksts: "Šī sabiedriskā dārza dibinātājai, eltermaņa kundzei Vērmanei, dzim. Ēbelei", bet otrajā pusē: "No tiem, kas prot novērtēt šī dārza nozīmību". Šajā gadā parks kļuva arī nedaudz lielāks (tika paplašināts ar Vērmanes dēla dāvātu zemes gabalu) un ieguva nosaukumu Vērmanes dārzs. 1857. gadā, kad bija nojaukti pilsētas nocietinājumu vaļņi un nosprausti galvenie ielu virzieni, parku paplašināja un tas ieņēma savu tagadējo platību Rīgas centrā starp Merķeļa, Tērbatas, Elizabetes un Krišjāņa Barona ielām.

Laika gaitā parks vairākkārt ticis pārplānots. Tajā bijušas dažādas celtnes apmeklētāju izklaidēšanai un arī koncertiem. Viena no ievērojamākajām celtnēm bija minerālūdens iestāde (uzcelta 1835. gadā), kas sākumā tika apvienota ar restorānu. Ēka atradās Elizabetes ielas pusē. Šajā ēkā bija arī koncertzāle, kur tika rīkoti klasiskās mūzikas koncerti. 1848. gadā Vērmanes dārzā uzcēla īpašu mūzikas estrādi.

Laikā no 1863. līdz 1864. gadam Tērbatas un Merķeļa ielas pusē uzbūvēja jaunu minerālūdens iestādes ēku (kolonādi gan pabeidza

Vērmanes
dārzs Rīgā.
Litogrāfija
(1835)

būvēt tikai 1871. gadā). Vairākkārt pārbūvētā ēka saglabājusies līdz pat mūsu dienām, un 1997. gadā uzsākta tās kārtējā restaurācija. Pie Tērbatas ielas atradās arī pēc 1920. gada celtais tā dēvētais Mazais paviljons, kas tika nojaukts pēc Otrā pasaules kara.

Žogi ap Vērmānes dārzu ir gan celti, gan nojaukti. Sākotnēji parku norobežoja koka sēta, bet 1911. gadā ap parku sāka celt dzelzs trelīņu sētu dzelzsbetona stabos. Pie parka ieejām no Tērbatas un Krišjāņa Barona ielas puses izbūvēja augļu kioskus un ierīkoja vārtus. 1934. gadā žogu nojauca. Vērmānes dārzu greznoja arī 1869. gadā veidota strūklaka. Laika gaitā tā sabojājās, un 1978. gada vasarā tika uzstādīta tās bronzā lietā kopija.

Vērmānes dārzs vienmēr ir bijis ievērojams ar rūpīgi koptiem apstādījumiem. 1899. gadā šeit ierīkoja pirmo rozāriju Rīgā. Dārza ainavu veidoja un arī tagad veido retu koku sugas, skaisti ziedi un zālāji. Vērmānes dārzs gadsimtu gaitā ir bijis iemīļota pilsētnieku atpūtas vieta. Šeit laiku pavadīja Rīgas "labākā sabiedrība". Dzirdēja runājam galvenokārt vācu, retāk krievu un angļu valodā. Paviljonā pilsētnieki varēja baudīt ēdienus un dzērienus. Tā kā uz ielas tajā laikā nesmēķēja, tad kungi tur smēķēja cigārus, garas pīpes un kaļķu pīpes. Parkā uz soliņiem sēdēja un adīja mātes ar meitām; mazos bērnus, kas spēlējās uz celiņiem, pieskatīja aukles. Tajā pašā laikā tēvi ar pieaugušajiem dēliem Lielā un Mazā paviljona hallē pie maziem galdiņiem dzēra vīnu, groku vai karstvīnu. Alu labākajā sabiedrībā nedzēra.

Ļoti iecienīti Vērmānes dārzā bija gaisa balonu demonstrējumi un lēkšana no tiem ar "krītamajiem širmjiem" (izpletņiem). Dārzā bieži rīkoja izstādes un notika koncerti, kuros drīkstēja spēlēt tikai nopietno mūziku. Mūsu gadsimta 20. gados dārzā rīkoja arī bērnu svētkus, bet ziemā liepu alejā gar tagadējo Krišjāņa Barona ielu izveidoja sniega kalniņus kamaniņu nobraucieniem.

1940. gadā padomju vara Vērmānes dārzu pārdēvēja padomju valsts un partijas darbinieka Sergeja Kirova vārdā. 1954. gadā Annas Ģertrūdes Vērmānes postamenta vietā uzstādīja viņa krūštelu, kas tur "uzkavējās" nepilnus četrdesmit gadus.

Latvijai atgūstot neatkarību, savu sākotnējo vārdu atguva arī Vērmānes dārzs, kurš arī šodien uzskatāms par vienu no skaistākajiem Rīgas parkiem.

KĀ VEIDOJĀS APSTĀDĪJUMU JOSLA GAR PILSĒTAS

KANĀLU? Pēc Krimas kara (1853. – 1856. g.) Krievijas valdībai kļuva skaidrs, ka viduslaiku nocietinājumiem ap Vecrīgu vairs nav nozīmes, un cars Aleksandrs II tos atļāva norakt. Vaļņu nojaukšanas sākuma ceremonija notika 1857. gada 15. novembrī, un šim notikumam par godu izgatavoja speciālu lāpstu ar riekstkoka rokturi. Darbi turpinājās ilgi – vienīgie darbarīki taču bija lāpstas un ķerras. Ar norakto zemi uzpildīja tolaik zemos Daugavas krastus un daļēji aizbēra nocietinājumu grāvi, kas nu kļuva par pilsētas kanālu. Smilšu bastionu, kur kādreiz stāvēja lielgabali, atstāja nenoraktu, bet paaugstināja par Bastejkalnu. Šo “kalnu” vajadzēja pienācīgi labiekārtot, sagaidot Krievijas troņmantnieka Nikolaja vizīti 1860. gadā. Uz Rīgu ataicināja dārzu inženieri A. Ventu no Vācijas, tomēr viņa darbība nebija īpaši veiksmīga, jo kanālmalas apstādījumus A. Vents projektēja pie rakstāmgalda Lībekā.

Jauna lappuse pilsētas kanāla joslas apgūšanā pavērās 1879. gadā, kad Rīgā nodibināja Dārzu direkciju ar Georgu Kūfaltu priekšgalā. Izcilais daiļdārznieks un dendrologs Rīgas parkus ierīkoja 35 gadus, sākdam ar kanālmalas apstādījumiem. Mums tik pierastie izdevīgi trasētie celiņi, izgaismotie zāliena laukumi, vecu koku brīvs izkārtojums gan grupās, gan pa vienam – viss ir G. Kūfalta laika mantojums. Eiropā ir maz lielpilsētu, kas var lepoties ar brīnišķīgām dabas ainavām pašā centrā!

Veidojot kanālmalas apstādījumus 19. gs. nogalē, G. Kūfalts sadarbojās ar pilsēt būvniekiem Heinrihu Šēļu un Jāni Baumanu – tajā laikā slējās reprezentatīvās ēkas Troņmantnieka (Raiņa) un Aleksandra (Brīvības) bulvārī, Nikolaja (K. Valdemāra) ielā un citur.

80. gados izveidoja teritoriju Jaunā vācu teātra (Nacionālās operas) priekšā. Tolaik ierīkotie apstādījumi ar ornamentālo “tepiķdobi” un tēlnieka Augusta Folca strūklaku pieskaņoti operas ēkas arhitektūrai un nav šķirami no tās. Labiekārtojot Bastejkalnu, tā galā uzcēla “Vīnes kafejnīcu”, bet uzeju kalnā pārveidoja lēzenu spirāļu veidā – un ne bez pamata: pēc kāda daktera Rullēs ieteikuma uzkāpšana Bastejkalnā skaitījās tāda kā ārstnieciska procedūra, kas guva Rīgas pilsoņu atsaucību. Vēl

nepaaugušie koki netraucēja apjūsmot panorāmu, kas pavērās no kalna.

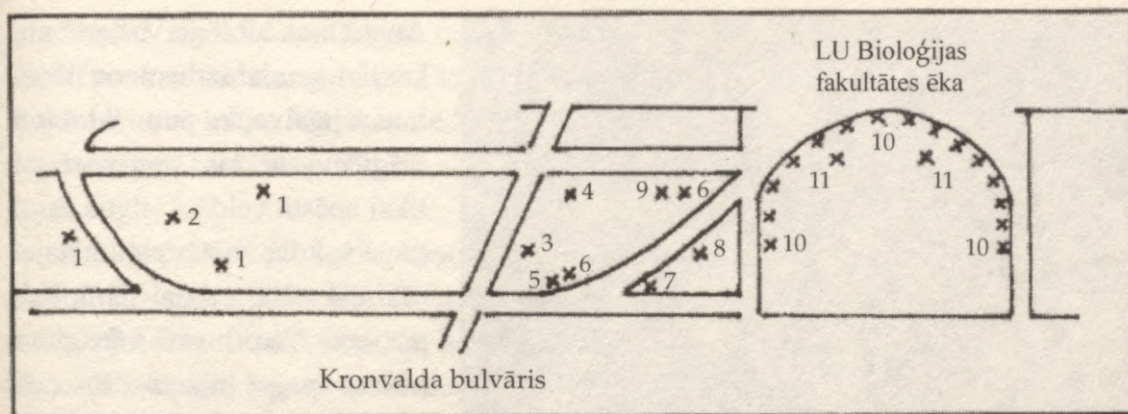
Zemes līdzināšana, celiņu izbūve, koku stādīšana turpinājās abās pusēs kanālam virzienos līdz Nikolaja un Marijas tiltam; pie pēdējā līdz 1896. gadam bija kokmateriālu noliktavas. Visbeidzot pēc "Timmera tiltiņa" izbūves 1899. gadā apguva teritoriju iepretim Politehniskā institūta (tagad Universitātes) ēkai. Šeit ikviens var skatīt slaveno Rīgas ginku, Amerikas ragukoku, kas pavasaros tik negribīgi plaukst, kizilu, kas zied pirms lapu plaukšanas, kā arī Mandžūrijas riekstkoku un retu zirgkastaņas sugu. Arī varenā papele nav parasta – tā ir dzeltenlapu Kanādas papele. Bastejkalna pakājē aug Rīgas parkos lielākais nokarenais osis, bet K. Barona ielas un Raiņa bulvāra stūrī jūlijā visā krāšņumā atplaukst Alpu zeltlietus; pretī 1. ģimnāzijai un pie R. Blaumaņa pieminekļa stādītas retas vilkābeles. R. Blaumaņa pieminekli uzstādīja 1930. gadā, taču kādu laiku tas atradās citā vietā – R. Blaumaņa un K. Barona ielas skvēriņā. Atpakaļ kanālmalas apstādījumos tas atgriezās pēc Otrā pasaules kara.

Pirmās brīvvalsts gados jaunus vaibstus kanāla krastu ainavā ienesa dažādi koši ziedoši krūmi un īpaši spilgtie ziemciešu puķu klājieni; tas ir mūsu dārzu meistara Andreja Zeida nopelns.

Nacionālās operas apstādījumi visos laikos prata saglabāt savu oriģinalitāti, tie papildināti ar retākām koku un krūmu sugām. Tā 70. gados šeit iestādīta Universitātes botāniskajā dārzā izaudzētā agrā magnolija – retums no Japānas, bet Mandžūrijas riekstkoks ir 1971. gadā dziedoņu Elfrīdas Pakules un Aleksandra Daškova stādīts. Visā kanālmalas apstādījumu joslā, kas aizņem 10,5 ha, uzskaitīti 129 nosaukumu koki un krūmi – 19 vietējās, bet 110 – svešzemju sugas un formas.

Alfrēda Kalniņa granītā kaltais tēls, šķiet, atradis sev kompozicionāli un arī citādi izdevīgu vietu – tas taču atrodas starp Nacionālo operu un Mūzikas akadēmiju.

Atgriežoties vēlreiz pie Bastejkalna, nav jāpūlas saskatīt te kaut ko no viduslaikiem: paugura nogāzes nostiprinātas, izmantojot Saulkalnes gliemeždolomītu un no drupām izvilkta

dekoratīvas detaļas 1951. gadā. Tad, visai pieticīgi atzīmējot Rīgas pastāvēšanas 750 gadus, gribēja mākslīgi radīt senatnīgas noskaņas. 1963. gadā Bastejkalna nogāzē izveidoja akmensdārzu; šāds liels veidojums Rīgas kanālmalā nav īsti piemērots, bet iebildumi netika ņemti vērā, jo tolaik bija uzņākusi tāda mode... 1968. gadā apstādījumos izvietoja vairākas dekoratīvas skulptūras, no kurām vairāk izteismīga šķiet Pārslas Zaļkalnes “Miera deja”. Skumjas pārdomas izraisa pieci piemiņas akmeņi, kas mums atgādina 1991. gada janvāra notikumus.

KAS ZIEMĀ ZAĻŠ TUP KOKĀ? Tā, protams, nav zaļvārna, kas, patiesību sakot, arī nemaz nav zaļa. Tas ir pēc izskata un dzīvesveida savdabīgs ziedaugs – baltais āmulis.

Taču savs sakars āmulim ir arī ar putniem, jo bez putnu palīdzības tas kokā uzkāpt nevarētu. Par dzīvā transportlīdzekļa izmantošanu tiek samaksāts ar ogveida augļiem zirņa lielumā. Baltās “odziņas” mīkstums, kas gan vairāk atgādina līmes lodīti, putniem, šķiet, garšo labi. Mīkstumā ir paslēpusies viena sēkļaņa. Pamielojoties pie viena āmuļa, putns aizlido uz citu koku, kur atstāj savu “vizītkarti” ar āmuļa sēklām. Tā tas savu darbu ir padarījis. Putna vēderam sēkļaņas iziet cauri ļoti ātri – zīdastei 15 minūšu laikā, strazdam, vēlākais, pēc pusstundas. Vai tas nav visātrākais pasta sūtījums no viena koka uz otru? Ja kādam būtu pacietība sēdēt un ar binokli novērot putna nodarbošanos, tas droši vien varētu apgāzt līdz šim popularizēto uzskatu, ka putni pārnēsā tās āmuļa sēkļaņas, kas tiem pielipušas pie knābja.

Retāki koki
un krūmi
pie LU Bioloģijas
fakultātes ēkas:
1 – šķeltlapu
sudrabkļavas;
2 – gludais celtis;
3 – palsā (dzeltenā)
zirgkastaņa;
4 – Amūras
korķkoks;
5 – Alpu zelttietus;
6 – krāšņā veigela;
7 – sarkanlapu
Tunberga bārbele;
8 – gurķu magnolija;
9 – Japānas katsura;
10 – sarkanā divir-
buļu vilkābele;
11 – rietumu tūja
'Wareana
Lutescens'

Baltais āmulis

izslējušās viena otrai pretī kā zaķīša austiņas. Tā lēnām katru gadu izveidojas pa vienam lapu pārim. Tiklīdz jaunās lapas ir izaugušas, iepriekšējās tiek nomestas. Tātad āmuļa lapas dzīvo tikai divas vasaras un vienu ziemu, aptuveni 15 mēnešus. Tomēr pats āmulis ir mūžzaļš augs, jo uz tā arī ziemā ir zaļas lapas. Āmulis nekad neietērpjas košajās rudens krāsās kā lapu koki un ceļmalas krūmi.

Piektajā dzīves gadā āmulis sāk zaroties. Vairāku gadu desmitu laikā tas var izveidot zarainas bumbas kārtīga ķirbja lielumā. No tālienes tās dažkārt atgādina kovārņu ligzdas. Viena āmuļa mūža ilgumu var salīdzināt ar cilvēka mūžu – iespējams, ka tas dzīvo pat līdz 70 gadiem.

Austrālijas biologs V. Serventi, kas ir veicis šādus novērojumus, apgalvo, ka putni ēdot ļoti tīrīgi un sēklas transportējot tikai apēstā veidā.

Pie koka mizas pielīmētajai sēkliņai tālāk pašai jā rūpējas par sevi. Vispirms tā kārtīgi atpūšas – paguļ piecus sešus mēnešus. Arī pēc pamošanās viss notiek ļoti lēnām. Pirmajā gadā izveidojas neliels diskveida piesūceknis. No tā sīkā kājiņa ielien saimniekauga (koka, uz kura āmulis aug) mizā, kamēr aizsniedz koka dzīvības sulu āderi – vadaudu kūlīti. Nu var sākt uzsūkt pa to plūstošo sulu ar izšķīdušajiem barības sāļiem un krāt spēkus tālākai attīstībai. Otrajā gadā piesūcekņi, kas ir sakņu vietā, sazarodamies ceļo tālāk zem koka mizas, bet apkārtējo pasauli sāk vērot divas (tikai!) pirmās lapiņas, kas stāv

Skaisti ziedošu āmuli gan nekad neredzēsim. Tā ziediņi ir sīkāki par kniepadatas galviņu. Pie tam āmuļa tētiņam un māmiņai ir katram sava māja! Vīrišķie ziedi, kuros attīstās putekšņi, izveidojas uz cita zara, atsevišķi no sievišķajiem ziediem, kuros veidojas augļi.

Āmuļa dzīve ir pilnīgi saskaņota ar tā saimniekauga dzīvi. Tas zied vienlaicīgi ar savu koku, bet, ja koks iet bojā, tad arī āmuļa mūžs izbeidzas. Ir uzskaitīts, ka bargajā 1978.–1979. gada ziemā, kad sals Liepājas rajonā sasniedza – 25,8°C, līdz ar kokiem bija apsaluši puse āmuļu, bet apmēram ceturtdaļa no tiem aizgājusi bojā. Tie bija galvenokārt vecie ceri uz mājas ābelēm, lielākajām kļāvām, pīlādžiem, liepām, apsēm un citiem lapu kokiem. Labāk saglabājās mazie āmulīši uz jaunākajiem kokiem, kā arī tie, kas bija paslēpušies aizvējā.

Kā āmulis sadzīvo ar savu saimnieku? Precīzi to grūti pateikt. Āmulis ir pusparazīts, jo tam ir zaļas lapas, kurās neorganiskās vielas tiek pārvērstas organiskajās. No saimniekauga tas uzņem tikai ūdeni ar barības sāļiem. Bet ja uz viena koka ir daudz āmuļu? Droši vien koks tad jūtas tāpat, kā justos cilvēks, ja tam atņemtu visu ūdeni, miltus, kartupeļus un citus produktus, kas ir nepieciešami ēdiena gatavošanai.

Latvijā āmulis pirmo reizi konstatēts pirms pusotra simta gadiem un ticis apkarots. Tagad tas ir aizsargājams, jo sastopams tikai mūsu valsts dienvidu rajonos. Tālāk uz ziemeļiem klimats tam ir par bargu.

Neapšaubāmi, ka āmulis ir viens no savdabīgākajiem augiem ne tikai Latvijā, bet visā augu valstī.

KAS IR DINOZAURO LAIKABIEDRS? Ginks – dzīvais izraktenis. Šo apzīmējumu Čārlzs Darvins devis kokam, kas pirms 200 miljoniem gadu veidoja mežus uz Zemes. Šajos mežos ziemeļu puslodē mita dinozauri. Aizritot miljoniem gadu, klimata izmaiņas spieda ginkus atkāpties. To vietā parādījās skuju koki, vēlāk lapu koki, bet izmira ginku dzimtas, ģintis, sugas, līdz uz Zemes palika viena vienīga suga – divdaivu ginks (*Ginkgo biloba*). Arī ginku izplatība savvaļā samazinājās līdz dažiem desmitiem hektāru kāda

Divdaivu ginks
ar ziediem
un sēklām

kalna nogāzē netālu no Handžovas Ķīnas austrumos. Piebilstams, ka gan Ķīnā, gan Japānā ginki kopš sirmas senatnes stādīti kā svētie koki un svētbirzis pie budistu tempļiem. Nagasaki atrodas ginks, kura vecumu lēš ap 1200 gadu. Japāņu valodā ginkgo nozīmē “sudraba auglis”.

Eiropiešus ar ginku iepazīstināja Holandes sūtnis Japānā vācu ārsts E. Kempfers, kurš 1712. gadā sniedza pirmo koka aprakstu. Vispirms ginki nokļuva Holandē (1730), piecdesmit gadus vēlāk – Ziemeļamerikā, kur Filadelfijas Meža kapos vēl šodien aug 1784. gadā stādīts ginka dižkoks. 18. gadsimta otrajā pusē ginkus sāka kultivēt Eiropas zemju parkos. Dzejoli ginkam veltījis J.V. Gēte, kurš to bija iestādījis savā dārzā Veimārā.

Rīgā ginku 19. gadsimta beigās ieaudzēja dārzu direktors Georgs Kūfalts. Sākumā ginku audzēja pilsētas dārzniecības augu

mājā, bet 1904. gadā vienu koku izstādīja pašā pilsētas centrā – jaunveidojamos Kanālmalas apstādījumos. Tas aug iepretim Universitātes galvenajai ēkai un sasniedzis 14 metru augstumu.

Pēc izstādīšanas parka pirmos desmit gadus kociņa stumbru uz ziemu kārtīgi aptina ar salmiem, uz saknēm uzbēra lapas. Līdz ar briedumu ginks kļuva ziemcietīgāks un pārcieta visas bargās ziemas. Tas izrādījies izturīgs arī pret gaisa piesārņojumu. Tāpat kā lapu koki, ginks ik rudeni nomet lapas, bet šīs lapas ir ļoti īpatnējas – vēdekļveida, parasti ar iešķēlumu divās daivās un paralēlām dakšveidā dalītām dzīslām, kas nav raksturīgi nevienam lapu kokam. Patiesi – divdaivu ginka lapas atgādina ķīniešu vai japāņu vēdekļlīšus.

Ginks ir divmāju koks. Tā vairošanās sistēma ir savdabīga: apaugļošanās nenotiek ar putekšņiem kā lapu kokiem un ziedaugiem kopumā, bet ar kustīgiem spermatozoīdiem. Rīgas ginks ir sievišķais koks, mēģinājumi tam uzpotēt vīrišķā koka potzarus diemžēl bijuši nesekmīgi.

Turpat pilsētas kanāla nogāzē aug divi jaunāki ginki, domājams, lielā koka veģetatīvi pavairotie pēcteči. 50. gados, veidojot apstādījumus Esplanādē, viens ginks iestādīts starp liepām.

KĀPĒC JĀAPGRIEŽ LIEPAS? Ar liepu apgriešanu nākas saskarties galvenokārt pilsētu ielu apstādījumos, kur koku augšanas apstākļi nav īsti labvēlīgi. Te gaisu piesārņo transporta līdzekļu izplūdes gāzes, augsne ap kokiem ir sablīvēta, saknes bieži atrodas zem cieta seguma – braucamās daļas vai ietves. Tās cieš no gaisa, ūdens un barības vielu trūkuma un pamazām atmirst. Sakņu nepietiekamības dēļ zūd līdzsvars starp koka apakšzemes un virszemes daļām, kā rezultātā koki sāk nīkuļot, tiem atmirst zari, it īpaši tad, ja tie nomāc cits citu. Kokus apgriežot, asimilējošās daļas – lapas pietuvinās barības vielas uzsūcošajām daļām – saknēm, tiek sekmēta jaunu sakņu attīstība, līdzsvars starp saknēm un lapām atjaunojas, līdz ar to pagarinās koka mūžs.

Atjaunojošu apgriešanu labāk panes pilsētas apstākļos izturīgā Holandes liepa. Šis parastās un platlapu liepas hibrīds radies rūpnieciski attīstītajā Rietumeiropā. 19. gadsimta otrajā pusē un

20. gadsimtā līdz Otrajam pasaules karam ar Holandes liepām apstādītas Rīgas centra un citu pilsētu ielas.

Holandes liepu stādījumus rindās var pazīt pēc vienādiem koku vainagiem, kas līdzinās “zaldātiņiem ierindā”, pretēji mūsu parastajām liepām, kurām īstās mājas ir mežā. Pilsētās parastās liepas stādīt nav ieteicams gan no koku ekoloģijas, gan no estētiskā viedokļa, turklāt tās mazāk piemērotas arī veidošanai. Holandes liepām turpretim sekmīgi aizaug griezuma rētas, tām mazāk ieviešas trupe, dzinumi labi atjaunojas. Rīgas centrālās daļas ielās un bulvāros Holandes liepas regulāri apzāģēja līdz 20. gs. 50. gadiem un atsāka ar novēlošanos tikai pēc 30 gadiem, lai gan atjaunināšana būtu jāatkārto ik pēc 10–15 gadiem.

Par liepām. *Doles salā pie Kaziķu mājām redzamas divas liepas. Priekš kara [Pirmā pasaules kara] esot bijušas septiņas. Ap šīm septiņām liepām saistās šāda teika: Reiz dzīvojusi Kaziķu mājās ļoti nikna saimniece. Viņai bijušas septiņas meitas, kuras viņa ļoti nostrādinājusi. Kādu dienu viņa aizsūtījusi meitas sienu grābt. Nācis pašlaik liels lietus. Meitas sienu nav varējušas sagrabt, par to viņas bijušas ļoti noskumušas. Mājā nākdamas, viņas bijušas ļoti nobēdājušās un lūgušas Dievu, lai viņas labāk paliktu par liepām. Un tā palikušas ar.*

VAI LATVIJAS EZEROS IR DAUDZ ŪDENS? Latvijas ezeros kopā varētu būt apmēram 2 kubikkilometri ūdens. Reizēm tiek minēti pat 3 kubikkilometri. Būsim pieticīgi, samierināsimies ar mazāko lielumu un padomāsim – vai tas ir daudz vai maz? Lai par to spriestu, šis daudzums ir ar kaut ko jāsalīdzina.

Pasaulē ūdens krājumi saldūdens ezeros ir apmēram 90–120 tūkstoši kubikkilometru (apmēram tikpat ūdens ir arī sālsezeros). Tādējādi Latvijā, kas aizņem 1/2290 daļu pasaules sauszemes, ir 20–25 reizes mazāk saldūdens ezeru ūdens krājumu nekā vidēji pasaulē. Vai tas ir maz? 2 kubikkilometri ir tas pats, kas 2 miljardi kubikmetru. Tā kā Latvijā dzīvo apmēram 2,5 miljoni cilvēku, tad katram iznāktu 800 kubikmetru jeb 800 000 litru ūdens. Savukārt, ja visu Latvijas ezeru ūdeni izdotos vienmērīgi sadalīt

pa mūsu valsts teritoriju, tad to klātu apmēram 3 centimetrus biezs ūdens slānis. Lai visu Latvijas ezeru ūdeni papildītu dzelzceļa cisternās (katrā cisternā ietilpst 60 kubikmetru ūdens), būtu nepieciešams vairāk nekā 33 miljoni dzelzceļa cisternu. Ja no šādām cisternām, kuru garums ir apmēram 12 metru, sastādītu vilcienu, tā garums sasniegtu 40 000 kilometru. Ja tas būtu iespējams, šāds vilciens vienu reizi apjotū zemeslodi pa ekvatoru.

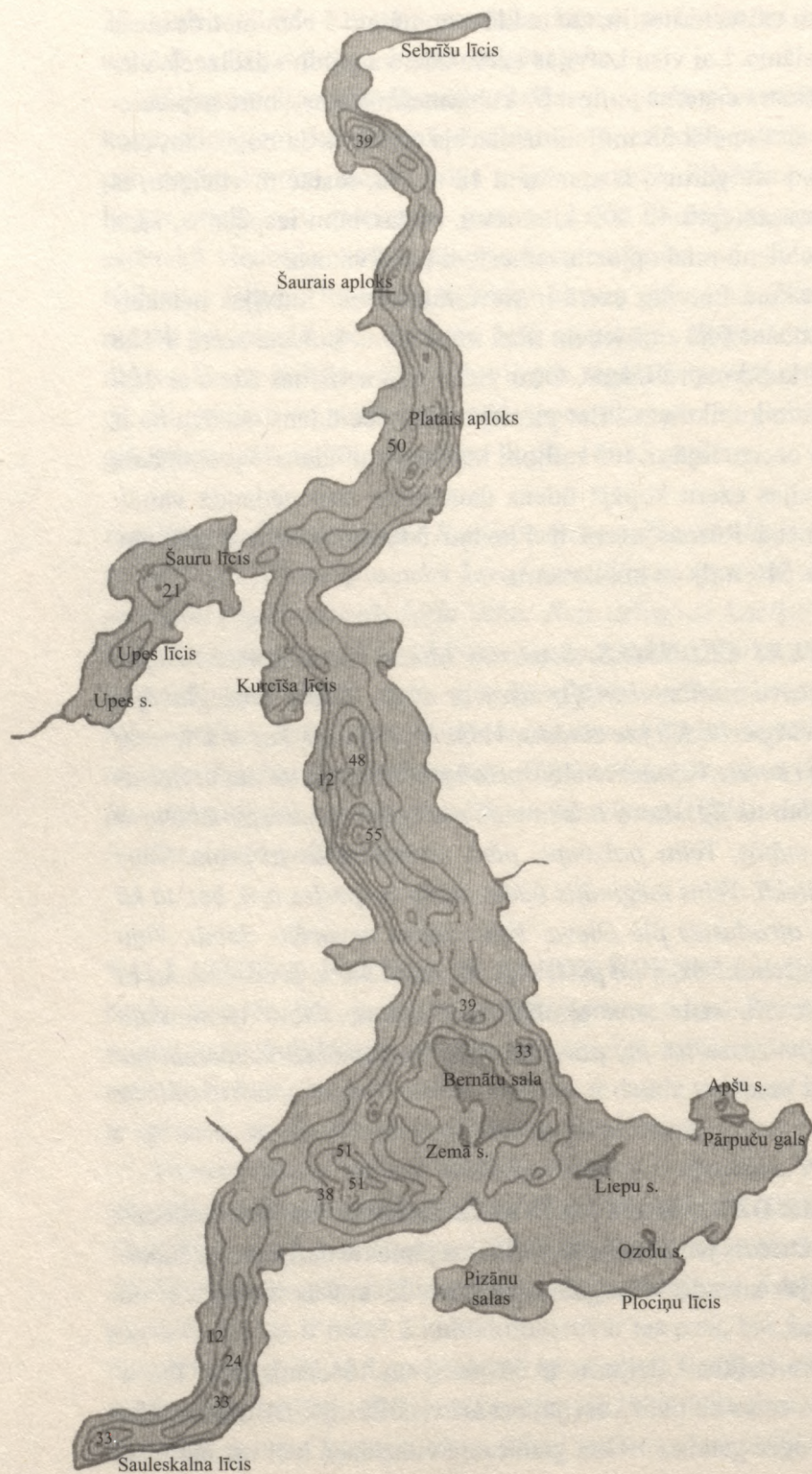
Bet kurā Latvijas ezerā ir visvairāk ūdens? Latvijas lielākais ezers Lubāns šajā ziņā ieņem tikai trešo vietu. Lubāna ezerā ir 128 miljoni kubikmetru ūdens. Otro vietu ieņem Usmas ezers ar 190 miljoniem kubikmetru. Bet pirmajā vietā pēc ūdens daudzuma ir Rāznas ezers. Tajā ir 405 miljoni kubikmetru ūdens – piektā daļa no Latvijas ezeru kopējā ūdens daudzuma. Bet nedaudz vairāk ūdens nekā Rāznas ezerā ir Pļaviņu ūdenskrātuvē (tā gan nav ezers) – 510 miljoni kubikmetru.

KĀ EZERI CĒLUŠIES. *Sensenos laikos ezeru nemaz nebijis. Dievs dzīvo radību dzirdījis tikai ar lietu. Ūdeni viņš glabājis lielā, lielā pērlē. Kā jau zināms, Velns iekāro visu, kas ir Dievam, tāpat arī šoreiz Velnam ienācis prātā pērli nozagt un nedot dzīvajai radībai tik ilgi dzert, līdz tā viņu pielūgšot. Kādreiz, kad Dieva nebijis mājās, Velns pakampis pērli un devies ar to prom. Ticis savā mitekļī, Velns mēģinājis ūdeni dabūt no pērles ārā, bet, tā kā atslēga atradies pie Dieva, Velns ūdeni nevarējis dabūt. Viņu pārņēmušas dusmas, un pērli viņš tik stipri metis pret zemi, ka tā saplīsusi. Nu visu zemi applūdinājis ūdens. Dievs vienu daļu ūdens gan sasmēlis, bet pārējais sasūcies zemākās vietās, un tur radušies ezeri.*

Latviešu
tautas
teika

KURŠ IR DZIĻĀKAIS LATVIJAS EZERS? Latvijas dziļākais ezers ir Drīdzis jeb Drīdža ezers, un tas jāmeklē ezeriem bagātākajā Latvijas novadā – Latgalē, apmēram 15 km uz ziemeļiem no Krāslavas.

Ezera lielākais dziļums ir 65 metri un 10 centimetri. Tas ir dziļākais ezers ne tikai Latvijā, bet arī visā Baltijā. Drīdža dziļākā vieta atrodas gandrīz 10 km garā ezera vidusdaļā. Vēl var piebilst,

ka 20. gadsimta 20. gados tika izrakts kanāls, kas savienoja Drīdzi ar kaimiņos esošo Ota ezeru, un Drīdža ūdenslīmenis pazeminājās par pusmetru. Tātad pirms tam ezers bijis pusmetru dziļāks.

Netālu no Drīdža ziemeļrietumu gala, ko sauc par Sauleskalna līci, 211 metrus virs jūras līmeņa un 50 metrus virs ezera līmeņa paceļas arī pats Sauleskalns – sena latgaļu svētvieta. No Sauleskalna virsotnes labi pārskatāms Drīdža ezers un plaša apkārtnē, kurā starp pauguriem mirdz arī citu ezeru spoguļi. Lai saglabātu un aizsargātu šo skaisto Latgales augstienes dienvidu daļas stūrīti, izveidots kompleksais dabas liegums – Drīdža ezers ar apkārtējo ainavu.

Taču ezera dziļumu raksturo ne tikai tā lielākais dziļums, bet arī vidējais dziļums. Var taču būt tā, ka ezerā ir dažas dziļas vietas, bet kopumā ezers ir sekls. Drīdža ezera vidējais dziļums ir tikai 12,8 metri, un šajā ziņā tas ir tikai otrajā vietā Latvijā.

Savukārt lielākais vidējais dziļums ir Garajam ezeram un tas ir 16,5 metri. Garais ezers ir otrais dziļākais ezers Latvijā – tā lielākais dziļums ir 56 metri. Arī Garais ezers atrodas Latgalē, Krāslavas rajonā starp Indru un Piedruju. Garā ezera rietumu krasta pussalā atrodas ap 10 metrus augstais Udinavas pilskalns.

Trešais dziļākais Latvijas ezers atrodas Kurzemē pie Brocēniem. Tas ir Cieceres ezers, kura lielākais dziļums ir 50 metri, bet vidējais dziļums – 7,2 metri.

Salīdzinājumam var minēt, ka pasaules dziļākais ezers atrodas Krievijā – Austrumsibīrijā. Tas ir Baikāls, kura dziļums sasniedz 1620 metrus jeb vairāk nekā pusotru kilometru. Tik dziļa nav pat Baltijas jūra, pie kuras mēs dzīvojam. Baltijas jūras lielākais dziļums ir 459 metri, Rīgas līča lielākais dziļums – 67 metri.

KĀ TAPA LATVIJAS DZIĻĀKĀ EZERA PLĀNS? Līdz 1940. gadam Latvijā pastāvēja Latvijas Lauksaimniecības kamera (LLK). Tā bija pa pusei sabiedriska, pa pusei valstiska organizācija, kas darbojās vienlaikus ar Zemkopības ministriju.

LLK interesējās un gādāja arī par zivsaimniecības attīstību. No 1937. gada pavasara LLK par zivkopības un zvejniecības

instruktoru strādāja Bruno Bērziņš (1909–1985). Viņa uzdevums bija noorganizēt parauga ezersaimniecību Sīvera ezerā.

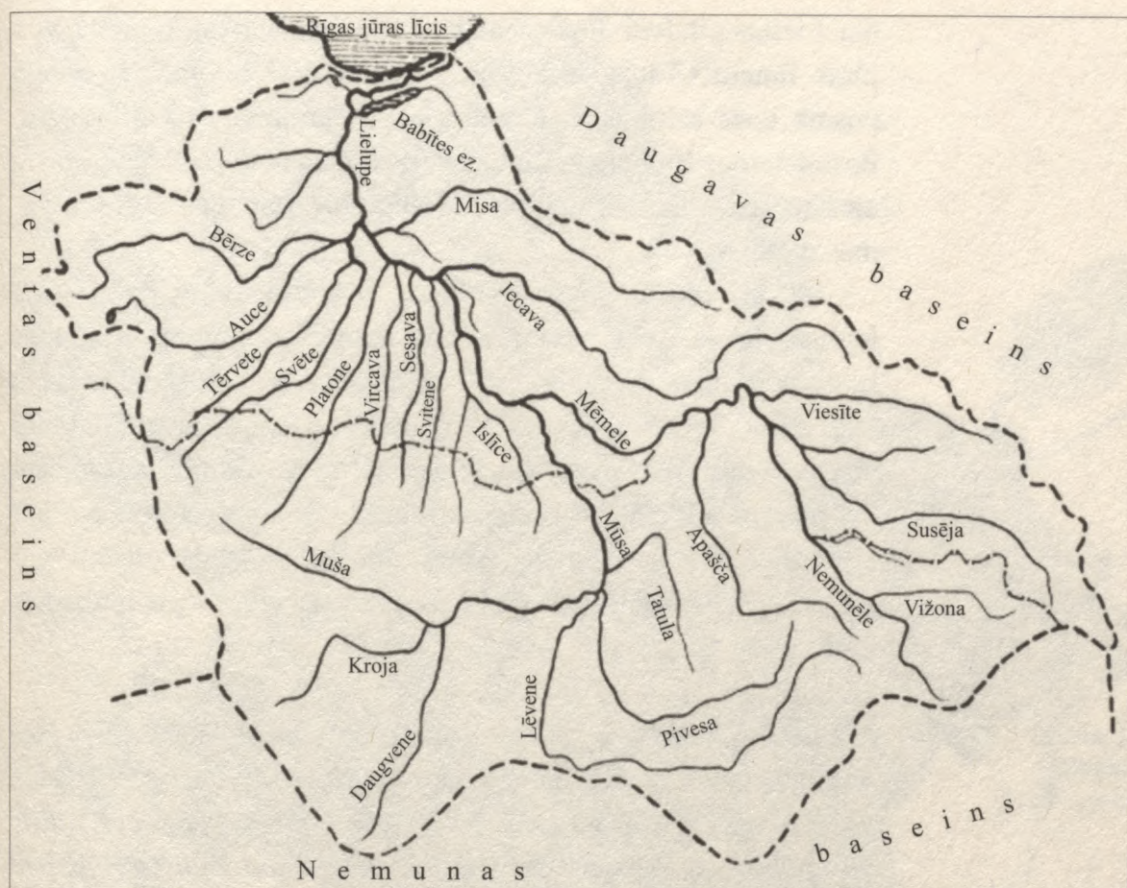
Ja grib nopietni apsaimniekot kādu ezeru, tad vajadzīgs tā plāns. Tādēļ Sīvera ezers 1939. gada sākumā tika uzmērīts. Pēc tam laboratorijā tika uzzīmētas ezera kontūras un dziļuma plāns mērogā 1:5000.

Taču atbilstoši virsrakstam mums šobrīd vairāk varētu interesēt dziļākais Latvijas ezers – Drīdzis. Tas atrodas nedaudz uz dienvidiem no Sīvera ezera, apmēram 10 km uz ziemeļaustrumiem no Krāslavas. Un, ja mērīja Sīvera ezeru, tad pie viena arī tā ievērojamo kaimiņu – Drīdzi.

Ezeru mērīja 1939. gada martā. Kā to darīja? Vispirms ezera galvenajā daļā (baseinā) visā tā garumā uz ledus novilkta bāzes līniju, bet no tās ik pa 100 metriem šķērsprofilus. Tajos atkarībā no situācijas ik pa 100, 50 vai 25 metriem izcirta āliņģi un izmērīja dziļumu. Tāds darbs ir visai grūts un piņķerīgs, jo ezers nav pilnīgi taisns garumā, bet gan līkumots. Tāpēc ezera galos un lielajos līčos profilus vajadzēja vilkt dažādos virzienos. Dziļumu papildmērījumus vajadzēja veikt sēkļos, dziļajās vietās un pie salām. Vienmēr tika pārmērīta arī krasta līnija, jo esošās kartes un plāni nebija pietiekami precīzi. Pavisam tika izdarīts 1681 dziļumu pamatmērījums. Varētu teikt, ka te pārāk sīki attēlota mērīšanas norise, taču varbūt nav lieki pastāstīt, kā veic tamlīdzīgus darbus.

Arī ezera oriģinālplāns tika izgatavots mērogā 1:5000. Tādu plānu sauc par ezera morfometrijas plānu. Izrādījās, ka ezera platība ir 7,42 km². Tas ir garš (8,67 km), šaurs, viscaur dziļš. Faktiski ezers ir ledāja kušanas ūdeņu gravveida notekgultne. Dziļākā vieta – 65,1 m – atrodas ezera vidū tikai 200 m no ziemeļu krasta. Ļoti liels dziļums ir arī pašā ziemeļrietumu galā, Sauleskalna tiešā tuvumā – gandrīz 35 m. Plānā ir atzīmēti arī salu (deviņas), sēkļu, līču un krasta izliekumu nosaukumi, kopā aptuveni 100. Tie palīdz orientēties vietējiem iedzīvotājiem un zvejniekiem.

Plāns mērogā 1:20 000 līdz ar sīku ezera morfometrijas aprakstu ir publicēts 1943. gadā LU Rakstu turpinājumā. Raksta autors ir Bruno Bērziņš kopā ar toreizējo LU Hidrobioloģijas stacijas vecāko laborantu Nikolaju Sizovu. Viņi abi bija galvenie ezera mērītāji.

Lielupes
baseins

KURA IR LATVIJAS LĒNĀKĀ UPE? Kura ir Latvijas lēnākā upe? Kā lai to noskaidro? Straumes ātrums dažādos upes posmos var būt atšķirīgs. Bieži upes tecējuma ātrumu, īpaši lielākām un platākām upēm, ietekmē arī vējš. Līdz ar to arī upju straumes ātruma mērījumi ne vienmēr dotu iespēju noteikt straujāko un lēnāko upi. Tāpēc upes tecējuma ātrumu parasti raksturo ar upes kritumu – upes iztekas un ietekas ūdens līmeņa augstumu starpību.

Latvijas lēnākās un rāmākās upes plūdums uz jūru sākas lejpus Bauskas pilsdrupām, satekot divām citām upēm – Mūsai un Mēmelei. Šajā vietā jaunās upes ūdens līmeņa augstums ir tikai 11 metri virs jūras līmeņa.

Jau vajadzētu noprast, ka runa ir par Lielupi. Tā kā Lielupe ir 119 kilometrus gara, tad vidēji upes kritums ir 9 centimetri uz 1 kilometru. Nedaudz augšpus Emburgas pēc 25 kilometru tecēju-

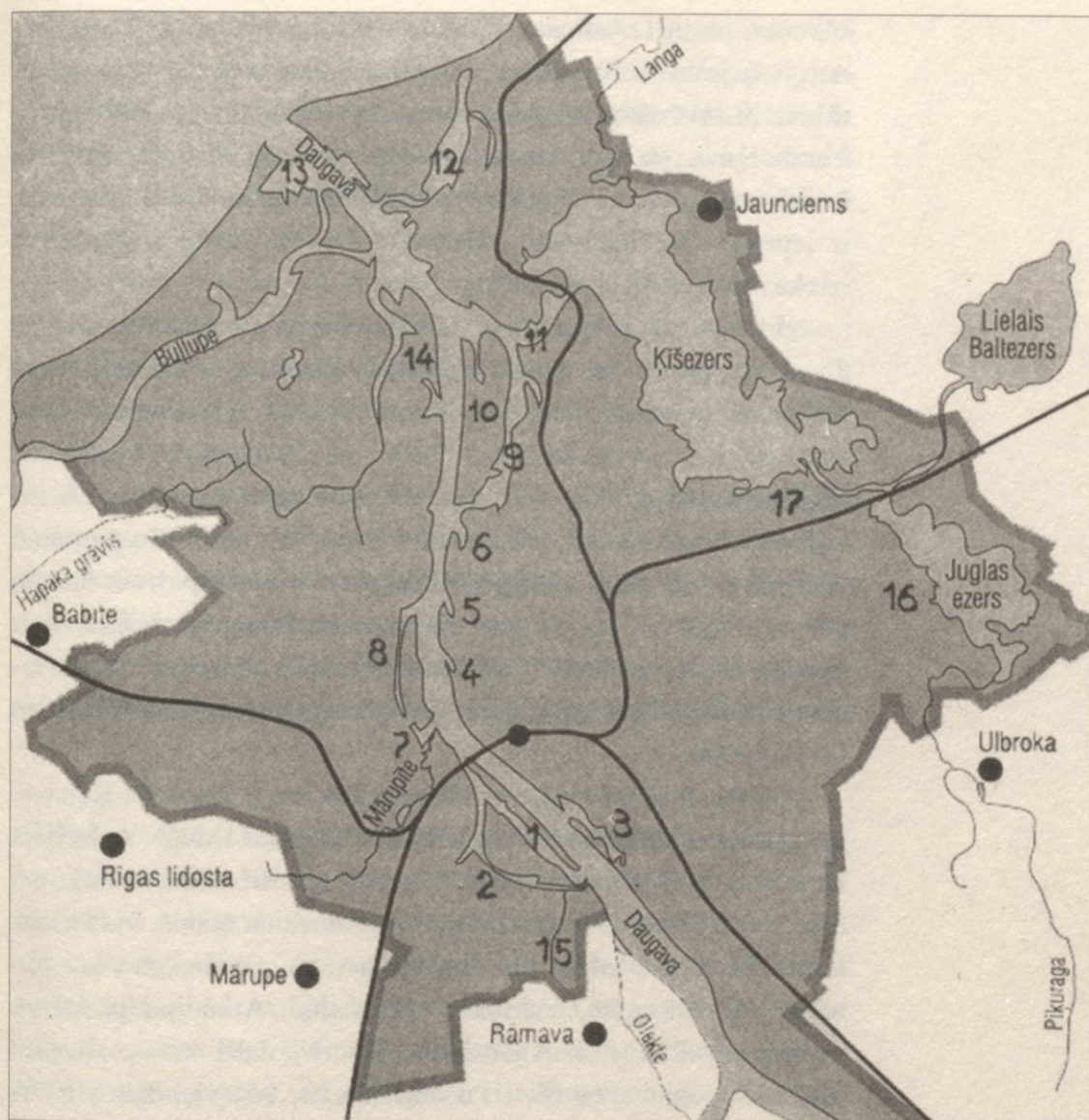
ma Lielupes ūdens līmeņa augstums ir vairs tikai 1 metrs virs jūras līmeņa. Tātad atlikušajā nepilnus 100 kilometrus garajā posmā upes kritums ir 1 metrs jeb 1 centimetrs uz kilometru. Posmā leļpus Emburgas Lielupe tek pa līdzenumu. Lēzeno krastu un lēnā tecējuma dēļ pavasarī Lielupe bieži applūšina lielas zemes platības.

Bet tas vēl nav viss. Apmēram 70 kilometrus garajā posmā leļpus Jelgavas – no Iecavas ietekas Lielupē līdz jūrai – Lielupes kritums ir tikai 20 centimetri! Tāpēc savā leļtecē Lielupe bieži “tek atpakaļ”. Tas notiek, kad Rīgas līcī pūš stiprs ziemeļrietumu virziena vējš. Tas “dzen” ūdeni atpakaļ upē, neļaujot tam ietecēt līcī un tādējādi paceļot Lielupes līmeni Jūrmalas robežās pat par 2 metriem. Vēja izraisīto ūdens līmeņa celšanos reizēm var samanīt pat 90 kilometrus no Lielupes ietekas jūrā – pie Staļģenes un Emburgas.

LIELUPE. *Reiz viens kungs saderējis ar Velnu, ka Velns nevarēšot aizbērt Lielupi. Velns salīdzis uz trim siekiem zelta. Labi. Velns nogājis upes krastā un sācis ar zemēm dambēt, bet Dievs sūtījis labi lielu lietu, un tas zemes aizskalojis. Tagad Velns skrējis pēc akmeņiem. Otro klēpi nesdams, upe jau pusē aizdambēta. Kungs redz, ka labi nebūs, iet stallī un dzied kā gailis. Gailis domājis, ka laiks jau dziedāt, sasitis spārnus un skaļi nodziedājis. Velns izmetis trešo klēpi pusceļā un aizlaidies, jo kungs bij salīdzis līdz pirmiem gaiļiem. Tā Velns paspēlēja trīs sieki zelta naudas.*

PĀRSKATS PAR RĪGAS ŪDEŅIEM. Dižākā ūdenstilpe Rīgas robežās ir Daugava, kas kopā ar attekām, atzariem, līčiem un pietekām veido sarežģītu ūdenssistēmu.

Gandrīz vai Rīgas centrā esošā atteka Mazā Daugava norobežo garo un šauro Zaķusalu, bet blakus esošais Bieķengrāvis – Lucavsalu un Kazusalu. Iepretim labajā krastā atrodas Kojusalas grāvis. Virzienā uz jūru seko trīs nelieli līči – Andrejosta, Eksportosta un Pīļmuižas grāvis. Kreisajā krastā starp Akmens tiltu un Vanšu tiltu atrodas Āgenskalna līcis, no kura sākas Zunda atteka, kas norobežo Ķīpsalu. Leļpus Zunda, bet

Rīgas ūdenstilpju izvietojuma shēma. 1 – Mazā Daugava; 2 – Bieķengrāvis; 3 – Kojusalas grāvis; 4 – Andrejosta; 5 – Eksportosta; 6 – Pēļmuižas grāvis; 7 – Āgenskalna līcis; 8 – Zunds; 9 – Sarkandaugava; 10 – Kundziņsalu; 11 – Mīlgrāvis; 12 – Vecdaugava; 13 – Ziemas osta; 14 – Beķergrāvis; 15 – Bišumuižas grāvis; 16 – Gailezers, Dambjpurvezers, Linezers; 17 – Bābelītis

Daugavas labajā krastā ir liela atteka Sarkandaugava, kurā ietek Mīlgrāvis. Sarkandaugava norobežo Kundziņsalu. Tās ziemeļu daļā ir divas pussalas, kuras agrāk laikam bijušas patstāvīgas salas – Kurpnieku un Rutku sala. Dažas nelielas saliņas vēl neilgi pēc Otrā pasaules kara bija uz dienvidiem no Sarkandaugavas attekas

sākuma, proti, Lakstīgalu, Lielā un Mazā Vējažu sala; tagad to norobežojšie atzari aizbērti, palikuši tikai nelieli “grāvji” un dīķīši. Liela ūdenstilpe ir Mangaļu pussalu norobežojošā Vecdaugava, pa kuru Daugava kādreiz ietecējuši Rīgas līcī. No kreisā krasta līčiem vēl pieminami divi, kuros ierīkotas ostas. Tie ir iepretim Kundziņsalai esošā osta “Voleri” un pie Daugavas ietekas jūrā esošā Ziemas osta.

Hapaka grāvja lejtece agrāk bijusi Daugavas atteka jeb atzars. Tagad Hapaka grāvis ar tajā ieplūstošo Beķera grāvi jāuzlūko par Daugavas pieteku. Cita liela kreisā pieteka ir Lielupes atzars Buļļupe, kas norobežo plašo Buļļu jeb Daugavgrīvas salu. Pa Buļļupi tagad gan Daugavā maz kas ietek. Buļļupes grīvas dienvidu atzars ir Loču kanāls, kas no dienvidiem norobežo purvaino Mīlestības saliņu. Nozīmīgākā Daugavas pieteka pašreiz laikam gan ir Mīlgrāvis, kas savieno Ķīšezaru ar Daugavu. Mīlgrāvis ir Gaujas–Daugavas kanāla jeb ūdensceļa lejākais posms, kas izveidots 19. un 20. gadsimtu mijā, lai uzlabotu plostu aizvadīšanu no Gaujas Rīgā.

Dažas sīkākas Daugavas kreisās pietekas ir vispirms Ķekava, kas netālu no Rīgas robežas ietek t.s. Sausajā Daugavā. Nelielā Olekte ietek Daugavā starp Rāmavu un Bišumuižu. Pavisam niecīga pieteka ir Bišumuižas grāvis. Kīleveina grāvis, kurā glabā kokus un kurš beidzas pie Dzelzceļa tilta, pieminams tikai pilnības dēļ. Mārupīte, caurtekot Māras dīķi, Arkādijas parku un Uzvaras parku, ietek Āgenskalna līcī. No labā krasta sīkajām pietekām saglabāties tikai Pilsētas kanāls, kas vienlaikus ir arī atteka. Kādreizējā Rīdzenes upīte jau sen likvidēta.

Rīgas ziemeļaustrumu nomalē atrodas divi lieli vispārzināmi ezeri — Juglas ezers un Ķīšezers. Juglas ezerā ar kopīgu deltu ietek Lielā un Mazā Jugla. Šī ezera dienvidu daļā ietek nelielā Piķurga, bet ziemeļu daļā vēl sīkākā, no Gaiļezera iztekošā Gaiļupīte, kuras lejtece saucas par Strazdupīti. Juglas ezera ūdeņi pa īso Juglas upi jeb Meldrupi plūst uz Ķīšezaru un caur to beidzot pa Mīlgrāvi uz Daugavu. Juglas upe ir daļa no jau pieminētā Gaujas–Daugavas ūdensceļa. Šis ceļš sākas ar Gauju un Mazo Baltezeru savienojošo kanālu, tālāk ved caur Mazo un Lielo Baltezeru, bet no pēdējā pa Juglas kanālu noved Juglas upē utt.

Juglas jeb Baltezera kanāls izveidots kādreizējā Bukultu straute vietā. Ķīšezera dienvidu daļā agrāk ietecēja sīkā Šmerļupīte, kas tagad vairs tikai vietām eksistē kā vaļējs novadgrāvis. Ķīšezera ziemeļu daļā ietek gandrīz aizaugusi Langa. Lai gan abi Baltezeri neatrodas Rīgas administratīvajās robežās, tie ar kanāliem saistīti ar Daugavu, turklāt tie ir iemīļota rīdzinieku atpūtas vieta.

Mazāku dabisku ezeru Rīgā ir tikai pieci. Tie gandrīz visi atrodas vienkopus Juglas ezera tuvumā. Tie ir jau minētais Gaiļezers, caurtekošais Dambjpurvezers un bezpieteces un beznoteces ezeriņi Velnezers un Linezers. Izņēmums ir Bābelītis, kas ir tuvāk Ķīšezeram.

Kaut cik nozīmīgu dīķu Rīgā ļoti maz. Lielākais un praktiski vienīgais plašāk pazīstamais ir Māras dīķis Torņakalnā. Visai liels dīķis nesen izrakts Uzvaras parkā. Daži pavisam necili dīķīši ir Arkādijas parkā un Viestura dārzā.

Ar to ir pabeigts statistiskais un tāpēc varbūt nedaudz garlaicīgais, taču, mūsaprāt, nepieciešamais pārskats par Rīgas ūdeņiem.

KUR LATVIJĀ IR KĀPAS? Kāpas ir vēja sanesti smilšu pauguri jeb “smilšu kalni”. Kāpas parasti rodas klajās, smilšainās vietās, kur redzamas “plikas” smiltis un kur nekas netraucē pūst kāda noteikta virziena vējam. Kāpas sāk veidoties, ja vēja pūsto smilšu ceļā ir kāds šķērslis – tas var būt kāds celms, zāles cers vai krūms. Ap šiem šķēršļiem sāk veidoties mazas smilšu kaudzītes. Tās pamazām saplūst, un veidojas arvien lielākas smilšu kaudzes. Savukārt no šīm kaudzēm ar laiku izaug kāpas.

Kāpas var būt ļoti dažādas gan pēc lieluma, gan pēc izskata. Parasti kāpu augstums ir no 10 līdz 30 metriem, bet tās var būt pat 100 metrus augstas. Latvijā vairāk izplatītas valņveida kāpas, kas izskatās pēc milzīgiem, vairākus simtus metru gariem un apmēram desmit metrus augstiem baltmaizes kukulīšiem. Bet paraboliskās kāpas pēc izskata atgādina pat vairāk nekā kilometru garus un līdz 30 metrus augstus pakavus vai baltmaizes radziņus. Kāpas sastāv no ļoti smalkas smilts. Kāpu smilšu graudiņu caurmērs lielākoties nerasniedz pat pusmilimetru. Tas ir saprotams – lielus smilšu graudiņus vējam pārvietot būtu daudz grūtāk. Lielākajai

daļai kāpu nogāze, kas atrodas tajā pusē, no kuras pūš vējš, ir lēzena. Toties aizvēja nogāze ir stāva.

Tagad ir skaidrs, kas ir kāpas. Bet kur tās atrodas? Latvijā kāpas ir jūrmalā. Tur kāpas parasti aizņem samērā platu piekrastes joslu, un šādas kāpas sauc par piekrastes kāpām. Augstākās piekrastes kāpas Latvijā – 34 metrus augstā Ķūpu kāpa un 36 metrus augstais Pāļu kalns – atrodas Baltijas jūras piekrastē uz dienvidiem no Liepājas. Taču kāpas var skatīt ne tikai jūrmalā. Latvijā kāpas sastopamas arī visai tālu no jūras – tās sauc par iekšzemes jeb kontinentālajām kāpām. Augstas kāpu grēdas un pauguri paceļas ap Taurkalni (netālu no Jaunjelgavas), pie Strenčiem, Daugavpils apkārtnē, apvidū starp Pededzi un Balupi.

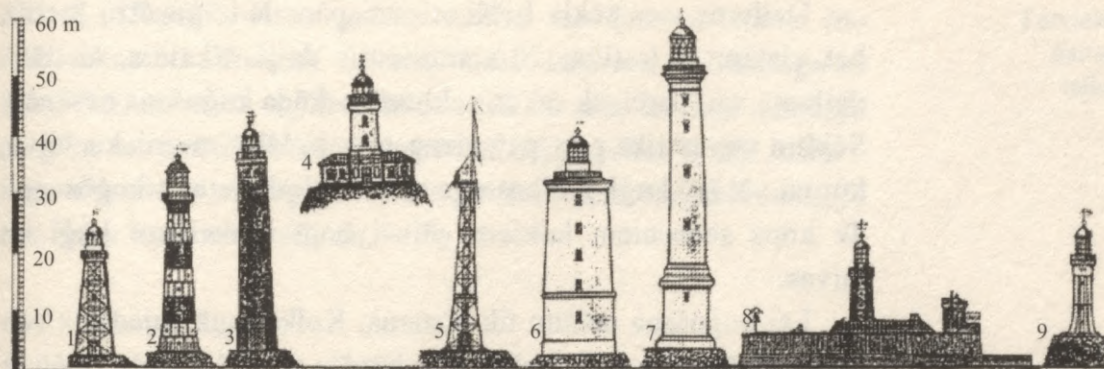
Droši vien ir dzirdētas tautasdziesmas rindas:

*“Visapkārt smilšu kalni,
Pati Rīga ūdenī.”*

Šie “smilšu kalni” ir kāpas ap Rīgu. Tās izplatītas gandrīz visā Rīgas smiltāju līdzenumā no Kalnciema līdz Inčukalnam. Arī Rīgas augstākie “kalni” – Dzegužkalns un Grīziņkalns – ir kāpas.

KUR ATRODAS AUGSTĀKĀ BĀKA LATVIJĀ? Bākas rāda ceļu kuģiem. Parasti tās ceļ pašā jūras krastā. Dienā bāku var redzēt tāpat, bet naktī tajā deg mirgojoša uguns. Jo bāka augstāka, jo no tālākas vietas to var ieraudzīt. Naktī tas gan ir atkarīgs no bākuguns spožuma. Ja laiks ir ļoti apmācies, bākugunis dedzina arī dienā; bākā var ieslēgt gaudojošas sirēnas. Bākas vietu var noteikt arī pēc radiosignāliem, ko pārraida no bākas. Lai bākas varētu atšķirt citu no citas, katrai bākai ir atšķirīgs ugunu mirgojums. Atšķiras arī bāku izskats, un katra bāka ir citādāk krāsota.

Augstākā bāka Latvijā ir Mikelbāka. Tā atrodas Baltijas jūras krastā starp Ventspili un Kolkasragu nelielā ciemā, ko, tāpat kā bāku, sauc par Mikelbāku jeb Mikel'torni. Mikelbāka ir sens lībiešu zvejniekciems, un lībiešu valodā to sauca par Pizi.

Pirmoreiz bāka Pizē uzcelta 1884. gadā. Tolaik tā bija apmēram 52 metrus augsta. Šī bāka stipri cieta pirmā pasaules kara laikā, kad to apšaudīja no lielgabaliem. 1932. gadā veco bāku nojauca, un tajā pašā vietā divu gadu laikā uzcēla jaunu bāku. Kad Latvijā sākās otrā pasaules kara darbība, šo bāku uzspridzināja. Tagadējā Miķeļbāka ir jau trešā bāka šajā vietā un ir uzcelta 1957. gadā. Miķeļbākas pilnīgi baltais mūra tornis ir 56 metrus augsts, un bāku var pamanīt no apmēram 40 kilometru attāluma.

Taču Latvijā ir kāda bāka, kuras tornis ir tikai 32 metrus augsts, bet tās ugunis zibsnī vairāk nekā 100 metrus virs jūras līmeņa. Kā tas var būt? Šajā gadījumā bāka uzcelta Slīteres kraujas jeb tā saucamo Zilo kalnu malā un tās pamati atrodas apmēram 75 metrus virs jūras līmeņa. Šī bāka ir Slīteres bāka jeb Slīteres tornis, un tā ir uzcelta jau 1849. gadā. Sākumā tas bijis mežu novērošanas tornis. Protams, jūrnieki un zvejnieki to varēja redzēt dienā. Taču par īstu bāku tornis tika pārbūvēts tikai 1961. gadā. Skaidrā laikā no Slīteres torņa, kas atrodas apmēram 5 kilometrus no jūras krasta un 20 kilometrus uz austrumiem no Miķeļbākas, var saskatīt 40 kilometrus attālo Sāmsalu (Serves pussalu).

Kurzemes bāku
augstums:

- 1 – Pape;
- 2 – Liepāja;
- 3 – Akmeņrags;
- 4 – Užava;
- 5 – Ventpils;
- 6 – Oviši;
- 7 – Miķeļbāka;
- 8 – Kolkasrags;
- 9 – Mērsrags

VAI KOLKAS BĀKA PELD PROM NO KRASTA? Pašā Kurzemes pussalas galā atrodas Kolkasrags. No tā gandrīz tieši uz ziemeļiem jūrā iestiepjas apmēram 6 kilometrus garais Kolkasraga sēklis, kas nošķir Rīgas līci no Baltijas jūras.

Dziļums virs sēkļa lielākoties nepārsniedz pusotru metru, bet vietām te ir tikai 20 centimetrus dziļš. Skaidrs, ka tādā dziļumā vai, pareizāk sakot, seklumā nekāda kuģošana nesanāk. Sēklim nevar tikt pāri pat viena otra lielāka zvejnieku laiva, kur nu vēl īsti kuģi. Kolkasraga sēklis ir ļoti bīstams kuģošanai. Te kopš senseniem laikiem gājuši bojā neskaitāmi kuģi un laivas.

Lai kuģošana nebūtu tik bīstama, Kolkasragā vajadzēja celt bāku. Zināms, ka pirmā bāka te uzbūvēta ap 1532. gadu. Taču ar vienu bāku šajā bīstamajā vietā ir bijis par maz. 16. gadsimta vidū apmēram 50 metru attālumā viena no otras tika uzbūvētas divas bākas, kas norādīja sēkļa virzienu. Šīs abas bākas nojauca 1812. gada kara laikā un atjaunoja 1813. gadā.

Taču Kolkasragā sēklis joprojām bija ļoti bīstams, tāpēc 19. gadsimta beigās tika nolemts sēkļa galā apmēram 5 kilometrus no krasta izveidot mākslīgu saliņu un uz tās uzbūvēt bāku. Saliņu veidoja no lieliem laukakmeņiem, ko veda ar laivām, bet ziemā – ar pajūgiem pa ledu. Un tā 1884. gadā darbu sāka jaunā Kolkasraga bāka, kas strādā vēl šodien.

Savukārt jūrai tuvākā vecā Kolkasraga bāka 19. gadsimta beigās bija jau sagrūvusi. To veicināja jūra – izskalodama krastu un līdz ar to arī bākas pamatus, it īpaši vētras laikā. 20. gadsimta sākumā bojā gāja arī otra vecā bāka. Drupas vēl var redzēt pašā jūras krastā nedaudz uz Ventpils pusi no Kolkasraga smailes.

Bet kāpēc tāds jautājums – vai Kolkas bāka peld prom no krasta? Jūrai izskalojot krastu, gāja bojā abas vecās Kolkasraga bākas. 1884. gadā jaunā bāka tika uzcelta nepilnus 5 kilometrus no krasta uz mākslīgas akmeņu saliņas. Turpretī šodien krastu no bākas jau šķir vairāk nekā 5 kilometri jūras ūdens. Tas, protams, nav tāpēc, ka bāka lēnītēm pārvietotos uz Igaunijas pusi, bet tāpēc, ka jūra izskalo Kolkasraga krastu.

Tajā pašā laikā katru gadu Kolkasraga sēklī nogulstas apmēram pusmiljons kubikmetru smilšu, ko Baltijas jūras straumes atnes gar Kurzemes rietumu piekrasti. Vai šajā sakarā Kolkasraga sēklis savukārt nevar kļūt vēl seklāks? Varbūt kādreiz Kolkas bāka atkal būs krastā?

KOLKASRAGS. *Velns grābis smiltis no Stiebra kalna (no Mazirbes pieci kilometri – pirmais kalns, ka brauc uz Dundagu no Mazirbes) un nesis uz jūru, lai to samestu ciet, lai kuģi ietu bojā un gūtu sev vairāk dvēseļu. No pirmā klēpja cēlies Kolkā sēklis – rags. Otro klēpi nepaspējis izbērt, gailis ar dziesmu pārtraucis, jo tad Velns vairs nevarējis iet.*

Latviešu
tautas
teika

THE HISTORY OF THE
CITY OF BOSTON
FROM THE FIRST SETTLEMENT
TO THE PRESENT TIME
IN TWO VOLUMES
BY NATHANIEL BENTLEY
VOL. II.

IN THE CITY OF BOSTON
PRINTED BY J. B. ALLEN
AT THE PRESS OF THE
BOSTON BOOK-BINDING CO.
1857.

THE HISTORY OF THE
CITY OF BOSTON
FROM THE FIRST SETTLEMENT
TO THE PRESENT TIME
IN TWO VOLUMES
BY NATHANIEL BENTLEY
VOL. II.

IN THE CITY OF BOSTON
PRINTED BY J. B. ALLEN
AT THE PRESS OF THE
BOSTON BOOK-BINDING CO.
1857.

THE HISTORY OF THE
CITY OF BOSTON
FROM THE FIRST SETTLEMENT
TO THE PRESENT TIME
IN TWO VOLUMES
BY NATHANIEL BENTLEY
VOL. II.

IN THE CITY OF BOSTON
PRINTED BY J. B. ALLEN
AT THE PRESS OF THE
BOSTON BOOK-BINDING CO.
1857.

LATVIJA UN LATVIEŠI GADSIMTU GAITĀ

HRONOLOĢIJA

9. gt. p. m. ē. Cilvēku apmešanās Baltijas jūras austrumu piekrastē Pirmatnējās kopienas iekārtas sākums
9. gt. beigas – 2. gt. sākums
p. m. ē. Mātes ģints (matriarhāts)
9. gt. beigas – 4. gt. vidus
p. m. ē. Vidējais akmens laikmets (mezolīts)
9. gt. p. m. ē. Laukskolas apmetne (Rīgas raj., Daugavas labajā krastā)
- 8.–6. gt. p. m. ē. Zvejnieki II (apmetne pie Burtnieku ezera)
- 6.–3. gt. p. m. ē. Osas apmetne (Balvu raj., Piestiņas labajā krastā)
4. gt. vidus – 2. gt. p. m. ē. Vēlais akmens laikmets (neolīts)
3. gt. p. m. ē. Sārnates apmetne (Ventspils raj. Užavas pagastā)
3. gt. vidus p. m. ē. Zvejnieki I (apmetne pie Burtnieku ezera)
3. gt.–2. gt. 1. puse p. m. ē. Purciema apmetne (netālu no Rojas)
- 3.–1. gt. p. m. ē. 2. gt. 1. puse p. m. ē. Ičas apmetne (Balvu raj., pie Ičas upes)
- Pirmbaltu ciltis apmetas Latvijas teritorijā. Riņņukalna apmetne
2. gt. vidus p. m. ē. Agro metālu laikmets. Tēva ģints (patriarhāts)
1. gs. m. ē. 2. gt. vidus – 1. gt. vidus p. m. ē. Bronzas laikmets
1. gt. p. m. ē. Kļauņukalna apmetne (Rīgas raj. Ķekavas pagastā)

5. gs. p. m. ē.–	Senākais dzelzs laikmets
1. gs. m. ē.	
2.–4. gs.	Agrais dzelzs laikmets. Pirmatnējās kopienas sairšana
5.–9. gs.	Vidējais dzelzs laikmets. Pāreja uz šķiru sabiedrību
6. gs.	Daugavas tirdzniecības ceļu sāk izmantot starptautiskiem sakariem
9. gs. 2. puse	Pirmās ziņas par kuršu kuģiem (Rimberta Svētā Anskara dzīves aprakstā)
650–680	Gotlandes tirgotāju kolonija (Grobiņas apkaimē)
Ap 860	Zviedru karalis Ēriks iekaro Kursu
9.–10. gs.	Āraišu ezerpils
1048	Pirmais dievnams (Kolkā)
10.–12. gs.	Vēlais dzelzs laikmets. Pirmo valstisko veidojumu rašanās
11.–12. gs.	Pareizticības izplatīšanās latgaļu apdzīvotajos novados
1106	Zemgalē tiek sakauts liels krievu karaspēks
12. gs. 2. puse	Pirmā akmens celtnē (Kokneses pareizticīgo dievnams)
12. gs. 70. gadi	Vācu tirgotāju pirmie braucieni uz Daugavas grīvu
1170	Kuršu iebrukums Skonē (Zviedrijā)
Ap 1180	Kristietības sludināšanas sākums
Ap 1184	Daugavas grīvā ierodas vācu mūks Meinhards, vēlākais Ikšķiles bīskaps
1185–86	Pirmā mūra pils (Ikšķilē)
1198	Bīskapa Bertolda krusta karagājiens pret lībiešiem Pirmoreiz minēts Rīgas vārds (Rīgas ciems)
1198.24.VII	Kaujā pie Rīgas lībietis Imauts nodur bīskapu Bertoldu
1200	Daugavas grīvā ierodas Ikšķiles bīskaps Alberts un krustneši; sākas lībiešu un latgaļu pakļaušana
13. gs.	Pirmoreiz minēts sarkanbaltsarkanais karogs (Atskaņu jeb Rīmju hronikā)
1201	Rīga pirmoreiz minēta kā pilsēta
1202	Zobenbrāļu ordeņa dibināšana Uzcelta Svētā Jura baznīca (vecākā Rīgas celtnē, kas saglabājusies)
1205 vai 1206	Pirmā teātra izrāde Rīgā (uzvedums pēc Bībeles leģendām zem klajas debess)
1205	Doles, Salaspils, Ikšķiles un Aizkraukles lībiešu kristīšana
1206	Lībiešu sacelšanās pret krustnešiem. Kņaza Vladimira karagājiens uz Rīgu

- 1207 Rīgas bīskaps un Zobenbrāļu ordenis sadala iekarotās lībiešu zemes
- 1209 Krustneši iekaro Jersiku Pirmoreiz minēta Pētera baznīca Rīgā
- Ap 1209 Zobenbrāļu ordenis sāk celt Cēsu pili – Livonijas ordeņa mestru rezidenci
- 1210 Kurši Irbes šaurumā sakauj krustnešus. Kuršu gājiens uz Rīgu
- 1211 Pirmās ziņas par monētu kalšanu Rīgā. Sākta Rīgas Doma būve. Dibināta pirmā skola (Rīgas Domskola)
- 1212 Autīnes latgaļu un lībiešu sacelšanās pret vācu feodāļiem
- 1214 Krustneši pakļauj latgaļus. Celta Turaidas pils
- 1218 Novgorodiešu un pleskaviešu karaspēks aplenc Cēsu pili
- 1219 Krustneši sāk zemgaļu pakļaušanu
- 1220 Pirmā stacionārā dziedniecības iestāde (Svētā Gara hospitālis Rīgā)
- 1221 Sacelšanās Rīgā pret bīskapu un Dānijas karali. Bīskaps atzīst Rīgas pašpārvaldes tiesības. Rīgas pilsētas patstāvības sākums
- 1225 Pirmoreiz dokumentos parādās Rīgas ģerboņa attēls
- Ap 1225 Celta Jēkaba baznīca Rīgā
- 1225–27 Sarakstīta pirmā grāmata (Latviešu Indriķa hronika; izdota latīņu valodā 1240. g.)
- 1226 Pirmoreiz minēta Rīgas rāte (maģistrāts)
- 1228 Viestarta vadītais zemgaļu karagājiens uz Rīgu
- 1232 Pirmoreiz minēts Rīgas karogs. Zemgaļu vizīte Romā
- 1234 Dibināta Kurzemes bīskapija – feodāla valstiņa Livonijā
1236. 22. IX Saules kaujā lietuvieši un zemgaļi sakauj Zobenbrāļu ordeni
- 1237 Livonijas ordeņa dibināšana
- 1242 Sākta Ventspils pils celtniecība
1260. 13. VII Durbes kaujā žemaiši un kurši sakauj vācu krustnešus
- 1263 Pirmoreiz minēta Ventspils un Liepājas osta
- 1267 Vācu bruņinieki pakļauj kuršus
- 1276 Celta Ēdoles pils
- 1282 Rīga pievienojas Vācijas tirdzniecības pilsētu savienībai Hanzai
- Nameiša vadītais pēdējais zemgaļu karagājiens uz Rīgu
- 1283 Celta Sīmaņa baznīca Valmierā
- 1290 Vācu bruņinieki pakļauj Zemgali; noslēdzas Latvijas iekarošana
- 1291 Pirmās zāļu tirgotavas Rīgā
- 1293 Pirmie Rīgas būvnoteikumi
- 1297–1330 Livonijas ordeņa karš ar Rīgu
- 1298.III Noslēgta Rīgas un Lietuvas cīņas savienība pret Livonijas ordeni

13. gs. 2. puse Celta Krimuldas pils
13. gs. beigas Celts Pulvertornis (Rīgā)
1330. 15. VI Likti Rīgas pils pamati
- Ap 1330 Celts Lielās ģildes Jaunais nams (Rīgā), kopš 1713 Melngalvju nams
- 1353 Pirmā laicīgā skola (Pētera baznīcas skola Rīgā)
- 1354 Dibināta Lielā ģilde
- 1357 Pirmā aptieka (Rātsaptieka jeb Lielā aptieka Rīgā)
- 1386 Latvijas Alus un vīna nesēju brālības nodibināšana Rīgā
1410. 15. VII Žalgiras kaujā poļu, lietuviešu un krievu karaspēks sakauj Vācu ordeni
- 1416 Dibināta neprecēto ārzemju tirgotāju brālība Rīgā (Melngalvju brālība)
- 1419 Pirmais Livonijas landtāgs Valkā
- 1450 Apstiprināti Latvijas tirgotāju Nesēju brālības statūti
1452. 30. XI Salaspils līgums par varas sadalīšanu Rīgā
- 1494 Rīgas arhibīskaps noslēdz līgumu par aizbēgušo zemnieku izdošanu
- 1507 Senākais zināmais ar roku rakstītais teksts latviešu valodā (Gisberta tēvreize)
- 1521 Reformācijas sākums
- 1523 Pirmoreiz minēts zinātniskās medicīnas pārstāvis (J.Kornārijs)
1524. 6. III Dibināta pirmā publiskā bibliotēka (Rīgas pilsētas bibliotēka), viena no vecākajām Eiropā (tagadējā Latvijas Akadēmiskā bibliotēka)
1524. III Rīgas iedzīvotāju zemāko slāņu nemieri; svētbilžu grautiņi Rīgas baznīcās
- 1525 Pirmā grāmata latviešu valodā (domājams, mesa).
Pirmie Latvijā (Cēsīs) kaltie dālderī.
Pirmā latviešu luteriešu draudze (Rīgā, Jēkaba baznīcā)
- 1537 Vecākā koka konstrukcija, kas saglabājusies (Vecbornes baznīca)
- 1550 Pirmais saglabājies iespiesta teksta paraugs latviešu valodā (J. Hāzentētera tēvreize S. Minstera grāmatā "Kosmogrāfija")
16. gs. 2. puse Pirmā latviešu skola (Jēkaba baznīcas skola Rīgā)
- 1554 Landtāgs Valmierā pasludina luteriešiem ticības brīvību Vidzemē.
Pirmais iespiestais kalendārs (iespiests Kēnigsbergā)
- 1558–83 Livonijas karš
- 1559 Pirmā "raganas" sadedzināšana (Grobiņā)
- 1560 Pirmās skolas Kurzemē (Liepājā un Grobiņā)

1560. 2. VIII Ērgemes kaujā (pie Lugažiem) krievu karaspēks sakauj Livonijas ordeņa un Rīgas arhibīskapa apvienoto karaspēku
1561. 28. XI Izveidojas Zemgales un Kurzemes hercogiste (pastāv līdz 1795. g.)
- 1565 Pirmais kalendārs, kas saglabājies līdz mūsu dienām (Z. Stopija "Rīgas apvārsnim"; iespiests Kēnigsbergā)
1566. 25.–26. XII Tiek izveidota Pārdaugavas hercogiste ar savu ģerboni. Tā iedalās četros apriņķos – Rīgas, Turaidas, Cēsu un Daugavpils. Pastāv līdz 1629. g.
- 1571 Pirmoreiz minēts Daugavmalas tirgus
- 1577 Livonijas kara laikā krievu armija Ivana IV Bargā vadībā iebrūk Latgalē un Vidzemē, ieņem un noposta Cēsis
1581. 7. IV Rīga nonāk Polijas un Lietuvas pakļautībā
- 1582 Pirmās baznīcas grāmatas
- 1584–89 Kalendāra nemieri Rīgā – namnieku opozīcijas sacelšanās pret patriciātu
- 1585 Pirmā no senākajām latviešu valodā iespiestajām grāmatām, kas saglabājusies līdz mūsu dienām (P. Kanīzija katoļu katehisma tulkojums; izdots Viļņā)
- 1588 Pirmā grāmatu spiestuve (N. Mollīna tipogrāfija Rīgā)
- 1596 Pirmā dzelzs apstrādāšanas manufaktūra (Kurzemes hercogistē, Turlavā)
16. gs. beigas Sāk veidoties latviešu rakstība (uz viduslejasvācu rakstības pamata)
- 1610 Pirmoreiz minēts vārds latvieši (Dionīzija Fabricija brošūrā)
- 1615 Pirmā Latvijā iespiestā grāmata latviešu valodā (baznīcas rokasgrāmata)
1616. 30. VII Pirmā zināmā zemestrīce Latvijā
- 1617 Sastādīti Kurzemes statūti – Kurzemes hercogistes likumu kodekss
- 1621 Izveidota Rīgas jeb Vidzemes guberņa
1621. 16. IX Zviedru karaspēks ieņem Rīgu
- 1626 Valles kaujā zviedru karaspēks sakauj poļu karaspēku
- 1627 Pirmās ziņas par latviešu mitoloģiju un folkloru (P.Einhorna darbos)
1629. 26. IX Altmarkas pamiers izbeidz Polijas–Zviedrijas karu (1600–29) Zviedrija iegūst daļu Vidzemes un Rīgu; tiek izveidota Zviedrijas Vidzeme un Polijas Vidzeme jeb Inflantija (Latgale)
- 1630 Sarakstīta pirmā latviešu valodas gramatika (J.Rēhehūzena "Manuductio ad linguam lettonicam.."; iespiesta 1644. g. Rīgā)
- 1631 Pirmā ģimnāzija (akadēmiskā ģimnāzijas klase Rīgas Domskolā)

- 1632 Pirmais latviešu klasiskās tautas dziesmas publicējums kopā ar melodiju (F. Mēnija grāmatā "*Syntagma de origine livonorum*"; izdota Tērbatā). Izveidota Rīgas pasta stacija
- 1634 Pirmā manufaktūra Rīgā. Pirmās kuģu būvētavas Kurzemē
- 1638 Pirmā latviešu valodas vārdnīca (G.Manceļa "*Lettus*")
- 1639 Uzbūvēts pirmais kuģis (Ventpilī). Pirmie kurzemnieki Tobago
- 1643 Izdots Kurzemes Meža likums
- 1645 Pirmā Latvijā izdotā lauksaimniecības grāmata (S. Guberta "*Stratagema oeconomicum..*")
- 1649 Pirmā vēstures grāmata par latviešiem (P. Einhorna "*Historia Lettica*")
- Dibināts Bāreņu nams Rīgā (pastāvēja līdz 1940. g.)
- 1651 Ierīkota Kurzemes hercoga flotes bāze Slegres salā (Norvēģijā)
- 1651–61 Pastāv Kurzemes un Zemgales hercogistes kolonija Sv. Andreja salā (Gambijas grīvā, Āfrikā)
- 1652 Pirmais Rīgas būvniecības plāns
- 1654 Karakuģis "Kurzemes hercogiene" nogādā uz Tobago 80 kolonistu ģimenes
17. gs. 70. gadi Pirmās papīra dzirnavas (Tomē, pie Dzirnupes ietekas Daugavā)
- 1662 Pirmais centralizētais ūdensvads (Rīgā)
17. gs. 70.–80. gadi Pirmās draudzes skolas (Daugavgrīvā, Matīšos, Rubenē, Alūksnē, Zeltiņos u.c.)
- 1675 Pirmais licejs (Rīgā)
- 1680 Sāk iznākt pirmais laikraksts ("*Rigische Novellen*")
- Pirmā zināmā latviešu ābece (iespiesta Rīgā)
- 1681–1700 Muižu redukcija Vidzemē
- 1683 Pirmā latviešu autora sastādītā vārdnīca (P.Elgera "*Dictionarium polonolatino-lottavicum*"; izdota Viļņā)
- 1685–94 Pirmoreiz pilnā apjomā izdota Bībele latviešu valodā (E.Glika tulkojumā)
17. gs. Lielākā stikla manufaktūra Kurzemes hercogistē (Ventpils raj. Puzes pagastā)
- 1700–21 Ziemeļu karš
- 1701 Pirmais tilts pār Daugavu Rīgā (Plosta tilts)
1705. VII Mūrmuižas kaujā zviedri uzvar krievu karaspēku
1710. 14. VII Krievu karaspēks ieņem Rīgu
- 1710–11 Lielais mēris

- 1710 Dibināts Atzinības krusts – Kurzemes un Zemgales hercogistes ordenis
- 1721 Nīstades miera līgums pēc Ziemeļu kara; Krievija iegūst Vidzemi un Rīgu.
Pirmais atklātais dārzs Rīgā (Keizardārzs, tagad Viestura dārzs)
- 1730 Pirmais izdevums latgaliešu rakstu valodā (katoļu dziesmu grāmata)
- 1733–34 Pirmā segtā kanalizācija Rīgā
- 1736 Sākta Rundāles pils celtniecība
- 1738 Sākta Jelgavas pils celtniecība
- 1739 Pirmie minerālūdeņu pētījumi (Bārbeles un Baldones minerālavoti)
- 1740 Pirmie apcerējumi par zemes apstrādi un mēslošanu (J.H. Denfers Jelgavā)
- 1742 Pirmās latviešu brāļu draudzes Vidzemē
- 1750 Pirmā brīvmūrnieku loža (Rīgā)
- 1754 Atklāts Kara hospitālis Rīgā
18. gs. 50. gadi Pirmais latviešu kalendārs Kurzemē
- 1761 Dibināta Rīgas mūzikas biedrība. Pirmais latviešu mīklu publicējums (G.F. Stendera gr. "*Lettische Grammatik*")
- 1762 Pirmie regulārie meteoroloģiskie novērojumi (J. Luters Rīgā)
- 1765 Pirmā savstarpējās apdrošināšanas biedrība (Rīgā)
- 1766 Pirmais daiļliteratūras izdevums (G.F. Stendera "Jaukas pasakas un stāsti")
- 1768 Pirmais periodiskais izdevums latviešu valodā ("Latviešu Ārste")
- 1771 Zemnieku nemieri Vidzemē
- 1772 Latgales pievienošana Krievijai. Pirmais teātris (Vācu teātris Rīgā)
1773. 22. II Pirmais muzejs (N. Himzeļa muzejs, tag. Rīgas vēstures un kuģniecības muzejs)
- 1773 Atklāti Lielie kapi (Rīgā)
- 1774 Pirmais ziņģu izdevums (G.F. Stendera "Jaunas ziņģes"). Pirmā populārzinātniskā gr. latv. val. (G.F. Stendera "Augstas gudrības grāmata no pasaules un dabas")
- 1775 Pirmā akadēmiskā ģimnāzija – Jelgavas Pētera akadēmija (*Academia Petrina*)
- 1777 Zemnieku nemieri Vidzemē. Latviešu laicīgās rokraksta literatūras aizsākums (Ķikuļa Jēkaba dzejojumi). Pirmās operas viesizrādes
- 1778 Pirmais Vidzemes guberņas dabas apraksts (J. Fišera "*Versuch einer Naturgeschichte von Livland*")

- 1779 Pirmais latv. mutvārdu folkloras tulk. (J.G. Herdera krājumā "Volkslieder")
- 1782 Pirmā laicīgā latviešu ābece (G.F. Stendera "Jauna ABC un lasīšanas mācība") Pirmais latviešu kalendārs Vidzemē ("Vidzemes kalendārs")
Pirmā tautas skaitīšana Vidzemē ("dvēseļu revīzija")
Uzbūvēta pirmā teātra ēka (Rīgas Vācu teātrim, tag. R. Vāgnera ielā)
- 1783 Pirmā astronomiskā observatorija (Jelgavas Pētera akadēmijā)
- 1783–84 Galvasnaudas nemieri Vidzemē
- 1784 Pirmā cukura manufaktūra Rīgā (J. Rāve). Pirmais Kurzemes apraksts (J.J. Ferbera "*Anmerkungen zur physischen Erdbeschreibung von Kurland*")
- 1785–86 Uzbūvēti pirmie gaisa baloni; pirmais lidojums Jelgavā (E.J. Bīnemanis)
- 1787 Pirmais biedrības tipa klubs ("Muse" Rīgā)
Pirmā ilustrētā latviešu ābece (G.F. Stendera "Bildu ābice")
- 1789 Pirmā skola ar krievu mācību valodu (Katrīnas skola Rīgā)
- 1791–98 Pirmais plašākais karšu krājums par Latvijas teritoriju (L. Mellīna "Vidzemes un Igaunijas atlants"; iespiests Rīgā un Leipcigā)
- 1792 Dzirnavnieku dumpis Jelgavā
- 1794 Zemnieku sacelšanās Kurzemē. Pirmā navigācijas skola (Rīgā)
1795. 27. V Ar Kurzemes pievienošanu noslēdzas Latvijas zemju pievienošana Krievijai
- 1795 Pirmais dūņu dziedniecības kūrorts Baltijā (Baldonē). Pirmā lauksaimniecības biedrība (Vidzemes Vispārderīgā un ekonomiskā biedrība)
Pirmā meteoroloģiskā stacija (Rīgā)
- 1796 Izdots G. Merķeļa darbs "Latvieši.." ("*Die Letten*"; Leipcigā)
Pirmā lielā alusdarītava Rīgā (G. Kuncendorfs)
- 1797 Pirmais žurnāls latviešu valodā ("Latviska Gada Grāmata")
18. gs. beigas Pirmās ādu manufaktūras. Pirmās ziņas par kūdras ieguvu
- 1801 Pirmie Ķemeru minerālūdeņu pētījumi (T. Lovics)
- 1802 Kauguru nemieri
- 1803 Pirmā latviešu autora lasāmā gr. (G. Mīliha "Jauna skolas grāmata")
Pirmā Rīgas slimnīca (tag. Rīgas 1. slimnīca). Pirmais ķīmijas un farmācijas žurnāls Krievijā ("*Russisches Jahrbuch der Pharmazie*")

- 1803 Pirmā zin. biedrība (D.H. Grindeļa dibinātā Rīgas Ķīmiski farma-
ceitiskā b-ba)
1804. 20. II Vidzemes zemnieku likums; aizliegta zemnieku pārdošana bez zemes
- 1804 Pirmā mākslas izstāde (Rietumeiropas meistaru izstāde Rīgā)
Pirmā oriģinālluga latv. val. (K.R. Girgenzona un K.G. Elverfelda
"Tā dzimšanas diena")
- 1805 Pirmā savstarpējās palīdzības biedrība (Rīgas Jaunavu palīdzības
biedrība)
- 1806 Pirmais latv. tautības autora dzejoļu krājums ("Tā Neredzīgā
Indriķa dziesmas")
- 1807–08 Pirmie latviešu tautasdziesmu krājumi (G. Bergmaņa un F. Vāra
sakārtojumā)
- 1808 Pirmā celtniecības un mākslas skola (Rīgā)
- 1809 Pirmā medicīniskā mācību iestāde (vecmāšu skola Rīgā)
- 1810 Pirmā tautas bibliotēka (Drustos)
- 1812 Pirmais literatūrvēsturiskais darbs (U. Cimmermaņa "*Versuch einer
Geschichte der lettischen Literatur*").
Pirmā dzelzs manufaktūra Rīgā
Kurzemi okupē Napoleona I karaspēks; tiek nodedzinātas Rīgas
priekšpilsētas
- 1813 Celta Mežotnes pils
- 1814–19 Zemnieku nemieri Vidzemē un Kurzemē
- 1815 Pirmā papīra manufaktūra (Līgatnē)
1816. 20. VI Pirmā birža (Rīgas preču birža)
1817. 25. VIII Dzimtbūšanas atcelšana Kurzemes guberņā
- 1817 Atklāts Vērmanes dārzs (Rīgā)
- Ap 1818 Pirmās pansijas Ķemeros
- 1818 Pirmā latviešu sarīkotā teātra izrāde (F. Šillera luga "Laupītāji")
Pirmā bāka (Bolderājā)
Dibināts Kurzemes provinces muzejs (Jelgavā)
1819. 26. III Dzimtbūšanas atcelšana Vidzemes guberņā
- 1819 Dibināta pirmā kokzāģētava (Vērmaņa kokzāģētava Rīgā)
1820. 12. VII Nokrīt Līksnas meteorīts – pirmais zināmais meteorīts Latvijas
teritorijā
Pirmā Latvijas gleznotāja izstāde (baltvācu gleznotājs E.G. Bose,
Rīgā)
- Ap 1820 Dubultos sākas vasarnīcu celtniecība

1822. 5. 1. Pirmais laikraksts latviešu valodā ("Latviešu Avīzes"; Jelgavā)
Dibināta Rīgas Praktizējošo ārstu biedrība
- 1822–35 Uzvārdu piešķiršana brīvlaistajiem zemniekiem
- 1824 Dibināta Latviešu literārā biedrība. Dibināta Aleksandra augstumu
iestāde – vecākā psihiatriskā ārstniecības iestāde Baltijā
- 1825 Pirmais kameramūzikas ansamblis (Rīgā). Pirmā krājkase (Liepājā)
1830. 8. VI Rīgas ostā pirmoreiz iebrauc tvaikonis (zviedru kuģis "Oscar"
no Lībekas)
- 1831 Sāk iznākt pirmais plašākais latviešu grāmatu bibliogrāfiskais
rādītājs (K.E. Napjerska "*Chronologischer Conspect der lettischen
Literatur.*"")
- 1832 Pirmā fabrika ar mehānisko dzinēju (Vērmaņa mašīnfabrika Rīgā,
Sarkandaugavā)
Sāk iznākt pirmais latviešu laikraksts Vidzemē – "Tas Latviešu
Ļaužu Draugs"
- 1833 Atklāta Pēterburgas–Varšavas optiskā telegrāfa līnija (šķērso Lat-
vijas teritoriju)
Pirmā skolotāju sagatavošanas iestāde Kurzemē – Cīravas-
Dzērves skola
- 1834 Dibināta Baltijas provinču vēstures un senatnes pētītāju biedrība
(darbojās līdz 1939. g.). Pirmā dziedāšanas biedrība Rīgā
- 1836 Pirmā precīzā Vidzemes karte (K.G. Rikers)
- 1838 Dibināts Ķemeru kūrorts (pirmā valsts peldiestāde)
- 1839 Dibināts Vidzemes skolotāju seminārs (Cimzes skolotāju semi-
nārs Valmierā)
19. gs. 40. gadi Pirmās lauksaimniecības izstādes (lopu skates 1841 – 51)
- 1840–45 Izgatavots vecākais zināmais fotogrāfiskais attēls (dagerotips) –
Rīgas panorāma
1841. IX Jaunbebru "kartupeļu dumpis"
- 1841 Sākas Vidzemes zemnieku izceļošana uz Krieviju; kustība par
pāreju pareizticībā
Dib. Kuzņecova porcelāna un fajansa fabrika, liel. šās nozares
uzņēmums Krievijā
- 1842 Pirmais nozīmīgākais apcerējums par arheoloģiju (F.Krūzes
"*Necrolivonica*")
Pirmā fotodarbnīca (B. de Grandēna darbnīca Rīgā)
- 1843 Liepājā atklāta privātā jūrskola (pastāv līdz 1861. g.)

- 1844 Pirmā latviešu autora mācību grāmata (A. Spāga "Bērnu prieks")
- 1845 Dibināta Rīgas Dabas pētnieku biedrība. Tiek ieviesti krievu mēri
- 1846 Pirmā ilustrētā daiļliteratūras grāmata (K. Šmida "Kara lielskungs Eistakius")
Dibināts Dabas muzejs
- 1848 Pirmā pašu latviešu iekārtotā bibliotēka un viens no pirmajiem laicīgajiem koriem (dibinātājs K. Valdemārs Ēdolē)
1849. 9. VII Vidzemes zemnieku pagaidu likumi
19. gs. 50.–70. gadi Jaunlatviešu kustība; pirmā nacionālā atmoda
- 1852 Rīgā atklāta upju tvaikoņu satiksme un zirgu omnibuss
- 1854 Pirmā latviešu oriģinālkarte ("Lantkarte, kas rāda visas Eiropas zemes..")
- 1855 Pirmā latviešu skola Krievijā (Rižkovā, Toboļskas guberņā)
- 1856 Tiek izdotas J. Alunāna "Dziesmiņas, latviešu valodai pārtulkotas"
Sāk iznākt laikraksts "Mājas Viesis"
1856. 2. III Pieņemts lēmums par Rīgas cietokšņa vaļņu nojaukšanu
- 1857 Pirmā latviešu grāmata par jūrniecību (K. Valdemāra "*Über die Heranziehungen der Letten und Esten zum Seewesen*")
- 1858 Pirmais dziesmu krājums koriem (J. Kaktiņa un J. Caunīša "100 dziesmas un ziņģes")
- 1859 Iznāk pirmais latv. autoru zin. izdevums – almanahs "Sēta, daba, pasaule"
Pirmā oriģinālā ģeogrāfijas grāmata (K. Barona "Mūsu tēvzemes aprakstīšana")
Pirmais latviešu grāmatu veikals (V.F. Hekera spiestuves veikals
19. gs. 60. gadi Rīgā)
Pirmais latv. simfoniskais orķestris (Irlavas semināristu orķestris
- 1860 J. Bētiņa vadībā)
Pirmais latviešu autora pārskats par literatūru (B. Dīriķa "Latviešu rakstniecība")
1861. 19. II Dzimtbūšanas atcelšana Latgalē
1861. 16. V Dibināts Rīgas Politehnikums (darbu sāk 1862. 14. X)
- 1861 Atklāta pirmā Rīgas dzelzceļa līnija (Rīga–Dinaburga, tagad Daugavpils)
Pirmais atlants latviešu valodā ("Atlas ar septiņpacmit lantkārtēm"; izdots Jelgavā)
- 1862 Sāk iznākt "Pēterburgas Avīzes"

- Pirmais latgaliešu kalendārs (G. Manteifela "Inflantu ziemies lajka grāmota")
- 1863 Uzcelts Vācu teātra jaunais nams (tagadējās Nacionālās operas ēka)
1864. 23. XI Pirmā jūrskola ar latviešu mācību valodu (Ainažos; dibinājis K.Valdemārs)
- 1864 Dibināta Rīgas Farmaceitu biedrība. Pirmās latviešu dziedāšanas b-bas (Dikļos un Straupē). Dib. Rīgas Pirmais mūzikas institūts. Dib. pirmā acu slimnīca (Reimersa acu slimnīca Rīgā; pastāvēja līdz 1951. g.).
Dib. gumijas apavu fabrika "Meteors" (Rīgā)
1866. 19. II Likums par pagastu pašvaldībām. Par administratīvi teritoriālo vienību kļūst pagasts (pastāv līdz 1949. g., atjaunots 1990. g.)
- 1866 Dibināta pirmā cementa fabrika (Rīgas cementa fabrika "C.Ch. Schmidt")
Profesionālo latv. grāmatizdevēju darbības sākums (I. Alunāns Jelgavā)
- 1867 Pirmā lauksaimniecības mašīnu koplietošanas biedrība (kuļmašīnu koplietošanas b-ba). Dib. Cerības biedrība (savstarpējās palīdzības b-ba Rīgā)
1868. 2. III Dibināta Rīgas Latviešu biedrība
1868. 2. VI Pirmā teātra izrāde Rīgā latviešu valodā (A.J. Stendera lokalizētā komēdija "Žūpu Bērtulis"; izrādi organizē Rīgas Latviešu biedrība)
- 1868 Dibināts pirmais latviešu teātris (Rīgas Latviešu teātris). Pirmais laicīgās vokāli instrumentālās mūzikas koncerts latv. valodā (Rīgā). Pirmās krievu ģimnāzijas Rīgā (Aleksandra vīriešu ģimnāzija un Lomonosova sieviešu ģimnāzija)
Sāk iznākt laikraksts "Baltijas Vēstnesis"
1869. 24. VI Pirmās nozīm. latv.oriģināllugas izrāde (Ā. Alunāna komēdija "Pašu audzināts")
- 1869 Dibināta Krievu-Baltijas vagonu fabrika, Langes kuģu būvētava (Rīgā; 1915. g. evakuētas)
Dibināts Latviešu muzejs (tag. Latvijas Vēstures muzejs), Jonatāna biedrība (strādnieku savstarpējās palīdzības b-ba Rīgā; pastāvēja līdz 1938. g.), pilsētas mākslas muzejs (tag.Valsts Mākslas muzejs)
Iznāk pirmā latviešu publikācija par mākslu (gleznotāju K. Hūnu "Baltijas Vēstnesī"). Pirmais apraksts par Latgali (G. Manteifela "Polnisch Livland")

1870. VIII Viens no pirmajiem streikiem (Rīgā, Vērmaņa kokzāģētavā)
- Ap 1870 Dibināts Rīgas Jūrnieku nams
- 1870 Sāk darboties Dundagas jūrskola (Ģipkā, vēlāk Mazirbē)
- Dibināts Baltijas skolotāju seminārs (Rīgā; no 1886. g. – Kuldīgā)
- Dibināta pirmā konditorejas fabrika (tag. “Laima”)
- 1871 Dibināta Ventspils jūrskola
- 1872 Pirmais dzelzceļa tilts pār Daugavu Rīgā (Dzelzs tilts)
- Pirmā amatniecības skola (vācu Rīgas Amatu biedrības skola)
1873. Pirmie vispārējie dziesmu svētki; to atklāšanas aktā Rīgas
26. VI/8. VII– Latviešu biedrības namā pirmoreiz dziedāta Baumaņu Kārļa
29. VI/11. VII dziesma “Dievs, svētī Latviju!”
1873. Pirmā vispārējā skolotāju konference (Rīgā)
27. VI/9. VII–
28. VI/10. VII
- 1873 Atvērta Lubezeres (Rojas) jūrskola
- Dibināta čugunlietuve un mašīnfabrika “Felzers un Ko” (Rīgā)
- Pirmie akmens velvju tilti (pār Abavu Kandavā un Ventu Kuldīgā)
- Pirmā reālskola (Valsts Pētera I reālskola Rīgā)
- 1874 Dibināta Tītava drāšu fabrika (Rīgā; 1915. g. evakuēta). Izdoti
- pimie latv. kora oriģināldziesmu krājumi (Baumaņu Kārļa “Austra” un “Līgo”)
- 1875 Atklāta Engures jūrskola. Pirmais teātris provincē (Cēsu latviešu teātris)
- 1876 Sākta elektroenerģijas izmantošana saimniecībā un sadzīvē
- Uzbūvēts tilts pār Lielupi Jūrmalā. Atklāta Mangaļu jūrskola
1877. VIII Sāk iznākt pirmais latviešu dienas laikraksts (“Rīgas Lapa”)
1877. 16. XI Pirmie telefona sakaru demonstrējumi (Rīgā)
- 1877 Atklāta Rīgas–Tukuma dzelzceļa līnija
- 1878 Pirmā hidroelektrostacija (Augstpriedes HES pie Juglas upes)
- Dib. kokapstrādes uzņēmums “Vulkāns” (Kuldīgā), jahtklubs (Rīgā, pie Ķīšezera)
- 1879 Pirmais latv. romāns (Māteru Jura “Sadzīves viļņi”)
- Pirmais nozīm. romāns (R. un M. Kaudzīšu “Mērnieku laiki”)
- Pirmā mākslas skola (E. Jungas-Štilingas zīmēšanas un gleznošanas skola Rīgā). Pirmais profesionālais kamerģimnāzijas ansamblis (brāļu Jurjānu mežragu kvartets)
- 1880 Pirmais simfoniskās mūzikas sacerējums (A. Jurjāna “Latvju

- vispārējo dziesmu svētku maršs"). Pirmā latv. savstarpējās apdrošināšanas b-ba (Vecpiebalgā, dib. R. Kaudzīte)
- 1881 Pirmā latviešu terminoloģijas un jūras vārdnīca (izdevis K. Valdemārs Maskavā)
- Pirmais latv. sakāmvārdu un parunu krājums (izdots Maskavā, krievu valodā; sakārtojis F. Brīvzemnieks). Pirmā tautskaite Baltijā
1882. V – Senatora Manaseina revīzija, pēc kuras cara valdība izdara tiesas
1883. VIII un policijas iestāžu reformas (1888. un 1889. g.), lai nostiprinātos Baltijā
1882. 13. VII Atklāta Rīgas telefona centrāle
- 1882 Dibināta rūpnīca "Bekers un Ko" (tagadējā rūpnīca "Liepājas metalurģs" Liepājā)
- Pirmā kuģniecības paju sabiedrība ("Austra" Rīgā). Pirmais zirgu tramvajs (Rīgā)
1883. 2./16. X Dibināts Rīgas Krievu drāmas teātris
- 1883 Pirmais latviešu dziesmuspēles uzvedums (Ā. Alunāna "Brencis un Žvingulis Austrālijā"; N. Alunāna mūzika). Uzbūvēta Kolkas bāka
- 1884 Uzbūvēts pirmais kuģniecības sabiedrības "Austra" burinieks
- Dib. Ilguciema stikla fabrika. Uzbūvētas Rīgas Doma ērģeles (tajā laikā lielākās pasaulē)
- 1885 Pirmā operas izrāde (Cēsīs, M. Gļinkas opera "Ivans Susaņins")
- Tirzas pagasta "Krācēs" dibināta Misiņa bibliotēka
- 1886 Sāk iznākt laikraksts "Dienas Lapa". Dib. Jesena porcelāna fabrika (Rīgā), Leitnera velosipēdu fabrika "Rossija" (Rīgā; 1914. g. evakuēta) Atklāta Rīgas–Pleskavas dzelzceļa līnija.
- 1887 Dibināta Līvānu stikla fabrika
- Pirmoreiz Latvijā (Ventas krastā, Zlēkās) būvēts un latv. kapteiņa vadīts burinieks ("Pollux") šķērso Atlantijas ok. un sasniedz Laplatu Dienvidamerikā
- 1888–90 Latviešu ieceļošana ASV, Kanādā, Brazīlijā
- 1888 Dibināta fabrika "Provodņik" (Rīgā).
- Izdots A. Pumpura eposs "Lāčplēsis"
- 1889 Likvidēts Rīgas pilsētas maģistrāts. Likums par tiesu un zemnieku iestāžu reformu Baltijas guberņās. Pirmais stacionārais cirks Latvijā un Baltijā (Salamonska cirks Rīgā). Viens no pirmajiem darbiem latviešu etnogrāfijā (M. Skruzīša "Sēļi, Kurzemes augšgala senči")

19. gs. 90. gadi Jaunās strāvas izveidošanās
Sāk iznākt periodiskais latv. mūzikas izdevums ("Baltijas mūzikas kalendārs")
- 1891 Sāk iznākt pirmā latviešu universālā enciklopēdija (J. Dravnieka un I. Alunāna izdotā "Konversācijas vārdnīca"; 27 burtnīcas, nepabeigta). Dibināta atturības biedrība "Auseklis" (Rīgā), Skrīveru dendroloģiskais parks (dib. M. Siverss)
- 1892 Darbu sāk Mīlgrāvja superfosfāta fabrika, pirmais tāda veida uzņēmums Krievijā
- 1893 Pirmoreiz atzīmēti 1. Maija svētki (Liepājā)
Latviešu operas aizsākums (J. Ozola dziesmuspēles "Spoku stundā" iestudējums)
- 1894 Sāk iznākt K. Barona "Latvju dainas" un A. Jurjāna "Latvju tautas mūzikas materiāli"
Pirmie latviešu mākslinieku kamer-mūzikas koncerti
Dibināta vagonu rūpnīca "Fēnikss" (vēlāk Rīgas vagonu rūpnīca)
- 1895 Pirmā latviešu zemkopju lauksaimniecības izstāde (Jelgavā)
1896. 18. V Rīgas Politehnikums pārveidots par augstskolu
1896. 28. V Pirmie kinodemonstrējumi (Rīgā)
- 1896 Latviešu etnogrāfiskā izstāde (Rīgā)
Pirmā latv. fotodarbnīca (A. Saulītis Rīgā)
Atklāts Pontontilts pār Daugavu (Rīgā)
Pirmais sešstāvu nams Rīgā (Lāčplēša ielā 17)
Dibināta Slokas celulozes un papīra fabrika
1897. V–VII Jaunās strāvas sagrāve
- 1897 Pirmā tautas skaitīšana
Pirmais ūdenstornis Rīgā (Mazajā Matīsa ielā 2a)
- 1898 Dibināta Latviešu sociāldemokrātu savienība (ASV)
Dibināta elektrotehniskā fabrika "Unions", ražošanas apvienības VEF priekštece
Pirmā mežsargu skola (Vijciemā; pirmā šāda tipa skola Baltijā)
Pirmā latviešu sporta biedrība (Palsmanes šaha amatieru biedrība)
1899. 5./17.–18./30. V Rīgas dumpis (aizsākums – "Džutas manufaktūras" strādnieku streiks 1./13. V)
1899. 2. X Atvērta pirmā bērnu slimnīca (Dž. Ārmitsteda bērnu slimnīca, tagadējā Bērnu klīniskā universitātes slimnīca)
- 1899 Pirmā elektriskā tramvaja līnija (Liepājā)

1900	Pirmais Baltijas čempionāts šahā (Rīgā; uzvarētājs – K. Bētiņš) Dibināta Rīgas liķieru un degvīna fabrika (“Latvijas balzams” priekštece)
1901	Pirmā kinouzņemšana (Rīgā). Pirmais kinoteātris (Rīgā). Pirmā elektriskā tramvaja līnija Rīgā. Uzcelta Nacionālā teātra ēka
1902. IV	Dibināta pirmā latviešu sociāldemokrātisko organizāciju un grupu apvienība – Baltijas latviešu sociāldemokrātiskā strādnieku organizācija (Rīgā)
1902. 10./23. XI	Atklāts Jaunais latviešu teātris – otrs latviešu profesionālais teātris (Rīgā, Lāčplēša ielā 25; 1905. g. slēgts)
1902	Pirmā fotomākslas izstāde (Rīgā; rīko Vācu fotogrāfu biedrība) Pirmais latv. fotoveikals (M.Buclera veikals Rīgā). Sāk iznākt “Rīgas Avīze”
1903	Atklāts Gaujas–Daugavas kanāls. Darbu sāk Rīgas preču stacija (Ganību dambī)
1904	Atklāta Ventspils–Maskavas–Ribinskas dzelzceļa līnija Dibināta grāmatu izdevniecība “Zalktis”, pirmā darba birža (Rīgā), pretalkohola biedrība un nams “Ziemeļblāzma” (Vecmīlgrāvī), Rīgas ātrās ārsta palīdzības stacija
1905. 13./26. I	Strādnieku demonstrācijas dalībnieku apšaušana Rīgā (Daugavmalā)
1905. VII–VIII	Laukstrādnieku streiks Kurzemes guberņā
1905. 7./20. IX	Kaujinieku uzbrukums Rīgas Centrālcietumam
1905. X	Vispārējais politiskais streiks. Pirmās arodbiedrības (Rīgas Arodbiedrību centrālbirojs)
1905. X–XI	Laukos sāk dibināt rīcības komitejas
1905.10.23.XI–14./27. XI	Latvijas tautskolotāju kongress (Rīgā)
1905. 19. XI/2. XII	Vidzemes un Kurzemes pagastu pārstāvju kongress (Rīgā)
1905. XI–XII	Bruņota cīņa pret cara karaspēku un vācu muižniekiem
1905.29.XI/12.XII–1./14.XII	Tukuma bruņotā sacelšanās
1905. 3./16. XII	Vecpiebalgas kauja
1905. XII	Rūjienas-Mazsalacas bruņotā sacelšanās
1905. 3./16.–5./18. XII	Talsu bruņotā sacelšanās
1905. XII	Latvijā ierodas soda ekspedīcijas

1905. 28.XI/ 11. XII Skrīveru-Lielvārdes kauja starp revolucionāriem un dragūnu nodaļu
1905. 16./29. XII "Aizputes karš" – zemnieku bruņota sadursme ar valdības karaspēku
- 1905 Dibināta Rīgas elektrostacija
1906. I Dibināta Latviešu fotogrāfiskā biedrība. Pirmā latv. fotoizstāde
- 1906 Atvērts Pilsētas mākslas muzejs (tagadējais Valsts Mākslas muzejs)
Uzbūvēts pirmais planieris (Rīgā). Atklāta tieša satiksme no Liepājas ostas uz Ņujorku. Sāk iznākt pirmais latv. mūzikas žurnāls ("Mūzikas Drava"). Rīgā sāk darboties J. Misiņa bibliotēka (dibināta 1885. g.)
- 1907 Ražoti pirmie automobiļi (Krievu-Baltijas vagonu fabrika Rīgā; 1908. g. – 95 % Krievijas automobiļu kopprodukcijas)
Atklāta taksometru satiksme (Rīgā). Dibināts Liepājas teātris
1908. IV Pirmā starptautiskā fotoizstāde (Rīgā)
1908. 20. VII Dibināta Latviešu skatuves biedrība
1908. VII F. Canders nodibina Rīgas Gaismuģniecības un lidojuma tehnikas studentu b-bu
1908. 7./20. IX Atklāts Jaunais Rīgas teātris (tagadējā Lāčplēša ielā 25; 1915. g. trupas lielākā daļa evakuējās uz Petrogradu)
- 1908 Pirmais dzelzsbetona tilts (pār Salacu pie Salacgrīvas). Dibināta Baltijas lauksaimnieku biedrība (centrs Valmierā). Dib. Jelgavas zemkopības skola. Rīgas Latviešu biedrības ortogrāfijas komisija (K. Mīlenbahs, J. Endzelīns) pamatos izveido mūsdienu latviešu ortogrāfiju. Dibināta izdevniecība "Dzirciemnieki", pirmā J. Raiņa Kopoto rakstu izdevēja (īpašnieks E. Birznieks-Upītis)
- 1909 Pirmā latviešu piensaimnieku sabiedrība (Spārē). Dibināti Latvju dramatiskie kursi – pirmā speciālā skatuves mākslas skola Latvijā (darbojās līdz 1939. g.)
1910. 20. III Atklāta Krievijā pirmā lidošanas aparātu izstāde (Rīga)
- 1910 Pirmoreiz sāk būvēt lidmašīnas (rūpnīcā "Motors" Rīgā). Pirmā latviešu mākslinieku darbu izstāde (Rīgā). Pirmie Latvijā uzņemtie kinokadri (Pētera I pieminekļa atklāšana Rīgā). Pirmie mēģinājumi lidot ar lidmašīnu (Rīgā; 30.V dānis O. Arncens, 6.VII rīdzinieks T. Meibaums). Pirmais nozīm. jaunatnes mēnešraksts ("Jaunības Tekas", izdevējs – A. Jesens)
Pirmā dārzkopības skola (Bulduru dārzkopības skola; dibinātājs P. Dindonis)

- 1911 Dibināta "Juglas manufaktūra". Dib. Baltijas mašīnu izmēģināšanas stacija (Priekuļos). Pirmā latv. mūzikas mācību iestāde (Vidzemes tautas konservatorija). Pirmā pastāvīgā baleta trupa (dibinātājs M. Kauliņš)
- Sāk iznākt laikraksts "Jaunākās Ziņas" (izdevēja E. Benjamiņa)
- 1912 Latvijas sportisti pirmoreiz piedalās olimpiskajās spēlēs (5. olimpiskajās spēlēs Stokholmā); pirmā olimpiskā medaļa (bronzas medaļa H. Blauam šaušanā)
- 1912 Pirmās radiotelegrāfa centrāles (Rīgā – Kundziņsalā un Liepājā – Tosmarē). Pirmais rezervāts (Moricsala Usmas ezerā). Dibināts Rīgas zooloģiskais dārzs. Dibināts grāmatniecības uzņēmums "Valters un Rapa"
1913. IX Dibināts pirmais latviešu operteātris – Latviešu opera
- 1913 Latviešu sportists iegūst pasaules čempionāta medaļu (J. Krauze, bronzas medaļa svarcelšanā; Breslavā). Pirmais pasaules rekords (svarcelšanā, J. Krauze, Rīgā). Rīgā dibināta kuģu būvētava
- Pirmā selekcijas stacija (Cēsu izmēģināšanas un selekcijas stacija)
- Atklāti Meža kapi (Rīgā)
- 1913–14 Pirmās aktierfilmas ("Kur patiesība?" – uzņemta Ventspilī; "Klausies, Izraēl!", "Kurpnieks Leiba" – uzņemtas Rīgā)
1914. 8. IV Atklāta satiksme pa jauno dzelzceļa tiltu Rīgā
- 1914 Dibināta Pastēra stacija Rīgā. Latviešu sportists iegūst Eiropas čempiona titulu (V. Bernhofs, kamaniņu sportā; Davosā)
- 1914–18 1. pasaules karš
1915. 25.IV/8. V Vācu karaspēks ieņem Liepāju
1915. VI–VII Rūpniecības uzņēmumu evakuācija
- 1915.
- 19.VII/1. VIII Vācu karaspēks ieņem Jelgavu. Sākas latviešu strēlnieku bataljonu organizēšana
1915. X Vācu karaspēks sasniedz Ķekavu, Olaini, Babītes ezeru; sākas kaujas Tīrelpurvā
- 1915 Krievu-Baltijas vagonu fabrikā pirmoreiz pasaulē tiek uzbūvēta un izmēģināta kāpurķēžu kaujas mašīna
1916. III–X Latviešu strēlnieku cīņas Nāves salā pie Daugavas
1916. 23.XII/ Ziemsvētku kaujas
1917. 5. I–
1916. 29.XII/
1917. 11. I

1916. 25.XII/	Latviešu strēlnieku kauja Ložmetējkalnā (pie Babītes ezera)
1917. 7. I	
1917. 7./20. III	Ievēlēta Rīgas Strādnieku deputātu padome
1917. 27.III/	Latviešu strēlnieku pulku 1. kongress Rīgā – tiek ievēlēta
9. IV–29.III/	Latviešu strēlnieku pulku apvienotās padomes izpildkomiteja
11. IV	(Iskolastrels)
1917. 29.IV/12. V	Dibināta Latviešu zemnieku savienība
1917. 29.VII/	
11.VIII–30.VII/	Izveidota Latvijas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu
12. VIII	padomes izpildkomiteja (Iskolats)
1917. 19.VIII/	Juglas kauja. Latviešu strēlnieki izglābj Krievijas 12. armiju no
1.IX–20.VIII/	ielenkuma
2. IX	
1917.	Vācu karaspēks ieņem Rīgu
21.VIII/3. IX	
1917. 17./30. XI	Valkā nodibināta Latviešu Pagaidu nacionālā padome
1917. 3./16.–	Latgales padomju kongress ierosina Latgali apvienot ar pārējo
4./17. XII	Latviju
1918. 18.–22. II	Vācu karaspēks okupē Vidzemi un Latgali (Daugavpili ieņem 18. II, Cēsis un Valmieru – 20. II, Rēzekni – 21. II, Valku – 22. II)
1918. 13. IV	Latviešu strēlnieku pulki tiek apvienoti Sarkanās armijas Latviešu strēlnieku divīzijā
1918. 17. XI	Dibināta Latvijas Tautas padome – Latvijas Republikas pagaidu parlaments (pastāv līdz 1920. 30. IV)
1918. 18. XI	Proklamēta Latvijas valstiskā neatkarība
1918. 19. XI	Sastādīta Latvijas Pagaidu valdība (ministru prezidents – K. Ulmanis)
1918. XI	Sākas Latvijas atbrīvošana no vācu okupantiem. Izveidota Skolnieku rota (Rīgā)
1918. 4. XII	Maskavā P. Stučkas vadībā tiek izveidota Latvijas pagaidu padomju valdība
1918. XII	Latgalē un Vidzemē ieiet Sarkanā armija
1918. 17. XII	Latvijas pagaidu padomju valdība pasludina padomju varas atjaunošanu. Izdota pirmā Latvijas Republikas pastmarka (zīmējis A. Cīrulis)
1918. 22. XII	KSFPR Tautas Komisāru Padomes dekrēts par Latvijas neatkarības atzīšanu

1918. XII Dib. Studentu rota. Darbu sāk pirmā neatkarīgās Latvijas muitnīca (Liepājā)
1919. 1. I Inčukalna kaujā latviešu strēlnieki sakauj vācu dzelzsbrigādes un landesvēra vienības
1919. 3.–4. I Rīgas strādnieku bruņotā sacelšanās
1919. 3. I Latviešu strēlnieki atbrīvo Rīgu no vācu karaspēka
1919. 4. I Izveidota Padomju Latvijas armija (ieņem teritoriju līdz Ventai)
1919. 5. I Izveidots Latviešu atsevišķais bataljons (Kalpaka bataljons; Jelgavā)
1919. 13. I Izveidota Ziemeļlatvijas brigāde (komandieris J. Zemītāns)
1919. 13.–15. I Apvienotās Latvijas strādnieku, bezzemnieku un strēlnieku padomju 1. kongress proklamē Latvijas Sociālistisko Padomju Republiku (valdības priekšsēdētājs – P. Stučka)
1919. 8. II Dibināta Latvijas augstskola (Latvijas Universitāte; darbu sāk 28. IX)
1919. 23. II Atklāts Padomju Latvijas Strādnieku teātris (Latvijas Nacionālais teātris)
1919. II Latvijas pirmais ārējais aizņēmums (5 miljonu vācu marku kredīts no Lietuvas)
1919. 4. III Dibināta Latvijas telegrāfa aģentūra LETA (Liepājā)
1919. 21. III Izveidota Latviešu atsevišķā brigāde (Baloža brigāde) – landesvēra kaujas vienība
1919. 29. III Atklāts Valmieras Drāmas teātris
1919. III Dibināta aizsargu organizācija
1919. 3. IV Dibināta Latvijas Valsts bibliotēka (Latvijas Nacionālā bibliotēka)
1919. 16. IV R. fon der Golcs ar Baltijas muižniecības atbalstu Liepājā gāž K. Ulmaņa valdību; tiek izveidota provāciskā A. Niedras valdība
1919. IV Ražošanas apvienības VEF izveides sākums
1919. IV–V Dibināta Latvijas Mākslas akadēmija (darbu sāk 1921. g.)
1919. 22. V Rīgu ieņem landesvērs un dzelzsdivīzija. Padomju Latvijas valdība atkāpjas
1919. 6.–23. VI Latviešu un igauņu strēlnieki sakauj R. fon der Golca armiju pie Cēsīm un Raunas. Izveidota Cēsu kājnieku pulka skolnieku rota
1919. 26. VI A. Niedra atsakās no ministru prezidenta amata
1919. 3. VII Saskaņā ar Strazdumuižas pamiera līgumu vācu karaspēks atkāpjas uz Kurzemi
1919. 8. VII K. Ulmaņa vadītā Latvijas Pagaidu valdība atgriežas Rīgā

1919. 20. VIII	Dibināta Latvijas konservatorija (tagadējā J. Vītola Latvijas Mūzikas akadēmija)
1919. 1. IX	Dibināts Latvijas Valsts vēstures arhīvs
1919. 15. IX	Dibināts Kara muzejs
1919. 9. X	Rīgu (Pārdaugavu) ieņem Bermonta karaspēks
1919. 3. XI	Sākas cīņas par Rīgas atbrīvošanu
1919. 11. XI	Latvijas armija atbrīvo Rīgu. Dibināts pirmais Latvijas ordenis (Lāčplēša Kara ordenis). Ordeņa statūti pieņemti 1920.18.IX
1919. 30. XI	Pabeigta Latvijas atbrīvošana no Bermonta karaspēka
1919. 1. XII	Darbu atsāk Latvijas karaskola (Rīgā)
1920. 3. I	Sākas Latvijas un Polijas armijas uzbrukums Sarkanajai armijai Latgales frontē; 3. I tiek ieņemta Daugavpils, 21. I – ieņemta Rēzekne
1920. 13. I	Latvijas padomju valdība (Veļikije Lukos) paziņo par savas darbības izbeigšanu
1920. 1. II	Noslēgts pamiers ar Padomju Krieviju
1920. III	Izveidota valsts valūta – Latvijas rublis
1920. 17.–18. IV	Satversmes sapulces vēlēšanas. Latvija kļūst par parlamentāru republiku
1920. 1. V	Darbu sāk Satversmes sapulce (J. Čakstes vadībā darbojas līdz 1922. 7. XI)
1920. 27. V	Satversmes sapulce pieņem Latvijas suverenitātes deklarāciju
1920. 29. V	Pirmās latviešu operas uzvedums (Alfrēda Kalniņa “Baņuta”)
1920. 1. VI	Satversmes sapulce pieņem Latvijas valsts iekārtas pagaidu noteikumus
1920. 7. VI	Baumaņu Kārļa dziesma “Dievs, svētī Latviju!” kļūst par Latvijas Republikas himnu
1920. 11. VIII	Latvijas un Padomju Krievijas miera līgums (Krievija... “labprātīgi un uz mūžīgiem laikiem atsakās”...no tiesībām uz Latvijas zemi un tautu)
1920. 16. IX	Likums par agrārreformu
1920. 19. XI	Atklāts Dailes teātris
1920	Dibināta jaunatnes organizācija “Latvijas vanagi” Dib. Ārzemju mākslas muzejs, Latvijas Kultūras fonds, Reitera koris. Izveidota komanditsabiedrība “Daile un darbs”, tās izdevniecība un grāmatnīca Rīgā. Uzņemta pirmā neatkarīgās Latvijas aktierfilma “Es karā aiziedams”

1921. 11. I Sāk darbu Latvijas–Krievijas robežu komisija
1921. 26. I Sabiedroto valstu augstākā padome (Lielbritānija, Francija, Itālija, Japāna un Beļģija) atzīst Latvijas Republiku *de iure*
1921. 15. VI Likums par Latvijas Republikas valsts karogu un ģerboni
1921. 22. IX Latvija uzņemta Tautu Savienībā
1921. 10. XI Ūdenī nolaists pirmais Latvijas karaflotes kuģis (“Virsaitis”)
- 1921 Izveidota Latvijas skautu centrālā organizācija. Dibināta Latvijas Piensaimniecības centr. savienība. Dibināts Slīteres rezervāts
1922. 15. II Pieņemta Latvijas Republikas Satversme (konstitūcija; stājas spēkā 7. XI)
1922. 2. V Darbu sāk Valsts Zemes banka
1922. 3. VIII Likums par valūtas reformu; par naudas sistēmas pamatvienību pieņemts lats
1922. 7. X Noslēgts pirmais ārējās tirdzniecības līgums (ar Čehoslovākiju)
1922. 7.–8. X Latvijas 1. Saeimas vēlēšanas
1922. 1. XI Darbu sāk Latvijas banka
1922. 14. XI Saeima ievēl pirmo valsts prezidentu – J. Čaksti
- 1922 Dibināta Latvijas Olimpiskā komiteja (Pagaidu olimpiskā komiteja dibināta 1920. g.). Dibināta meiteņu skautu organizācija – gaidas
- 1922 Rīgā atklāta autobusu satiksme. Dib. Latvijas Universitātes Botāniskais dārzs
1923. 5. XI Pirmoreiz stājas spēkā ārējās tirdzniecības līgums (ar Lielbritāniju)
- 1923 Dibināta pirmā profesionālā latviešu komponistu organizācija – Latvju komponistu biedrība. Dib. pirmā mājturības mācību iestāde – Kaucminde mājturības seminārs. Uzsākta automātisko telefona aparātu ražošana (Rīgā, Pasta, telegrāfa un telefona pārvaldes darbnīcās)
1924. 2. II Dibināts Brīvdabas muzejs (tagadējais Latvijas Etnogrāfiskais brīvdabas muzejs)
1924. 26. VIII Dibināta Augstākā karaskola (sākumā – Virsnieku akadēmiskie kursi)
- 1924 Izgatavoti pirmie radiouztvērēji (VEF). Sāk iznākt žurnāls “Atpūta”
- Ieviesta metriskā mēru sistēma
1925. 31. X Apstiprināts Rīgas ģerbonis (pamatā – 1660. gada ģerbonis)
1925. 1. XI Atklāts Latvijas radiofons
- 1925 Pirmoreiz izdota latviešu mākslas vēsture (J. Dombrovskā “Latvju māksla”)
- Izdots pirmais ģeogrāfiskais atlants (izdevējs P.R. Mantnieks)

- 1925–37 Izdotas “Latviešu pasakas un teikas” – plašākais latviešu folkloras publicējums
1926. 12. III Ierīkota pirmā automātiskā telefona centrāle (Rīgā)
- 1926 Uzcelta pirmā cukurfabrika (Jelgavā)
1927. 8. IV Par valsts prezidentu ievēlēts G. Zemgals
1927. 2. VI Noslēgts Padomju Savienības un Latvijas tirdzniecības līgums
1927. 20. XI Brāļu kapos atklāta pirmā skulpturālā grupa (“Ievainotais jātnieks”)
- 1927 Sāk iznākt latv. universālā enciklopēdija – “Latviešu konversācijas vārdnīca”
- 1928 Dibināta Rīgas Lietišķās mākslas vidusskola
1929. 25. IV Dibināta Latvijas un PSRS tautu kultūras tuvināšanas biedrība
1929. 15. IX Atklāti Raiņa kapi
1930. 9. IV Par valsts prezidentu ievēlēts A. Kviesis
- 1930 Dibināta Mūrmuižas Tautas universitāte. Atklāts Rīgas centrāl-tirgus, tolaik viena no modernākajām šāda veida celtnēm Eiropā
- 1931 Dibināta “*Bellacord – Electro*”. Izveidota Rēriha muzeja draugu biedrība
1932. 5. II Noslēgts Padomju Savienības un Latvijas neuzbrukšanas līgums
1932. 18. II Latviešu valoda noteikta par Latvijas valsts valodu
- 1932 Dibināta valsts akciju sabiedrība “Bekona eksports”
- Dibināta akciju sabiedrība “Rota”
- 1933 Uzņemta pirmā skaņufilma (“Daugava”)
1934. 15. V Valsts apvērsums. K. Ulmaņa autoritārā režīma sākums
1934. 12. IX Ženēvā parakstīts Saprašanās un sadarbības līgums starp Latviju, Lietuvu un Igauniju (t.s. Baltijas antante)
1935. 28. I K. Ulmaņa draudzīgais aicinājums
1935. 9. V Pirmā nacionālā baleta izrāde (J. Mediņa “Mīlas uzvara”)
1935. 18. XI Atklāts Brīvības piemineklis
- 1935 Dibināta Latvijas Kredītbanka. Atklāta pirmā aviolīnija (Rīga–Liepāja)
1936. 26. VI Dibināta Jelgavas Lauksaimniecības akadēmija
1936. 17. I Dibināts Latvijas Vēstures institūts
1936. 11. XI Atklāti Brāļu kapi Rīgā
1937. 12. V Dibināta Tēvzemes balva (pirmais laureāts – J. Akuraters)
1937. 3. XII J. Staļins akceptē slepeno PSRS Iekšlietu tautas komisariāta orgānos sastādīto Padomju Savienībā dzīvojošo represējamo latviešu sarakstu

- 1937 Uzbūvēts tilts pār Gauju pie Siguldas. Rūpnīcā "Vairogs" sāk montēt automobiļus
Atklāta Rīgas–Ērgļu un Rīgas–Rūjienas dzelzceļa līnija
- 1938 VEF sāk ražot pasaulē plaši pazīstamos fotoaparātus "VEF-Minox"
Sāk darboties Brocēnu cementa un šifera fabrika
1939. 7. VI Berlīnē noslēgts Latvijas un Vācijas neuzbrukšanas līgums
1939. 6. VIII Atklāts lībiešu Tautas nams Mazirbē
1939. 23. VIII Noslēgts Padomju Savienības un Vācijas neuzbrukšanas līgums (Ribentropa–Molotova pakts). Latvija tiek iekļauta Padomju Savienības interešu sfērā
1939. 5. X Parakstīts Padomju Savienības un Latvijas savstarpējās palīdzības pakts, kas paredz Latvijā izvietot Sarkanās armijas daļas un kara bāzes
1939. 11. X Maskavā parakstīta Iekšlietu tautas komisariāta instrukcija par iedzīvotāju masveida deportācijas īstenošanu Latvijā
1939. 15. X Sāk darboties Ķeguma HES (celtniecība sākta 1936.g.)
1939. 18. X Noslēgts Padomju Savienības un Latvijas tirdzniecības līgums
1939. 30. X Vācijas un Latvijas līgums par baltvāciešu repatriāciju
- 1939 Uzbūvēts tilts pār Lielupi Jelgavā. Dibināts Latvijas Zemes bagātību pētīšanas institūts. Uzņemta mākslas filma "Zvejnieka dēls"
- 1939–45 Otrais pasaules karš
1940. 14.–15. VI Sarkanarmiešu uzbrukums Latvijas robežsargiem Masļenkos (Abrenes apriņķa Augšpils pagastā)
1940. 16. VI PSRS valdības ultimatīvā nota Latvijas valdībai ar prasību mainīt valdību un nodrošināt padomju karaspēka brīvu ieiešanu Latvijas teritorijā
1940. 17. VI Latviju okupē Sarkanā armija
1940. 20. VI Izveidota Latvijas Tautas valdība ar A. Kirhenšteinu priekšgalā
1940. 21. VI Jaunās valdības pirmā sēde. K. Ulmanis noliek ministru prezidenta pilnvaras
1940. 4. VII Ministru kabinets pieņem likumu par Saeimas vēlēšanām, kas ir pretrunā ar vēl spēkā esošo Latvijas Republikas Satversmi
1940. 11. VII Izveidots PSRS Baltijas sevišķais kara apgabals. Tajā iekļāva Latviju, Lietuvu un Kaļiņinas apgabala (PSRS) R daļu; ar 1940. g. 17. VIII Kaļiņinas apgabala vietā – Igaunija
1940. 14.–15. VII Antikonstitucionālas Latvijas Tautas saeimas vēlēšanas
1940. 21. VII Latvijas Tautas saeimas 1. sesija pasludina padomju varas

	atjaunošanu Latvijā un pieņem deklarāciju par Latvijas iestāšanos PSRS
1940. 21. VII	Pieņemti pirmie likumi, kas liek pamatus staļiniskās politiskās sistēmas izveidei Latvijā. K. Ulmanis nodod valsts prezidenta pilnvaras A. Kirhenšteinam
1940. 22. VII	K. Ulmanis tiek izsūtīts no Latvijas. Latvijas Tautas saeima pieņem deklarāciju par banku un lielo rūpniecības uzņēmumu nacionalizāciju
1940. 23. VII	ASV valdība neatzīst Latvijas iekļaušanu PSRS sastāvā
1940. 29. VII	Pieņemts likums par zemi
1940. 5. VIII	Latvija tiek pievienota Padomju Savienībai
1940. 25. VIII	Pieņemta LPSR konstitūcija. LPSR Augstākās Padomes 1. sesija
1940. 26. VIII	Apstiprināta LPSR valdība – Tautas Komisāru Padome (priekšsēdētājs – V. Lācis)
1940. 27. VIII	Latvijas armiju pārdēvē par Sarkanās armijas strēlnieku teritoriālo korpusu (24. teritoriālo strēlnieku korpusu)
1940. 28. IX	Dekrēts par lielo tirdzniecības uzņēmumu nacionalizāciju
1940. 8. X	LKP tiek iekļauta VK(b)P sastāvā
1940. 28. X	Dekrēts par dzīvojamo namu nacionalizāciju
1940. 25. XI	PSRS naudaszīmju ieviešana
1940. XI	Dibināta Rīgas kinostudija
1941. 28. I	Atklāts Bērnu un jaunatnes teātris
1941. 25. III	Lats izņemts no apgrozības
1941. 1. V	Marienburgā latviešu augstāko virsnieku sanāksme nolemj atjaunot <i>Latvju kareivju nacionālo savienību</i>
1941. 9. V	Dibināta Latvijas filharmonija
1941. 14. VI	Pirmā iedzīvotāju masveida deportācija Uz PSRS attāliem rajoniem izsūta vismaz 16 tūkst. cilvēku
1941. 22. VI– 8. VIII	Latviju okupē nacistiskās Vācijas karaspēks
1941. 1. VII	Rīgā bijušās Latvijas valsts darbinieki nodibina Latvijas organizāciju centru un sāk atjaunot valsts iestādes
1941. 4. VII	Ebreju sinagogu un lūgšanu namu dedzināšana Rīgā
1941. 8. VII	Vācu policijas priekšnieks ģen. V. Štālekers pavēl likvidēt latviešu paš aizsardzības vienības
1941. 17. VII	Ā. Hitlers paraksta rīkojumu par reihskomisariāta “ <i>Ostland</i> ” izveidošanu bijušajās Baltijas valstīs un Baltkrievijā

1941. 18. VII Vācu drošības dienesti Rīgā noslepkavo pltn. V. Deglavu, kurš bija mēģinājis atjaunot Latvijas armiju
1941. 25. VII Vācu okupācijas vara pavēl latviešu paš aizsardzības vienībām nodot ieročus un aizliedz lietot Latvijas valsts simbolus
1941. 3. VIII Gorohovecas no metnē pie Maskavas tiek izveidota 201. latviešu strēlnieku divīzija
1941. 1. IX Latvija tiek iekļauta reihs komisariātā "*Ostland*"
1941. X Tiek izveidota Salaspils koncentrācijas no metne (līdz 1944. X tajā tiek iznīcināti 53 tūkst. civiliedzīvotāju)
1941. 20. X Vācu izveidoto brīvprātīgo policijas bataljonu parāde pirms došanās uz fronti
1941. 31. XI Rumbulas priedēs notiek Rīgas ebreju masu slepkavības akcijas un 8. XII
1941. 15.–17. XII Šķēdes kāpās notiek lielākā Liepājas ebreju slepkavošanas akcija
1941. 20. XII– Latviešu strēlnieku cīņas pie Maskavas
1942. 15. I
1942. 2. I Nodedzināts Audriņu ciems, tā iedzīvotāji nošauti Ančupānu kalnos
1942. 6. I Ludzā publiski nošauti 47 Rundēnu pagasta Barsuku ciema iedzīvotāji
1942. II–1943. IV Latviešu strēlnieku cīņas pie Staraja Rusas
1942. 18. III Vācu okupanti izveido Latvijas Zemes paš pārvaldi kolaboracionista ģen. O. Dankera vadībā
1943. II Vācija izsludina Latvijā vispārējo mobilizāciju; sāk veidot Latviešu leģionu
1943. 19. III Latviešu leģiona 2. brigādes pirmā nopietnā kauja pie Pulkovas
1943. VIII Dibināta Latvijas Centrālā padome
1943. XI Latviešu leģionāri piedalās kaujās pie Veļikajas upes
1944. 16.–19. III Abas Latviešu leģiona divīzijas cīnās vienā kaujā pie Veļikajas upes
1944. 5. VI Izveidots 130. latviešu strēlnieku korpuss
1944. 12. VII Sākas kaujas pie Opočkas, no kurienes latviešu leģionāri līdz 18. VII atkāpjas Latvijas teritorijā
1944. 18. VII 130. latviešu strēlnieku korpusa daļas ienāk Latvijā (Šķaunē)
1944. 28. VII Latviešu leģiona 19. divīzija ieņem aizstāvēšanās pozīcijas pie Lubānas ezera un notur tās līdz 18. VIII. 15. divīzija kaujās cietusi tik lielus zaudējumus, ka tiek sūtīta uz Rietumprūsiju pārformēšanai (augusta beigās)

1944. 28. VII Sākas Jelgavas varonīgā aizstāvēšanās
1944. VII–XII Kureļa kaujas grupa
1944. 28. VII Ģenerālis Kurelis Skrīveros sāk organizēt aizsargu kaujas grupu, kas bija iecerēta kā nākamās neatkarīgās Latvijas armijas kodols
1944. VIII KPFSR pievienota Abrene un 6 pagasti (1202 km²)
1944. 26.–30. IX Latviešu leģiona 19. divīzija izcīna smagas arjergarda kaujas pie Mores
1944. 13. X Padomju karaspēks ieņem Rīgu
1944. 14. XI Vācu drošības policijas vīri likvidē Kureļa kaujas grupu; bruņotu pretestību izrāda R. Rubeņa atsevišķais bataljons
1944. 18. XI R. Rubeņa atsevišķais bataljons smagi sakauj vācu soda vienības un 9. XII
1944. 9.–11. XII Vācu soda vienības atriebjas Zlēku iedzīvotājiem
1944. X–1945. IV Kaujas “Kurzemes cietoksnī”
1944. 15.–22. X Pirmā Kurzemes lielkauja pie Džūkstes
1944. 27. X–25. XI Otrā Kurzemes lielkauja pie Priekules, Vainodes un Auces
1944. 21.–31. XII Trešā Kurzemes lielkauja jeb Ziemassvētku kaujas pie Bērzes un Džūkstes
1945. 23. I–3. II Ceturtā Kurzemes lielkauja Skrundas virzienā
1945. 12. II–14. III Piektā Kurzemes lielkauja Dobeles-Lestenes virzienā
1945. 17. III–4. IV Sestā Kurzemes lielkauja Pilsblīdenes-Saldus virzienā
1945. 22. I–13. III Latviešu leģiona 15. divīzija pēc pārformēšanas turpina cīņās Pomerānijā
1945. 19. IV Latviešu 15. divīzija saņem pavēli izveidot kaujas grupu un doties ar to palīgā Berlīnei
1945. 26./27. IV Latviešu 15. divīzijas kaujas grupa plkv. V. Januma vadībā iziet gūstā pie amerikāņiem
1945. 2. V 15. izlūkbataljons beidz savas kauju gaitas Berlīnē
1945. 8. V Parakstīts “Kurzemes cietoksnī” ielenktā vācu karaspēka kapitulācijas akts (Saldus raj. Ezeres pagasta “Ezermaļos”)
1946. 25. I Saskaņā ar Zviedrijas valdības rīkojumu PSRS izdod 130 latviešu leģionārus
1946. 7. II Dibināta Latvijas Zinātņu akadēmija
1946. 22. XII Dibināts pirmais kolhozs (“Nākotne” Jelgavas raj.)
1947. 21. V VK(b)P lēmums par kolhozu izveidošanu Baltijas republikās
1947. VII Pabeigta Ķeguma HES atjaunošana

1947. 14. XII	Naudas reforma un kartīšu sistēmas atcelšana
1947. 4. XI	Pirmā trolejbusa līnija Rīgā. Dibināta mikroautobusu rūpnīca RAF
1949. 25. III	Otrā Latvijas iedz. masveida deportācija. Uz PSRS izsūta ap 43 tūkst. cilvēku
1949. 31. XII	Dekrēts par lauku rajonu izveidošanu
1949	Lauksaimniecības piespiedu kolektivizācijas sākums
1950. VI	Dibināts Rīgas Medicīnas institūts (tagadējā Latvijas Medicīnas adēmija)
1950. 19. VII	Atklāta pirmā elektriskā dzelzceļa līnija (Rīga–Dubulti)
1951. V	Dibināta izdevniecība “Zinātne”
1954. 6. XI	Pirmā izmēģinājuma pārraide no Rīgas televīzijas studijas
1956	Pirmā olimpiskā zelta medaļa (I.Jaunzemei šķēpa mešanā 16. olimpiskajās spēlēs Melburnā). Dibināta parfimērijas un kosmētikas rūpnīca “Dzintars”
	Dibināts Latvijas Zinātņu akadēmijas Botāniskais dārzs
1957. 21. VII	Atklāts Oktobra tilts pār Daugavu Rīgā (tagad Akmens tilts)
1957. 1. X	Sāk iznākt laikraksts “Rīgas Balss”
1957. IX	Dibināts P. Stradiņa Medicīnas vēstures muzejs (atklāts 1961. g.)
1958. 14. VII	Atjaunots Rīgas Politehniskais institūts (tagadējā Rīgas Tehniskā universitāte)
1958	Izgatavoti pirmie mikroautobusi (“Festivāls”)
1959. 7.–8. VII	LKP CK plēnums. Vairāki partijas un valsts vadītāji tiek apvainoti “buržuāziskajā nacionālismā”
1959. 11. XI	Izveidota Jūrmalas pilsēta, atdalot no Rīgas Jūrmalas rajonu
1959. 11. XI	Pirmais skaitļošanas centrs (Latvijas Valsts universitātē)
1960	Uzbūvēts Rīgas Centrālās pasažieru dzelzceļa stacijas komplekss
1961. 26. IX	Darbu sāk Salaspils atomreaktors
1961	Izgatavoti pirmie tranzistoruztvērēji (rūpnīcā VEF)
1962	Pirmais dzīvokļu celtniecības kooperatīvs (“Zinātne” Rīgā)
	Pabeigta Dašavas–Rīgas gāzes vada izbūve
1963	Rīgas vagonu rūpnīcā uzbūvēts Padomju Savienībā pirmais dīzeļvilciens
	Darbu sāk Valmieras stikla šķiedras un Olaines ķīmisko reaktīvu rūpnīca
	Dibināta Latvijas Enciklopēdiju redakcija
1964	Darbu sāk Daugavpils ķīmiskās šķiedras rūpnīca
	Dibināta Latvijas komiteja kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs

1965. 11. IX Pirmās dzejas dienas
1965. 19. XII Sāk darboties Pļaviņu HES
- 1965 Darbu sāk Olaines plastmasu pārstrādes rūpnīca. Atklāta Rīgas Sporta manēža.
- Dibināta mācību grāmatu izdevniecība “Zvaigzne” (tagad “Zvaigzne ABC”)
- 1966 Pirmais starptautiskais televīzijas filmu festivāls “Cilvēks un jūra” (Jūrmalā)
- Pirmā leļļu filma (“Ki– ke–ri–gū”)
1967. 31. X Atklāts Salaspils memoriālais ansamblis
- 1969 Darbu sāk Bolderājas koksnēs kompleksās pārstrādes kombināts. Pirmā multiplikācijas filma (“Lietaina diena”). Dibināts kamerkoris “Ave sol”
- 1970 Darbu sāk Ogres trikotāžas kombināts un Liepājas galantērijas kombināts. Atklāta Rīgas Sporta pils
- 1971 Dibināta putnu fabrika “Iecava”. Atklāts pieminēklis latv. sarkanajiem strēlniekiem (Rīgā). Dib. pirmais boksa muzejs Eiropā (Rīgā)
- 1972 Pirmā sešjoslu automaģistrāle (Rīga–Jūrmala)
- 1973 Dibināts pirmais nacionālais parks (Gaujas nacionālais parks)
1974. 28. I Pirmā Rīgas televīzijas krāsu pārraide
1974. 11. XI Atklāta lidosta “Rīga” (pasažieru apkalpošana sākas 1975. gadā)
- 1974 Sāk darboties Rīgas HES
- 1975 Uzbūvēts gāzes vads Valdaja–Pleskava–Rīga; darbu sāk Rīgas TEC-2
1976. 23. XI Atklāts E. Smiļģa Teātra muzejs Rīgā (dibināts 1975. g.)
1976. 10. XII Atklāts Salu tilts pār Daugavu Rīgā
- 1976 Darbu sāk Olaines ķīmiski farmaceitiskā ražošanas apvienība “Olain-farm”
1977. 30. X Pirmā Dailes teātra izrāde jaunajā ēkā Brīvības ielā
- 1977 Sāk iznākt pirmais akadēmiskais kopoto rakstu izdevums (J. Raiņa Kopoti raksti 30 sējumos). Pirmoreiz izdota Latvijas “Sarkanā grāmata”
- 1978 Uzbūvēts Preses nams, viesnīca “Latvija”, Līvānu eksperimentālais māju būves kombināts. Pirmoreiz atzīmē Arhitektūras dienas un svin Teātra svētkus
- 1979 Uzbūvēta Ventspils ostas rūpnīca un Rīgas pilsētas 7. klīniskā slimnīca

1981. 21. VII Atklāts Vanšu tilts pār Daugavu Rīgā
- 1981 Atklāta Rīgas–Tallinas dzelzceļa līnija. Sāk iznākt “Latvijas padomju enciklopēdija”
1985. 31. X Atvērts K. Barona memoriālais muzejs Rīgā
1986. 12. XII Pirmās pārraides no Rīgas radio un televīzijas raidošā centra Zaķusalā
- 1986 Darbību sāk Latvijas cilvēktiesību aizstāvēšanas grupa “Helsinki 86”, pirmo nacionālās atmodas demonstrāciju organizētāja
1987. 14. VI un 23. VIII
1987. g. sākums Tautas kustība pret Daugavpils HES un Rīgas metro celtniecību
1987. 28. IV Atjaunots Latvijas Kultūras fonds
1987. 14. VI Pirmoreiz Rīgā notiek mītiņš, veltīts 1941. g. deportāciju atcerei
1987. 23. VIII Rīgā pie Brīvības pieminekļa pirmoreiz tiek noorganizēts protesta mītiņš pret Ribentropa–Molotova 1939. gada līgumu un tā sekām
1988. 25. III Pirmoreiz, godinot staļinisma upuru piemiņu, 1949. 25. III deportāciju atceres dienā tauta noliek ziedus pie Mātes tēla Brāļu kapos
1988. 15. IV Lēmums par Līgo svētku (Jāņu) atzīmēšanu
1988. 1.–2. VI Radošo savienību kopīgais plēnums, kas aizsāk atmodas kustību Latvijā
1988. 6. VI Atjaunota Mūrmuižas Tautas universitāte (dibināta 1930. g.)
1988. 30. VI Lēmums par Daugavpils Muzikāli dramatiskā teātra atjaunošanu
1988. 8. VII Pirmoreiz vēsturnieki atklāti diskutē par 1940. gada notikumiem Latvijā
1988. 13.–17. VII Folkloras festivāls “*Baltica 88*”
1988. 23. VIII Pirmoreiz notiek atklāts tautas protesta mītiņš Ribentropa–Molotova 1939. gada līguma noslēgšanas gadskārtā (Rīgā, pie Brīvības pieminekļa)
1988. 3. IX Baltijas jūras krastā tauta sadodas rokās, aizlūdzot par savas jūras saglabāšanu
1988. 23.IX–1. X Pirmais starptautiskais jaunā kino forums “Arsenāls” (Rīgā)
1988. 29. IX Dekrēts par latv. tautas kultūrvēsturisko simbolu. Pirmoreiz pēc 45 gadiem atļauts lietot sarkanbaltsarkano karogu, izmantot kultūrvēsturiskos simbolus
1988. 7. X Tautas manifestācija “Par tiesisku valsti Latvijā” (Rīgā, Mežaparkā)
1988. 8.–9.X Latvijas Tautas frontes dibināšanas kongress
1988. 8. XI Latvijas Tautas frontes, Igaunijas Tautas frontes un Lietuvas pārbūves kustības “*Sajūdis*” valžu pārstāvju pirmā tikšanās (Rīgā)

- p>1988. 11. XI Rīgas pils Svētā Gara tornī tiek pacelts Latvijas nacionālais karogs
-
- Pirmoreiz pēckara laikā tiek atzīmēta Lāčplēša diena
-
1988. 18. XII Pirmoreiz pēc 1939. gada tiek atzīmēta Latvijas Republikas prokla-
-
- mēšanas diena. Tautas manifestācija pie Brīvības pieminekļa
-
1988. 19. XI Atjaunota Latvijas Olimpiskā komiteja (Latvijas Pagaidu olim-
-
- piskā komiteja)
-
1988. 3. XII Dibināta Latvijas nacionālo kultūras biedrību asociācija
-
1988. 5. XII Lēmums par mantas atdošanu vai tās vērtības atlīdzināšanu pil-
-
- soņiem, kuru administratīvā izsūtīšana no Latvijas atzīta par nepa-
-
- matotu
-
1988. 10.–11. XII Latvijas tautu forums
-
1988. 16. XII Sāk iznākt Latvijas Tautas frontes laikraksts "Atmoda"
-
1989. 7.–8. I LPSR Darbaļaužu internacionālās frontes dibināšanas kongress
-
1989. 8. I Dibināta Latgales kultūras biedrību savienība
-
1989. 14. I Atjaunota Rīgas Latviešu biedrība
-
1989. 14. II Lēmums par iedzīvotāju skaita nepamatota mehāniskā pieauguma
-
- pārtraukšanu un migrācijas regulēšanu
-
1989. 18.–19. II Latvijas Nacionālās neatkarības kustības dibināšanas kongress
-
1989. 23. II Dekrēts par Latvijas pilsētu vēsturisko ģerboņu atjaunošanu
-
1989. 25.–26. II Vides aizsardzības kluba 1. kongress
-
1989. 28. II Pirmā oficiālā Zviedrijas riksdaga deputātu delegācijas vizīte
-
- Latvijā
-
1989. 12. III Pirmā lielākā tautas manifestācija Rīgā, Daugavmalā (~250 tūkstoši)
-
1989. 22. III Latvijā tiek atcelts dekrēta laiks
-
1989. 25. III 1949. g. deportācijas upuru piemiņas diena. Sēru gājiens uz Brāļu
-
- kapiem (Rīgā)
-
1989. 26. III PSRS tautas deputātu vēlēšanas
-
1989. 30.–31. III Radošo savienību plēnums "Vīnes konference. Cilvēka un tautu
-
- tiesības Latvijā"
-
1989. 15. IV Latvijas Lauksaimnieku savienības dibināšanas kongress
-
1989. 5. V LPSR AP Konstitūcijā nosaka, ka latviešu valoda ir valsts valoda
-
1989. 6. V Pieņemts LPSR Valodu likums
-
1989. 13. V Pirmā Latvijas olimpiskā diena
-
1989. 13.–14. V Baltijas asambleja Tallinā pieņem aicinājumu par Baltijas repub-
-
- liku demilitarizāciju un pašnoteikšanos. Izveidota Baltijas parla-
-
- mentāriešu grupa
-
1989. 14. V Latvijā atjaunota Mātes diena

1989. 31. V Latvijas Tautas frontes "Aicinājums" par Latvijas pilnīgu neatkarību
1989. 5.–6. VI Pirmā Vispasaules latviešu rakstnieku, tulkotāju un izdevēju tikšanās Stokholmā
1989. 8. VI Dekrēts par 40. un 50. gados no Latvijas izsūtīto pilsoņu rehabilitāciju
1989. 14. VI Pirmoreiz atzīmē 1941. gada deportāciju gadadienu
1989. 18.–27. VI Pirmais Vispasaules latviešu ārstu kongress (Rīgā)
1989. 30. VI–15. VII Koris no Latvijas "Ave sol" pirmoreiz piedalās latviešu dziesmu svētkos ārzemēs
1989. 23.–28. VII Pirmoreiz Vispasaules latviešu jaunatnes kongresā piedalās Latvijas jaunieši (Somijā, Haiko)
1989. 27.–28. VII Deklarācija par Latvijas valsts suverenitāti un likums par ekonomisko patstāvību
1989. 6. VIII Lībiešu svētki un zinātniska konference Mazirbē
1989. 21.–23. VIII Latvijas Nacionālās neatkarības kustības organizētā starptautiskā konference "Tautu pašnoteikšanās tiesības un nāciju vienlīdzība"
1989. 23. VIII "Baltijas ceļš" – Baltijas valstu tautu protesta akcija Ribentropa–Molotova pakta 50. gadskārtā
1989. 26. VIII PSKP CK paziņojums "Par stāvokli Baltijas padomju republikās"
1989. 31. VIII Latvijas un Igaunijas Tautas frontes, Lietuvas pārbūves kustības "Sajūdis" Baltijas padomes apspriede Rīgā nosoda PSKP CK 26. augusta paziņojumu un pieņem aicinājumu PSRS tautām, pasaules tautām un valdībām
1989. 1. IX Rīgā darbu sāk pirmā ebreju skola PSRS
1989. 27.–29. IX Pirmais starptautiskais kamerkoru festivāls "Rīga dimd"
1989. 7.–8. X Latvijas Tautas frontes 2. kongress; kurss uz pilnīgu Latvijas neatkarību
1989. 10. XI Pieņemts likums, ar kuru Jāņu diena, Ziemassvētki un 18. XI atzīti par svētku dienām, bet 11. XI – Lāčplēša diena – par vēstures atceres dienu
1989. 11. XI Pirmoreiz oficiāli atzīmē Lāčplēša dienu
1989. 27. XI PSRS Augstākā Padome pieņem likumu par Latvijas ekonomisko patstāvību
1989. 1. XII Pirmais starptautiskais avioreiss no lidostas "Rīga" (Rīga–Tallina–Stokholma)
1989. 10. XII Vietējo padomju vēlēšanas. LTF atbalstītie kandidāti gūst pārliecinošu uzvaru

- 1989 Aizsākas Latvijas Republikas Pilsoņu kustība. Dibināta zināt-
niska asociācija "Latvija un latvieši pasaulē", Latvijas Kultūras
darbinieku savienība
Dibināts mākslas muzejs "Arsenāls", Lietišķi dekoratīvās mākslas
muzejs (Rīgā) un Rīgas Motormuzejs
1990. 11. I LPSR Augstākā Padome izdara grozījumus LPSR Konstitūcijas 6.,
7. un 49. pantā. LKP zaudē konstitucionāli noteikto varas monopolu
1990. 13.–14. I Latvijas Zaļās partijas dibināšanas kongress
LPSR Augstākā Padome pieņem deklarāciju par Latvijas vals-
tisko suverenitāti un lēmumu par Latvijas valsts vēsturiskās sim-
bolikas atjaunošanu
1990. 15. II
1990. 26.II–4. III Pirmais starptautiskais zēnu koru festivāls "Rīgas Doms"
1990. 27. II Virs AP, MP un Rīgas izpildkomitejas ēkām pacelts sarkanbalt-
sarkanais karogs
1990. 9.–11. III Latvijas Kultūras forums
1990. 17. III Manifestācija "Par Latvijas valsti, par brīvu cilvēku" (Rīgā, Dau-
gavmalā)
1990. 18. III LPSR Augstākās Padomes vēlēšanas
1990. 5. IV Latvijas (LETA), Lietuvas (ELTA), Igaunijas (ETA) telegrāfa
aģentūras izveido informācijas biroju "Baltija"
1990. 6. IV Pirmā V.I. Ļeņina pieminekļa demontāža (Revolūcijas muzejā,
Rīgā)
1990. 6.–7.IV Latvijas Komunistiskās partijas 25. kongress. Partijas sašķelšanās
1990. 14. IV Latvijas Neatkarīgās komunistiskās partijas 1. kongress
1990. 11.–15. IV Starptautisks forums "Latvija Eiropā" (Lugāno, Šveicē)
1990. 21. IV Vislatvijas tautas deputātu sapulce (Rīgā) pieņem aicinājumu
atjaunot Latvijas valstisko neatkarību
1990. 22. IV Krustu atjaunošana Pareizticīgo katedrālei Rīgā (tos dāvā Feld-
maņi no VFR)
1990. 30.IV–1. V Latvijas Republikas Pilsoņu kongress
1990. 3. V LPSR 12. sasaukuma AP 1. sesija. Par AP priekšsēdētāju ievēl
A. Gorbunovu
1990. 4. V LPSR AP pieņem Deklarāciju par Latvijas Republikas neatka-
rības atjaunošanu. Latvijas, Lietuvas un Igaunijas AP priekšsē-
dētāji Tallinā paraksta deklarāciju par vienprātību un sadarbību un
paziņojumu par iesaistīšanos Eiropas Drošības un sadarbības ap-
spriedē. Izveidota Baltijas Valstu padome

1990. 14. V PSRS prezidenta M. Gorbačova dekrēts pasludina LPSR Augstākās Padomes 1990. 4. V Deklarāciju par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu kā spēkā neesošu no tās pieņemšanas brīža
1990. 17. V Atjaunota aizsargu organizācija
1990. 20. V PSRS un LPSR Konstitūcijas un pilsoņu tiesību aizstāvēšanas komitejas dibināšanas kongress (no 25. XI – Vislatvijas sabiedrības glābšanas komiteja)
1990. 26.–27. V Latgales novada dziesmu svētki (Daugavpilī)
1990. 25. VI– I. VII Pirmais Vispasaules latviešu kinematogrāfistu saiets (Rīgā)
1990. 4.–8. VII 20. Vispārējie latviešu dziesmu svētki un 10. Deju svētki
1990. 25. VII Dibināta Latvijas Jūras akadēmija
1990. 1. VIII Likvidēta cenzūra – Galvenā literatūras pārvalde
1990. 17. VIII Atklāts Dānijas Kultūras institūts Rīgā
1990. 1.–8. IX Starptautisks ērģeļmūzikas festivāls “Latvijas ērģeļu dienas”
1990. 14. IX Parakstīts KPFSR un Latvijas līgums par ekonomisko sadarbību 1991. gadā
1990. 2. X Uz Latvijas robežas ar Krieviju un Baltkrieviju darbu sāk Latvijas Valsts muiža
1990. 8.–13. X Pirmais pasaules latviešu juristu kongress
1990. 10. X Akreditēts pirmais pēc 2. pasaules kara Latvijas diplomātiskais pārstāvis (pagaidu pilnvarotais lietvedis Lietuvā)
1990. XI Liela ekoloģiskā katastrofa Daugavā (sakarā ar avāriju ražošanas apvienībā “Polimīr” Novopolockā, Baltkrievijā)
1990. 21. XI Stājas spēkā likums “Par zemes reformu Latvijas Republikas lauku apvidos”
1990. 1. XII Stājas spēkā Latvijas Republikas likums par uzņēmējdarbību
- Pirmoreiz notiek Igaunijas, Latvijas, Lietuvas parlamentu kopīga sēde Viļņā
1990. 2. XII I. Seleckim par dokumentālo filmu “Šķērsiela” Glāzgovā pasniedz Eiropas kino augstāko balvu “Fēlikss”
1990. 5. XII Codes, Džūkstes, Jaunpils un Mores pagastos uzspridzināti pieminēkli kritušajiem latviešu leģionāriem, kam seko sprādzienu sērija Latvijā
1990. 28.–31. XII Pirmais pasaules latviešu uzņēmēju kongress Jūrmalā
1990. XII Autotransporta numura zīmēs sāk izmantot latīņu burtus

1991. 2. I PSRS iekšējais karaspēks (OMON) ieņem Preses namu
1991. 3. I Tiek paaugstinātas pārtikas produktu mazumtirdzniecības cenas
1991. 7. I PSRS aizsardzības ministrs izdod pavēli nosūtīt uz Latviju, Lietuvu, Igauniju, Moldovu, Ukrainu, Armēniju, Gruziju desanta karaspēka vienības, lai nodrošinātu iesaukumu PSRS Bruņotajos spēkos
1991. 10. I Mītiņš pret cenu paaugstinājumu pie Ministru Padomes ēkas Rīgā (~10 tūkstoši dalībnieku). Tiek pieprasīta valdības atkāpšanās
1991. 11. I Latvijas Sieviešu līgas protesta mītiņš pret Latvijas jauniešu iesaukšanu PSRS Bruņotajos spēkos (~ 6 tūkstoši dalībnieku; Rīgā, Esplanādē)
1991. 13. I Latvijas Tautas frontes rīkotā Vislatvijas protesta manifestācija sakarā ar iespējamo bruņoto apvērsumu un Padomju armijas bruņotajām akcijām Lietuvā (~500 tūkstoši dalībnieku; Rīgā, 11. novembra krastmalā)
1991. 13. I Parakstīts Latvijas un KPFSR līgums par starpvalstu attiecību pamatiem KPFSR, Igaunijas, Latvijas AP priekšsēdētāji paraksta paziņojumu, kurā nosoda pret Baltijas valstu mierīgajiem iedz. vērstos bruņotās vardarbības aktus
1991. 13.–27. I Pēc Tautas frontes ierosmes iedz. apsargā AP, MP, radio un televīzijas centru Zaķusalā, radionamu, Rīgas telegrāfa un telefona centrāli, Rīgas tiltus
1991. 15. I OMON uzbrukums PSRS Iekšlietu ministrijas Augst. milicijas skolai (Rīgā). LPSR Darbaļaužu internacionālās frontes mītiņš (~10 tūkstoši dalībnieku; Rīgā, ASK stadionā); tiek paziņots, ka Vislatvijas sabiedrības glābšanas komiteja atlaiž Augstāko Padomi un valdību un pārņem varu savās rokās
1991. 16. I Sēru diena. Lietuva atvadās no Padomju armijas bruņoto akciju upuriem
Pirmais bruņoto akciju upuris Latvijā – Vecmīlgrāvī pie Mangaļu tilta tiek nošauts šoferis R. Mūrnieks
1991. 20. I OMON iebrukums Latvijas Iekšlietu ministrijā. Tiek nogalināti milicijas leitnanti V. Gomanovs un S. Konoņenko, kinooperators A. Slapiņš un skolnieks E. Riekstiņš, nāvīgi ievainots kinooperators G. Zvaigzne (mirst 5.II)
1991. 23. I PSRS prezidenta dekrēts par PSRS Valsts bankas 1961. gada parauga 50 un 100 rubļu naudaszīmju izņemšanu no apgrozības
1991. 25. I Sēru diena. 20. janvāra bruņotā terora upuru bēres

1991. 14. II Atjaunota mazpulku organizācija
- 1991.16. II Latvijas Zemnieku savienības atjaunošanas kongress
1991. 28. II Pirmās pilnmetrāžas zīmētās filmas "Ness un Nesija" pirmizrāde
1991. 28. III Dibināta Latvijas Kultūras akadēmija
1991. 22. V Dibināta Latvijas Policijas akadēmija (darbu sāk 1. augustā)
1991. 12.–17. VII Vispasaules latviešu zinātnieku kongress (Rīgā)
1991. 19. VIII Valsts apvērsums PSRS. Baltijas kara apgabala virspavēlnieks F. Kuzmins paziņo par ārkārtējā stāvokļa noteikšanu Latvijā
1991. 19.–
20. VIII Tiek ieņemta Latvijas Republikas Iekšlietu ministrija, Latvijas TV, radio, starptautiskais sakaru mezgls, Latvijas Tautas frontes mītne u.c. objekti
1991. 21. VIII Vispārējs politisks streiks. Latvijas Republikas AP pieņem konstitucionālu likumu "Par Latvijas Republikas valstisko statusu". Latvija tiek pasludināta par neatkarīgu valsti, kuras starptautiski tiesisko statusu nosaka 1922. gada 15. februāra Latvijas Republikas Satversme
1991. 23. VIII Islande atzīst Latvijas valstisko neatkarību. Līdz 18. IX 79 valstis atzīst Latvijas neatkarību Latvijas Republikas AP atzīst Igaunijas un Lietuvas valstisko neatkarību *de iure*
Latvijas Republikas AP pieņem lēmumu "Par Latvijas Komunistiskās partijas antikonstitucionālo darbību Latvijas Republikā"
Latvijas Republikas AP pieņem likumu par Latvijas Republikas Zemessardzi
1991. 23.–
28. VIII Rīgā notiek Baltijas valstu ebreju pirmais kultūras festivāls
1991. 30. VIII PSRS aizsardzības ministrs izdod pavēli demobilizēt no Baltijas valstīm iesauktos karavīrus. Sākas Latvijas Republikas robežapsardzības dienesta brīvprātīgo kandidātu reģistrācija
1991. 4. IX Latvijas Republikas AP pieņem lēmumu "Par īpašuma tiesībām Latvijas un ārvalstu attiecībās", ar kuru Latvijas teritorijā atzīst 1940. g. prettiesiski atņemtās ārvalstu juridisko un fizisko personu īpašuma tiesības
1991. 6. IX PSRS Valsts Padome pieņem lēmumu atzīt Baltijas valstu neatkarību
1991. 10. IX Pieņemts lēmums "Par Latvijas Republikas obligāto valsts dienetu"
1991. 14. IX ASV valsts sekretāra Džeimsa Beikera vizīte

1991. 15. IX Latvija kļūst par Eiropas Drošības un sadarbības apspriedes dalībvalsti
1991. 18. IX Latvija kļūst par Apvienoto Nāciju Organizācijas pilntiesīgu locekli Latviju atjauno Starptautiskajā olimpiskajā komitejā
1991. 1. X Latvijas Republikas AP uzdod MP līdz 1. XI izveidot Aizsardzības ministriju. Latvijas Republikas Augstākā Padome pieņem lēmumu "Par Latvijas Republikas parlamentārās pārstāvniecības izbeigšanu Padomju Savienībā"
1991. 5. X Baltijas padome pieņem paziņojumu par nekavējošu PSRS karaspēka izvešanu no Latvijas, Lietuvas un Igaunijas
1991. 15. X Latvija nodibina diplomātiskās attiecības ar PSRS. Latvijas Republikas AP pieņem lēmumu "Par Latvijas Republikas pilsoņu tiesību atjaunošanu un naturalizācijas pamatnoteikumiem". Latviju uzņem UNESCO
1991. 21. X Latvija kļūst par Ziemeļatlantijas asamblejas asociēto valsti
1991. 30. X AP pieņem likumus "Par namīpašumu denacionalizāciju Latvijas Republikā" un "Par namīpašumu atdošanu likumīgajiem īpašniekiem"
1991. 5. XI AP pieņem lēmumu par PSRS Aizsardzības ministrijas, robežapsardzības un iekšlietu karaspēka pārziņā esošā īpašuma pārņemšanu Latvijas Republikas īpašumā
1991. 8. XI Nodibināta Baltijas valstu starpparlamentārā asambleja (Baltijas Asambleja)
1991. 19.–21. XI Pasaules Brīvo latviešu apvienības pirmā sēde Latvijā
1991. 20. XI AP pieņem likumu "Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsetās"
1991. 9. XII Latvijas Republikas Ministru Padome nolemj ieviest "brīvās" cenas pārtikai
1991. 10. XII AP pieņem konstitucionālo likumu "Cilvēka un pilsoņa tiesības un pienākumi"
1991. 11. XII Latvijas Republikas AP pieņem likumu "Par iedzīvotāju reģistru"
1991. 20. XII Latviju uzņem Ziemeļatlantijas sadarbības padomē
1991. 23. XII Latvijas Republikas Augstākā Padome pieņem likumu par nodarbinātību
1992. 8. I Latvijas Republikas AP pieņem lēmumu "Par Krievijas Federācijas valstiskās neatkarības atzīšanu un diplomātisko attiecību atjaunošanu"

1992. 14. I	AP nolemj atjaunot Latvijas Republikas 1937. gada Civillikumu
1992. 22. I	Latvijas Republikas Augstākā Padome pieņem lēmumu "Par Abrenes pilsētas un sešu Abrenes apriņķa pagastu aneksijas neatzīšanu"
1992. 3. II	Latvijas Republikas Ministru Padome pieņem lēmumu "Par Latvijas Republikas valsts robežas pārņemšanu un apsardzības nodrošināšanu"
1992. 8.–23. II	Latvijas sportisti piedalās 26. Ziemas olimpiskajās spēlēs Albervilā (Francijā)
1992. 6. III	10 valstis (Norvēģija, Zviedrija, Somija, Krievija, Igaunija, Latvija, Lietuva, Polija, Vācija un Dānija) nodibina Baltijas jūras valstu padomi
1992. 19. III	Sākas Krievijas karaspēka izvešana no Latvijas. Aizbrauc pirmie 49 karavīri
1992. 25. III	Latvijas Republikas Augstākā Padome pieņem lēmumu "Par konvencionālo tiesību normu izpildi Latvijā attiecībā uz noziegumiem pret cilvēci" PSKP un LKP politiskās represijas pret Latvijas pilsoņiem un tās vērtību iznīcināšana jāuzskata par noziegumu pret cilvēci, kam nav noilguma termiņa
1992. 26. III	Latvijas, Lietuvas un Igaunijas premjerministri paraksta protokolus par brīvu tirdzniecību un par vienotu vīzu teritoriju
1992. 7. IV	Latvija pievienojas Eiropas Kultūras konvencijai
1992. 11. IV	Latvija paraksta ekonomiskās sadarbības līgumu ar Eiropas kopienu
1992. 5. V	Sāk darboties Latvijas Republikas Valodu likums
1992. 7. V	Apgrozībā ievieš Latvijas rubli
1992. 13. V	AP pieņem likumu "Par politiski represētās personas statusa noteikšanu"
1992. 15. V	Francijas prezidenta Fransuā Miterāna vizīte Latvijā
1992. 19. V	Latviju uzņem Starptautiskajā valūtas fondā. Latvijas Republikas AP pieņem likumu "Par bankām", "Par Latvijas Banku"
1992. 16. VI	Latvijas Republikas Augstākā Padome pieņem likumu "Par valstu un pašvaldību īpašuma objektu (uzņēmumu) privatizācijas kārtību"
1992. 26. VI	Oficiāli atklāta Sorosa fonda pārstāvniecība Latvijā
1992. 9. VII	Latvijas Republikas AP pieņem likumu "Par zemes privatizāciju lauku apvidos"
1992. 25.VII– 9. VIII	Latvijas sportisti piedalās 25. Vasaras olimpiskajās spēlēs Barselonā (Spānijā)

1992. 11.–13. VIII Pirmā Pasaules latgaliešu konference Rēzeknē
1992. 13. VIII Atjaunots Latgales Māras pieminēklis Rēzeknē
1992. 22. VIII Svinot Baltijas republiku faktiskās neatkarības atgūšanas gadadienu, pie Brīvības pieminēkļa notiek Baltijas valstu aizsardzības spēku kopēja parāde
1992. 15. XI Nodibināta UNICEF Latvijas Nacionālā komiteja
1992. 25. IX AP priekšsēdētājs Anatolijs Gorbunovs uzstājas ANO Ģenerālajā asamblejā
1992. 20. X Latvijas Republikas AP pieņem lēmumu "Par 5. Saeimas vēlēšanām"
1992. 4. XI Latvijas Republikas AP pieņem likumu "Par privatizācijas sertifikātiem". Pieņem likumus "Par Aizsardzības spēkiem" un "Par valsts aizsardzību"
1992. 11. XI Atjauno pastāvīgo godasardzi pie Brīvības pieminēkļa (tā pastāvēja no 1935. 18. XI līdz 1940. 12. IX). Parakstīts līgums par tiesisko palīdzību un tiesiskajām attiecībām starp trim Baltijas valstīm
1992. 25. XI ANO Ģenerālās asamblejas sesijā uzstājas Latvijas Republikas premjerministrs I. Godmanis. ANO pieņem rezolūciju, kurā aicina pilnīgi izvest ārzemju karaspēku no Latvijas, Igaunijas un Lietuvas
1992. 15. XII Latvijas Republikas Augstākā Padome pieņem likumu "Par tiesu varu"
1993. 26. I Ārkārtas Sinode par Evaņģēliski luteriskās Baznīcas vadītāju ievēl Jāni Vanagu
1993. 27. II Notiek pirmās Latvijas un Lietuvas zemessargu kopīgās mācības
1993. 5. III Apgrozībā tiek laistas 5 latu naudaszīmes, 1 lats atbilst 200 Latvijas rubļiem
1993. 19. III Latvija pilnībā ievieš vīzu režīmu
1993. 30. III Latvijas Republikas AP pieņem likumus – "Par 1937. gada 22. decembra Zemesgrāmatu likuma spēka atjaunošanu", "Par īpašuma tiesību atjaunošanu uz uzņēmumiem un citiem īpašuma objektiem"
1993. 6. IV Pieņem likumu "Par Latvijas Republikas Zemessardzi"
1993. 27. IV Pieņem likumu "Par Latvijas Republikas obligāto valsts dienestu"
1993. 10. V Uljanu Semjonovu uzņem ASV basketbola Slavas zālē
1993. 28. V Ādažos notiek Baltijas valstu aizsardzības spēku rotu pirmās kopīgās mācības
1993. 1. VI Zemesgrāmatā oficiāli reģistrēts pirmais atjaunotais zemes īpašums Latvijā

1993. 5.–6. VI Latvijas Republikas 5. Saeimas vēlēšanas
1993. 17. VI No Lielvārdes lidlauka aizlido pēdējā Latvijā izvietotā Krievijas gaisa kara spēku lidmašīna
1993. 18.–23. VI Pasaules latviešu Trīsžvaigžņu spēles Valmierā
1993. 27. VI–21. Vispārējie latviešu dziesmu svētki
4. VII
1993. 28. VI Latvija pilnībā pāriet uz latu
1993. 6. VII Sāk darbu Latvijas Republikas 5. Saeimas 1. sesija, tā atjauno Latvijas Republikas Satversmi. Ministru Padome noliek savas pilnvaras
1993. 7. VII Latvijas Republikas Saeima par Valsts prezidentu ievēl Gunti Ulmani
1993. 15. VII Latvijas Republikas Saeima pieņem likumu "Par 1925. gada 1. aprīļa likuma "Ministru kabineta iekārta" atjaunošanu"
1993. 20. VII Latvijas Republikas Saeima izsaka uzticību Valda Birkava (LC/LZS koalīcija) sastādītajam Ministru kabinetam
1993. 3. VIII Valda Birkava vadītais Ministru kabinets sāk pildīt savas funkcijas
1993. 8.–10. IX Latvijā uzturas Romas pāvests Jānis Pāvils II
1993. 13. IX Parakstīts Igaunijas, Latvijas un Lietuvas brīvās tirdzniecības nolīgums
1993. 21. IX Baltijas valstu prezidenti L. Meri, G. Ulmanis un A. Brazausks pieņem paziņojumu par Baltijas valstu padomes izveidošanu
1993. 28. IX Latvija pievienojas "Konvencijai par bērnu tiesībām" (UNICEF)
1993. 29. IX Valsts prezidents G. Ulmanis uzstājas ANO Ģenerālajā asamblejā
1993. 5. X Ministru kabinets aizliedz prokomunistiskās organizācijas Latvijā: Latvijas komunistu savienību, Veterānu tiesību aizsardzības savienību un Krievijas pilsoņu asociāciju
1993. 18. X Latvijas rublis tiek pilnīgi izņemts no apgrozības
1993. 15. XI Ministru prezidents V. Birkavs uzstājas ANO Ģenerālajā asamblejā
1993. 20. XI Latvijas, Lietuvas un Igaunijas aizsardzības spēku vadītāji pieņem lēmumu dibināt Baltijas miera uzturēšanas bataljonu
1993. 15. XII Tallinā Baltijas valstu prezidenti pieņem paziņojumu par Baltijas valstu un Ziemeļvalstu sadarbību
1994. 5. I Latvijas Republikas Ārlietu ministrija nāk klajā ar paziņojumu, ka Latvijas mērķis ir kļūt par NATO dalībvalsti
1994. 11. I LR MK noteikumi "Par Latvijas Republikas robežu" pieņemti

- Satversmes 81. panta noteiktajā kārtībā, zaudē spēku 1990. g. 20. decembra likums "Par Latvijas Republikas valsts robežu"
1994. 14. II Ministru prezidents V. Birkavs Briselē paraksta dokumentus par Latvijas Republikas pievienošanos programmai "Partnerattiecības mieram"
1994. 3. III Latvijas Republikas Saeima ratificē 1974. g. un 1992. g. Helsinku konvenciju par Baltijas reģiona jūras vides aizsardzību
1994. 31. III Saeima pieņem likumu "Par tautas nobalsošanu un likumu ierosināšanu"
1994. 1. IV Stājas spēkā Latvijas, Lietuvas un Igaunijas brīvās tirdzniecības līgums
1994. 2. IV Aktiera Ēvalda Valtera 100. dzimšanas dienas svinības
1994. 21. IV Latvijas Republikas Saeima pieņem likumu "Par valsts civildienestu"
1994. 22. IV Skrundā notiek rokmūziķu akcija "Roks pret Skrundas lokatoru"
1994. 29. IV Ministru kabinets akceptē līgumu "Par Krievijas Federācijas Bruņoto spēku pilnīgas izvešanas no Latvijas Republikas teritorijas nosacījumiem, termiņiem un kārtību un to tiesisko stāvokli izvešanas laikā", vienošanās "Par Skrundas radiolokācijas stacijas tiesisko statusu tās pagaidu funkcionēšanas un demontāžas laikā", "Par Latvijas Republikas teritorijā uz laiku izvietoto Krievijas Federācijas bruņoto spēku un Krievijas Federācijas Robežapsardzības karaspēka militārpersonu un viņu ģimenes locekļu sociālo aizsardzību līdz to pilnīgai izvešanai" un "Par Latvijas Republikas teritorijā dzīvojošo Krievijas federācijas militāro pensionāru un viņu ģimenes locekļu sociālo aizsardzību"
1994. 30. IV Maskavā Latvijas un Krievijas prezidenti un premjerministri paraksta līgumu par Krievijas armijas izvešanu no Latvijas līdz 1994. g. 31. augustam
1994. 5. V Latvijas Republikas Saeima pieņem Valsts drošības iestāžu likumu un Satversmes aizsardzības biroja likumu
1994. 9. V Latvija iegūst Rietumeiropas savienības asociētās locekles statusu
1994. 19. V Saeima pieņem likumus "Par pašvaldībām", "Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu"
1994. 29. V Pašvaldību vēlēšanas
1994. 13. VI Tallinā parakstīts līgums par parlamentāro un valdību sadarbību starp Igaunijas Republiku, Latvijas Republiku un Lietuvas

- Republiku (regulē attiecības starp Baltijas Asambleju un jaundibināto Baltijas Ministru padomi). Baltijas Ministru padomes vadība tās pirmajā darbības gadā uzticēta Latvijai
1994. 14. VI Rīgā sākas vispasaules organizācijas *Memorial Foundation for Jewish Culture* kārtējais kongress
1994. 18. VI Pirmais Latvijas Jūras akadēmijas izlaidums
1994. 6. VII ASV prezidenta B. Klintona vizīte Rīgā
1994. 14. VII Ministru prezidents V. Birkavs iesniedz Saeimas priekšsēdētājam paziņojumu par valdības atkāpšanos
1994. 18. VII V. Birkavs NATO ģenerālsekretāra vietniekam iesniedz Latvijas prezentācijas dokumentu programmai *Partnerattiecības mieram*
1994. 22. VII Latvijas Republikas Saeima pieņem Pilsonības un naturalizācijas likumu
1994. 12. VIII V. Birkavs un ASV vēstnieks Latvijā I. Siliņš paraksta līgumu par tehnisko palīdzību Krievijas Federācijas bruņoto spēku LR teritorijā izvietoto un kontrolēto parasto ieroču sistēmu un militāro objektu iznīcināšanā
1994. 31. VIII Krievijas Federācijas Ziemeļrietumu karaspēka grupas vadība oficiāli paziņo Valsts prezidentam G. Ulmanim, ka no Latvijas izvests Krievijas karaspēks
1994. 19. IX M. Gaiļa vadītais Ministru kabinets sāk pildīt savas funkcijas
1994. 4. X Eiropas Padomes Politisko lietu komiteja rekomendē EP Ministru komitejai uzaicināt Latviju kļūt par EP dalībvalsti
1994. 20. X Saeima pieņem lēmumu atjaunot Triju Zvaigžņu ordeni (ordeņa Dome izveidota 24. X, pirmie ordeņi pasniegti 18.XI)
1994. 28. X Krievijas Valsts dome ratificē Krievijas–Latvijas līgumu paketi par karaspēka izvešanu no Latvijas un vienošanos par garantijām militārajiem pensionāriem un to ģimenes locekļiem (Federācijas padome to ratificē 16. XI)
1994. XI Zviedrijas karalis Karls XVI Gustavs atklāj Rīgas Ekonomisko augstskolu
1994. 24. XI Saeima ratificē Krievijas–Latvijas līgumu paketi par karaspēka izvešanu no Latvijas un vienošanos par garantijām militārajiem pensionāriem un to ģimenēm
1994. 5.–14. XII Izglītības darbinieku streiks
1994. 24. XII Igaunijas teritoriālajos ūdeņos aizturēts Latvijas kuģis ar 169 kurdu bēgļiem

1995. 1. I Spēkā stājas brīvās tirdzniecības līgums starp Eiropas Savienību un Latviju
1995. 22. I Partijas "Tēvzemei un brīvībai" dibināšanas kongress
1995. 31. I Eiropas Padomes parlamentārā asambleja nobalso par Latvijas uzņemšanu EP
1995. 6. II Ādažos Baltijas valstu prezidenti svinīgi atklāj Baltbatu
1995. 10. II Strasbūrā notiek ceremonija par godu Latvijas uzņemšanai Eiropas Padomē
1995. 21. III Sarkandaugavā aizturēta liela nelegālo migrantu grupa (128 cilvēki)
1995. 4. V Uzspriecināta Skrundas radiolokācijas stacijas jaunā uztvērēja ēka
1995. 14. V Latvijas alpīnisti I. Zauls un T. Ķirsis sasniedz Džomolungmu
1995. 22. V Banka "Baltija" aptur savas operācijas. Banku krīze Latvijā
1995. 7. VI Lielvārdes militārajā lidlaukā paraugdemonstrējuma laikā avarē LGS lidmašīna L-410, piloti iet bojā
1995. 12. VI Luksemburgā Baltijas valstu ārlietu ministri paraksta asociācijas līgumu ar Eiropas Savienību. Rīgas pilī atjaunota Valsts prezidenta rezidence
1995. 2. VII 7. Skolu jaunatnes dziesmu un deju svētki
1995. 3. VII Atvērta pirmā ārvalstu bankas (*Société Générale*) nodaļa Latvijā
1995. 16. VII Pirmo Ziemeļu un Baltijas valstu dziesmu svētku noslēguma koncerts
1995. 27. VII Augstākās tiesas Krimināllietu tiesas kolēģija atzīst A. Rubiku par vainīgu un soda ar brīvības atņemšanu uz astoņiem gadiem. "Tēvzemei un brīvībai" iesniedz CVK alternatīvo pilsonības likumu, ko parakstīja 11222 pilsoņi
1995. 17. VIII Saeima atļauj NBS karavīru vadam doties uz Horvātiju Dānijas ANO bat. sastāvā
1995. 18.–22. VIII Pirmais starptautiskais kinofestivāls "Baltijas pērle"
1995. 24. VII Pieņemts Radio un televīzijas likums
1995. 9.–10. IX Starptautiska konference par pretdifterijas kampaņas koordināciju Baltijas valstīs (Jūrmalā)
1995. 13. IX LNNK, Latvijas Zemnieku savienība, Kristīgo demokrātu savienība, Zaļā partija un Latgales demokrātiskā partija paraksta līgumu par koalīcijas izveidošanu pēc 6. Saeimas vēlēšanām
1995. 23. IX Dibināta Latvijas sieviešu partija
1995. 24. IX Dibināta Latvijas Inteligences apvienība
1995. 28. IX Saeima ievēl Nacionālo radio un televīzijas padomi

1995. 30.IX–1. X 6. Saeimas vēlēšanas
1995. 3. X “Tēvzemei un brīvībai”, LNNK un Latvijas Zemnieku savienības koalīcija izveido Nacionālo bloku 6. Saeimā
1995. 4. X DP “Saimnieks”, Tautas saskaņas partija un Latvijas Vienības partija izveido Nacionālā izlīguma bloku (vēlāk tam pievienojas Tautas kustība Latvijai)
1995. 23. X ANO 50 g. jubilejas sesijā uzstājas Latvijas Valsts prezidents G. Ulmanis
1995. 30. X Eiropas Savienības Ārlietu ministru padome pieņem Latvijas oficiālu pieteikumu valsts uzņemšanai ES
1995. 2. XI Pieņemts likums “Par valsts pensijām”
1995. 7. XI Savas pilnvaras noliek M. Gaiļa valdība
1995. 17. XI Velsas prinča Čārlza vizīte Rīgā
1995. 15. XII Valsts prezidents uztic Ministru kabineta sastādīšanu A. Šķēlem
1995. 21. XII Saeima apstiprina A. Šķēles valdību
1995. 16. XII Brīvo arodbiedrību savienības rīkotajā gājienā piedalās 30000 cilvēku
1997. 15. VIII Likvidēta izdevniecība “Latvijas enciklopēdija”
1998. 3. X 7. Saeimas vēlēšanas
1998. 3. XI Darbu sāk 7. Saeima
1999. 17. VI Saeimā par Valsts prezidenti ievēlēta V. Vīķe-Freiberga
2001. VIII Rīgas 800 gadadienas svinības
2002. 1. I Jaunās vienotās Eiropas naudas ieviešana 12 ES valstīs (no 15)
2002. 20. III Saeima izsaka atbalstu ASV politikai Irākā
2002. 25. V M. Naumova uzvar Eirovīzijas dziesmu konkursā Tallinā
2002. 5. X 8. Saeimas vēlēšanas
2002. 5. XI Darbu sāk 8. Saeima
2002. 7. XI Saeima izsaka uzticību E. Repšes sastādītajai vadībai
2002. 21. XI NATO valstu vadītāji Prāgā pieņem lēmumu aicināt pievienoties aliansei Latviju, kā arī Lietuvu, Igauniju, Bulgāriju, Rumāniju, Slovākiju un Slovēniju
2002. 13. XII Kopenhāgenā slēdz sarunas ar 10 ES kandidātvalstīm, arī ar Latviju
2003. 16. IV Atēnās parakstīts līgums par 10 jaunu valstu iestāšanos Eiropas Savienībā
2003. 25. V Rīgā notiek Eirovīzijas dziesmu konkurss
2003. 20. VI V. Vīķe-Freiberga Saeimā atkārtoti ievēlēta par Valsts prezidenti

- 2003. 29. VI Tiek atklāti 23. Vispārējie latviešu dziesmu svētki
- 2003. 20. IX 66,9% Latvijas referenduma dalībnieku izsakās par pievieno-
šanos ES
- 2003. 5. Divās spēlēs ar Turciju Latvijas futbolisti nodrošina sev tālāku
un 19. XII līdzdalību Eiropas čempionātā
- 2004. 29. III Latvija oficiāli iestājas NATO
- 2004. 1. V Latvija kļūst par pilntiesīgu Eiropas Savienības locekli
- 2004. 12. VI Eiropas parlamenta deviņu Latvijas pārstāvju vēlēšanas
- 2005. 8.–9. I Latvijā plosās gadsimta vētra “Ervīna”. Tika izgāzti 7 miljoni
kubikmetri meži
- 2005. 6.–7. V ASV prezidents Džordžs Bušs viesojas Latvijā
- 2005. VI Knišu uzbrukumi mājlopiem; tika nogalināti 539 mājlopi.
- 2005. 27.–31. VII Starptautiskajā jauno izpildītāju konkursā “Jaunais Vilnis”, kurš
ik gadu notiek Jūrmalā, uzvar Intars Busulis
- 2006. 10.–26. II Ziemas Olimpiskās spēles Turīnā. Latvijas kamaniņbraucējs
Mārtiņš Rubenis iegūst 3. vietu
- 2006. 5–21. V Rīgā notiek 70. Pasaules hokeja čempionāts
- 2006. 28.–29. XI Rīgā notiek NATO sammits

STATISTIKA, SKAITĻI UN FAKTI

Latvijas virsas augstākie punkti

Kalns	Augstums (m virs jūras līmeņa)	Relatīvais augstums (m)	Augstiene	Pauguraine	Pagasts (p.) rajons (raj.)
Gaiziņkalns	311,6	61,6	Vidzemes	Vestienas	Bērzaunes p.
Sirdskalns	296,8	60,4	Vidzemes	Vestienas	Bērzaunes p.
L. Liepukalns	289,3	86,0	Latgales	Rāznavas	Kaunatas p.
Abrienas	287,3	42,3	Vidzemes	Vestienas	Bērzaunes p.
Dzerkaļu	286,3	89,2	Latgales	Rāznavas	Kaunatas p.
Nesaules	284,2	46,8	Vidzemes	Vestienas	Aronas p.
M. Gaiziņkalns	283,6	35,0	Vidzemes	Vestienas	Bērzaunes p.
Ķelēnu	283,4	61,2	Vidzemes	Vestienas	Bērzaunes p.
Dravēnu	282,7	46,3	Vidzemes	Vestienas	Vestienas p.
Bolēnu	282,5	39,0	Vidzemes	Vestienas	Vestienas p.
Boķu	276,8	40,0	Vidzemes	Vestienas	Vestienas p.
Dēklaiņu	275,8	32,0	Vidzemes	Vestienas	Vestienas p.
Kalvju	274,5		Vidzemes	Vestienas	Madonas raj.
Dubuļu	273,8	61,8	Latgales	Rāznavas	Rēzeknes raj.
Dravnieku	273,2		Vidzemes	Vestienas	Madonas raj.
Karaļa (Bēzu)	272,7	56,1	Latgales	Rāznavas	Krāslavas raj.
Bākūžu	272,4	57,0	Vidzemes	Vestienas	Madonas raj.
Augstumkalns	272,2	50	Vidzemes	Vestienas	Madonas raj.
Zlaugotņu	272,0		Vidzemes	Vestienas	Madonas raj.
Mestrēnu	272,0		Vidzemes	Vestienas	Madonas raj.
Dēliņkalns	271,5	71,0	Alūksnes	Veclaicenes	Alūksnes raj.
Kromaņu	271,3	54,0	Latgales	Rāznavas	Rēzeknes raj.
Ķaunes	270,1		Vidzemes	Vestienas	Madonas raj.
Ādmiņu	269,5		Vidzemes	Vestienas	Madonas raj.
Viksātes	269,4		Vidzemes	Piebalgas	Madonas raj.
Gožu	269,3		Vidzemes	Vestienas	Madonas raj.
Klētskalns	269,3	15,0	Vidzemes	Piebalgas	Liezeres p.

Pārējo augstieņu un paugurvalņu virsas augstākie punkti

Kalns	Augstums (m virs jūras līmeņa)	Relatīvais augstums (m)	Augstiene	Pauguraine	Pagasts (p.) rajons (raj.)
Dēliņkalns	271	71,0	Alūksnes	Vecclaicenes	Vecclaicenes p.
Egļu kalns	220,1	50,0	Augšzemes	Ilūkstes	Sventes p.
Krievu (Radiņkalns)	189,5	24,4	Rietumkursas	Embūtes	Embūtes p.
Beļavas	178,0	35,0	Gulbenes paugurvalnis		Beļavas p.
Vadzoles	175,0	49,2	Madonas- Trepes valnis		Lazdonas p.
Kamparkalns	173,8	32,3	Ziemeļkursas	Vānemas	Lībagu p.
Ormaņkalns	165,4	86,5	Sēlijas pagurvalnis		Elkšņu p.
Ķīķerkalns	155	15,3	Austrumkursas	Saldus	Zantes p.
Virteļu (Gailīšu)	148,8	43,8	Pampāļu paugurvalnis		Novadnieku p.
Pidriķkalns	132,6	25,0	Aumeistera paugurvalnis		Bilskas p.
Zilaiskalns	126,6	66,6	Burtnieka drumlinu lauks		Kocēnu p.
Gulotnes	125,4	39,0	Augstrozes paugurvalnis		Dikļu p.
Pikas	105,2	27,5	Sakalas	Ērgemes	Lodes p.

Latvijas upes

Latvijā ir 12,4 tūkst. upju, bet tikai 777 garākas par 10 km.

Ūdens bagātākā upe ir Daugava – gada notece vidēji 21 km³.

Lielākais ūdensgūtvies baseins Latvijā ir Daugavai: 24,7 tūkst. km² – 38% teritorijas.

Garākā upe Latvijas teritorijā ir Gauja – 452 km (20 km Igaunijas un Latvijas robežupe).

Lielākā loka liecēja ir Gauja – no tās iztekas līdz grīvai gaisa līnijā ir 82 km, garums tiešo attālumu pārsniedz 5,5 reizes.

Lielākais kritums ir Gaujai – no Elkas kalna līdz grīvai 234 m.

Straujākās upes (> 15 km garas; visā garumā):

Raunis – kritums 167 m uz 22 km (7,6 m/km)

Taleja – 141 m uz 20 km (7 m/km)

Rieba – 144 m uz 21 km (6,9 m/km)

Sūla – 127 m uz 20 km (6,4 m/km)

Lēnākās upes:

Lielupe – 11 m uz 119 km (0,09 m/km)

Irbe – 8 m uz 32 km (0,25 m/km)

Aiviekste – 23 m uz 114 km (0,2 m/km)

Lielākais upju tīkla blīvums ir Jelgavas rajonā – > 0,8 km uz 1 km² teritorijas (vidējais Latvijā – 0,59 km uz 1 km² teritorijas).

Latvijas garākās upes¹

	Garums (km)	Baseina platība (km ²)		Garums (km)	Baseina platība (km ²)
Gauja	452	7790 (8900)	Stende	91	1100
Daugava	352 (1005)	24700 (87900)	Auce	86	308
Ogre	188	1730	Balupe	82	936
Venta	178 (346)	7900 (11800)	Vadakste	82	1230
Iecava	136	1166	Tirza	80	803
Pededze	131 (159)	1520 (1690)	Palsa	78	204
Abava	129	2042	Kuja	77	673
Dubna	120	2780	Rūja	77 (85)	792
Lielupe	119	8800 (17600)	Zilupe	73 (195)	959 (2040)
Ludza	119 (156)	919 (1570)	Roja	73	495
Mazā Jugla	119	679	Feimanka	72	370
Mēmele	116 (191)	2110 (4050)	Svēte	71 (116)	1950 (2320)
Rēzekne	116	2066	Iča	71	1060
Aiviekste	114	9160	Brasla	70	544
Dienvidsusēja	114	1210	Tebra	69	555
Bērze	109	1180	Tērvete	68	440
Misa	108	862	Amata	67	386
Malta	105	876	Užava	67	605
Salaca	95	3310	Vārtaja	64	563
			Lielā Jugla	62	972
			Oša	62	636
			Seda	62	575
			Vija	62	471

	Garums (km)	Baseina platība (km ²)		Garums (km)	Baseina platība (km ²)
Indra	60	258	Vaidava	58 (71)	558
Liede	60	358	Ezere	56	387
Zaņa	60	283	Vesela	56	314
Viesīte	59	432	Rītupe	53 (176)	534
Melnupe	58 (73)	424			(> 3000)

¹ Iekavās dots upes kopējais garums un baseina platība.

Latvijas straujākās upes

	Relatīvais kritums (m/km)		Relatīvais kritums (m/km)
Lielās upes (garums >100 km)		Taleja	7
Lielā Jugla	1,83	Rieba	6,86
(ar Mērgupi)		Sūla	6,35
Mazā Jugla	1,78	Līgatne	>6
Ogre	1,18	Skaļupe	6,25
Rēzekne	0,83		
Gauja	0,52	Mazās upes (10–15 km garas)	
		Cimziņa	10,7
Vidējās upes		Ieriķupe (Grūba)	10,3
(50–100 km garas):		Vildoga	9,7
Rauna	3,64	Ižupīte	9,5
Amata	~ 2,9	Kumada	8,7
Abuls	~ 2,5		
Vesela	~ 2	Strauti (garums < 10 km)	
		Tālīte	15,2
Nelielās upes		Ārupīte	11,4
(15–50 km garas)		Rakšupe (no Āraišu ez.)	10,4
Raunis	7,6		

Lielākie upju baseini Latvijā

	Platība (km ²)		Platība (km ²)
1. Daugava	24700	3. Venta	7900
t.sk. Aiviekste	9160	t.sk. Abava	2042
Dubna	2780	4. Gauja	7790
Jugla	1750	5. Salaca	3310
Ogre	1730	t.sk. Burtnieka upes	2215
2. Lielupe	8800	6. Irbe	2000
t.sk. Mēmele	2110	7. Bārta	1280
Svēte	1950	8. Saka	1057

Garākās ūdensteces Latvijā (pieskaitot garākās pietekas)

	Kopgarums (km)		Kopgarums (km)
Gauja	452	Iecava	172
(no Elkas kalna)		(ar Veciecavu)	155
Daugava	352	Rēzekne–Lubāns	~ 150
Dienvidsusēja–	314	Aiviekste	
Mēmele–Lielupe		(līdz Pededzei)	
Pededze–	220	Stende–Irbe	132
Aiviekste		Mērgupe–	~ 130
Ogre	188	L.Jugla–	
Venta	178	Rīgas ezeri–	
Rūja–Burtnieks–	172	Mīlgrāvis	
Salaca		Abava	129

Latvijas ūdenskritumi

	Augstums (m)	Platums (m)	Upe
Grūbes (nostiprināts)	4,3 ¹	12	Vaidava
Alekšupītes (nostiprināts)	4,15	8	augšpus Apes Aleksupīte (Kuldīgā)
Daudas (Vecdreļļu)	2,6 ¹	4,5	Dauda (pie Siguldas)
Grūbas (Ierikupītes) ūdenskritumi	0,5–2,4	5,5–7,5	Grūba (pie Ierīkiem)

	Augstums (m)	Platums (m)	Upe
Rendas Lielā rumba	2,0	11	Īvande (pie Rendas)
Rumbiņa	1,8 ¹	1	Rumbiņa (pie Liel- vārdes)
Ventas rumba	1,6	270	Venta (Kuldīgā)
Rendas Mazā (Valdātu) rumba	1,4	6,5	Īvande (pie Valdātiem)
Abavas rumba	~ 1 ²	35	Abava (lejpus Sabiles)

¹ Divpakāpju ūdenskritums.

² Vairāpkāpju ūdenskritums. Augstākie avotu ūdenskritumi pie Dāvida dzirnavām (7 m; krāčveida) Vaives senlejā un uz Lībānu-Jaunzemju karjera kraujas (7,5 m; daudzpakāpju).

Latvijas ezeri

Latvijā ezeri aizņem 1000 km² – 1,55% teritorijas, Rēzeknes un Krāslavas rajonā – pa 5% no rajonu teritorijas.

Latvijā 2256 ezeri ir lielāki par 1 ha, 140 no tiem – lielāki par 1 km².

Visvairāk ezeru ir Krāslavas rajonā – 273.

Ūdensgūtvies baseins Liepājas, Burtnieka un Lubāna ezeram pārsniedz 2000 km².

Ezerus pilda ~ 2 km³ ūdens, no tā Rāznes ezeru – 0,4 km³.

Garākais ir Engures ezers – 18 km.

Garākā krasta līnija ir Usmas ez. – 73,6 km.

Visvairāk salveidīgu veidojumu ir Ežezērā – ~ 70 (pastāvīgas ir 36 salas).

Lielākā sala – Viskūžu sala (309 ha) atrodas Usmas ezerā.

Latvijas lielākie ezeri (pēc platības)

	Platība bez salām (km ²)	Salas (ha)	Baseins (km ²)
Lubāns	80,7	140	2180
Rāznas ezers	57,56	25	221
Engures ezers	40,46	85	644
Burtnieks	40,06	1,4	2215
Usmas ezers	37,20	392	429
Liepājas ezers	37,15	36	2515
Babītes ezers	25,56	27	243
Rušons	23,73	34	287
Sīvers	17,59	53	84
Ķīsezers	17,30	8	1900
Alūksnes ezers	15,44	13	28,4
Cirms	12,61	—	52,8
Kaņieris	11,28	16	330
Ežezers	9,88	77,6	120
Lielais Ludzas ezers	8,46	5	473,5
Alauksts	7,75	1,6	14,8
Saukas ezers	7,71	—	77
Drīdzis	7,53	19	33,5
Sventes ezers	7,35	4	18,5
Papes ezers	7–12	mainīgas	231

Latvijas lielākie ezeri (pēc ūdens tilpuma)

	Tilpums (milj. m ³)		Tilpums (milj. m ³)
Rāznas ezers	405	Ežezers	61
Usmas ezers	190	Sventes ezers	57,3
Lubāns	128	Nirzas ezers	45,5
Alūksnes ezers	109	Ķīsezers	42
Sīvers	106,8	Saukas ezers	38,6
Drīdzis	94,7	Cirma ezers	37,7
Burtnieks	88	Lielais Ludzas ezers	31
Liepājas ezers	74,3	Alauksts	26
Rušons	69,4		
Puzes ezers	62–64		

Latvijas dziļākie ezeri

	Maksimālais dziļums (m)	Vidējais dziļums (m)		Maksimālais dziļums (m)	Vidējais dziļums (m)
Drīdzis	65,1	12,8	Sventes ezers	38	7,8
Garais ezers (Krāslavas rajonā)	56	16,5	Raipala ezers	35	11,9
Geraņimovas Ilzas ezers	46	9,8	Lejas ezers	34	8,2
Ormijas ezers	43	9,4	Puzes ezers	33,6	12,4
Ojatu ezers	40,5	9,2	Jazinka ezers	33	8,1
Ušurs	40	6,8	Baltāsmuižas ezers	32,5	
Lielais Gusena ezers	38	9,3	Mazais Baltiņš	32	11,2
			Cieceres ezers	~ 26	7,2

Latvijas lielākie purvi

	Platība (ha)		Platība (ha)
Lubāna purvu masīvs	40000	Krievu-Jersikas purvs	5183
Teiču purvu masīvs	19587	Lielais (Pelēcāres) purvs	4953
Cenas tīrelis	8983	Stružānu (Taunaga) purvs	4723
Peikstuļnīcas-Salas purvs	7606	Bērzpils (Lielā Peisa) purvs	4111
Sedas tīrelis	7582	Baltie klāni	4029
Salas purvs	6225	Kreiču purvs	3830
Ķemeru-Smārdes tīrelis	6192		

Latvijas dižākie koki (p. – pagasts)

	Stumbra apkārtmērs (m)	Atrašanās vieta
Kaives (Senču) dižozols	10,1	Tukuma raj. Sēmes p.
Kaņepju dižozols	9,2	Valkas raj. Jērcēnu p.
Rīgzemju dižozols	9,21	Talsu raj. Dundagas p.
Valdemārpils Elku liepa	8,0	Talsu raj. Valdemārpils
Jaunošu vīksna	7,8	Talsu raj. Vandzenes p.

	Stumbra apkārtmērs (m)	Atrašanās vieta
Vaidavas dižvītols	7,6	Alūksnes raj. Apes lauku teritorija
Aužuļu liepa	6,7	Liepājas raj. Vērgales p.
Ciemīšu goba	6,0	Talsu raj. Laucienas p.
Zilēnu (Ģederta Eliasa) osis	5,5	Jelgavas raj. Lielplatones p.
Trikātas Rūtiņu kļava	5,4	Valkas raj. Trikātas p.
Rudbāržu (Dainu) melnalksnis	4,5	Kuldīgas raj. Rudbāržu p.
Allu dižpriede	4,2	Ventspils raj. Usmas p.

Nacionālie putni

Nacionālā putna jēdzienu noteica Starptautiskās putnu aizsardzības padomes 12. konference 1960. g. Tokijā.

ASV

baltgalvains jūrasērglis (pirmais nacionālais putns pasaulē, kopš 1782. g. nacionālais simbols)

Austrija

lielais baltgārnis

Beļģija

lauka piekūns

Dienvīdāfrikas

baltzilrīklīte (*Anthropoides paradisea*)

Republika

Korejas Republika

Japānas žagatas pasuga

Havaju salas

Havaju zoss

Igaunija

lauku bezdelīga

Indija

pāvs jeb parastais pāvs (*Pavo cristatus*)

Islande

Islandes medību piekūns

Japāna

raibais fazāns

Latvija

baltā cielava

Luksemburga

pundurvistiņa

Malta

zilais akmeņstrazds (*Monticola solitarius*)

Mjanma

Javas pāva pasuga (*Pavo muticus spicifer*)

Nīderlande

platknābjibiss

Norvēģija

ūdensstrazds

Portugāle

zilspārnu žagata (*Cyanopica cyana*)

Vācija

baltais stārķis

Zviedrija

melnais strazds

LATVIJAS REPUBLIKA

Latvijas valstiskās neatkarības	proklamēšana – 1918. 18. XI
	atjaunošana – 1990. 4. V
Valsts iekārta	– parlamentāra republika
Augstākais valsts varas orgāns	– Saeima (100 deputāti)
Valsts Prezidente	– Vaira Vīķe-Freiberga
Valsts valoda	– latviešu

Latvijas Republikas vadītāji

1918.18.XI–1920.30.IV J. Čakste, Tautas padomes priekšsēdētājs

1920.1.V–1922.7.XI J. Čakste, Satversmes sapulces priekšsēdētājs

Valsts prezidenti

1. Jānis Čakste	1922.14.XI–1927.14.III
2. Gustavs Zemgals	1927.14.III–1930.9.IV
3. Alberts Kviesis	1930.9.IV–1936.11.IV
4. Kārlis Ulmanis	1936.11.IV–1940.21.VII
5. Guntis Ulmanis	1993.7.VII–1999.8.VII
6. Vaira Vīķe-Freiberga	kopš 1999.17.VI

LATVIJAS IEDZĪVOTĀJI

Pastāvīgo iedzīvotāju skaits

Gads	Pastāvīgie iedzīvotāji	Tai skaitā		% no iedzīvotāju kopskaita	
		pilsētās	laukos	pilsētās	laukos
1935	1905936	709321	1196615	37,2	62,8
1959	2079948	1076024	1003924	51,7	48,3
1970	2351903	1435207	916696	61,0	39,0
1979	2502816	1663975	838841	66,5	33,5
1981	2514640	1693252	821388	67,3	32,7
1986	2587716	1777830	809886	68,7	31,3
1989	2666567	1845966	820601	69,2	30,8
1990	2668140	1842317	825823	69,0	31,0
1991	2658161	1837312	820849	69,1	30,9
1992	2643000	1822135	820865	68,9	31,1

Gads	Pastāvīgie iedzīvotāji	Tai skaitā		% no iedzīvotāju kopskaita	
		pilsētās	laukos	pilsētās	laukos
1993	2585675	1770847	814828	68,5	31,5
1994	2540904	1750777	790127	68,9	31,1
1995	2500580	1717823	782757	68,7	31,3
1996	2469531	1693507	776024	68,6	31,4
1997	2444912	1677416	767496	68,6	31,4
1998	2420789	1660070	760719	68,6	31,4
1999	2399248	1643447	755801	68,5	31,5
2000	2377383	1618144	759239	68,1	31,9
2001	2364254	1606559	757695	68,0	32,0
2002	2345768	1591986	753782	67,9	32,1
2003	2331480	1580453	751027	67,8	32,2

Latvijas administratīvi teritoriālais iedalījums (2003. g. sākumā)

Rajoni

Rajoni	Platība (km ²)	Iedzīvotāji		Administratīvi teritoriālās vienības		
		2002	2003	pilsētas	pagasti	novadi
Aizkraukles	2566,8	41546	41523	3	18	1
Alūksnes	2244,9	26020	25880	2	18	—
Balvu	2381,2	29843	29485	2	19	—
Bauskas	1880,6	52517	52476	1	16	—
Cēsu	3062,0	59914	59599	2	22	1
Daugavpils	2525,5	42193	41647	3 (1)	24	—
Dobeles	1631,4	39791	39633	2	15	1
Gulbenes	1876,1	27937	27728	1	13	—
Jelgavas	1605,2	37086	37253	2 (1)	15	—
Jēkabpils	2997,3	55182	54687	3	20	—
Krāslavas	2287,8	36203	35875	2	23	1
Kuldīgas	2499,9	37584	37446	2	17	—
Liepājas	3592,7	46170	45779	6 (1)	24	1
Limbažu	2601,9	39920	39584	5	11	—
Ludzas	2411,5	34380	33975	3	19	2
Madonas	3349,3	45717	45495	4	20	—
Ogres	1843,2	63028	62968	4	11	2
Preiļu	2042,2	41041	40684	2	13	3

Rajoni	Platība (km ²)	Iedzīvotāji		Administratīvi teritoriālās vienības		
		2002	2003	pilsētas	pagasti	novadi
Rēzeknes	2809,0	43012	42765	2 (1)	28	—
Rīgas	3043,3	145261	145962	9 (2)	17	—
Saldus	2181,8	38,311	38176	2	16	1
Talsu	2748,3	48959	48688	4	16	1
Tukuma	2457,1	55050	55215	2	17	1
Valkas	2441,2	33,597	33358	4	17	—
Valmieras	2373,0	59593	59605	3	21	—
Ventspils	2462,3	14529	14471	2 (1)	11	—

Novadi, pilsētas, pagasti

Aizkraukles rajons: Aizkraukles novads; Aizkraukle, Jaunjelgava, Pļaviņas; Aiviekstes, Bebru, Daudzeses, Iršu, Klintaines, Kokneses, Kurmenes, Mazzalves, Neretas, Pilskalnes, Seces, Sērenes, Skrīveru, Staburaga, Sunākstes, Valles, Vietalvas, Zalves pagasts.

Alūksnes rajons: Alūksne, Ape; Alsviķu, Annas, Gaujienas, Ilzenes, Jaunalūksnes, Jaunannas, Jaunlaicenes, Kalncempju, Liepnas, Malienas, Mārupes, Mārkalnes, Pededzes, Trapenes, Veclaicenes, Virešu, Zeltiņu, Ziemeņa pagasts.

Balvu rajons: Balvi, Viļaka; Baltinavas, Balvu, Bērzkalnes, Bērzpils, Briežuciema, Krišjāņu, Kubuļu, Kupravas, Lazdukalna, Lazdulejas, Medņevas, Rugāju, Susāju, Šķilbēnu, Tilžas, Vectilžas, Vecumu, Vīksnas, Žīguru pagasts.

Bauskas rajons: Bauska; Bārbeles, Brunavas, Ceraukstes, Codes, Dāviņu, Gailīšu, Iecavas, Īslīces, Mežotnes, Rundāles, Skaistkalnes, Stelpes, Svitenes, Vecsaules, Vecumnieku, Viesturu pagasts.

Cēsu rajons: Amatas novads; Cēsis; Līgatne; Drustu, Dzērbenes, Inešu, Jaunpiebalgas, Kaives, Liepas, Līgatnes, Mārsnēnu, Mores, Nītaures, Priekuļu, Raiskuma, Raunas, Skujenes, Stalbes, Straupes, Taurenas, Vaives, Vecpiebalgas, Veselavas, Zaubes, Zosēnu pagasts.

Daugavpils rajons: Daugavpils¹, Ilūkste, Subate; Ambelu, Bebreņes, Biķernieku, Demenes, Dubnas, Dvietes, Eglaines, Kalkūnes, Kalupes, Laucesas, Līksnas, Maļinovas, Medumu, Naujenes, Nīcgales, Pilskalnes, Salienas, Skrudalienas, Sventes, Šēderes, Tabores, Vaboles, Vecsalienas, Višķu pagasts.

- Dobeles rajons:** Tērvetes novads; Dobeles, Auce; Annenieku, Auru, Bēnes, Bērzes, Bikstu, Dobeles, Īles, Jaunbērzes, Krimūnu, Lielaucē, Naudītes, Penkules, Ukru, Vītiņu, Zebrenes pagasts.
- Gulbenes rajons:** Gulbene; Beļavas, Daukstu, Druvienas, Galgauskas, Jaungulbenes, Lejasciema, Litenes, Lizuma, Līgo, Rankas, Stāmerienas, Stradu, Tirzas pagasts.
- Jelgavas rajons:** Jelgava¹, Kalnciems, Cenu, Elejas, Glūdas, Jaunsvirlaukas, Lielplatones, Līvberzes, Ozolnieku, Platones, Sesavas, Sidrabenes, Svētes, Valgundes, Vilces, Vircavas, Zaļenieku pagasts.
- Jēkabpils rajons:** Aknīste, Jēkabpils, Viesīte; Asares, Atašienes, Ābeļu, Dignājas, Dunavas, Elkšņu, Gārsenes, Kalna, Krustpils, Kūku, Leimaņu, Mežāres, Rites, Rubenes, Salas, Saukas, Sēlpils, Variešu, Vīpes, Zasas pagasts.
- Krāslavas rajons:** Krāslavas novads; Dagda, Krāslava; Andrupenes, Andzeļu, Asūnes, Aulejas, Bērziņu, Dagdas, Ezernieku, Grāveru, Indras, Izvaltas, Kalniešu, Kaplavas, Kastuļinas, Kombuļu, Konstantinovas, Ķepovas, Piedrujas, Robežnieku, Skaistas, Svāriņu, Šķaunes, Šķeltovas, Ūdrīšu pagasts.
- Kuldīgas rajons:** Kuldīga, Skrunda; Alsungas, Ēdoles, Gudenieku, Īvandes, Kables, Kurmāles, Laidu, Nīkrāces, Padures, Pelču, Raņķu, Rendas, Rudbāržu, Rumbas, Snēpeles, Turlavas, Vārmes pagasts.
- Liepājas rajons:** Durbes novads; Aizpute, Durbe, Grobiņa, Liepāja¹, Pāvilosta, Priekule; Aizputes, Bārtas, Bunkas, Cīravas, Dunalkas, Dunikas, Embūtes, Gaviezes, Gramzdas, Grobiņas, Kalētu, Kalvenes, Kazdangas, Lažas, Medzes, Nīcas, Otaņķu, Priekules, Rucavas, Sakas, Vaiņodes, Vecpils, Vērgales, Virgas pagasts.
- Limbažu rajons:** Ainaži, Aloja, Limbaži, Salacgrīva, Staicele; Braslavas, Brīvzemnieku, Katvaru, Lēdurgas, Liepupes, Limbažu, Pāles, Skultes, Umurgas, Vidrižu, Viļķenes pagasts.
- Ludzas rajons:** Zilupes novads, Ciblas novads; Kārsava, Ludza, Zilupe; Blontu, Briģu, Cirmas, Golišēvas, Isnaudas, Istras, Launderu, Malnavas, Mežvidu, Mērdzenes, Nirzas, Ņukšas, Pasiēnes, Pildas, Pureņu, Pušmucovas, Rundēnu, Salnavas, Zvirgzdenes pagasts.
- Madonas rajons:** Cesvaine, Lubāna, Madona, Varakļāni; Aronas, Barkavas, Bērzaunes, Dzelzavas, Ērgļu, Indrānu, Jumurdas, Kalsnavas, Lazdonas, Liezēres, Ļaudonas, Mārcienas, Mētrienas, Murmastienes, Ošupes, Praulienas, Sarkanu, Sausnējas, Varakļānu, Vestienas pagasts.

- Ogres rajons:** Ķeguma novads, Ogres novads; Ikšķile, Ķegums, Lielvārde, Ogre; Birzgales, Jumpravas, Krapes, Ķeipenes, Lauberes, Lēdmanes, Madlienā, Mazozolu, Meņģeles, Suntažu, Taurupes pagasts.
- Preiļu rajons:** Līvānu novads, Preiļu novads, Vārkavas novads; Līvāni, Preiļi; Aglonas, Galēnu, Jersikas, Pelēču, Riebiņu, Rudzātu, Rušonas, Saunas, Silajāņu, Sīlukalna, Stabulnieku, Sutru, Vārkavas pagasts
- Rēzeknes rajons:** Rēzekne¹, Viļāni; Audriņu, Bērzgales, Čornajas, Dekšāres, Dricānu, Feimaņu, Gaigalavas, Griškānu, Ilzeskalna, Kantinieku, Kaunatas, Lendžu, Lūznavas, Maltas, Mākoņkalna, Nagļu, Nautrēnu, Ozolaines, Ozolmuižas, Pušas, Rikavas, Sakstagala, Silmalas, Sokolu, Stojērovas, Strūžānu, Vērēmu, Viļānu pagasts.
- Rīgas rajons:** Baldone, Baloži, Jūrmala¹, Olaine, Rīga¹, Salaspils, Saulkrasti, Sigulda, Vangaži; Allažu, Ādažu, Babītes, Carnikavas, Daugmales, Garkalnes, Inčukalna, Krimuldas, Ķekavas, Mālpils, Mārupes, Olaines, Ropažu, Salas, Sējas, Siguldas, Stopiņu pagasts.
- Saldus rajons:** Brocēnu novads; Brocēni, Saldus; Ezeres, Gaiķu, Jaunaucē, Jaunlutriņu, Kursišu, Lutriņu, Nīgrandes, Novadnieku, Pampāļu, Rubas, Saldus, Šķēdes, Vadakstes, Zaņas, Zirņu, Zvārdes pagasts.
- Talsu rajons:** Sabiles novads; Sabile, Stende, Talsi, Valdemārpils; Balgales, Dundagas, Ģibuļu, Īves, Kolkas, Ķūļciema, Laidzes, Laucienas, Lībagu, Lubes, Mērsragā, Rojas, Strazdes, Valdgales, Vandzenes, Virbu pagasts.
- Tukuma rajons:** Kandavas novads; Kandava, Tukums; Degoles, Džūkstes, Engures, Irlavas, Jaunpils, Jaunsātu, Lapmežciema, Lestenes, Pūres, Sēmes, Slampes, Smārdes, Tumes, Vānes, Viesatu, Zantes, Zentenes pagasts.
- Valkas rajons:** Seda, Smiltene, Strenči, Valka; Bilskas, Blomes, Brantu, Ērgemes, Ēveles, Grundzāles, Jērcēnu, Kārķu, Launkalnes, Palsmanes, Plāņu, Smiltenes, Trikātas, Valkas, Variņu, Vijciema, Zvārtavas pagasts.
- Valmieras rajons:** Mazsalaca, Rūjiena, Valmiera; Bērzaines, Brenguļu, Burtinieku, Dikļu, Ipiķu, Jeru, Kauguru, Kocēnu, Ķoņu, Lodes, Matīšu, Naukšēnu, Ramatas, Rencēnu, Sēļu, Skaņkalnes, Vaidavas, Valmieras, Vecates, Vilpulkas, Zilākalna pagasts.
- Ventspils rajons:** Piltene, Ventspils¹; Ances, Jūrkalnes, Popes, Puzes, Tārgales, Ugāles, Usmas, Užavas, Vārves, Ziru, Zlēku pagasts.

Latvijā ir 26 lauku rajoni, 77 pilsētas, 461 pagasts, 15 novadi.

¹ Republikas pilsētas

20 mazākie Latvijas pagasti (2003.g. sākumā)

Pagasta nosaukums	Rajons	Iedzīvotāju skaits	Pagasta nosaukums	Rajons	Iedzīvotāju skaits
Kalnācempju pagasts	Alūksnes rajons	348	Viesātu pagasts	Tukuma rajons	470
Ipiķu pagasts	Valmieras rajons	369	Ilzenes pagasts	Alūksnes rajons	480
Jumurdas pagasts	Madonas rajons	379	Strazdes pagasts	Talsu rajons	497
Ķepovas pagasts	Krāslavas rajons	189	Mārkalnes pagasts	Alūksnes rajons	503
Lazdulejas pagasts	Balvu rajons	404	Malienas pagasts	Alūksnes rajons	505
Zeltiņu pagasts	Alūksnes rajons	412	Krišjāņu pagasts	Balvu rajons	508
Zvārdes pagasts	Saldus rajons	413	Jaunlaicenes pagasts	Alūksnes rajons	518
Lodes pagasts	Valmieras rajons	426	Veclaicenes pagasts	Alūksnes rajons	520
Jūrkalnes pagasts	Ventspils rajons	433	Jaunauces pagasts	Saldus rajons	521
Īvandes pagasts	Kuldīgas rajons	465			
Kaives pagasts	Cēsu rajons	470			

20 lielākie Latvijas pagasti

Pagasta nosaukums	Rajons	Iedzīvotāju skaits	Pagasta nosaukums	Rajons	Iedzīvotāju skaits
Ķekavas pagasts	Rīgas rajons	11553	Rojas pagasts	Talsu rajons	4675
Iecavas pagasts	Bauskas rajons	9459	Kokneses pagasts	Aizkraukles rajons	4351
Mārupes pagasts	Rīgas rajons	8841	Krimuldas pagasts	Rīgas rajons	4331
Stopiņu pagasts	Rīgas rajons	7327	Mālpils pagasts	Rīgas rajons	4306
Ādažu pagasts	Rīgas rajons	7153	Cenu pagasts	Jelgavas rajons	4264
Naujenes pagasts	Daugavpils rajons	6226	Īslīces pagasts	Bauskas rajons	4263
Ropažu pagasts	Rīgas rajons	6170	Skrīveru pagasts	Aizkraukles rajons	4159
Babītes pagasts	Rīgas rajons	5594	Dundagas pagasts	Talsu rajons	4041
Priekuļu pagasts	Cēsu rajons	5300			
Olaines pagasts	Rīgas rajons	5275			
Vecumnieku pagasts	Bauskas rajons	4786			
Carnikavas pagasts	Rīgas rajons	4769			

lāni
entspils
77 Vqlaka

[illegible]

Attālums pa autoceļiem no Rīgas līdz apdzīvotām vietām

Kauņa	294	Kijeva	1088
Viļņa	300	Harkova	1377
Tallina	308	Voroņeža	1380
Kaļiņingrada	381	Ņižņijnovgoroda	1399
Vitebska	494	Kišiņeva	1486
Novgoroda	496	Odesa	1577
Minska	515	Kazaņa	1808
Sanktpēterburga	570	Rostova	1850
Smolenska	626	pie Donas	
Bresta	701	Samara	2045
Gomeļa	838	Batumi	3017
Orla	995	Erevāna	3029
Maskava	996	Baku	3309

Attālums pa dzelzceļu no Rīgas līdz apdzīvotām vietām

Jelgava	43	Bresta	763
Valmiera	120	Petrozavodska	958
Šauļi	142	Maskava	970
Valga	165	Kijeva	1088
Gulbene	210	Vologda	1157
Ventspils	170	Voroņeža	1377
Panevėža	216	Čopa	1385
Daugavpils	218	Kišiņeva	1586
Pērnavā	224	Odesa	1559
Rēzekne	224	Doņecka	1610
Liepāja	223	Arhangeļska	1791
Tartu	248	Rostova	1822
Klaipēda	292	pie Donas	
Kauņa	301	Volgograda	1921
Tallina	350	Murmanska	1999
(caur Pērnavu)		Sevastopole	2033
Viļņa	355	Perma	2184
Kaļiņingrada	435	Soči	2439
Minska	451	Ufa	2463
Grodņa	476	Jekaterinburga	2565
Sanktpēterburga	595	Vorkuta	2911
		Baku	3137

Omska	3476	Krasnojarska	4851
Tbilisi	3596	Alma-Ata	4883
Astana	3684	Dušanbe	4932
Erevāna	3742	Irkutska	5938
Novosibirska	4097	Čita	6948
Taškenta	4205	Habarovska	9288
Biškeka	4602	Komsomoļska	9582
Fergana	4627	pie Amūras	
Ašhabada	4683	Vladivostoka	10044
Ustjkameno- gorska	4819	Nahodka	10178

Attālums pa jūru no Rīgas līdz apdzīvotām vietām

Pērnavā	165	Portsaīda	7500
Romasāre	180	Ņujorka	7600
Ventspils	226	Kolona	10400
Liepāja	330	(Panamā)	
Tallina	374	Havanna	10600
Helsinki	420	Riodežaneiro	11300
Klaipēda	435		
Stokholma	483	Keiptauna	12900
Kaļiņingrada	600	Bombeja	13200
Gdaņska	610	Buenosairesā	13300
Sanktpēter- burga	700	Singapūra	16900
Sēcina	895	Honolulu	19200
Kopenhāgena	960	(caur Kolonu)	
Rostoka	960	Melburna	22100
Brēmene	1260	Vladivostoka	22500
Oslo	1440	(pa Ziemeļu jūrasceļu)	
Londona	1860	Velingtona	22500
Reikjavīka	3300	(caur Kolonu)	
Gibraltāra	4000	Sidneja	23000

Latvijas Republikas apbalvojumi (1918–40)

	Dibināšanas laiks
Ordeņi	
Lāčplēša Kara ordenis	1919.11.XI
Triju Zvaigžņu ordenis	1924.25.IV ¹
Viestura ordenis	1938
Atzinības krusts ²	1710, 1938 atjaunots
Aizsargu Nopelnu Krusts ³	1925
Medaļas	
Latvijas atbrīvošanas kara piemiņas zīme	1920
Atbrīvošanas cīņu 10 gadu jubilejas piemiņas medaļa	1929

¹ Atjaunots ar 1994. g. 20. oktobri.

² Pirmais un vienīgais Kurzemes hercogistes ordenis.

³ Aizsargu augstākais apbalvojums.

Tēvzemes balvas laureāti (1937.15.V–1940.15.V)

- 1937** Jānis **Akuraters** (1876–1937), rakstnieks
Milda **Brehmane-Štengele** (1893–1981), dziedātāja
Ādolfs **Kaktiņš** (1885–1965), dziedātājs
Aleksis **Mierlauks** (1866–1943), aktieris, režisors
Jāzeps **Vītols** (1863–1948), komponists
- 1938** Hermanis **Enzeliņš** (1867–1953), sabiedrisks un lauksaimniecības darbinieks
Vilis **Plūdons** (1874–1940), dzejnieks
Vilhelms **Purvītis** (1872–1945), gleznotājs
Pēteris **Šmits** (1869–1938), valodnieks, folklorists, etnogrāfs
Edvarts **Virza** (1883–1940), rakstnieks
Kārlis **Zāle** (1888–1942), tēlnieks
- 1939** **Aspazija** (1865–1943), dzejniece
Bebru Juris (arī Juris Bebris; 1859–1951), pedagogs, literāts
Jānis **Endzelīns** (1873–1961), valodnieks
Alfrēds **Kalniņš** (1879–1951), komponists
Jānis **Mazvērsītis** (1866–1943), agronoms
Jūlija **Skaidrīte** (1871–1942), aktrise
- 1940** Andrejs **Bērziņš** (1875–1941 deportēts uz PSRS; mirš. gads nezināms), sabiedriski politisks un banku darbinieks
Jānis **Daliņš** (1904–1978), soļotājs, Olimpiskās sudraba medaļas ieguvējs (1932)

Ludvigs **Kundziņš** (1855–1940), veterinārārsts
 Eižens **Laube** (1880–1967), arhitekts
 Valerija **Seile** (1891–1970), latgaliešu kultūras darbiniece
 Augusts **Tentelis** (1876–1942), sabiedriski politisks darbinieks, vēsturnieks

Latvija olimpiādes spēlēs

Gads	Vieta	Startējušo Latvijas sportistu skaits	Medaļas ¹		
			zelta	sudraba	bronzas
1912 ²	Stokholma	28	—	—	1
1924 ³	Parīze	37	—	—	—
1928 ⁴	Amsterdama	14	—	—	—
1932	Losandželosa	2	—	1	—
1936	Berlīne	24	—	1	1
1952 ⁵	Helsinki	3 (1) ⁶	—	1	—
1956	Melburna	5 (1)	1	4	—
1960	Roma	6 (1)	—	4	2
1964	Tokija	15 (1)	2	6	2
1968	Mehiko	11	3	—	—
1972	Minhene	4 (1)	—	2	1
1976	Monreāla	9	2	2	2
1980	Maskava	13	4	7	2
1988	Seula	6 (1)	3 (1)	1	—
1992	Barselona	34	—	2	1
1996	Atlanta	47	—	1	—
2000	Sidneja	45	1	1	1

Latvija ziemas olimpiskās spēlēs

Gads	Vieta	Startējušo Latvijas sportistu skaits	Medaļas ¹		
			zelta	sudraba	bronzas
1924	Šamonī	2	—	—	—
1928	Sanktmorica	1	—	—	—
1936	Garmiša- Partenkirhene	26	—	—	—
1968	Grenoble	1	—	—	—

Gads	Vieta	Startējušo Latvijas sportistu skaits	Medaļas ¹		
			zelta	sudraba	bronzas
1976	Insbruka	5	—	—	—
1980	Leikplesida	5 (1)	1	— (1)	1
1984	Sarajeva	11	—	—	1
1988	Kalgari	10	2	—	3
1992	Albervila	23	—	—	—
1994	Lillehammere	27	—	—	—
1998	Nagano	29	—	—	—
2002	Soltleiksitija	48	—	—	—

¹ Dotas tikai Latvijas delegēto sportistu iegūtās medaļas.

² Startēja Krievijas delegācijas sastāvā.

³ Olimpiādes spēļu programmā iekļautajā amatieru meistarturnīrā šahā H.Matisons saņēma olimpisko zelta medaļu, F.Apšenieks – olimpisko sudraba medaļu.

⁴ Olimpiādes spēļu programmā iekļautajās amatieru pasaules meistarsacīkstēs šahā H.Matisons saņēma olimpisko bronzas medaļu.

⁵ No 1952. g. līdz 1988. g. startēja PSRS delegācijas sastāvā.

⁶ Iekavās uzrādīts to Latvijā dzimušo sportistu skaits, kuri spēļu laikā nedzīvoja Latvijā un PSRS izlasē pārstāvēja citas valstis.

Olimpisko medaļu ieguvēji

	Gads	Sporta veids, disciplīna	Medaļa
Amantova I.	1980	kamaniņu sports (vieninieks)	bronzas
Balderis H. ¹	1980	hokejs	sudraba
Bērziņš J.	1980	airēšana (4 ar stūrmani)	sudraba
Bietags E.	1936	grieķu-romiešu cīņa	sudraba
Biltauere A.	1964	volejbols	sudraba
Blaus H. ²	1912	māla baložu (stenda) šaušana	bronzas
Bodnieks I.	1964	riteņbraukšana (treka ar tandemu)	sudraba
Bogoļubovs Ā.	1964	džudo	bronzas
Bubenko A.	1936	vieglatlētika (soļošana)	bronzas
Bugajenkovs I.	1964	volejbols	zelta
	1968	volejbols	zelta
Daliņš J.	1932	vieglatlētika (soļošana)	sudraba
Dauniene T.	1976	basketbols	zelta
Ekmanis Z.	1984	bobslejs (divnieks)	bronzas
Fadejevs A.	2000	soļošana	sudraba

	Gads	Sporta veids, disciplīna	Medaļa
Garonskis A.	1980	airēšana (4 ar stūrmani)	sudraba
Habarovs B.	1960	paukošana ar špagu (individuāli)	bronzas
	1960	paukošana ar špagu (komandu sacensības)	bronzas
Jackēvičs A.	1980	džudo	bronzas
Jaunzeme I.	1956	viegatlētika (šķēpa mešana)	zelta
Kalniņš J.	1964	basketbols	sudraba
Klementjevs I.	1988	airēšana (kanoe vieninieks)	zelta
	1992	airēšana (kanoe vieninieks)	subraba
	1996	airēšana (kanoe vieninieks)	sudraba
Kļimoviča I.	1976	viegatlētika (4 x 400 m stafete)	bronzas
Krišjānis D.	1980	airēšana (4 ar stūrmani)	sudraba
Krišjānis Dz.	1980	airēšana (4 ar stūrmani)	sudraba
Krūmiņš J.	1956	basketbols	sudraba
	1960	basketbols sudraba	
	1964	basketbols	sudraba
Kūla D.	1980	viegatlētika (šķēpa mešana)	zelta
Kuļikovs G.	1972	peldēšana (4 x 200 m brīvā stila stafete)	bronzas
Kuzmins A.	1988	šaušana (ātršaušana pa siluetiem)	zelta
	1992	šaušana (ātršaušana pa siluetiem)	sudraba
Ķipurs J.	1988	bobslejs (divnieks)	zelta
	1988	bobslejs (četrinieks)	bronzas
Laščonova N.	1988	sporta vingrošana (komandu sacensības)	zelta
Lazdenieks A.	1976	airēšana (četrinieks)	sudraba
Lugailo S.	1964	volejbols	zelta
Lūsis J.	1964	viegatlētika (šķēpa mešana)	bronzas
	1968	viegatlētika (šķēpa mešana)	zelta
	1972	viegatlētika (šķēpa mešana)	sudraba
Miglinieks I. ³	1988	basketbols	zelta
Miskarovs A.	1980	peldēšana (100 m, brass)	sudraba
	1980	peldēšana (200 m, brass)	bronzas
	1980	peldēšana (4 x 100 m kombinētā stafete)	sudraba
Muižnieks V.	1956	basketbols	sudraba
	1960	basketbols	sudraba
	1964	basketbols	sudraba
Muzičenko A.	1980	burāšana ("Star" klase)	zelta
Osis G.	1988	bobslejs (četrinieks)	bronzas

	Gads	Sporta veids, disciplīna	Medaļa
Ozers C.	1960	basketbols	sudraba
Ozols D.	1992	riteņbraukšana (194 km grupas brauciens)	bronzas
Samoilovs V.	1988	hokejs	zelta
Seļivanovs P.	1976	volejbols	sudraba
	1980	volejbols	zelta
Semjonova U.	1976	basketbols	zelta
	1980	basketbols	zelta
Seničevs P.	1964	šaušana (stenda šaušana)	sudraba
Silovs J.	1972	viegatlētika (4 x 100 m stafete)	sudraba
	1976	viegatlētika (4 x 100 m stafete)	bronzas
Stepanovs V.	1956	svarcelšana	sudraba
Tikmers Ž.	1980	airēšana (4 ar stūrmani)	sudraba
Tone J.	1988	bobslejs (četrinieks)	bronzas
Valdmanis M.	1952	basketbols	sudraba
	1956	basketbols	sudraba
	1960	basketbols	sudraba
Veinberga T.	1968	volejbols	zelta
Vihrovs I.	2000	vingrošana, brīvās kustības	zelta
Vilde R.	1988	volejbols	sudraba
Zozuļa V.	1980	kamaniņu sports (vieninieks)	zelta
Zeļonijs V.	2000	džudo	bronzas

¹ Spēļu laikā spēlēja Maskavas CSKA, PSRS izlasē pārstāvēja Krieviju.

² Startēja Krievijas olimpiskās komandas sastāvā.

³ Spēļu laikā dzīvoja Maskavā, PSRS izlasē pārstāvēja Krieviju.

Latvijas populārākie sportisti, treneri, komandas un sporta veidi

Gads	Sportists	Sportiste	Treneris	Komanda	Sporta veids
1955	M.Valdmanis	—	—	—	—
1956	—	I.Jaunzeme	—	—	—
1957	—	I.Jaunzeme	—	—	—
1958	M.Valdmanis	—	—	—	—
1959	B.Habarovs	—	A.Raubens	—	—
1960	M.Tāls	S.Plismane	O.Altbergs	—	—
1961	A.Tumiņš	R.Lāce	O.Altbergs	—	—
1962	J.Lūsis	S.Smildziņa	V.Mazzālītis	—	basketbols

Gads	Sportists	Sportiste	Treneris	Komanda	Sporta veids
1963	J.Lūsis	R.Lāce	V.Mazzālītis	—	basketbols
1964	I.Bugajenkovs	E. Sonka	V.Mazzālītis	—	basketbols
1965	J.Lūsis	D.Šveica, M.Kaufmane	I.Gailis	—	vieglatlētika
1966	J.Lūsis	S.Smildziņa	I.Gailis	—	vieglatlētika
1967	J.Lūsis	S.Budovska	R.Karnītis	TTT	vieglatlētika
1968	J.Lūsis	S.Budovska	V.Mazzālītis	TTT	vieglatlētika
1969	J.Lūsis	L.Kauniste	V.Mazzālītis	TTT	vieglatlētika
1970	G.Ivančenko	U.Semjonova	R.Karnītis	TTT	vieglatlētika
1971	J.Lūsis	U.Semjonova	R.Karnītis	TTT	svarcelšana
1972	J.Lūsis	U.Semjonova	—	TTT	vieglatlētika
1973	J.Lūsis	U.Semjonova	V.Tihonovs	TTT	hokejs
1974	J.Silovs	U.Semjonova	V.Tihonovs	TTT	hokejs
1975	P.Seļivanovs	U.Semjonova V.Tihonovs	R.Karnītis,	TTT	basketbols
1976	P.Seļivanovs	U.Semjonova	R.Karnītis	TTT	basketbols
1977	P.Seļivanovs	U.Semjonova	R.Karnītis	TTT	basketbols
1978	P.Seļivanovs	V.Zozuļa	R.Karnītis	TTT	basketbols
1979	M.Tāls	A.Stukāne	R.Karnītis	TTT	basketbols
1980	D.Kūla	U.Semjonova	R.Karnītis	TTT	kamaniņu sports
1981	D.Kūla	M.Kokarēviča	R.Karnītis	TTT	ritenbraukšana
1982	V.Valters	S.Stone	R.Karnītis	TTT	ritenbraukšana
1983	H.Balderis	U.Semjonova	R.Karnītis	TTT	basketbols
1984	P.Ugrjumovs	U.Semjonova	G.Paršins	“Radio- tehnikis”	basketbols
1985	V.Valters	U.Semjonova	J.Skredelis	“Daugava”	basketbols
1986	R.Vilde	V.Ikauniece	G.Paršins	“Daugava”	basketbols
1987	J.Vauļins	V.Ikauniece	G.Paršins	“Radio- tehnikis”	basketbols
1988	J.Ķipurs	N.Laščonova	V.Jurzinovs	“Dinamo”	hokejs
1989	A.Irbe	N.Laščonova	Ē.Grabovskis	“Dinamo”	hokejs
1990	A.Irbe	N.Laščonova	Ē.Grabovskis	“Dinamo”	hokejs
1991	G.Vētra	I.Gaile	M.Valdmanis	VEF	basketbols
1992	D.Ozols	L.Neilande	I.Japiņš	“Brocēni”	ritenbraukšana
1993	K.Ozers	L.Neilande	I.Japiņš	Latvijas hokeja izlase	ritenbraukšana
1994	M.Bružiks	L.Neilande	A.Krauliņš	SWH/ Brocēni	basketbols

Gads	Sportists	Sportiste	Treneris	Komanda	Sporta veids
1995	I.Klementjevs	L.Neilande	I.Japiņš	LainERS	basketbols
1996	I.Klementjevs	J.Blaževiča	J.Zēlīņš	LainERS	basketbols
1997	K.Serģis A.Rasmanis	J.Blaževica	A.Krauliņš	Hokeja izlase	hokejs
1998	K.Serģis A.Rasmanis	J.Dukure	L.Beresņevs	Hokeja izlase	hokejs
1999	R.Vainšteins	L.Neilande	V.Urbanovičs	Hokeja izlase	hokejs
2000	A.Fadejevs	J.Prokopčuka	A.Krauliņš	Hokeja izlase	hokejs
2001	J.Saproņenko	I.Gaile	A.Krauliņš	Hokeja izlase	hokejs
2003	M.Verpakovskis	A.Orlova	A.Starkovs	Futbola izlase	futbols

SATURS

- 5 Ar ko nodarbojas arheologi?
- 7 Kas ir kultūrslānis?
- 9 Kad Latvijas teritorijā ieradās pirmie cilvēki?
- 12 Kāds izskatījās seno Latvijas iedzīvotāju apģērbs?
- 13 Ko pielūdza senie latvieši?
- 16 Kas bija hercogs Jēkabs?
- 19 Kur bija Kurzemes hercoga kolonijas?
- 22 Kas bija lielais Kristaps?
- 24 Kas zināms par Rīgas pilsētas pirmsākumiem?
- 27 Kā cēla Rīgu?
- 30 Kad Rīga kļuva par pilsētu?
- 31 Kāds bija seno Rīgas iedzīvotāju sastāvs un nodarbošanās
- 34 Kā dzīvoja senās Rīgas iedzīvotāji?
- 36 Kā ģērbās senie rīdzinieki?
- 38 Kas bija pirmais bīskaps Latvijā?
- 40 Kas bija Rīgas bīskaps Alberts?
- 42 Kā Rīga kļuva bagāta?

- 44 Kas bija Hanza?
- 45 Kā radās Rīgas rāte?
- 48 Kādi bija rātes pienākumi?
- 51 Kāds izskatījās vecākais Rīgas pilsētas zīmogs?
- 52 Kā gadsimtos mainījās Rīgas karogs?
- 54 Cik Rīgai bija torņu?
- 57 Kā Smilšu tornis kļuva par Pulvertorni?
- 59 No kurienes "atlidojuši" gaiļi Rīgas baznīcu torņos?
- 61 Kā nodibināja Latvijas valsti?
- 64 Kas bija Latvijas pirmais Valsts prezidents?
- 67 Kas sarakstīja Latvijas himnu?
- 71 Kā radies Latvijas karogs?
- 74 Kas bija 1934. gada 15. maija apvērsums?
- 76 Cik liela ir Latvija?
- 77 Kur var dzirdēt trīs novadu gaiļus dziedam?
- 78 Kura ir Latvijas mazākā pilsēta?
- 80 Kāpēc Aleksandram ir savi vārti?
- 81 Kas ir Lāčplēša diena?
- 85 Kas bija pirmais grāmatizdevējs Latvijā?
- 89 Kad Latvijā izdeva pirmo enciklopēdiju?

- 91 Kas izgudroja garumzīmi?
92 Kas bija Georgs Mancelis?
96 Ko rādīja vecākais latviešu teātris?
98 Kad Rīgā notika pirmā teātra izrāde?
99 Kad notika pirmie dziesmu svētki?
102 Kuri Dziesmu svētki notikuši Rīgā?
103 Kādas bija pirmo trīs dziesmu svētku estrādes?
106 Kas bija pirmo piecu Dziesmusvētku virsdiriģenti?
109 Kas ir “dziesmu karš”?
112 Kā tapa Emīla Dārziņa “Melanholiskais valsis”?
114 Kad Rīgas Doms ieguva savas romantiskās ērģeles?
116 Kur atrodas Latvijas lielākās ērģeles?
119 Kas būvēja Lestenes ērģeles un kā tās aizgāja bojā?
122 Ko paveicis Kārlis Zāle?
124 Ko vēstī Brīvības piemineklis?
128 Kā tika veidots Rīgas Brāļu kapu memoriālais ansamblis?
130 Vai Rīgai ir savs Baltais nams?
132 Kā Kārlis Skalbe aizbrauca no Latvijas?
134 Kā Blaumanis ceļojis pa Rīgu?
135 Cik Gulbju ir latviešu rakstniecībā?

- 138 Kā tapa pasaku luga "Sprīdītis"?
139 Kas ir Aleksandrs Grīns?
141 Kura latviešu rakstnieka darbi ir filmēti visvairāk?
144 Ko paveica Nikolauss Himzelis?
145 Ko stāsta senākais muzejs Baltijā?
148 Kad Latvijā uzbūvēja pirmās dzelzceļa līnijas?
149 Cik plats ir dzelzceļš?
150 Kur Latvijā ir šaursliežu dzelzceļš?
151 Kur Rīgā ierīkoja pirmo ūdensvadu?
152 Vai Rīgā kādreiz brauca ar omnibusu?
152 Ko zinām par Rīgas ormaņiem?
154 Kad Rīgā parādījās zirgu tramvajs?
156 Kad Rīgas ielās sāka kursēt elektriskais tramvajs?
157 Kad Rīgā parādījās pirmais pulkstenis?
159 Kad Latvijā sāka darboties telegrāfs?
160 Kad Latvijā sāka lietot telefonu?
161 Kad Latvijā sākās televīzijas pārraides?
162 Kad Latvijā atnāca sifiliss?
163 Kā viduslaikos aprūpēja spītālīgos?
166 Kas penicilīnu atklāja pirms penicilīna?

- 167 Kad Latvijā pirmoreiz veikta līķa sekcija?
168 Kad Rīgā sāka lietot narkozi?
172 Kur atradās Rīgas pirmā aptieka?
175 Vai Latvijā ir nogrimušas pils?
177 Vai tā var būt, ka pils nav bijusi, bet drupas – ir?
179 Kādas ir pirmās ziņas par Latvijas putniem?
181 Cik Latvijā putnu?
182 Kurš ir Latvijas nacionālais putns?
184 Kas varētu būt gudrākais Latvijas putns?
185 Vai baltais stārķis ir svēts putns?
189 Ar ko melnais stārķis atšķiras no baltā stārķa?
190 Kas tas ir – bauro kā bullis, bet nav bullis?
192 Kur gājputniem ir dzimtene?
193 Kā veidojas pilsētu putnu fauna?
194 Kas ir tālceļošanas rekordists Latvijā?
196 Kā sauc Latvijas lielāko sauszemes gliemezi?
198 Vai Latvijā dzīvo lauvas?
199 Kas ir dendroloģija?
201 Kas izveidoja Skrīveru dendrāriju?
202 Kā veidojušies mūsu vecie lauku parki?

205	Rīgas parki un dārzi (vēsturiskā skatījumā)	205
208	Kas ir vecākais Rīgas parks?	208
210	Kā izveidojās Vērmanes dārzs?	210
213	Kā veidojās apstādījumu josla gar Rīgas kanālu?	213
215	Kas ziemā zaļš tup kokā?	215
217	Kas ir dinozauru laikabiedrs?	217
219	Kāpēc jāapgriež liepas?	219
220	Vai Latvijas ezeros ir daudz ūdens?	220
221	Kurš ir dziļākais Latvijas ezers?	221
223	Kā tapa Latvijas dziļākā ezera plāns?	223
225	Kura ir Latvijas lēnākā upe?	225
226	Pārskats par Rīgas ūdeņiem	226
229	Kur Latvijā ir kāpas?	229
230	Kur atrodas augstākā bāka Latvijā?	230
231	Vai Kolka bāka peld prom no krasta?	231
235	Latvija un latvieši gadsimtu gaitā	235
380	Statistika, skaitļi un fakti	380

IEPAZĪSIM LATVIJU

Formāts 70x90/16. 19,5 iespiedl.
22,82 uzsk. iespiedl. Ofsets piedums
SIA "Izdevniecība Aplis", Kr. Barona ielā 88,
Rīga, LV-1001

- 204 High
- 205 The
- 206 The
- 207 The
- 208 The
- 209 The
- 210 The
- 211 The
- 212 The
- 213 The
- 214 The
- 215 The
- 216 The
- 217 The
- 218 The
- 219 The
- 220 The
- 221 The
- 222 The
- 223 The
- 224 The
- 225 The
- 226 The
- 227 The
- 228 The
- 229 The
- 230 The
- 231 The
- 232 The
- 233 The
- 234 The
- 235 The
- 236 The
- 237 The
- 238 The
- 239 The
- 240 The
- 241 The
- 242 The
- 243 The
- 244 The
- 245 The
- 246 The
- 247 The
- 248 The
- 249 The
- 250 The

THE

Ls. 4.62

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTĒKA

0306070562

Iepazīsim Latviju

2006-5
L 203

Kas bija hercogs Jēkabs?
Kad Rīga kļuva par pilsētu?
Kas bija Hanza?
Cik liela ir Latvija?
Kura ir Latvijas mazākā pilsēta?
Kas izgudroja garumzīmi?
Ko stāsta senākais muzejs Baltijā?
Vai Latvijā ir nogrimušas pils?
Kā izveidoja Vērmānes dārzu?
Kura ir Latvijas lēnākā upe?
Kur atrodas augstākā bāka Latvijā?

ISBN 9984-10-193-2

9 789984 101934